

P 365 (2)

FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI

ÚJ
FOLYAM

1994
2

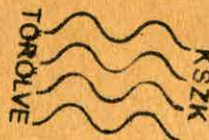
A tartalomból:

A tudományos célú köteles példányok törvényi szabályozásáról

Hálózati információforrások

Siket és hallássérült könyvtárhasználók

Franciaországi könyvtárak és médiatárak

KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK
FIGYELMÉBE AJÁNLUJUK

MANE9

nevű könyvtártudományi
folyóiratcikk-adatbázisunkat

Üzemeltetéséhez szükséges egy min.
512 kbyte központi táru PC XT/AT
számítógép és a Micro-ISIS program
2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 4000.- Ft.** Az **aktualizálást** lemezen szállítjuk negyedévenként (az összeg tartalmazza a négy floppy árát). Ha még nem rendelkeznek adatbázisunk definícióival, az első negyedéves lemezen megküldjük Önöknek.

Lehetőség van az adatbázis **visszamenőleges** megrendelésére 1986-ig, negyedévenként 500.- Ft+ÁFA térítés ellenében (ehhez kérjük, küldjenek negyedévenként egy XT-kompatibilis "DD" jel hajlékony lemezt).

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Továbbra is **vállaljuk**, hogy térítés ellenében a helyszínre utazó kollégánk üzembe helyezi a rendszert és megtanítja az adatbázis kezelését. Nyomtatott használati **útmutatót** és a kereséshez **tárgyszójegyzéket** biztosítunk.

Ha többet szeretne tudni az adatbázisról, lapozza fel a Könyvtári Figyelő 1988/5-6. számában korábbi hirdetésünket és az 1989/2. számban a részletes ismertetést, vagy érdeklődjön a 175-0686-os telefonon.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota "F" épület

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**Új FOLYAM
4. (40.) ÉVFOLYAM
1994. 2. SZÁM**

Főszerkesztő:

Kovács Lászlóné

Főszerkesztő-helyettes:

Kovács Katalin

Szerkesztők:

Hegyközi Ilona

(Külföldi folyóirat-figyelő)

Kovács Katalin

(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)

Novák István

(Külföldi folyóirat-figyelő)

Műszaki szerkesztő:

Posta Éva

Szerkesztőség:

OSZK KMK

Budapest I. Budavári Palota

F épület 1827

Telefon: 175-0686, 175-7533/517

Telefax: 202-0804

E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:

Negyedévenként

Ára: 180.- Ft

Éves előfizetési díj: 700.- Ft

Számonként is megrendelhető.

Terjeszti: az OSZK KMK

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:

az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: Poprády Géza

Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár
nyomdájában

Felelős vezető Burány Tamás

Megjelent: 22,5 ív terjedelemben

Munkaszám: 94.194

HU ISSN 0023-3773

INDEX 26408

*A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik;
nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.*

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen

Referativnyj Zhurnal. Informatika

Informatics Abstracts

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Index

LISA (Library and Information Science Abstracts)

Przegląd Biblioteczny

Sciences de l'information documentation

Tartalom

Abstracts	172
A tudományos célú köteles példányok szolgáltatását szabályozó törvény koncepciója SONNEVEND Péter	175
Szubjektív számvetés a közművelődési könyvtárak rendszerváltozás utáni helyzetéről SKALICZKI Judit	182
Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1993. évi munkája	187
Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra MOLDOVÁN István	195
Széljegyzetek az európai információs kultúra magyarországi megjelenéséhez SZANYI Tibor	213
Egy tantárgyközi feladat: az olvasás. (Töprengés és tudósítás a HUNRA 5. konferenciája után) NAGY Attila	218
Szex a könyvtárban – szexkönyvtár. Válasz Kövendi Dénesnek ESZENYI Miklós	221

Kitekintés

Könyvtári szolgáltatás egy nem megfelelően ellátott réteg számára: a siket és hallássérült könyvtárhasználók. Szemle SKALICZKI Judit	225
Franciaországi könyvtárak és médiatárak. Egy tanulmányút tapasztalatai PÁLVÖLGYI Mihály - MOSON Péter	234
Mezőgazdasági információs rendszer Hollandiában BILLÉDI Ferencné	241
A magyar-holland könyvtári szimpózium előadásai 2. Az automatizált könyvtári rendszerek piacának áttekintése NIJBOER, Jelke (Ford.: Orbán Éva)	245
Közhasznú információszolgáltatás - kihívás a közművelődési könyvtárak számára KNUL, Menno (Ford.: Orbán Éva)	253
Az amerikai és német tárgyszórendszerekről RÓNAI Tamás	258

Könyvszemle

Retrospektív konverzió Retrospective conversion: History, approaches, considerations. Ed. Brian Schottlaender (Ism.: Koltay Tibor)	271
Optikai lemezek kontra mikroformák - mint dokumentumtároló és -kereső technológiák Optical disc vs. micrographics as document storage and retrieval technologies. SAFFADY, William (Ism.: Murányi Péter)	273
Érdemel-e a referálás önálló monográfiát? El resumen documental. Principios y métodos PINTO MOLINA, Maria (Ism.: Koltay Tibor)	277

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	283
Könyvtár- és tájékoztatásügy	285
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	293
Munkafolyamatok és szolgáltatások	305
Tájékoztatási rendszerek	319
Vezetés, irányítás	322
Felhasználók és használat	333
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	333
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	335
Kapcsolódó területek	342

**A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Hegyközi Ilona**

A szám szerzői, közreműködői: BILLÉDI Ferencné (szaktanácsadó), BÍRÓ Júlia (MTA Könyvtár, Bp.), ESZENYI Miklós (Miskolci Bölcsész Egyesület Központi Könyvtára), FAZOKAS Eszter (OSZK KMK), FEIMER Ágnes (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), HEGYKÖZI Ilona (OSZK KMK), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem Központi könyvtára), KOVÁCS Emőke (OSZK KMK), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár), MOLDOVÁN István (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem), MOSON Péter (Budapesti Műszaki Egyetem), MURÁNYI Péter (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári-informatikai tanszék, Szombathely), NAGY Attila (OSZK KMK), NIJBOER, Jelke (School for Library and Information Studies, Amsterdam), NOVÁK István (OSZK KMK), ORBÁN Éva (OSZK KMK), PÁLVÖLGYI Mihály (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári tanszék, Szombathely), PAPP István (FSZEK), PAPPNÉ FARKAS Klára (Európa Tanács Információs Központja, Bp.), RÁCZ Ágnes (OSZK KMK), RÓNAI Tamás (OSZK KMK), SKALICZKI Judit (OSZK KMK), SONNEVEND Péter (Janus Pannonius Tudományegyetem Központi Könyvtára, Pécs), SZANYI Tibor (Európa Info Service, Bp.).

ABSTRACTS

Legal regulation of deposit copies

SONNEVEND Péter

Reliable legal deposit copy handling is the basis of library provision and national bibliographic services. An independent act, and a departmental order dealing with the execution of the act is required. This draft enhances this by illuminating the key problems. The legal regulation dating back to the time of the party state, still in force today, is characterized by the situation that laws passed by the Parliament prescribed the provision of legal deposits, but every detailed rule was included in orders, guidelines issued by state administration. The old 1897 law, the first regulation of the field, could serve as the basis of the new act. The aim is to cease the counter-interest of publishers and printers. The study surveys past experiences, explains what should be covered by the notion of deposit, and how these should be registered. The control of deposit copy submission as well as the refunding of deposit copies are also considered. The accessioning and distribution of copies must be regulated, and the tasks of the cultural administration assuming responsibility are also dealt with. (pp. 175-181)

Subjective encounter of the state of public libraries after the change of the system

SKALICZKI Judit

The article analyses changes in the legislation, maintenance, financing, networking and the library system that have taken place for the past 3-4 years. The fields studied are closely related to one-another. Maintenance and financing must be ensured, the elements of the library system must be determined by the library act. The financing of the public library system must be solved at the state level, through supporting central projects. There was a change in the maintenance of libraries: county councils of trade unions ceased to exist, and many of the sectorial trade unions gave up the support of libraries. Trade union libraries closed down or were absorbed by community public libraries. In a county a unified, comprehensive public library system was organized covering the whole county. At small settlements many libraries were closed down due to diminishing financial resources. It is not the number of libraries closed down that is frightening, but the number of libraries functioning at a minimal level with no or very little amount of new accessions. (pp. 182-186)

The activity of the Centre for Library Science and Methodology, National Széchényi Library in 1993

The report was compiled on the basis of that of departments. A) Expert activity is dominant in coordination: the compilation of a pack on Western European library legislation founding decisions; comments on the modification of copy right legisla-

tion. Activities related to the handling of applications, dealing with foundations, book donations from the United States were carried on. An English-Hungarian conference on management and marketing was organized; plans were made for the establishment of the Hungarian National Sound Archive; the promotion of talking books was continued; a conference was organized for children's librarians. B.) In the field of collection development and bibliographic advising, the reorganization of the selection guide „Új Könyvek” (New Books) was inevitable. The department aided collection development in libraries, participated in the development of Hungarian libraries abroad, and dealt with problems of local studies. C.) The unit for training and methodology organized training for the three grades of the school of library assistants, contributed to similar courses in other libraries. A UNIX network was installed in classrooms for the demonstration of the management of multimedia documents in libraries. Methodological aids were prepared in the fields of library construction, furnishing, standardization and computerization. D.) In the reading research department investigations into the reading habits of teachers and Hungarians living outside the Hungarian border were continued. A collection of studies in the sociology of reading and culture (entitled: Szó - művészet - társadalom, Words - Art - Society) and a volume including papers presented at the HUNRA Conference (entitled: Pedagógusképzés és olvasásra nevelés, Teachers' training and education for reading) was compiled and issued. E.) The Special Library for Library Science relaxed heavy use in the examination period by extending opening hours. The majority of accessions were received through exchange of publications and gifts. Reference databases (database of domestic and foreign articles in librarianship, book database, IFLA papers, guide to services of Hungarian libraries, thesaurus of librarianship, anniversaries, directory database of libraries, etc.) are developed and made available for users. (pp. 187-194)

Network information sources and their impact on libraries.

MOLDOVÁN István

A summary of the information minimum librarians must have about large area networks. Hardware conditions, OSI standards, services of the Information Infrastructure Development Project, the role and basic services of EARN, RARE, and Internet are dealt with. The author describes the role of OPAC catalogues, shared cataloguing systems, electronic journals, newsletters in relation with the utilization of network information resources. Problems, requiring decisions, with the library processing of these are also raised. Gopher, a distributed textual database management system working on client-server principle, is introduced. Network information has not only advantages but disadvantages as well that must be taken into account: they are unreliable, difficult to survey, their structured management is not easy, there are many irrelevant records. Libraries must accept and get used to electronic information, too. Electronic communication, knowing no borders, is a great possibility, and it is the best if a library collects, manages and mediates electronic information relevant for its collection interest. (pp. 195-212)

Comments on the occurrence of European information culture in Hungary

SZANYI Tibor

In number 1(1991) of Könyvtári Figyelő Sándor Szalay surveyed the status of the official publications of the European Community in Hungary, of the role of AGROINFORM that had become the distributor of EC publications in 1989. Due to the closing-down or transformation of AGROINFORM a small private enterprise, Euro Info Service has become the domestic distributor of these, and since 1993 of OECD publications, too. Users may gain information from current catalogue volumes, they may also acquire major publications. Orders are made through mail-order, occasionally, and publications are delivered within two weeks. Documents may be paid for in forints. Services are mainly used by government organs, and enterprises of foreign proprietors. (pp. 213-217)

An inter-subject task: reading. (Meditation and report after the HUNRA 5. conference)

NAGY Attila

Teaching from several books, promoted for such a long time, has become a reality by now (e.g. about 1000 textbooks may be used in the primary school). Making reading a need and developing the capacity of reading comprehension is the permanent task of the school on the bases of experiences brought from home. Counter-examples were demonstrated with the aim of diminishing bad reading routines at the joint conference of HUNRA (Hungarian Reading Association) and the Section of Teacher-Librarians of the Hungarian Association of Librarians. The 23 lecturers of the conference gave lots of examples demonstrating how reading skills may be developed in the teaching of various school subjects. (pp. 218-220)

Sex in the library / sexlibrary. Reply to Dénes Kövendi

ESZENYI Miklós

A reply to the contrary opinion to Eszenyi's writing published in the former issue. (pp. 221-223)

Abroad

SKALICZKI Judit: Library services to an under-supplied group: library users who are deaf or hard of hearing.

(pp. 225-233)

PÁLVÖLGYI Mihály - MOSON Péter: Libraries and media collections in France. Experiences of a study trip.

(pp. 234-241)

BILLÉDI Ferencné: Agricultural information system in the Netherlands.

(pp. 241-244)

Papers presented at a symposium of Hungarian and Dutch librarians. 2.

NIJBOER, Jelke: The marketplace for automated library systems. A survey.

(Transl.: Orbán Éva)

(pp. 245-252)

KNUL, Menno: Community information service, a challenge to public libraries.

(Transl.: Orbán Éva) (pp. 253-258)

RÓNAI Tamás: On American and German subject heading lists.

(pp. 258-270)

Book reviews

Retrospective conversion: History, approaches, considerations. (Ed. by Brian Schottlaender)

(Rev.: Koltay Tibor) (pp. 271-273)

SAFFADY, William: Optical disc vs. micrographics as document storage and retrieval technologies.

(Rev.: Murányi Péter) (pp. 273-276)

PINTO MOLINA, María: El resumen documental. Principio y metodos.

(Rev.: Koltay Tibor) (pp. 277-281)

From foreign journals (Abstracts)

A tudományos célú köteles példányok szolgáltatását szabályozó törvény koncepciója

Sonnevend Péter

A magyar könyvtári ellátás és egyben a nemzeti bibliográfia nélkülözhetetlen alapja a megbízható köteles példány szolgáltatás. Ez már az állami „egyik zsebből, másik zsebbe” helyzetben sem volt hiánytalan, ám a széles körű magánvállalkozás éveiben kellő törvényi alap nélkül egyenesen elképzelhetetlen. Így szakmai körökben egységes a vélemény, hogy mielőbb korszerű szabályozás kell, még hozzá törvény szintjén – ahogy volt 1897-ben, illetve 1929-ben. A törvény nélkülözhetetlen eszköz, tartalma pedig döntően az lehet, hogy a kiadói-nyomdai világ ellenérdekeltségét meg kell szüntetni. A tanulmány a mielőbbi törvényalkotást célozza a múltbéli tapasztalatok áttekintésével és egy hosszú távon hatékony rendezés megalapozásával.

Az alábbi koncepcióvázlat a következő kérdések kifejtését tartalmazza:

- 1) a törvénytű szabályozásnak és az önálló – e témájú – törvényi rendezésnek az indoklása;
- 2) a köteles példányok köre (nyomdatermékek, audio-vizuális és mikrodokumentumok, számítógépes termékek stb.);
- 3) a szolgáltatásra kötelezettek köre (kiadó, előállító, forgalmazó), ezek nyilvántartása, a szolgáltatás ellenőrzése és ellentételezése;
- 4) a köteles példányok átvétele, elosztása és hasznosítása;
- 5) az ágazati felelősséggel felruházott kulturális kormányzat tennivalói és jogosítványai.

1. A törvénytű szabályozás indoklása

A törvénytű szabályozást egyaránt indokolják hagyományok és a mai alkotmányos jogrendből következő igények.

Részsabályok (1840. VI. tv., 1848. XVIII. tv., 1897. XXXV. tv.) után a magyar országgyűlés megalkotta az 1897. évi XLI. törvényt „a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról”. A törvény szabályozta az ingyenes köteles példányok körét és számát, az ellenőrzést célzó kimutatások benyújtását, a köteles példányok ingyenes postai eljuttatását és átvételét, a szolgáltatás (köteles példányok, illetőleg kimutatások) nem teljesítése esetén érvényesítendő szankciókat és az illetékes joghatóságot (járásbíróság), az igazgatási célú (sajtórendészeti célzatú) köteles példányok to-

vábbi közgyűjteményi hasznosítását, végül a törvény végrehajtásáért felelős minisztériumokat (vallás- és közoktatásügyi, valamint igazságügyi).

E törvény 1929-ig volt érvényben, amikor megszületett a XI. törvény „a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről”, melynek V. fejezete „A nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló kötelezpéldányai” címet viseli. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter (1922-1931 közt) idején a kormányzat igen számottevő irányítási-ellenőrzési jogosítványokkal rendelkezett a közgyűjtemények működése tekintetében, így e gyűjteményi szempont indokolta a köteles példányok szolgáltatása szabályozásának e törvény keretei közé történő illesztését.

Az 1929-es törvény a korábbi szolgáltatási rend általános megerősítése mellett néhány ponton érdemleges módosítást hozott:

- ♦ A korábbi kettőről négyre emelte az ingyenes köteles példányok számát (OSZK, KSH Könyvtára, MTA Könyvtára, Magyar Országgyűlés Könyvtára), miközben a KSH Könyvtára mintegy második nemzeti gyűjteményi rangot kapott (indoklás: „a nemzeti kultúra szempontjából nagy fontosságú nyomdatermékeknek a legnagyobb teljességben csak egyetlen példányban való gyűjtése szerencsétlenség (tüzeset stb.) esetén pótolhatatlan veszteséget okoz, s ezért szükséges, hogy a magyar szellem mindennemű termékeinek gyűjtése két-két különböző helyen elhelyezett példányban történjék. Az eddigi gyűjtést kizárólagosan végző Széchényi Könyvtár mellett második gyűjtőhelyül a Statisztikai Hivatal Könyvtára a legalkalmasabb...”). A KSH Könyvtár köteles példányokkal való ellátását még az 1897. évi XXXV. törvény a m. kir. központi statisztikai hivatalról vezette be: a 4. par. szerint „statisztikai célokra”.
- ♦ Egyértelműen megfogalmazta a köteles példányok szolgáltatásában érvényesülő közös felelősséget: 32. par. második bekezdés: „A nyomdatermékek kötelezpéldányait rendszerint a nyomtató köteles beszolgáltatni, azonban a be nem szolgáltatott kötelezpéldányokért a nyomtatót és a kiadót egyetememes felelősség terheli”;
- ♦ Egyértelmű helyzetet teremtett az államtitkokat tartalmazó dokumentumok szol-

gáltatása terén: itt egyrészt az illetékes hatóság „esetről-esetre” történő elrendelése mérvadó, másrészt ezen dokumentumokat is meg kell őrizni s a „beszolgáltatást gátló ok megszűntével” átadni a két nemzeti gyűjteménynek;

- ♦ Jelentősen erősítette a be nem szolgáltatás esetére a szankcionálás eszköztárát, egészen addig, hogy a kellő felszólítások eredménytelensége esetén a könyvtár a nyomdatermék lefoglalását, sőt az üzleti helyiség ilyen célú átkutatását is kérheti (miközben az intézkedések költségei a beszolgáltatásra kötelezetteket terhelik).

A pártállami évtizedek legfőbb szabályozási sajátossága abban foglalható össze, hogy a parlament által hozott törvények csak a köteles példányok szolgáltatásának előírását tartalmazták, s minden részletesebb szabályt államigazgatási szervek által hozott rendeletek, utasítások, miniszteriális irányelvek tartalmaztak.

E szempontból tünetértékű az 1986-os – máig hatályos – rendezés jogszabályi szerkezete.

A sajtóról szóló 1986. évi II. törvény 20. par. meghatározásokat tartalmaz a legfontosabb fogalmakról (sajtótermék, nyilvános közlés stb.), majd a 21. par. (3) bekezdése felhatalmazza a művelődési minisztert, hogy „– az ipari miniszterrel, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnökével és a legfőbb ügyésszel egyetértésben – a köteles- és tiszteletpéldányok rendelkezésre bocsátására vonatkozó részletes szabályokat ... megállapítsa”.

A törvény végrehajtásáról intézkedő 12/1986. számú minisztertanácsi rendelet – a sokszorosított sajtótermékek nyilvántartására, az impresszum adataira stb. vonatkozó szabályok megállapításán túl – a 26. par. (1) szerint a tudományos és igazgatási célokra rendelkezésre bocsátott köteles példányok ingyenesek, s a jogszabályban megszabott szervek tulajdonába kerülnek. A par. (2) bekezdése szerint a köteles példányokat a kiadó (megrendelő) terhére a sokszorosító terv, az igazgatási célú köteles példányokat a kiadó szolgáltatja (amennyiben jogszabály eltérően nem rendelkezik.)

A jogszabályok harmadik szintjét jelentette 1986-ban a művelődési miniszter 17/1986. számú rendelete a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldányairól. Megjegyzendő, hogy 1989-ben e rendekhez kiegészítés jelent meg, mely főként a

vizuális művek (videó stb.) szolgáltatását szabályozta, módosította.

Végül a jogszabályi hierarchia első szintjét jelentette 1986-ban a művelődési minisztériumi államtitkár által jegyzett *7001/1986. MM számú iránylev* a sajtótermékek köteles- és tiszteletpéldány szolgáltatásáról, mely néhány ponton fontos értelmezési információval szolgált a 17/1986. MM. számú rendelethez.

Tartalmilag az 1986-as jogszabályi „hullám” legfőbb hozadéka, hogy kiterjesztette a szolgáltatás alá eső sajtótermékek körét a mikroformátumú, illetve az audio-vizuális dokumentumokra is. A továbbiak szempontjából viszont rendkívül kritikusá tette a helyzetet az a tényező, hogy a jó-részt még állami kézben lévő kiadói-nyomdai terület szolgáltatásmulasztását jószerevével nem volt mivel szankcionálni (a mulasztás egyszerű szabálysértésnek minősült).

Az 1989-1990-tól kibontakozó jogállami fejlődés jegyében mindenfajta vállalkozás, így a kiadói-nyomdai-terjesztői is, alanyi állampolgári joggá vált, s minthogy az *állampolgárok kötelezettségeit csak parlamenti törvény szabhatja meg*, feltétlenül mielőbb újra ilyen szinten kívánatos jogszabályt alkotni a köteles példányok tudományos célra történő szolgáltatásáról is.

Másrészt a köteles példányok körének sokrétűsége, változatossága, az előállítás és terjesztés technikai elterjedtsége egyértelműen azt a megközelítést sugallják, hogy a *köteles példányok ügyében olyan önálló törvény* szülessen, amely nem terjed ki más kérdésekre (sajtótevékenység általában, közgyűjtemények stb.), ugyanakkor természetesen biztosítani kell, hogy a kapcsolódó területek jogszabályalkotása során ott kellő utalások legyenek az önálló köteles példány törvényre.

Összefoglalóan a koncepció azt javasolja, hogy az 1897. évi törvény megközelítését alkalmazva, a tudományos célú köteles példányok szolgáltatását törvény, s csakis ezt a – mára rendkívül átfogó és bonyolult kérdéskört jelentő – témát szabályozó törvény szülessen.

A törvény végrehajtása céljából készüljön részletkérdéseket – például a köteles példányokból részesülő könyvtárak körét, azok megőrzési-szolgáltatási kötelezettségeit – szabályozó miniszteri utasítás (részletesebben ld. az 5. fejezetben).

A tudományos célú köteles példányok szolgáltatása a következő főbb feladatok elősegítését célozza:

- ♦ a köteles példányok által hordozott szellemi értékek maradandó megőrzése (nemzeti könyvtári gyűjtés-őrzés);
- ♦ a tárgyiasult szellemi értékek minél szélesebb körben való megismertetése, illetőleg nyilvántartása (teljes körű számbavétel a nemzeti bibliográfiai rendszer révén, továbbá statisztikai áttekintés megvalósítása),
- ♦ a tudományos és művelődési célzatú felhasználás lehetőségének biztosítása a tudományos és regionális könyvtárakban történő rendelkezésre bocsátással.

A hármas funkció mindegyike – megőrzés, feltárás-nyilvántartás, rendelkezésre bocsátás – egyaránt fontos, egymástól el nem szakítható és egymással nem pótolható.

Fontos szempont a köteles példányok gyűjtése és rendelkezésre bocsátása szempontjából, hogy a mindenkori köteles példányok körének csak töredéke kerül szervezett kereskedelmi forgalomba (a hagyományosnak tekinthető könyveknek mintegy harmada, az időszakos lapoknak negyede-ötöde), így köteles példány szolgáltatás híján az ország szellemi értéktermelésének csak kisebbik hányada lenne szélesebb körben megismerhető, kutatható és értékelhető.

Ezt bizonyítják a világszerte érvényesülő köteles példány jogszabályok is, amelyek körében egyértelmű a tendencia, hogy minél szélesebb körre terjedjen ki a szolgáltatandó kiadványok, információhordozók köre, s ezeknek hozzáférése is igazodjék a nagy létszámú felhasználói érdekekhez.

2. A köteles példányok köre

A köteles példányok létének alapvető funkciója az európai civilizáció körében mintegy két-száz éve: *a nemzeti kultúra termékeinek minél szélesebb megismerése és megőrzése*. A XX. századi technikai fejlődés lényegesen kiterjesztette a korábbi dokumentumok körét (a korábban „sajtó” útján előállított termékek mellett a hangzó, a mikrográfiai, a vizuális és számítógépes kiadványok jelentek meg), ami egyben teljes körű átfogásuk s gyűjtésük megvalósítását is halatlanul megnehezíti.

Ebből következik az a jogszabályalkotást befolyásoló alaptétel, hogy *minden részszabályozást a fenti fő célkitűzésnek kell alárendelni* (a

nemzeti kultúra minél teljesebb átfogási szándéka másutt abban is megnyilvánul, hogy a külföldön kiadott, de az adott ország nyelvén megjelenő kiadványokat is a köteles példány szolgáltatás által igyekeznek összegyűjteni, így például – nyilvánvaló történelmi tradíciókkal összefüggésben – az amerikai Michigan állam a területén megjelenő francia nyelvű vagy vonatkozású kiadványokból köteles példányokat juttat a párizsi Bibliothèque Nationale-hoz.)

Legrövidebben a köteles példány szolgáltatási kötelezettség tárgya a következőképpen foglalható össze: *bármely tájékoztatást vagy gondolatközlést tartalmazó, nyilvános közlésre szánt információhordozó eszköz.*

E meghatározás révén a lehető legszélesebb értelmezést hangsúlyozzuk, hisz a műszaki fejlődés nem áll meg, s ma előre nem látható formájú és előállítású eszközöknek is bele kell tartozniuk a – remélhetőleg 1994-ben elfogadott – köteles példány szolgáltatási törvény körébe.

Másrészt a nyilvános közlés kifejezéssel érzékeltethető az a – nem mindig egzaktul megragadható – határvonal, amely az egyedi dokumentumok körét (irattári anyag, múzeumi tárgy, egyszeri sugárzásra hivatott rádió- vagy tévéműsor, számítógépes szoftver stb.) elválasztja a többszörözött, valamilyen eljárással szélesebb forgalomba bocsátott kiadványoktól (fentebbi példával: ha egy vállalkozás közzéteszi éves jelentését, termékei listáját, ha egy grafikai plakátból több helyt kifüggesztett, közhasznú tájékoztatás lesz, ha a rádió- vagy tévéműsorból terjesztésre szánt hangzó- vagy videokazetta készül, ha egy számítógépes termékből valamilyen formában fizikai hordozón többszörözött, terjesztésre szánt árucikk készül, akkor ezek mind tárgyai a köteles példány szolgáltatásnak). Kimerítő taxatív lista összeállítása a lehetséges dokumentumokról megkísérélhető, de bizonyosan meg nem valósítható (az Országos Széchényi Könyvtár köteles példány szolgáltatási útmutatója 1986-ban mintegy kétszáz különböző kiadványtípust sorolt fel a teljesség igénye nélkül).

A kötelezés fő tárgya a fenti körben: *az ország területén kiadott, előállított, terjesztett információhordozók köre, illetve ezeknek bármilyen összetett változata (nyomtatott anyaghoz kapcsolódó hangzó vagy vizuális dokumentum, számítógépes termék ismertetése és a számítógéppel olvasható termék maga stb.).*

A jelenleg érvényben lévő köteles példány szolgáltatási jogszabályok egyik hevesen vitatott pontja a köteles példányok száma (azaz a kérdés az, mennyi köteles példányt indokolt kérni és adni a különböző kiadványtípusokból).

E kérdés megoldása a legfontosabb funkciók és a hazai tudományos könyvtári intézmények számbavételén alapulhat. Nem lehet dogma a jelenlegi 16-16 példány könyvből és időszaki kiadványból, avagy négy-négy a hangzó dokumentumokból stb.

Az utóbbi évtizedek előtérbe helyezték a legfontosabb könyvtári állományok maradéktalan, a jövő érdekeit is biztosító védelmét, így alakult ki az a nemzeti könyvtári igény, hogy az olvasók teljes körű ellátását szolgáló példány mellett legyen archív (muzeális) példány is, más szóval az Országos Széchényi Könyvtár kettő példányra jogosult. A második „nemzeti könyvtár” funkcióját megőrzés szempontjából a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára (KLTE) látja el. Három további tudományegyetem (József Attila Tudományegyetem (JATE), Szeged, Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE), Pécs) élvezhet még egy-egy sort, ezen túl az ezek által nem képviselt észak-magyarországi (Miskolc) és észak-dunántúli (Szombathely-Győr-Veszprém-Sopron-Keszthely) régió kaphat további egyet-egyet. A fővárosi országos jelentőségű könyvtárak köre (MTA Könyvtára, KSH Könyvtára, Országos Műszaki Könyvtár, Országos Mezőgazdasági Könyvtár, SOTE Könyvtára, Országgyűlési Könyvtár stb.) szakterületi illetékesség szerint oszthatna szét még kettő példányt, – ez összesen tíz példány.

E példányszám jelentősen csökkenthetné az eddigi 16-ot, tehát egyfajta „európai” norma felé való elmozdulást jelentene, másrészt nem csekély probléma elé állítaná a továbbiakban nem részesülő könyvtárakat (ezen belül első helyen magát a nemzeti könyvtárat, amely a külföldi hungarikumok cseré útján történő beszerzése céljára jelenleg kettő köteles példánysort kap). E problémák egy része anyagi támogatással csökkenthető, másrészt fokozni és gyorsítani kell a nemzeti könyvtári tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatásokat, hogy a beszerzésben érdekelt könyvtárak mielőbb tudomást szerezzenek az új kiadványok létéről és rendeléssel hozzá juthassanak az őket érdeklőkhöz.

Ugyanakkor az is hangsúlyozandó, hogy e példányszám korántsem minősíthető „pártállami rekvizitumnak”, hisz például a *Norvégiában* mostanában hozott köteles példány törvény *hét példányban* történő szolgáltatást ír elő (kettő a nemzeti könyvtáré, egy az országos dokumentum-szolgáltató funkciójú tároló könyvtáré, négy pedig az ország négy tudományegyetemének könyvtáré).

Az elmúlt évtizedek megyei könyvtári feladatvállalását szem előtt tartva – a helyismereti tevékenység dokumentum- és információellátását elismerve – kívánatos lenne azon szabályt fenntartani, hogy a helyi nyomdatermékekből a területileg illetékes megyei könyvtárak kapjanak változatlanul egy példányt.

A nem hagyományos dokumentumoknál kialakult példányszámok fenntarthatónak tűnnek (hangzók – négy, videokazetták – kettő, film – egy, s ehhez hasonlóan a számítógépes termékekből is egy-egy példány javasolható).

3. A köteles példányok szolgáltatására kötelezettek köre

Az elmúlt száz év jogszabályi rendezésének és azok gyakorlati megvalósulásának tapasztalatai azt sugallják, hogy egyrészt a nyomda (gyártó, előállító) szolgáltatási kötelezettsége legyen meghatározó és elsődleges, ám ehhez szorosan kapcsolódva fogalmazódjék meg a szolgáltatásra kötelezettek körének (előállító – kiadó – terjesztő/forgalmazó) egyetemleges felelőssége. Ez a kívánalom ma hatványozottabban indokolt, mint 1929-ben, hisz a rendkívül nagy számú szereplő (ezer feletti könyv- és lapkiadó, félezer nyomdai és sokszorosítóhely stb.) körében rendkívüli a változékonyság (egy megjelenő időszaki kiadvány egy évfolyama akár három különböző nyomdát is „megéli”). A nemzeti kultúra termékeinek lehető teljes gyűjtése és megőrzése a köteles példányok révén akkor válik lehetővé, ha a törvényi rendezés három fő szervezési követelménynek eleget tud tenni:

1) a *köteles példányok szolgáltatására kötelezhető szervezetek pontos áttekintése, nyilvántartásba vétele*, azaz állandóan megújuló információs adatállomány annak megállapítására, hogy kik kötelesek köteles példányt szolgáltatni, ezek körében milyen információhordozókból kell

köteles példányt szolgáltatni (ennek megvalósítása természetesen igényli az esetleges negatív információt is, pl. azt, hogy adott kötelezett, adott időszakban nem állított elő olyan terméket, amelyből köteles példányt kellett volna szolgáltatnia). E pontos áttekintés-nyilvántartás megoldása két változatban képzelhető el:

a) a cégbejegyzési procedúrában annak előírása, hogy a köteles példány szolgáltatási következménnyel járó tevékenységet kezdő szervezetnek az Országos Széchényi Könyvtárnál is regisztrálnia kell magát,

b) kamarai megoldással: a kiadói-nyomdai-terjesztői szervezetek kötelező kamarai tagságának előírásával (s a kamarától kapná az OSZK a rendszeres információkat).

2) a jelenleg nyilvánvaló *ellenérdekeltség megszüntetése* a szolgáltatásra kötelezettek körében, más szóval a köteles példányként szolgáltatott érték ellentételezése az államigazgatás részéről, aminek szintén két változata érdemel megfontolást:

a) a kapott dokumentumok, információhordozók értékének visszatérítése a nemzeti kulturális alapból vagy az országgyűlés által elkülönítetten erre a célra létrehozott pénzalapból,

b) a köteles példányként szolgáltatott dokumentumok értékének leírasi lehetősége a kötelezett adójából.

Minthogy itt különösen fontos kérdésről van szó, e kérdés feltétlenül az érintett kiadói-nyomdai érdekképviseletekkel való egyeztetést igényel.

3) a szolgáltatásra kötelezettek mulasztása esetén szigorú szankcionálási lehetőség eskalációs módszert követve (előbb felszólítás az OSZK részéről, majd ennek ellenére nem teljesítés esetén magas összegű pénzbírság, majd ennek ismétlődése esetén az üzleti tevékenység felfüggesztése, – de elképzelhető közbülső szinten olyan „morális nyomásgyakorlás” is, mint a mulasztásban elmarasztalható szervezetek nevének nyilvánossá tétele, amely a jó üzleti hírnevet veszélyeztethetné).

A fenti *három eszköz együttes* érvényesítése teremthet jogalapot és ígérhet megoldást a köteles példány szolgáltatás valóban megbízható rendezéséhez.

Továbbá az is fontos változtatásként javasolható, hogy a *köteles példányok postai eljuttatása ne a szolgáltatót terhelje* (hasonló megközelítés érvényesül az APEH számára készülő jövede-

lembevallásnál, ahol „díj központilag leróva” felirattal az adóbevallás a feladó részéről térítésmentesen küldhető).

A teljes körű nyilvántartás, anyagi ellenszolgáltatás, illetőleg kiegyenlítés (valamint a nem csekély postai költség központi államigazgatási rendezése) megteremti a kormányzat részéről a jogalapot, hogy az ennek ellenére mulasztást követő ellen törvényes szigorral járjon el.

A kötelezettek rendszeres kimutatással tartoznak tudatni a központi köteles példány gyűjtőhellyel, az OSZK-val, hogy milyen dokumentumot, információhordozót állítottak elő, adtak ki, forgalmaztak. Ezen kimutatási kötelezettség lehetőség szerint mindig kettő érintett félre terjedjen ki (pl. a könyv nyomdája és kiadója), hogy az ellenőrzést végzők kellő információ birtokába kerüljenek.

4. A köteles példányok átvétele és hasznosítása

A köteles példányok átvétele és nyilvántartásba vétele az országban egy helyen, az Országos Széchényi Könyvtárban történik az eddigi gyakorlat szerint. Pontosabban: az OSZK-t képessé kell tenni, hogy a nagy tömegű köteles példányok átvételét és regisztrálását a legkorszerűbb eszközökkel végezhesse (számítógépes nyilvántartás és adatközlés stb.).

A korszerű nyilvántartással teremthető meg az ellenőrzés információs alapja. Az ellenőrzés országos felelőssége szintén az OSZK feladata, ami kiegészül azzal, hogy a köteles példányokból részesülő – országos, illetőleg megyei – könyvtárakat bevonja az ellenőrzés munkálataiba (pl. a szegedi-csongrád megyei nyomdák és más gyártók ellenőrzésébe a JATE Könyvtárát és a megyei könyvtári funkciót ellátó Somogyi Könyvtárát).

A beérkezett köteles példányok elosztásának konkrét szabályozása a művelődési és közoktatási kormányzat hatáskörébe utalandó. Jelen koncepcióvázlat 2. fejezete áttekintést ad a köteles példányokból részesíthető könyvtárakról. E tekintetben a lényeges az, hogy nemzeti, tudományegyetemi, regionális és országos szakkönyvtári funkciójú gyűjtemények részesedhetnek (elesik például a korábban szerepet játszó statisztikai számbavételi funkció mint elkülönített feladat, hiszen 1987 óta az OSZK Kötelespél-

dány Szolgálatának keretében történik a statisztikai adatfelvétel: olyan példányból, amely azután a szétosztási kulcs szerint kerül megfelelő gyűjteménybe).

A köteles példányból részesülő könyvtárak feladata a szolgáltatás és hozzáférhetővé tétel, ami nem egyenértékű azzal, hogy minden, a szolgáltatás keretében kapott dokumentumot hosszabb időn keresztül meg kellene őrizni. A könyvtári szakemberek kellő felkészültséggel rendelkeznek ahhoz, hogy a sztochasztikus felhasználói igény szempontjából kielégítő megoldást találjanak a teljes megőrzés és a mindent hozzáférhetővé tétel közti egyensúly megtalálására (az illetékes kulturális kormányzat rendeletileg is előírhat kötelezettségeket).

E szempontból egyrészt az fontos, hogy a rendelkezésre bocsátás és hozzáférhetővé tétel megvalósuljon, másrészt követhető legyen az adott könyvtár működésének bármely pillanatában, hogy mi történt a kapott köteles példányokkal (kialakítható lehet például két hasonló gyűjtemény közt olyan megállapodás, mely szerint az egyik könyvtár 24 órán belül rendelkezésre bocsát valamely dokumentumtípust, s ekkor a másik fél a számára megfelelő időtől az adott dokumentumtípust nem fogja végtelenül őrizni).

Országos hozzáférhetővé tétel szempontjából fontos lehet egy olyan irányelv megvalósítása, hogy a legfontosabb dokumentumtípusok (könyv – időszaki kiadvány – audio-vizuális dokumentumok) körében teljes körű adatok legyenek hozzáférhetőek, hogy adott dokumentum példányai mely gyűjteményekbe kerültek (köteles példányok országos központi katalógusa, illetve adatbázisa).

A köteles példányokból részesülő gyűjtemények szuverén joga lehet, hogy bizonyos dokumentumokat az ésszerűbb tárolás-megőrzés végett mikro- vagy digitalizált formában kívánnak-e megtartani (mindenkorai technikai-pénzügyi lehetőségeik szerint). Egyedül a nemzeti könyvtárnál lehet szabályozás tárgya, mit és mennyiben kell az *eredeti formában* (is) megőrizni, nem csupán az eredeti tartalommal.

5. A kulturális kormányzat tennivalói és jogszínterei

A kulturális kormányzat tennivalói egyetlen mondatban összefoglalva: a köteles példányok

szolgáltatásának és célirányos hasznosításának előmozdítása a szükséges jogi, pénzügyi és szervezéstechnikai, ellenőrzési módszerekkel és eszközökkel.

A minisztériumnak rendkívül fontos szerepe van már a törvényelőkészítés stádiumában: a szellemi értékek lehető teljes megőrzésére irányuló szándék dominanciáját szem előtt tartva, úgy folytatni az egyeztetést mind a szakmai, mind pedig a pénzügyi testületekkel és szervekkel, hogy ne azok (esetleg rész-)érdekei váljanak meghatározókká.

A törvény megszületését közvetlenül követnie kell egy olyan minisztériumi utasítás kiadásának, amely az alábbi követelményeknek tesz eleget:

- pontosítja a törvény egyes részleteinek értelmezését,
- felkészíti és képessé teszi az OSZK-t és a többi könyvtarat a köteles példányok hatékony fogadására és hasznosítására, az ellenőrzési mechanizmus megbízhatóvá tételére,

- szükség szerint előírásokat ad a köteles példányok megőrzésével kapcsolatos tennivalókra.

A köteles példányok szolgáltatását célzó törvény végrehajtásának karbantartása végett kívánatos előírnunk az OSZK-nak éves analitikus jelentés készítését, továbbá a kiadói-nyomdai-terjesztői, illetőleg könyvtári szakterület képviselőiből álló *köteles példány tanács* létrehozását, amely a kulturális kormányzat egyeztető és tanácsadó funkciójú testületként is működve, szükség szerint felterjesztéssel élhet az országgyűlés kulturális bizottságához.

Végül, de nem utolsósorban a kulturális kormányzat segíthet egy olyan szemlélet térhódításában, amely a köteles példányok szolgáltatását egy sajátos „publicitás” megvalósításának tekintheti, vagyis a kiadói-nyomdai szervezetek egyfajta ingyen reklámjának. Ez a tudat hozzásegíthet a valóban teljes körű szolgáltatás megvalósulásához.

MAGYAR ÉS ROMÁN NYELVŰ KÖNYVEKET BÉRKATALOGIZÁL az OCLC a Kongresszusi Könyvtár számára, mert annak nincs elegendő személyi kapacitása e ritka nyelvek irodalmának feldolgozására. 1993. július 1-jén 1700 ilyen könyvet küldtek az OCLC TECHPRO szolgálatnak, amely hat hónapon belül vállalta az anyag feldolgozását.

(OCLC Newsletter, 1993. aug.)

A KÖNYVLOPÁS VILÁGCSÚCSÁT állította fel az amerikai S.C. Blumberg. Az FBI egy feljelentés nyomán 1990-ben házkutatást tartott nála; a kétemeletes ház szobáit megtöltötte a 22 000 értékes könyv, amelyet évek kitaró és szenvedélyes munkájával lopkodott össze az USA sok könyvtárából. Az OCLC – saját és tagkönyvtárai katalógizálóinak segítségével – külön „könyv-visszaszolgáltatási” adatbázist szerkesztett az anyagról, ennek segítségével 19 000 könyv talált vissza jogos tulajdonosához. A gazdátlanul maradt 3000 értékes könyvet az FBI a Creighton Egyetem könyvtárának ajándékozta, amelynek munkatársai (részben munkaidejükben, részben társadalmi munkában) különösen nagy szerepet vállaltak az adatbázis összeállításában.

(OCLC Newsletter, 1993. június.)

Szubjektív számvetés a közművelődési könyvtárak rendszerátvitel utáni helyzetéről

Skaliczki Judit

A következő tanulmányt még 1993 őszén kapta szerkesztőségünk, de egyéb kötelezettségeink miatt nem tudtuk korábban közreadni (ez a magyarázata az első mondatban szereplő „3 év”-nek). A számvetés megállapításai változatlanul érvényesek. (A szerk.)

Eltelt három év a rendszerátvitel óta, s úgy érzem, érdemes számbavenni, hogy a társadalom rendszerének megváltozása milyen változásokat eredményezett a könyvtári rendszerben, a könyvtárak életében. Fontos, hogy ne csak a magunk, hanem a fenntartók és a politikusok számára is tisztázzuk, hogy merre halad a könyvtárügy. Ami változott, minden esetben javára vált-e a könyvtáraknak? Mi az, amit meg kell mentenünk az elmúlt évtizedek alatt kialakult könyvtári rendszerből, mi az, amit meg kell változtatni, és mi az, ami változott ugyan, de vitatható, hogy előnyösen. A különböző vizsgálható területek közül a következőket választottam:

1. Törvénykezés,
2. Fenntartás és finanszírozás,
3. Könyvtári hálózatok,
4. Elmozdulások a könyvtári rendszerben.

Ezek a területek egymással összefüggnek, sőt, egymástól elválaszthatatlanok. A törvénynek kell biztosítania a fenntartást és a finanszírozást, ez szabja meg, hogy a könyvtári rendszer milyen részekből tevődik össze, ennek kell rendelkeznie arról, hogy melyek azok, az egy-egy könyvtár funkcióján túlmutató feladatok, amelyek finanszírozása nem csak egyes könyvtárak, hanem a rendszer egészének működését teszik lehetővé. Rendszer alatt a szolgáltató és a fogadó könyvtárak egymásra épülő szolgáltatásait értem, amelyben a legkisebb szolgáltatási egység működésének színvonalából a központi könyvtár szolgáltatási színvonalát is le lehet mérni.

1. Törvénykezés

Nincs még új könyvtári törvény, még ma is a régi alapjogszabályi hármast, az 1976. évi Tvr. és Vhr. és az 5/1978.(XIII.12.)KM. rendelet van érvényben a közművelődési könyvtárak esetében.

Akadálya-e a rendszer működésének, hogy nem született még meg az új könyvtári törvény? Véleményem szerint nem. Azt jelenti-e az előző válaszom, hogy nincs szükség könyvtári törvényre? Nem, határozottan nem. A könyvtári törvényre azért van nagy szükség, hogy törvényi szinten rendeződjék a könyvtári rendszer finanszírozása. Arra kell törvényi garancia, hogy az egy-egy könyvtár fenntartásán kívül ki finanszírozza a rendszer működéséhez szükséges feladatokat: pl. a könyvtárközi kölcsönzést, a BLDSC-típusú dokumentum- és másolatszolgáltatásokat, a tároló raktár fenntartását, a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat stb. A könyvtári törvényben foglaltaknak természetesen csak akkor van értelmük, ha azokat érvényesíteni is lehet, ha a megvalósításra anyagi eszközök is rendelkezésre állnak.

Úgy vélem, az 1976. évi nagyigényű könyvtári törvénynek és a hozzá kapcsolódó végrehajtási utasításnak sem az volt a legnagyobb hibája, hogy csak az irreálisan megvalósítható könyvtári rendszer kialakítását tűzte ki célul, hanem az, hogy nem rendelkezett arról, hogy ki finanszírozza a könyvtári rendszert.

Az önkormányzatokra vonatkozó jogszabályok csak az önkormányzati könyvtárakat érintették, míg a kormány 20/1992.(I.28.)sz. rendelete az egész könyvtári rendszert.

Ez a rendelet - véleményem szerint – elszietett rendelkezés. Lehet ugyanis kötni a megyei könyvtárak és a városi könyvtárak között szerződéseket, meg lehet tenni, hogy csak azok a könyvtárak részesüljenek a központi könyvtár szolgáltatásaiból, amelyek erre előfizetnek, és általában is sok lehetősége van annak, hogy a központi könyvtárról adminisztratív írásos formákban is kiderüljön, hogy központi könyvtár. Egyet nem lehet tenni, úgy viselkedni, mintha a hálózatnak nem lenne központi része, úgy tenni, mintha a rendszerben nem lenne rendszergazda, úgy tenni, mintha az elmúlt évek alatt a megyei könyvtárak legnagyobb része nem működött volna központi könyvtárként. Arról, hogy a közigazgatási hálózatra rá kell épülnie a szolgáltató hálózatnak, és hogy a szolgáltató hálózat akkor létezik, ha ez érdeke a tagkönyvtáraknak, már a hazai szakirodalomban is hovatovább egy évtizede lehet olvasni.

Természetesen a közigazgatási hálózatra épülő szolgáltatási rendszer nem teszi feleslegessé a különböző számítógépes hálózatok, konzorciumok kialakítását.

2. Fenntartás és finanszírozás

Két egymástól elválaszthatatlan fogalom, hiszen a fenntartó legfontosabb feladata a működés költségeinek biztosítása. Fenntartás és finanszírozás tárgyalásakor – mint az előbbieken írtam – különbséget kell tennünk a könyvtári rendszer és az egyes könyvtárak fenntartása között, és ehhez kapcsolódóan a különböző finanszírozási formák között is.

A könyvtári rendszer finanszírozása azoknak a központi feladatoknak a finanszírozása, amelyek nélkül nem működhet egy-egy ország könyvtári rendszere, és amelyeket éppen ezért állami szinten kell finanszírozni. A központi feladatok finanszírozása – és ennek előfeltételeként azok megállapítása – azért is alapvető, mert lehet, hogy egy-egy könyvtárat nem tart fenn az állam vagy a helyi önkormányzat – pl. vállalati könyvtár –, de a központi szolgáltatásokat a könyvtár igénybe veszi.

Ebben az esetben a fenntartás nem állami, de az igénybe vett szolgáltatások lehetnek az állam által finanszírozottak. Nem hiszem ugyanis, hogy fel kellene adni azt az elvet, hogy bármely könyvtár – függetlenül fenntartójától, függetlenül a nagyságától, szolgáltatásaitól – közvetítő könyvtár lehet.

A rendszerváltás egyik legmeghatározóbb változása éppen a könyvtárak fenntartásában történt. A tanácsokat a választott képviselőkől alakult önkormányzatok váltották fel, a szakszervezeti megyei tanácsok megszűntek, az ágazatiak közül több megszüntette a könyvtár fenntartását. Jelentős nagyvállalatokat privatizáltak – pl. a székesfehérvári Videotont, a szegedi DÉLÉP-et –, és a könyvtárakat az új tulajdonosok vagy nem kívánják fenntartani, vagy jóval kevesebb pénzt áldoznak rájuk, mint amiből azok korszerűen működtethetők lennének.

Az a terület vált tehát a legbizonytalanabbá, ami addig a legbiztosabb volt. Természetes következménye ez a társadalmi változásoknak, de nagyon nehéz elfogadni, hogy például kisebb települések önkormányzati pénz híján bezárják a könyvtárat, vagy amire ugyancsak igen sok a példa, szüneteltetik a könyvvásárlást.

A legnagyobb gond a finanszírozásban az, hogy a költségvetés biztosította pénz kevés, nem képes követni a dokumentumok árának és a fenntartás költségeinek növekedését. A könyv-

táraknak tehát meg kell próbálniuk mindenfajta egyéb pénzforráshoz jutni pályázatok, alapítványok révén. Ezekkel azonban – miután esetleges, hogy a könyvtár elnyeri-e, megnyeri-e az igényelt pénzüsszeget –, nem lehet számolni a tervszerű állományépítéskor. Ezek a pályázati módok ugyanis arra alkalmasak, hogy plusz szolgáltatások kialakítását, létrehozását fedezzék, nem pedig arra, hogy a folyamatos fenntartást biztosítsák.

Finanszírozási gondjai elsősorban a kiskönyvtáraknak, de a megyeieknek és a városiaknak is vannak. Fenntartási problémákkal inkább a kiskönyvtárak küszködnek – amennyiben a községi önkormányzat nem tudja fenntartani őket –, de akad több megyei könyvtár is, ahol a fenntartó nem érzékeli a megyei könyvtár „máságát” a városival szemben.

A megyei könyvtárak esetében nem az a fontos, hogy ki tartja fenn a könyvtárat, hanem az, hogy milyen szolgáltatásokat tart fenn. Egyértelművé kell tenni az önkormányzat számára is, hogy a megyeszékhelyen működő könyvtár nem azért megyei, mert nagyobb, mint a városi, hanem azért, mert nem csupán fogadó, hanem a megye könyvtárai számára szolgáltató, közvetítő könyvtár. Figyelembe véve a hazai közigazgatási rendszert, ez a megyei önkormányzat feladata, még akkor is, ha tudjuk, hogy vannak kivételek. A megyei könyvtár központi szerepkörű könyvtár. Más a funkciója, mint egy csupán a települést ellátó önkormányzati könyvtárnak. Nem fontosabb a megyei a könyvtár, mint a városi, csak más. Könyvtári rendszer csak úgy épülhet fel, ha a különböző funkciókat ellátó könyvtárak szolgáltatásai egymásra épülnek, ha a különböző típusú könyvtárak pontosan azt a funkciót látják el, ami miatt pótolhatatlanok a könyvtári rendszerben.

Bár ebben a cikkben a közművelődési könyvtárakról írok, a könyvtári környezet szempontjából érdemes megemlíteni, hogy a felsőoktatási könyvtárak helyzetében a legnagyobb változást az univerzitások kialakulása és az egyetemek növekvő autonómiája jelenti. Az univerzitások kialakulása mögött a világbanki hitel áll, így ezen a területen a könyvtárak fejlődését meghatározza a fenntartó egyetem fejlődési trendje, azt pedig az anyagi támogatás mértéke. A felsőoktatási könyvtárakról szólva, egy gondolat erejéig meg kell említeni az országos szakkönyvtárak kérdését is. Semmiképpen sem lehet ennek a két könyvtártípusnak a fejlesztéséről beszélni anélkül, hogy pontosan ne elemezné a szakma a két-

féle könyvtártípusba járó használók igényeit, mind a gyűjteményi, mind a szolgáltatási szférában annak érdekében, hogy elkerüljék az átfedéseket. Nem adminisztratív intézkedésekre van szükség, hanem olyan elemzésekre, amelyek választ adhatnak arra a kérdésre, hogy pl. a Zene-művészeti Főiskola Könyvtárának szolgáltatásai mellett fölösleges-e vagy sem az MTA Zenetudományi Intézetének szolgáltatása. Eddigi vizsgálódásaim következtében határozottan állítom, hogy nem, ám egyetlen szaktudomány esetében sem lehet teoretikusan dönteni egy nagyon is gyakorlati kérdésről. Figyelembe kell venni azt is, hogy amennyiben országos feladatokat is el kell látnia egy-egy szaktudományi könyvtárnak, ezeket nem ruházhatja át az állam olyan felsőoktatási könyvtárakra, amelyek autonómiája egyre inkább kizárja a beleszólást. Az országos feladatok nélkül pedig – nincs könyvtári rendszer.

3. Könyvtári hálózatok

A könyvtári hálózatok lehetnek közigazgatási és lehetnek számítógépes hálózatok. Az egyik nem zárja ki a másikat. A központi könyvtárak hálózatai – lehetnek ezek megyeiek, regionálisak, vagy egyszerűen csak egy-egy városi könyvtárhoz tartozó hálózatok – azt az ésszerű gyűjtőköri és szolgáltatási egymásra épülést és együttműködést szolgálják, ami nélkül korszerű könyvtári rendszer nem képzelhető el. A központi könyvtárak támogatják és elősegítik a hálózaton belüli dokumentum- és információszolgáltatást, a könyvtárközi kölcsönzést, a megye (régió) helyismereti dokumentumai gyűjtésének koordinálását, az oktatás és továbbképzés megszervezését. A hálózatok fogadják, előállítják és továbbítják az információt.

Ismételten le kell szögezni, hogy a közigazgatási hálózatokra épülő számítógépes hálózatok mellett, vagy azok hiányában a könyvtárak között különböző könyvtári konzorciumokat lehet létrehozni. A hazai számítógépes könyvtári szövetkezések éppen ezt a példát igazolják. Például a kaposvári egyetemi kar, a főiskolai és a városi-megyei könyvtár összefogása átíveli a hagyományos hálózatokat, de nem teszi feleslegessé azok létét. Más a funkciója ugyanis egy hálózatnak és más a konzorciumnak. Nem az tehát a feladat, hogy megszüntessük az életképtelen hálózatokat, me-

lyek a ma már nem valós érdekkapcsolatok miatt úgysem fognak fennmaradni, hanem az, hogy a könyvtárak a maguk érdekei szerint, az általuk fontosnak tartott szakirodalmi területeken kialakítsák a saját együttműködési formájukat. Nem kell fetisizálni a hálózatok létét vagy hiányát, csupán azt kell tudni, hogy mire való a hálózat és mire az egy-egy szolgáltatási forma vagy információ továbbítására stb. szolgáló konzorcium. A kizáró „vagy-vagy” helyett, a megengedő „is”-t kell előnyben részesíteni.

Ha megnézzük azokat a megyéket, ahol megkezdtek a megyei információs rendszer kialakítását – pl. Zala megye, Bács-Kiskun, Békés stb. –, mindenütt a megyei közigazgatási központ a megyei számítógépes információs hálózat központja. Ugyanakkor a hálózati központhoz, a megyei könyvtárhoz (ahogy pl. a Zalai Könyvtári Információs Rendszer esetében is) nem csupán a városi könyvtárak kapcsolódnak, hanem az iskolai könyvtárak és a múzeumok is.

Járható út, hogy a megyei önkormányzat a megyei könyvtárat javasolja a megyében lévő települések önkormányzatai számára a hálózati központi feladatok ellátására (ezt kitűnően oldotta meg a Zala Megyei Könyvtár). De miért kell egy evidenciát szerződéssel megerősíteni? Azt ugyanis, hogy a rendszergazda alkalmas az országos adatbázisok szolgáltatásainak a megyén belüli szétszórására*, a megyei információs rendszer kiépítésére, fejlesztésének, oktatásának megoldására, hogy gondoskodik a könyvtárak hálózati ellátásáról stb. Itt a megengedés áldemokrácia, ha jól működik a rendszer, csak a már ismert utat járhatja – legfeljebb más úton jut el hozzá –, ha pedig rossz a megyei könyvtár, akkor nem az a megoldás, hogy ne legyen hálózati központ, hanem az, hogy legyen jó a megyei könyvtár.

A megyei hálózati együttműködés mellett nagy szerepe van a regionális együttműködésnek, amely egy-egy régió esetében oldja meg egy szakterület hálózati együttműködését, amely a szakterület egyetemi és szakkönyvtárainak együttműködéséből jön létre. Ennek egyik legérdekesebb, – az ország határain is túlmutató – példája a kassai Univerzita Safarika, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem és Orvostudományi Egyetem, valamint a Miskolci Egyetem központi könyvtárainak együttműködése a CD-

ROM-adatbázisok és a multimédiák egyeztetett szerzeményezésében és hálózati szolgáltatásában.

4. Elmozdulások a könyvtári rendszerben

Az egyik legérdekesebb és korunkra legjellemzőbb könyvtári elmozdulásnak a volt szakszervezeti könyvtárak esetében lehetünk tanúi. Az 1960-as évekre alakult ki az ideológiai alapon szervezett közművelődési hálózat, a szakszervezeti könyvtári hálózat. Már az 1970-es években megfogalmazódott a szakmában, hogy egységes közművelődési könyvtári hálózatra van szükség. A rendszerváltás után azonban mégsem vált fontossá ezeknek a könyvtáraknak a megmentése.

A felhalmozódott szellemi értékeknek (képzett könyvtárosok) és értékes dokumentumoknak a veszni hagyása hiba. (A volt SZMT és az ágazati központi könyvtárakról beszélek, tehát véletlenül sem a kb. 200 könyvet rejtő szekrénykönyvtárakról.) A könyvtáraknak az elpocsékolása bűn, az ott dolgozó képzett könyvtárosokról tudomást nem venni lehetetlenség. A történelem szolgált nekik igazságot, mikor újonnan alakuló egyházi iskolák veszik át az állományukat.

A szakszervezeti könyvtárak esetében a következő változások történtek:

- megszűntek vagy a megmaradásért folytatott küzdelemben jelentős veszteséget szenvedtek (pl. székesfehérvári Videoton könyvtár)

- önkormányzati könyvtárakba olvadtak (pl. Győr-Moson-Sopron megyei SZMT, Heves megyei SZMT, Somogy megyei SZMT stb.)

- a megye egész területét átfogó, egységes közművelődési könyvtár alakult: ez a legkorszerűbb, a legéletképesebb lehetőség. Erre példa Somogy megye, ahol a Somogy Megyei Könyvtárból, a Kaposvári Városi Könyvtárból és a Szakszervezetek Megyei Könyvtárból létrehozták a Megyei és Városi Könyvtárat.

Távlatokban tudomásul kell venni, hogy a megyeszékhelyeken működő megduplázott önkormányzati könyvtári ellátásnak (Pécs, Debrecen, Győr) éppenúgy nincs funkciója, mint ahogy nem volt a szakszervezeti könyvtárak esetében sem.

A kiskönyvtárak helyzete – a községi könyvtáraké – nehezzé vált, ők ugyanis a könyvtári rendszer legkiszolgáltatottabb tagjai. Nem látványos a könyvtárak megszűnése, de annál ri-

* saját központi szolgáltatások előállítására

asztóbb az a magas szám, ami arról árulkodik, hogy az elmúlt évben hány könyvtár nem gyarapította az állományát. Miután a kiskönyvtárak egyik legfontosabb feladata, hogy a friss, kurrens irodalmat közvetítsék, ha egy könyvtár az év során nem szerzeményez, kérdéses, hogy mennyiben nevezhető még szolgáltató helynek. (Jóllehet a szolgáltató helyek több mint 33%-a jelentette azt, hogy nem gyarapodott 1992-ben az állománya, ezek között fiókok is vannak. A tudakozódásnál kiderült, hogy a gyarapodást nem jelentő könyvtárak számához képest a ténylegesen nem gyarapodó könyvtárak száma kb. ennek a fele, a szám azonban így is nagy.)

Ez azt jelzi, hogy gond van a községekben a könyvtárak működésére fordítható pénzzel, sok helyütt vált bizonytalanná a módszertani munka (szakreferensi tanácsadás), bizonytalanná vált, hogy kinek kell és miképp odafigyelnie ezeknek a könyvtáraknak a működésére.

Feladataink

Ei kell készíteni – megfelelően gondos előkészítés után – az új könyvtári törvényt. A törvénynek – véleményem szerint – a közművelődési könyvtárakról és a könyvtári rendszer működéséhez szükséges – már említett – központi szolgáltatásokról kellene rendelkeznie. Meg kell határozni, hogy melyek azok a könyvtári alapszolgáltatások, amelyeket az önkormányzatok biztosítanak, s melyek azok, amelyeknek a költségeit – ha a könyvtár megszervezi – az állam fedezi. Az egységes közművelődési könyvtári hálózatnak részévé kell majd válnia egy-egy közigazgatási egységen belül a kórházak, szociális otthonok könyvtári ellátásának is.

Sokkal erőteljesebb propaganda munkát kell végeznünk. Nem csupán a könyvtárosoknak kell harcolniuk a könyvtárakért, hanem a könyvtárhasználóknak is. Nekik kell meggyőzniük a könyvtárak megfelelő fenntartásának fontosságáról az általuk megválasztott politikusokat. A gazdasági nehézségek, az egész világban megélt recesszió mindenütt érinti a könyvtárakat is.

Nekünk, könyvtárosoknak az a feladatunk, hogy ne fogadjuk el *természetes* tényként azt, hogy recesszió idején, a piacgazdaság körülményei között a könyvtárak anyagi helyzetében mutatkozzék meg először a pénzszűke. Az állampolgár magas adója a közszolgáltatások fedezésére szolgál. Ezek közé tartozik a könyvtár. Az állampolgárnak jár a korszerű könyvtári szolgáltatás. Sokszor leírtuk már, hogy mindenkinek szóló közművelődési könyvtári és információs szolgáltatások nélkül nincs demokrácia. Ha a könyvtárosok is kételkednek benne, és megértő partnereivé válnak a rövid távon gondolkodó, a piacgazdaság szemléletét magukévá tevő elképzeléseknek, igen sokat ártnak a jövőnek.

Ma már ismert tény, hogy Nagy-Britanniában a thatcherizmus milyen mértékben károsította a kulturális területet, ezen belül a könyvtárakat. Nem véletlen, hogy az angolok 1993 novemberében megrendezték az Országos Könyvtári Hetet azal a céllal, hogy felhívják a figyelmet a közművelődési könyvtárak nyomorúságos helyzetére.

Természetes, hogy a társadalmi változások hatnak a könyvtári rendszerre. A változások felismerése, a változásokhoz való igazodás, a könyvtári menedzsment egyik legfontosabb feladata. Meg kell találni az egyensúlyt a korszerűség és a divat, a hagyományörzés és a maradiság között. Ennek egyensúlyban tartása mindannyiunk feladata.

Irodalom

1. A Könyvtári és Informatikai Kamara 1993. május 25-26-án tartott megyei tagozati ülésére készített megyei könyvtári tájékoztatók. (Hozzáférhető a KIK Titkárságán.)
2. The Library Campaigner. London, 1993. 44.no. 3-11.p.
3. Look at Danish public libraries. Directorate for Public Libraries. Copenhagen, The Danish National Library Authority, 1992. 6 p.
4. McKEE, Bob: Hálózatok; rendszerük és tervezésük = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 35.évf. 1988. 4.sz. 149-151.p.
5. REDFERN, Margaret: A könyvtárilag ellátandó közösségek tanulmányozása = Könyvtári Figyelő. 34.évf. 1988. 2-3.sz. 183-186.p.

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1993. évi munkája

Az elmúlt esztendő több változást hozott a KMK életében. *Szente Ferenc* főigazgatóhelyettes, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója, 1993. augusztus 1-jétől megkezdte felmondási idejének letöltését, majd 1994. április 1-jén nyugállományba vonult.

A következőkben a KMK osztályainak beszámoló jelentéseihez igazodva adunk számot az 1993. évi munkáról.

Koordinációs munka

Szakértőként véleményeztük a privatizált intézmények könyvtárainak helyzetét, és szakértőket biztosítottunk a könyvtárvezetői pályázatok elbírálásához. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) könyvtári osztálya felkérésére szakirodalmi szemlét állítottunk össze a nyugat-európai országok könyvtári törvénykezéséről*, valamint arról, hogy a fejlett könyvtárüggyel rendelkező országok könyvtári törvényeiben melyek az állami feladatok, és azokat az állam miképpen látja el.

A szerzői jogi törvény módosításával kapcsolatban – a könyvtárak érdekeinek képviseletében – egységes állásfoglalást alakítottunk ki a Magyar Könyvtárosok Egyesületével, amit szintén továbbítottunk az MKM könyvtári osztályának.

A PHARE Demokrácia Program keretében (15 könyvtár képviseletében) pályázatot nyújtottunk be a helyi társadalom informálása, a közhasznú és vállalkozói ismereteket tartalmazó dokumentumok gyűjtése, valamint az információk elektronikus elérhetősége és visszakereshetősége témakörében. (A *Telekunyhó* nevű programot az Európai Közösség Bizottsága – anyagi lehetőségeinek korlátozottsága miatt – nem fogadta el, de újabb kiírás esetén a tervet megújított változatban ismételten benyújtjuk.) Elkészítettük a Mellon Alapítvány 1992-es konzorciumi pályázatának részjelentését. Tárgyalásokat folytattunk egy felsőoktatási számítógépes együttműködési kör kialakításáról Kaposváron, a beadott pályázatok közül azonban csak a Pannon Agrártudományi Egyetem Állattenyésztési Főiskolai Karának sikerült az alapítványtól támogatást nyernie.

* Átdolgozott változata a Könyvtári Figyelő 1993. 4. számában olvasható.

1993-ban az öt egyetemi könyvtárból álló – ún. HUSLONET – konzorcium közös CD-ROM hálózat kialakítására benyújtott pályázata ért el sikert: a kassai, miskolci és a három debreceni egyetemi könyvtár meg tudta indítani a közös adatbázis használatát elősegítő infrastruktúra beszerzését.

Elláttuk az amerikai ajándékkönyv-programokkal összefüggő következő feladatokat: kapcsolattartás az amerikai partnerszervezetekkel és a hazai részesedő intézményekkel; a könyvek kiválogatása, érkeztetése és számítógépes feldolgozása, a raktári munkák megszervezése. A Sabre-, a Soros- és a Brother's Brother Alapítvány, valamint az International Book Bank összesen 68 762 kötet ajándékkönyvet küldött Magyarországra, amelyeket feldolgoztunk, majd szétosztottunk a könyvtárak között. Megszerveztük a több mint 80 000 kötetből álló, az amerikai Sabre Foundation-től származó Elsevier könyvszállítmány feldolgozását, és előkészítettük a könyvek hazai és öt kelet-európai országba történő szétosztását.

A Könyvtári és Informatikai Kamarával szimpóziumot szerveztünk *Könyvtári menedzsment és marketing* címmel, a Manchester Metropolitan University könyvtára, valamint a könyvtári és informatikai tanszéke vezető munkatársainak a közreműködésével.

Az 1992. évi közművelődési pályázaton elnyert céltámogatásból számítógépet vásároltunk. A gépen dolgozzuk fel a közművelődési könyvtárak éves statisztikai adatait. Ehhez egy új szoftvert készítettünk a *KMK-STAT kereső rendszere* címmel. Közreadtuk a közművelődési könyvtárak munkájáról szóló statisztikai kiadványunkat, a TEKE és SZAKMA 1992-öt.

Továbbra is kiemelt feladatként végeztük a nem hagyományos dokumentumokkal kapcsolatos központi programok szervezését. Az elmúlt esztendőben 230 új hangoskönyvet ajánlottunk megvásárlásra – igen kedvezményes áron – a megyei és városi könyvtáraknak. (A könyvek válogatását – a gyűjteményi szempontok figyelembevételével – az *Új Könyvek* szerkesztősége végezte.) A Magyar Könyvtárosok Egyesülete zenei és audiovizuális szervezeteivel közösen – a közművelődési pályázaton nyert összegből – zenés videófilmek szerzői jogainak megszerzését támogattuk. Ennek eredményeként 40 közművelődési könyvtár jutott kedvezményesen Bartók és Kodály színpadi műveit, valamint életrajzi összeállításokat tartalmazó mősoros videókazettákhoz.

Közművelődési könyvtárak munkatársai számára bemutatót és szakmai előadást szerveztünk *Videó és hangzódokumentumok a történelmi kutatás szolgálatában* címmel. A Fővárosi Oktatástechnológiai Központtal, az APPLE Computer IMC-vel együttműködve hasonló fórumokat szerveztünk az új, elsősorban multimédia technikára alapuló dokumentumok (elektronikus újság, enciklopédia stb.) megismertetésére. Kísérleti célból Foto CD-re írtuk át a *Szép magyar könyvtárak* című diasorozat első részét, előkészítve egy könyvtári tárgyú multimédia létrehozását.

Tervet készítettünk a Magyar Nemzeti Hangtár létesítésének lehetőségéről. A tervezet részben megvalósul a Magyar Rádió Archivumáért alapítvány által is támogatott *Konzorcium a hangfelvételeket gyűjtő intézmények között* című szervezeten belül. A konzorcium működésében szakértőként veszünk részt. A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (IAML) Helsinkiben rendezett éves kongresszusán beszámoltunk a hazai zenei könyvtárak előtt álló legfontosabb feladatokról, valamint közreműködtünk az IAML folyóirata, a *Fontes Artis Musicae* szerkesztésében.

Szakértőként közreműködtünk a gyermekkönyvtárak fejlesztési és módszertani problémáinak megoldásában: helyi igényeknek megfelelően konzultációkat tartottunk, országos értekezleteken közvetítettük a hasznosítható külföldi tapasztalatokat. Országos Gyermekkönyvtári Tanácskozást szerveztünk – a Magyar Olvasástársasággal és az MKE Gyermekkönyvtári Szekciójával közösen – az olvasáskultúra általános kérdésköréről. Közreadtuk a *Könyvtári kalauz* című, gyermek- és iskolai könyvtárosok részére készült módszertani kiadványt.

A külföldi partnereknek szóló – angol és német nyelvű – könyvtári címjegyzék megjelentetésére 1994-ben kerül sor.

A könyvtári vonatkozású pályázati kiírások figyelésének eredményeként a könyvtárakat is érintő pályázatokat a *Könyvtári Levelezőlapban* megjelentettük, és az intézményeknek segítséget nyújtottunk pályázataik elkészítéséhez.

Folytattuk a szakmai tanácsadást a kettős funkciójú könyvtárakban, illetve az általános művelődési központokban dolgozó könyvtárosok részére. E könyvtárak működésével kapcsolatos irodalomról elemző anyagot készítettünk, a könyvtárosok számára Nyíregyházán szakmai tanácskozást szerveztünk. Szerkesztettük és kiadásra előkészítettük a *Kísérletek és tapasztalatok*

az általános művelődési központok útkereséséről: *civil társadalom és közösség* című módszertani segédanyagot.

Külső kapcsolatok szervezése

Szerkesztettük, kiadtuk és terjesztettük a Könyvtári Levelező/lap 1-12. számát. Különböző pályázatokon való részvétellel, intenzív hirdetés-szervezéssel hozzájárultunk a lap finanszírozásához. Ebben az évben első alkalommal – a folyóirat 7. számában – közreadtuk a megújított *Könyvtári Címjegyzéket*.

Gyűjteményfejlesztési és bibliográfiai tanácsadó tevékenység

Az *Új Könyvek* című állománygyarapítási tanácsadó kurrens folyamából 26 számot szerkesztettünk. Elkészítettük és megjelentettük a folyóirat negyedéves és éves tárgyszómutatóját, az 1992. évi kumulált mutatóját, és folyamatosan építettük az *Új Könyvek* származékaként készülő központi bibliográfiai leírásokból a tárgyszókatalógust.

Sajnálatos tény, hogy az *Új Könyvek* kiadására a Könyvtárellátó Vállalat 1993. negyedik negyedévében felmondta korábbi szerződésünket. Hosszas tárgyalássorozat eredményeként és nem csekély szakmai munka árán új konszenzus alakult ki a vállalattal, az OSZK MNB *Könyvek Bibliográfiája* és az *Új Könyvek szerkesztősége* között. 1994-től komoly változások következnek be a szerkesztésben: a kiadvány nem közöl bibliográfiai leírásokat, és recenziók helyett sok esetben csak rövid annotációk ismertetik a műveket. 1994-től a szerkesztőség végzi a kiadvány számítógépes nyomdai előkészítő munkálatait is.

Tanácsadó szolgálatot láttunk el a közkönyvtárak gyűjteménygyarapítási és -apasztási munkájában. Több esetben adtunk helyszíni segítséget a könyvkivonás műveleteiben, önkormányzati felkérésekre vizsgáltuk a gyarapítási hitelkeretek felhasználásának szakszerűségét. (E tárgykörökben több ízben tartottunk előadásokat.)

Különböző akciók és pályázatok révén – elsősorban a Kölcsey Ferenc Alapítvány közvetlen támogatásával – közreműködtünk a határainkon

túli magyar iskolák, egyesületek és közkönyvtárak könyvvél való ellátásában, adományok gyűjtésében, szakmai szempontú válogatásában. Módszertani tanácsadó munkánk során segítettük a külföldi magyar intézmények gyűjteményeinek fejlesztését és rendezését, közreműködtünk a legfontosabb tájékoztatási segédletek beszerzésében. A hungarológiai tanszékek könyvtárai számára (két változatban: a kisebb és a nagyobb gyűjtemények részére) kézikönyvtári tervezetet készítettünk.

Nyilvántartjuk és koordináljuk a magyar könyvtárak bibliográfiai terveit, a tervek alapján készült adatbázisból tájékoztatást nyújtunk.

Megjelentettük az *Eseménynaptár* c. kiadványunk 1993. évi négy, valamint az 1994. évi első számát, továbbá elkészítettük a folyóirat 1994. évi évfolyamának adattári részét, amit az előző évekhez hasonlóan floppy-n terjesztettünk.

A könyvtárak helyismereti tevékenységének aktuális kérdéseiről regionális konferenciákon előadásokat tartottunk, szakmai vitadélutánokat szerveztünk, s kezdeményeztük az új városi könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek fejlesztését, illetve kialakítását.

Oktatási és szakmódszertani munka

A könyvtárosasszisztens iskola három évfolyamát, a könyv- és papírrestaurátor-képző tanfolyam utolsó évfolyamát, a humán informatikus másoddiplomás egyetemi képzést, valamint a könyvtáros-informatikus felsőszintű tanfolyam két-két évfolyamát folyamatosan működtettük. A felsorolt képzési formákban összesen 153-an, illetve 12-en és 17-en tettek sikeres záróvizsgát vagy államvizsgát. (Az asszisztensképzésben részt vevő hét erdélyi diákunknak távoktatás-jellegű segítségeit is nyújtottunk.)

Gondoztuk az ország különböző könyvtáraiban szervezett asszisztensképző tanfolyamokat: a félévi vizsgáztatásokat központilag végeztük, az oktatóknak két alkalommal tanári konferenciát szerveztünk.

Elkészült a különböző képzési formákban tanuló hallgatók adatainak nyilvántartására a számítógépes adatszerkezet és adatkezelés rendszere. A hallgatói adattár feltöltésére – idő hiányában – 1994-ben kerül sor.

Oktatói és módszertani tevékenységünket jól segítették elő újabb kiadványaink, így az időszaki kiadványokban megjelent részdokumentumok bibliográfiai leírásához készült példatár, az aszisztens-hallgatók számára készült számítástechnikai tankönyv.

A szakmai képesítést egyénileg megszerzők felkészülését konzultációkkal segítettük, és ellátuk a vizsgabizottsági feladatokat. A Balassi Bálint Megyei Könyvtár munkatársai részére egyhetes intenzív tréninget, valamint – a KMK-ban – tanfolyamot szerveztünk a Windows 3.0 és a Word for Windows 2.0 megismertetésére. (Említésre méltó, hogy oktatótermünkben UNIX hálózatot építettünk ki, és a Voyager program révén lehetőséget teremtettünk a multimédiák könyvtári kezelése számítógépes megoldásának a tanítására.

A DOBIS/LIBIS, az NPA és egyéb adatbázisok, valamint az IIF keretrendszer oktatására pedig oly módon nyílt lehetőségünk, hogy csatlakoztattuk a számítógéptermet az OSZK helyi hálózatához.

Mindemellett a legváltozatosabb módon működünk még közre a könyvtárosképzéssel összefüggő közérdekű teendők megvalósításában: támogattuk a Balaton Akadémián folyó képzést; zsűriztük a különféle könyvtári pályázatokat; országsszerte előadásokat tartottunk a könyvtárosképzésről és a besorolási rendeletről; felügyeltük az esztergomi és a jászberényi főiskolán folyó könyvtárosképzést; a Bukaresti Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom tanszéke részére elkészítettük a könyvtárosképzés tantervét stb.

Elkészült az ETO feladatgyűjtemény és A Magyar Könyvtárosok III. szakmai találkozásának anyagából szerkesztett tanulmánykötet kézírata is.

Szakértői véleményeket készítettünk a könyvtári számítógépes (Syren, Voyager, Textlib) programokról, s közvetlenül is közreműködtünk a Textlib programrendszer befejezésében, valamint folyamatosan részt veszünk a NEKTÁR munkabizottság munkájában. Számítógépes tanácsadó szolgáltatásainkat a következő könyvtárak vették igénybe: Győri Pedagógiai Főiskola Könyvtára, VÁTI Könyvtára, Református Teológia Könyvtára, MATÁV Könyvtára, Nemzetközi Könyvtár- és Művelődési Intézet Könyvtára, Közgazdasági Intézet Könyvtára, Orvostörténeti Intézet Könyvtára, Ráday-gyűjtemény, Bölcsődék Országos Módszertani Intézetének Könyvtára.

Szakmai segítséget nyújtottunk még az egyházi könyvtárak számítógépes feldolgozó munkájának kialakításához, valamint több könyvtár (pl. Ortopéd Klinika) már meglévő számítógépes szolgáltatásainak a korszerűsítéséhez.

Szakértői feladatot láttunk el a nemzetközi szabványok honosítása, véleményezése, valamint a hazai szabványok revíziós munkálatai területén. Közreműködtünk az ETO országos értekezletén, és segítséget nyújtottunk a hang- és videódokumentumok központi hasznosításra szánt katalóguscédulái és az ehhez szükséges segédletek előállításához.

Könyvtárosépítés területén a következő intézményeknek készítettünk új épületerveket, berendezési, helykijelölési, felújítási, fejlesztési vagy költöztetési terveket, esetenként a művezetési feladatokat is ellátva: Nagykanizsai Városi Könyvtár, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár Törökbálinti Depo, Kossuth Lajos Tudományegyetem Közgazdasági Kari Könyvtár (Debrecen), Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtár (Debrecen), Veszprémi Egyetemi Könyvtár, Selye-Szabó Alapítványi Könyvtár (Szentes), Püspöki Könyvtár (Veszprém), Magyaryelvű Középiskola könyvtára (Kassa), Balatonboglári Városi Könyvtár, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára (Nyíregyháza), Országos Népszerűnyilvántartó Hivatal Könyvtára, Miskolci Városi Könyvtár, Pásztói Városi Könyvtár. Az EXPO-96 céljára absztrakt egyetemi könyvtár épületének a tervét készítettük el.

Olvasásszociológiai kutatások

Újabb kutatási témákat is vállalva folytattuk a pedagógusok, a fiatalok és a határon túli magyarság olvasási kultúrájáról végzett kutatásainkat. Ezek legfontosabb eredményei a következők voltak.

Befejeztük az 1991-ben elkezdett *Pedagógusjelöltek kultúrája* című kutatásunk adatgyűjtéssel, feldolgozással összefüggő teendőit. Szakirodalmi szemlét szerkesztettünk, majd elkészítettük a zárótanulmány első részét.

Előkészítettük a *Marginális helyzetű fiatalok kultúrája* című kutatásunkat, s ennek során irodalomfeltárást végeztünk. Elkészült a kárpátaljai és vajdasági középiskolások olvasási kultúrájáról végzett vizsgálatunk adatainak feldolgozása (az adatok kódolása, kigyűjtése, statisztikai próbák

számítógépes futtatása stb.). Elkezdjük a zárójelentés megírását is. Az IRA (International Reading Association) által kezdeményezett, 31 ország 9 és 14 éves tanulói körében végzett összehasonlító olvasásvizsgálat adatainak gépi feldolgozása is befejeződött, az eredmények elemzését bemutató tanulmány 1994-ben lát napvilágot.

Elkészült a *Pedagógusképzés és olvasásra nevelés* című kötet kézírata, amely a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) 1992-93-ban rendezett konferenciáin elhangzott előadásokat tartalmazza.

Sajnos, a pedagógusok olvasási kultúráját feltáró vizsgálatunk – támogatás hiányában – nem indulhatott el, az erre vonatkozó kedvező döntés 1994-ben remélhetőleg megszületik.

A *Könyv, olvasás, kulturális identitás* című kutatásunk koncepcióját kialakítottuk, a munka első fázisában 10 kiadóban készültek interjúk, esettanulmányok.

Szó – művészet – társadalom címmel tanulmánygyűjteményt szerkesztettünk az olvasás és művészet-szociológia tárgyköréből, mely a könyvtárosképzésben is felhasználható. (A Magyar Könyv Alapítványhoz benyújtott pályázaton elnyertük a kötet kiadásához szükséges pénzt.)

Továbbra is tevékenyen részt vettünk a könyvtári közéletben: közreműködtünk a Nemzetközi Bibliológiai Egyesület Kanadában megrendezett konferenciáján, ahol a cenzúráról, a nyolcvanas években Magyarországon megjelent illegális kiadványokról tartottunk előadást. Harmadik éve működtetjük a pedagógusok, könyvtárosok, kutatók hatékony párbeszédét, önkéntes továbbképzését szolgáló Magyar Olvasástársaságot. Az elmúlt évben *Olvasás és személyiségfejlesztés*, majd pedig *Többnyelvű írásbeliség* címmel rendeztünk (többek között 60 amerikai kolléga részvételével) nemzetközi konferenciákat.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkája

Az előző évihez képest tovább nőtt a könyvtárlátogatók száma, emelkedett a kölcsönzött, a másolatban szolgáltatott, illetve a könyvtárközi kölcsönzésben küldött dokumentumok száma. Ez elsősorban a könyvtárosképzés fellendülésének köszönhető, ezért az 1993/94-es tanévtől kezdve – a vizsgaidőszakokban – heti 56 órára emeltük fel a nyitvatartási időt.

A könyvtárhasználók számát emeli az is, hogy azok a látogatók is nagy számban keresik fel könyvtárunkat, akiknek csak saját jegyzeteik használatához van szükségük olvasótermi helyre és kézikönyvtárra. Ma már a szorgalmi időszakokban is szívesen jönnek hozzánk azok, akik a vizsgaidőszakokban nem jutnak be az OSZK zsúfolt olvasótermeibe.

Az állománygyarapítás ténszámái is tovább emelkedtek az előző évihez képest. Könyvgyarapodásunk mintegy háromnegyedét kiadványcsere vagy ajándékozás útján szereztük be, de könyvvásárlásra is csaknem 500 ezer Ft-ot költöttünk. Két nagyobb ajándék könyvszállítmányt kaptunk, az egyiket az angol Ranfurly Library Service főléspéldány központnak, a másikat az amerikai Donohue Inc-nek a jóvoltából. (A duplumpéldányokat szétosztottuk a hazai könyvtárosképző intézményeknek és könyvtárak között.)

A külföldi cserepartnereink száma 243 volt, részükre folyamatosan küldtük időszaki kiadványainkat és cserejegyzékünket. A külföldi időszaki kiadványok beszerzésében terjesztő céget változtattunk, s ennek eredményeként folyamatosabbá és zökkenőmentesebbé vált a szállítás, és a korábbi cég mulasztásai nyomán keletkezett hiányokat is jórészt pótolni tudtuk. Sikeresen előfizetnünk a szakma egyik legjelentősebb referáló lapjának CD-ROM kiadására is.

A beérkezett dokumentumok feldolgozása és a katalógusépítés folyamatosan történt. Az ajándékkönyveket, hagyatékokat kurrens munkánk mellett fokozatosan beépítjük az állományba.

A külföldi könyvbeszerzésről válogatott, annotált bibliográfiát adunk közre rendszeresen a *Könyvtári Levelezőlapban*, illetve recenziókat a *Könyvtári Figyelőben*, a magyar könyvanyag adatai pedig bekerülnek a *MAKSZAB*-ba is.

Folytattuk a régi leíró katalógus átépítését és a tárgyszó-katalógus revízióját, a szakdolgozatok, az útijelentések, az audiovizuális anyagok és az IFLA konferenciák előadásainak a feldolgozását.

Feldolgoztuk a magyar és a külföldi könyvtári folyóiratok új számainak jelentősebb cikkeit, a bibliográfiai adatokból tovább építettük a *Magyar és Nemzetközi Cikk* (MANCI) nevű adatbázist. (Az adatbázis most 18 500 tételt tartalmaz.) Negyedévenként irodalomkutatási jegyzéket küldtünk az SDI-szolgáltatást igénylők számára az új szakirodalomról. Az adatbázis könnyebb használata érdekében fejlesztettük a kezelőprogramot:

a) a MANCI-t összekapcsoltuk a THES-adatbázissal, így a keresés során a tezauruszból kiválaszthatjuk és összekapcsolhatjuk a deskriptorokat, és a keresés automatikusan végrehajtható a MANCI adatbázisban;

b) egy program biztosítja azt, hogy a keresés eredményeképpen kapott találati fájlból kiválogassuk a valóban releváns és szükséges tételeket, és csak azokat nyomtassuk ki vagy mentjük lemezre;

c) egy saját fejlesztésű program és a THES adatbázis segítségével a kiadványok tárgyszóindexeinek utalóit automatikusan állítjuk elő.

Karbantartottuk a *Könyvtári címjegyzék* adatbázist, egyúttal – a Közművelődési pályázaton nyert összegből – tovább fejlesztettük. Ennek eredményeképpen létrejött a *Magyar könyvtárak szolgáltatási kalauza* (MKC) nevű, Micro-ISIS 2.3 programmal működő adatbázis, amelyben többféle szempont szerint lehet keresni (a címadatokon kívül könyvtártípusra, gyűjtőköre, földrajzi helyre, szolgáltatásokra, az elérhető adatbázisokra stb.).

A nyár folyamán az 1990-es felmérés adataiból felépített adatbázist felrészítettük: minden könyvtárak elküldtük a saját adatait tartalmazó kérdőívet ellenőrzés és módosítás céljából. A visszaküldött anyagot többféleképpen hasznosítottuk:

- ♦ az aktualizált cím- és telekommunikációs adatokból összeállítottuk a *Könyvtári címjegyzéket*, amely a *Könyvtári Levelezőlap* 1993. évi 7. számaként jelent meg;
- ♦ a kérdőív feldolgozása során nyert tapasztalatokat felhasználva, módosítottuk és újjászerveztük az MKC adatbázist. (Az adatfeldolgozás a részletes adattár számára még folyik.) E mellett még kérdőívvel kerestük meg a mezőgazdasági és az orvostudományi gyűjtőköri könyvtárakat, hogy adataikat beépíthessük az adatbázisba. Sajnos, a kiküldött mintegy 300 adatlapnak nem egészen a fele érkezett vissza.

Kiadtuk a *Könyvtári Figyelő* új folyamának harmadik évfolyamát (és éves kumulált indexét), a *Hungarian Library and Information Science Abstracts* (HLISA) című referáló lap két számát és a *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájának* (MAKSZAB) négy számát, valamint az éves kumulált indexét. Ez utóbbi kapcsán említésre méltó, hogy az elmúlt esztendőben - tudomásunk

szerint az országban elsőként - áttértünk az 1993. január 1-jétől hatályban lévő új analitikus leírási szabvány szerinti feldolgozásra. Ez a munkánkat szinte megduplázza, tekintettel arra, hogy a MANCI adatbázis miatt a hagyományos leíráshoz is ragaszkodnunk kell. A nyomtatott szakbibliográfia leírási rendszere viszont már minden feldolgozott dokumentumtípusra nézve megfelel a nemzetközi szabványoknak. Említésre méltó az is, hogy 1992-vel kezdődően három éven keresztül a MAKSZAB minden negyedik számával együtt közreadunk egy kiegészítő füzetet is, amely az 1974-1986 közötti időszakban megjelent, de eddig nem regisztrált szakirodalom adatait tartalmazza.

Szolgáltatásaink körét kívánja bővíteni az is, hogy a *Könyvtári Figyelő könyvsorozata* címmel új sorozatot indítottunk, melynek első köteteként a közhasznú információs szolgáltatással foglalkozó, *Könyvtárak és információs intézmények szerepe a demokratikus tájékoztatás szolgáltatásában* című kiadványt jelentettük meg.

Elkészítettük a szakkönyvtár ismertetőjének bővített, átdolgozott kéziratát is.

A tájékoztató munkával összefüggő bibliográfiai, irodalomkutatói tevékenységünknek csak a legfontosabb mozzanatait említjük meg:

- bibliográfiát készítettünk a társadalomtudományi információ témakörében az *SSID Bulletin* című folyóirat számára;
- ellenőriztük és kiegészítettük a Horthy-korszak (1921-1944) könyvészetének könyvtár-tudományi irodalmát, illetve szükség szerint javítottuk a már megjelent leírások adatait;
- A szakkönyvtárhoz és a Magyar Könyvtáros Egyesülethez érkező (és hozzánk továbbított) külföldi referenzs kérdéseket rendre megválasztottuk, illetve az igényelt szakirodalmat a kérőknek elküldtük;
- két nagyobb irodalomkutatással és dokumentumszolgáltatással segítettük a könyvtári törvényelőkészítő munkát: az új könyvtári törvény kidolgozása, illetve a szerzői jogok érvényesítése a könyvtári kölcsönzésben témákban a külföldi tapasztalatokra vonatkozó szakirodalmat állítottuk össze.
- az angol Task Force pro Libra nevű cég felkérésére begyűjtöttük azoknak a könyvtárosoknak és informatikusoknak a nevét, akiknek életrajzát az általuk kiadott *Who is who in the information world* című kötetben szerepeltetni javasoltuk;

- összegyűjtöttük a magyarországi sajtóarchívumok adatait, nemzetközi címtárban való szerepeltetés céljából;
- a KATALIST levelező lista keretében kezdeményezés történt a CD-ROM-ok hazai leltérehelyjegyzékének összeállítására; részt vettünk az előkészítő munkálatokban és adatokat szolgáltatunk a hipertext adatbázis kiépítéséhez.

Jelentős előrelépést sikerült elérnünk a szakkönyvtár gépesítése terén is:

- a Mellon Alapítvány támogatásából komoly hardver fejlesztést tudunk végrehajtani;
- csatlakoztunk az OSZK számítógép-hálózatához és ezen keresztül a NEKTÁR rendszerhez. A hálózathoz 7 terminállal tudunk kapcsolódni, jelenleg négy gépen érjük el a NEKTÁR-rendszert. A hálózaton keresztül, a NEKTÁR-on kívül használni tudjuk az OSZK CD-ROM tornyára telepített adatbázisokat. Előfizettünk az angol Library and Information Science Abstracts CD-ROM lemezre, mely növelte tájékoztató munkánk színvonalát, és mivel ez is az OSZK CD-ROM-tornyában kapott helyet, kiterjesztettük

a hozzáférés lehetőségét is. A MANCI-adatbázist a helyi hálózat szerverére tettük, így elvileg nemcsak a mi olvasótermünkben, hanem a hálózathoz csatlakozó minden terminálról elérhető az OSZK-n belül;

- kapcsolódni tudunk továbbá az IIF-hez. (Az IIF szolgáltatások megismerésére előadás-sorozatot szerveztünk osztályunk dolgozói számára.)

Végezetül említésre méltó, hogy a Szakkönyvtár – könyvtári, szaktárgyi órák stb. rendezésével, könyvtáros hallgatók szakmai gyakorlatának vezetésével – egyre tevékenyebben vesz részt a könyvtárosképzésben és továbbképzésben, de részt vállal a szakmódszertani tevékenységben is. Többek között ezt is jelzi, hogy munkatársai részt vesznek a Magyar Adatbázisforgalmazók Kamarája Könyvtári Tagozatának munkájában, és együttműködési megállapodást kötöttek telekommunikációs központok könyvtári telepítésének módszertani segítésére.

Budapest, 1994. január

Győri Erzsébet
mb. igazgató

Az OSZK KMK kiadványai - 1993.

Könyvek

DOROZSMAI Károly

Számítástechnikai alaptanfolyam a könyvtáros-asszisztens-képzés számára / Dorozsmai Károly. - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 97 p. ISBN 963 201 322 0

Könyvtári kalauz : Segédkönyv gyermek- és iskolai könyvtárosoknak / [a magyar változat Pálné Leinberger Ágota és Magai Margit, ... valamint Fábrián Zita munkája]. - [Bp.] : OSZK KMK : MKE ; Szolnok : Versey F. M. Kvt., 1993. - 163 p. : ill

A kötet az Einführungsmaterialien in die Bibliotheksbenutzung für Kinder und Jugendliche című kiadvány alapján készült

ISBN 963 7613 20X

Könyvtárak és információs intézmények szerepe a demokratikus tájékoztatás szolgálatában / [fel. szerk. Kovács Emőke]; [szerk. Kovács Katalin és Rácz Ágnes]. - Bp. OSZK KMK, 1993. - 169 p. - (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata, ISSN 1217-6753 ; 1.) ISBN 963 200 336 5

Magyar olvasáskultúra határon innen és túl / Gereben Ferenc, Lőrincz Judit, Nagy Attila, Vidra Szabó Ferenc. - Bp. : Közép-Európa Int., 1993. - 180 p. - (Hungari extra Hungariam, ISSN 1216-853X ; 2.) ISBN 963 8105 14 3

Példatár az időszaki kiadványokban megjelent
részdokumentumok (cikkek) bibliográfiai leírásához /
[a példákat vál. ... Berke Barnabásné]; [szerk. Varga
Ildikó]. - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 115 p.
ISBN 963 201 321 2

Szó - művészet - társadalom : Válogatott tanulmányok,
műelemzések / szerk. Lőrincz Judit. - Bp. : Múzsák,
1993. - 184 p.
ISBN 963 564 505 X

Időszaki kiadványok

Eseménynaptár : bibliográfia és kiállítási segédanyag a negyedév fontosabb évfordulóihoz : a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványa. - 1993. - Bp. : Könyvtárellátó, 1993. - 4 sz. + mell.
ISSN 1216-2264

Hungarian library and information science abstracts.
- Vol. 22. (1993). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 2 sz.
ISSN 0046-8304

Könyvtári figyelő. - U.F. 3. = 39. évf. (1993). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 4 sz.
ISSN 0023-3773

Könyvtári levelező/lap. - 5. évf. (1993). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 12 sz.
ISSN 0965-1329

A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiája. - 1993. - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 4 sz.
ISSN 0133-736x

TEKE és SZAKMA : könyvtári statisztikák. - [19]92. - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 100 p.
Címe előbb: Települések könyvtári ellátása : Munkahelyi könyvtárak működési adatai
ISSN 1216-1764

Új könyvek : könyvtárak állománygyarapítási tanácsadója. - 1993. - Bp. : OSZK KMK : Könyvtárellátó, 1993. - 25 sz.
ISSN 0049-5069

Új periodikumok : a Magyarországon megjelenő új és címváltozott periodikumok negyedéves jegyzéke. - 1993. - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 4 sz.
ISSN 0864-8786

Adatbázisok

Évfordulónaptár [Géppel olvasható adattár]. - 1994. - Szöveges adatbázis (4260 rekord). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 1 floppy : HD

IFLA [Géppel olvasható adattár] : Az IFLA éves közgyűlésein elhangzott előadások. - 1991-1992. - Bibliográfiai adatbázis (338 rekord). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 1 floppy : DD

Könyvtári címjegyzék [Géppel olvasható adattár]. - Szöveges adatbázis (461 rekord). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 1 floppy : DD

MABIT [Géppel olvasható adattár] : A magyar könyvtárak bibliográfiai tervei. - 1993. - Bibliográfiai adatbázis (133 rekord). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 1 floppy : DD

MANCI [Géppel olvasható adattár] : Magyar és nemzetközi cikkek. - 1993. - Bibliográfiai adatbázis (2312 rekord). - Bp. : OSZK KMK, 1993. - 4 floppy : DD

A bibliográfiát összeállította: Rácz Ágnes

Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra

Moldován István

A szerző ebben a tanulmányában – melyet eredetileg 1993 tavaszán az ELTE informatika kiegészítő szak lezárásaként készített – azt az ismeretminimumot kísérelte meg összefoglalni, amellyel nagyjából minden könyvtárosnak rendelkeznie kell a hálózati információkról. Az 1993 óta bekövetkezett legfontosabb változásokat megpróbáltuk tükrözni, de az Internet fejlődési ütemével még így sem sikerült lépést tartani. A tanulmány egyes részéről (a könyvtáros elektronikus környezete, IIF, ELLA, Internet, OSI) lapunk már közölt önálló tanulmányokat, ennek ellenére ebben a dolgozatban meghagytuk az ezekről szóló részeket is, egyrészt azért, hogy ne bontsuk meg a szerző gondolatmenetét, másrészt pedig azért, hogy azok, akik most ismerkednek a hálózatok kihívásaival, együtt találják meg az alapismerethez szükséges tudnivalókat. (A szerk.)

1. Bevezetés

A könyvtáraknak a 20. század vége felé közeledve újabb és újabb kihívásokra kell válaszolniuk. A 80-as évek elején indultak el a hazai könyvtárak azon az úton, amelyen a hagyományos cédulakatalógusokat számítógépes katalógusokkal kezdik felváltani, ahol az évtized végére megjelentek a CD-ROM adatbázisok, és gomba módra szaporodtak a többfelhasználós CD hálózatok is. A számítógépes hálózatok kialakulása azonban minden eddiginél nagyobb hatást gyakorolt a könyvtárak életére.

Az első nagy lépés a számítógépes könyvtári katalógusok megjelenése volt. Ezek nagy segítséget jelentettek mind a feldolgozásban, mind a könyvtárak használatában, bár még csak a hagyományos könyvtári mechanizmust támogatták és egészítették ki. Szerepük arra korlátozódott, hogy a hagyományos könyvtári cédulakatalógust egy számítógépes katalógussal helyettesítsék, amely rugalmasabb, több szempontú keresést tett lehetővé.

A számítástechnika és a telekommunikáció fejlődésének találkozása révén megszűnt az egyes számítógépek elszigeteltsége, és lehetőség nyílt a számítógépek közötti kapcsolatok kiépítésére. A számítógépes könyvtári rendszerek kialakulásával egy könyvtár állományát akár a világ túlsó feléről is le lehet kérdezni.

A következő nagy lépés az ún. közös könyvtári katalógusok kiépítése volt. Ez a megoldás egy nagyobb területet (régiót vagy országot) átfogó rendszert jelent, amelyik a csatlakozott könyv-

tárak állományának egészéről kínál információt. Az automatizált könyvtárakban lehetővé vált a kölcsönzés integrálása az online könyvtári rendszerekbe, amelyek segítségével online módon intézhető a kölcsönzés is. Ezek a lépések azonban még mindig a hagyományos könyvtári feladatkört tételezték fel, azzal a különbséggel, hogy az adott könyvtár „megnyílt” a könyvtár falain kívülre is, és lehetségessé vált egyfajta „távhasználat”.

A hálózatok megjelenése azonban egy másik irányban is változást gyakorolt a könyvtárak életére. Nemcsak egy adott könyvtár dokumentumai váltak így elérhetővé a külső használók számára, hanem a könyvtár saját használói számára is lekérdezhetővé váltak a helyi dokumentumokon kívüli információforrások. Itt azonban nemcsak arról van szó, hogy megfordítottuk a nézőpontot. A számítógépek elterjedésével ugyanis megjelentek az elektronikus formában rögzített dokumentumok is. Ez azt jelentette, hogy elsődleges dokumentumok is világszerte elérhetővé váltak a másodlagos információk mellett. Megjelent az elektronikus publikációs tevékenység, melynek termékei az elektronikus könyvek, folyóiratok, hírlevelek. A kutatási, oktatási és egyéb kommunikáció a hálózatok révén olyan új formákat kapott, amelyek ledöntöttek minden földrajzi korlátot és egy világméretű kommunikációt tettek lehetővé.

A hálózatokról

A hálózatok hardverfeltételei

Számítógépes hálózaton a továbbiakban független számítógépek összekapcsolt rendszerét értem. Két számítógépet összekapcsoltnak tekinthetünk, ha azok információcserére képesek. A számítógépes hálózatok nem tévesztendőek össze a terminálhálózatokkal, amelyek egy vagy akár több számítógép több felhasználó általi egyidejű elérését biztosítják. Ebben a rendszerben azonban a különböző számítógépek között még semiféle együttműködés nem létezik.

A távközlés fejlődése valamikor a 70-es években „találkozott” a számítástechnikával oly módon, hogy lehetővé tette a fentebb említett együttműködést a számítógépek között.

Kiterjedés szerint megkülönböztetünk: *helyi kiterjedtségű hálózatot* (LAN - Local Area Network) és *nagyterületű hálózatot* (WAN - Wide Area Network). A továbbiakban inkább a WAN hálózatokkal fogunk foglalkozni.

A hálózatok két számítógép közötti kapcsolatot ún. több réteges üzemmódban valósítják meg. A számítógépes hálózatokban 7 réteget különböztethetünk meg:

1. **Fizikai réteg.** Magába foglalja a jelek átvitelét, valamint a fizikai összeköttetések be- és ki-kapcsolását, a fizikai közeg kezelését.

2. **Adatkapcsolati réteg.** Két, egymás melletti rendszer hibamentes adatátvitelét biztosítja.

3. **Hálózati réteg.** Hálózati összeköttetést létesít, beleértve a forgalomirányítást és a kapcsolást, akár több hálózaton át való hírközlés lehetővé tételét.

4. **Szállítási réteg.** Az alsó három réteg szolgáltatásainak a felhasználásával végrendszerek közötti átlátszó adattovábbítási szolgáltatást nyújt a felsőbb rétegeknek, a megbízhatóság és költség-hatékonyság figyelembevételével.

5. **Viszonyréteg.** Két alkalmazási folyamat közötti párbeszédet szervezi meg, ütemezi az információ továbbítását.

6. **Megjelenítési réteg.** Az adatokat közösen érthető, ábrázolható formára hozza. Adatformalizálást és kódátalakítást tartalmaz.

7. **Alkalmazási réteg.** Mindazokat az eszközöket tartalmazza, amelyekkel a felhasználói programok a nyílt rendszerekhez hozzáférhetnek és részben tartalmazhatja ezeket a felhasználói programokat is.

Ahhoz, hogy ezeknek a rétegeknek a segítségével a különböző számítógépek „szót értsenek egymással”, közös szabályokat kell használniuk. A kommunikáció során használt szabályok összességét protokollnak nevezik. Ezeket a szabályokat is, mint a nemzetközi szabványokat általában, az ISO (International Standard Organization) állítja elő. A nemzetközi számítógépes rendszerekben egyre inkább az ISO OSI (Open Systems Interconnections) néven ismert szabványai terjednek el.

Van egy másik szervezet is, amelynek szabványajánlásai széles körben elfogadottakká váltak, noha nem kötelezőek. Ez az ENSZ szervezete, az ITU (International Telecommunications Union) - közismertebb nevén a CCITT (Comité Consultatif International de Télégraphique et Téléphonique). Ennek a feladata, hogy a telefon-

távíró- és adatkommunikációs interfészekre ajánlásokat tegyen. Az ún. interfészek a fizikailag kapcsolódó rétegek között helyezkednek el.

Bár a CCITT ajánlásai nem kötelező érvényűek, a három legalsó réteg számára készültek, mégis a világ nyilvános hálózatainak egyetemeseen elfogadott szabványaiává váltak. Ezeket összefoglaló néven X.25-nek (ez a CCITT ajánlási száma) nevezik.

Mivel még nagyon sok olyan terminál van a világban, amelyik nem ismeri az X.25-ös szabványokat, ezért létezik egy másik protokollhalmaz is. Ez utóbbi az X.25-ös nyilvános hálózattal való kommunikálás szabályait rögzíti. Ezek az ajánlások az X.3, X.28 és az X.29, amelyekre együttesen XXX-ként is szoktak hivatkozni. Az alsó réteg szabványai főleg a CCITT-től, míg a felsőkéi általában az ISO-tól származnak.

A hálózatok alapvetően a következő szolgáltatásokat tudják nyújtani:

- ♦ terminálhözáférés, adatbázis-lekérdezés,
- ♦ elektronikus levelezés (e-mail),
- ♦ fájl átvitel (file transzfer),
- ♦ „job” feldolgozás, egy munkafolyamat megosztása különböző számítógépeken.

Ezekre a főbb alkalmazási területekre a különböző hálózatokon már széles körben elfogadott szabványok is kialakultak, amelyeknek egyesítése folyamatosan történik.

A hálózatok a következő adathálózati technológiák alapján működhetnek:

– *telefonhálózat felhasználásával*

Egy ún. modem segítségével a számítógép digitális jelei analóg jelekké és vissza alakíthatók. Nagyon sok online könyvtári katalógusnak és elektronikus faliújságnak van közvetlen telefon-száma. Ezenkívül a telefonhálózaton keresztül lehetőség van az ún. csomagkapcsolt hálózatok elérésére is

- *vonalkapcsolt adathálózaton* (pl. NEDIX). Jellemzője, hogy a kapcsolat felépítésekor egy felhasználó kizárólagosan lefoglalja az egész vonalat; vagy
- *csomagkapcsolt hálózaton* (erről érdemesebb bővebben is beszélni).

Csomagkapcsolt hálózat

Lényege, hogy az adatok továbbítása adatblokkokban, ún. csomagokban történik. A két

kommunikáló számítógép nincs közvetlen kapcsolatban egymással. Ez lehetővé teszi az eltérő sebességű és típusú egységek közötti adatcserét is. Az X.25-ös ajánlásokat pontosan nem ismerő terminálok egy „fekete doboz” segítségével tudnak adatokat küldeni és fogadni a csomagkapcsolt hálózatról. Ezt a „fekete dobozt” PAD-nek (Packet Assembler Disassembler - csomagösszeállító/szétbontó) nevezik.

A küldendő adatokat, fájlokat a PAD ún. csomagokra bontja, amelyek az adatokon kívül tartalmazzák a címzett pontos címét is. Ezeket a csomagokat végül a hálózatot alkotó kapcsoló számítógépek továbbítják. Ez a technológia lehetővé teszi, hogy egyetlen fizikai vonalon több kommunikációs (logikai) csatorna is felépüljön. Az intelligens kapcsoló számítógépek ellenőrzik a hálózat forgalmát, és ennek alapján választják ki a csomagok optimális útirányát. Ez azt jelenti, hogy egy elküldendő adategység, pl. egy fájl csomagjai akár mind különböző útvonalon érkehetnek meg a címzethez, ahol a fogadóállomás újra felépíti belőlük az egységes üzenetet.

Az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF)

Magyarországon egy országos X.25-ös csomagkapcsolt hálózat kiépítését a Posta, a MÁV, illetve a Please Kft. kezdte meg 1986-ban az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program szervezésével, a fejlesztés első szakaszának (1986-1990) fő céljaként.

Ebben az időszakban a Programnak két finanszírozója volt, a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság. A COCOM tilalmak miatt az IIF megbízásából az MTA SZTAKI-ban, „háziilag” fejlesztettek ki egy nagy területű hálózati szoftver rendszert a hazai felhasználók számára. Az 1990-re megépült hálózat már több ezer X.25-ös végponttal kínálta a kutatóintézeteknek, egyetemeknek, könyvtáraknak a különböző hálózati szolgáltatásokat.

- ♦ A leggyakrabban használt szolgáltatás az ún. *ELLA elektronikus levelező rendszer*, amelynek jelenleg már kb. 8000 regisztrált felhasználója van. Mivel az IIF már különböző nemzetközi hálózatokhoz (EARN, EUNET, INTERNET) is kapcsolá-

tokat épített ki, ezért gyakorlatilag szinte a világ minden részébe tudunk elektronikus levelet küldeni és onnan e-mailt kapni. A levelezésnek egy magasabb szintű felhasználása az ún. elektronikus konferencia (list), amire a későbbiekben majd részletesebben kitérek. Itt erről csak annyit érdemes megemlíteni, hogy már nemcsak a külföldi számítógépeken futó listákra iratkozhatunk fel érdeklődési körünknek megfelelően, hanem ilyen levelezőcsoportok az ún. LISTSERV program segítségével már hazai számítógépeken is működnek. A több, már létező magyar nyelvű lista közül az első, a KATALIST, éppen a könyvtárosok részére biztosít egy hatékony kommunikációs eszközt.

Az X.25-ös hálózat kiépülésével már nemcsak a külföldi, hanem a hazai adatbázisok lekérdezése is lehetővé vált. Az IIF pénzügyi támogatásának köszönhetően közel 100 magyar adatbázis épült ki 1989-90-től. Ezek egy részét az IIF és a SZTAKI közvetlenül, a saját számítógépeiről szolgáltatja (pl. az OSZK Nemzeti Periodika Adatbázisát vagy a TÁRKI Szociológiai Adatbázisát), míg másokat (pl. az MTA Disszertációs Adatbázisát) a tulajdonosok a saját hostjukról szolgáltatják. Az IIF segítségével egyre több hazai könyvtár állománya is elérhető az X.25-ön keresztül. Például: a Budapesti Műszaki Egyetem (ALEPH), a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (ECONINFO), az Országos Széchényi Könyvtár (NEKTÁR), az OMIKK (OSZKÁR), a Szegedi József Attila Tudományegyetem (KOKO).

A nemzetközi csatlakozások révén azonban számtalan külföldi online könyvtári katalógus (OPAC) és adatbázis elérése is a rendelkezésünkre áll.

- ♦ *Fájl-átvitel a PETRA program segítségével.* Ennek a szolgáltatásnak a keretében az IIF-felhasználók az IIF egyik számítógépéről fájlokat tölthetnek le vagy vihetnek fel. Az egyszerűs könyvtárstruktúrában bármelyik felhasználó maga is létrehozhat egy új könyvtárat akár nyilvános hozzáféréssel, akár jelszóval védettet. A levelezéstől eltérően, ahol egy fájl nagysága kb. 64 Kb körül van maximálva, a PETRA akár több száz kbyte-os fájlokat is képes kezelni. Persze az igazán nagy fájlok tömörítve találhatók az alkönyvtá-

rakban (pl. PKZIP, ARJ tömörítőprogramokkal).

A PETRA-n a legkülönbözőbb témakörökben találhatunk szöveges fájlokat, pl. kézikönyveket a hálózatról, pályázatokat, a már említett KATALIST archivált leveleit. Ezenkívül szabadon letölthető programok is megtalálhatók itt, pl. az IIF keretrendszer legfrissebb szoftverei, CD-ROM adatbázisok demo programjai, hipertext kézikönyvek, billentyűzet magyarítók, vírusölők és még sok minden egyéb.

- ♦ Az IIF másik hasznos szolgáltatása egy *elektronikus faliújság (ELF)*. Az ELF egy hierarchikus menürendszerben felépített elektronikus hirdetőtábla, amelynek elemei kisebb szöveges fájlok. Ezeket természetesen nemcsak a képernyőnkön olvashatjuk, hanem egy beépített fájl átviteli funkcióval le is tölthetjük a saját gépünkre. Mivel ez a legismertebb magyar nyelvű faliújság, és az IIF felhasználók színes táborába most már könyvtárak, egyetemek, kutatóintézetek, sőt vállalatok is tartoznak, ennek megfelelően a rajta elhelyezett információk is sokféle témakört lefednek. Csak néhány téma a sok közül:

- az IIF keretrendszer segítségével elérhető adatbázisok rövid leírása;
- könyvtárban megtalálható CD-ROM adatbázisok tartalmi ismertetője;
- konferenciafelhívások;
- könyvtári hírek, elektronikus folyóiratok.

Ugyan a felépített menüstruktúrájának korántsem használják minden ágát, de egy hirdetési rovatban tapasztalható, hogy az oktatási és kutatási szférán kívül már egy-két vállalkozás is felfedezte magának az ELF-et.

Itt kell megemlíteni az IIF és a SZTAKI néhány újabb szolgáltatását, terveit, amelyek technikai vagy hálózati ismertetésére azonban csak a későbbiekben kerül sor.

- fejlesztés alatt van egy OSI szabványú közvetlen nemzetközi levelezésre képes levelezőrendszer X.400-as protokollal; de már bevezetés előtt áll egy X.500-as ajánlás is, amelyet a Posták Nemzetközi Szervezete alakított ki egy nemzetközi telefonkönyv szolgáltatásra. Ez az elektronikus telefonkönyv szorosan kapcsolódik az OSI üzenetkezelő rendszeréhez (Message Handling

System, MHS), amelyet X.400 néven említettünk.

- 1993 januárjától nyilvános Gopher szolgáltatást vezettek be, amelynek révén egy csatlakozási pont segítségével a különböző hálózatok legkülönbözőbb információforrásaihoz lehet hozzáférni;
- 1993 tavaszától ugyancsak nyilvános szolgáltatásként X.25-ről is hozzáférhetünk a USENET NEWS elektronikus hírek világhálózatához;
- most már több kapcsolódási ponton el tudunk jutni egy amerikai protokollal működő világhálózathoz, az Internethez. Ezenkívül folyamatban van egy országos számítógépes gerinchálózat (HBONE) kiépítése, amelyik közvetlen hozzáférést biztosít majd (TCP/IP protokollal) az említett nemzetközi rendszerhez;
- 1991 februárjától tagjai vagyunk az EARN (European Academic and Research Network) hálózatnak, HUEARN néven létrejött nemzeti egységgel, ezen keresztül részesevén az EARN különféle szolgáltatásaiban;
- 1990-től a SZTAKI tagja lett az EUnet-nek is, amelyik főleg UNIX gépekből áll, és nyújt nagy segítséget abban, hogy az ELLA rendszerből külföldi levelezést is intézhessünk.

Az IIF fejlesztéseiről és lehetőségeiről természetesen korántsem akartam és tudtam teljes képet adni. Ezt a vázlatos áttekintést csak arra szántam, hogy bemutassam a hazai hálózati fejlesztések hátterét, szervezeti alapjait.

EARN - European Academic and Research Network

Az EARN számítógép hálózatot elsősorban azzal a céllal hozták létre, hogy támogassa az egyetemeket és a kutatóintézeteket Európában, a Közel-Keleten és Afrikában.

1985-ben alapították 38 ország részvételével. Létrehozásában nagy szerepet játszott az IBM cég. Az IBM a gépei közötti kapcsolat elősegítése érdekében, az Egyesült Államokban támogatta 1981-ben a BITNET hálózat létrejöttét a City University of New York and Yale egyetemen. Idővel a hálózat „túlnötte” Amerikát és létrejöttek a regio-

nális kapcsolatai, pl. Ázsiában az ASIANET, Kanadában a NetNorth és Európában az EARN.

Nem használ egységes fizikai hálózatot, hanem például bérelt X.25-ös vonalakon vagy ún. IP (Internet Protocol) vonalakon közvetíti szolgáltatásait. Az alapszolgáltatásai között elsőként említhetjük az elektronikus levelezést. Ezenkívül ugyancsak rendelkezik fájl átviteli, „job” futtatási, távoli terminál hozzáférési funkcióval is.

Magasabb szintű szolgáltatásai közé tartozik:

- a NETSERV, amelyik az EARN információs szolgáltatásait, adminisztrációját kezeli. A különböző NETSERV szerverek fájlokat tárolnak, szolgáltatnak online kapcsolatban vagy e-mailen keresztül. Ezenkívül a felhasználók katalógusának kezelésére is alkalmas, amelyek elérhetők minden országos serveren.
 - LISTSERV, elektronikus levelezőcsoportok, –konferenciák kezelésére alkalmas. Az archivált levelekhez az LDBASE program interaktív módon – mint egy adatbázishoz – teszi lehetővé a hozzáférést. (Az elektronikus levelezőcsoportokról a későbbiekben bővebben lesz szó.)
 - TRICKLE/RED, PC-s és egyéb szoftvereket tároló ún. fájl szerver, amelyből a szoftverek szabadon letölthetők a saját gépünkre. Az EARN-en belül több gépen is működik ilyen szolgáltatás.
 - az ASTRA szolgáltatás egy egységes elérési felületet, keresési lehetőséget nyújt jelenleg kb. 35, különböző gépeken lévő, különböző adatbáziskezelőkkel feldolgozott adatbázishoz.
 - RELAY, egy online konferenciarendszer. Az azonos érdeklődési körre szerveződött felhasználók között interaktív üzenetek kezelését teszi lehetővé. Kezeli a felhasználók listáját is.
 - NETNEWS, egy csoportos kommunikációs eszköz, egy elektronikus faliújság és elektronikus konferencia együttes rendszere, amelyet információcserére, hírközlésre, véleménycserére használnak többek között.
- 1991 tavaszától Magyarország is tagja lett az EARN-nek, és HUEARN néven megalakult a magyarországi szervezet. Az ELLA nemzetközi levelezésének egy részét ezen a hálózaton keresztül bonyolítják le. A nemzetközi levelezésen kívül, amelyre minden IIF felhasználónak közvetlen lehetősége van, az EARN többi szolgáltatását csak

az ún. EARN csomóponti (node) gépekről lehet igénybevenni. Az EARN-höz való közvetlen kapcsolatot az IIF IBM 4381-es HUEARN számítógépe biztosítja. Ezen keresztül juthatnak külföldre a magyar EARN tagintézmények, a JATE, SOTE, KLTE és a BME felhasználói.

RARE (Reseaux Associés pur la Recherche Européenne – Európai Kutatói Hálózati Egyesület)

A RARE az EARN-höz hasonló szervezet, hálózat, amelyik 1986-ban jött létre az európai országok kutatói hálózatainak tömörítése érdekében. Egyik legfontosabb feladatának tekinti tagjai együttműködésének elősegítését a kontinens online kommunikációs infrastruktúrájának fejlesztése érdekében.

Célja, hogy feloldja az országhatárok által megszabott határokat a kutatói hálózati kapcsolatok terén, és lehetővé tegye a kutatók közötti zavartalan véleménycserét. 1992 elején 19 teljes jogú ország volt a tagja. A további 7 társult, szövetségi jog nélküli ország között ott van Magyarország is, amely a HUNGARNET révén tagja a RARE-nek.

A HUNGARNET olyan egyesület, amelyet tagjai, a felsőoktatási intézmények, kutató intézetek, könyvtárak, közgyűjtemények és a HUEARN, éppen abból a célból hoztak létre, hogy ennek segítségével egységesen integrálódhassanak Európa információs infrastruktúrájába.

A RARE tevékenysége elsősorban különböző munkacsoportokban történik, ezenkívül azonban foglalkozik néhány célprojekttel is. Ilyenek például a COSINE (Cooperation for OSI Networking In Europe) EUREKA-hoz kapcsolódó projekttel, vagy az évente megrendezésre kerülő nagy európai hálózati konferencia, a NETWORKSHOP megszervezésével is.

A munkacsoportok elsősorban véleményező, ajánlattevő és tanácsadó funkciót töltenek be.

Az említett célprojektek közé tartozik például a felhasználói körökben talán ismertebb CONCISE (Cosine Network's Central Information Service), amely többek között egy elektronikus faliújsághoz hasonló menüstruktúrált rendszerben ad részletes információkat.

Az Internet

Az Internet az a fogalom, amellyel a számítástechnikusokon, kutatókon kívül a könyvtárosok is egyre többet találkoznak.

Az Internet fogalmát manapság egyre inkább egy az egész világra kiterjedő számítógépes hálózatként használják, ami inkább funkciójában, mintsem szervezetileg állja meg a helyét. Ezért érdemes röviden áttekinteni a kialakulását is.

Az USA hadügyminisztériuma (U.S. Advanced Research Projects Agency, Department of Defense) kezdeményezésére 1973-ban indult meg egy project, amelynek a célja különböző csomagkapcsolt hálózatok összekötésének kutatása volt. A project azokat a technikákat és technológiákat kutatta, amelyek lehetővé tették a már sokfelé meglévő hálózati számítógépek egymás közötti kommunikálását. Ezt „Internetting” projectnek hívták, és az általa létrehozott rendszert ARPANET-nek. Ehhez a hálózathoz sok egyetemi és kormányhivatal helyi hálózata (LAN) kapcsolódott, ezért a hálózatot „Internet”-nek is nevezték.

A különböző hálózati számítógépek kommunikálása érdekében a következő protollokat fejlesztették ki:

- IP (Internet Protocol) – a hálózati protokoll a nagyszámú WAN és LAN egy hálózatba való integrálását tette lehetővé,
- TCP (Transmission Control Protocol) – az adatforgalmat biztosító szállítási protokoll.

Együttesen ezt a kommunikációs protokollt TCP/IP néven nevezik.

1986-ban az USA Nemzeti Tudományos Alapítványa (U.S. National Science Foundation – NSF) létrehozta az NSFNET hálózatot. Ez a már említett kommunikációs protokollt felhasználva egy nagy sebességű számítógépes gerinchálózatot hozott létre, amely számítógépek százai között teremtett kapcsolatot. A 80-as évek során egyre több Amerikán kívüli hálózat, host (szolgáltató számítógép) csatlakozott a TCP/IP-n keresztül az Internethez, ami ennek révén egy hálózatok hálózata, egy világot behálózó szuperhálózattá vált.

A 90-es évek elejétől az Internet egyre inkább áttért az OSI (Open Systems Interconnections) protokolljaira. 1991 végére az Internetnek már több mint 36 országból kb. 5000 hálózaton és 600 000 szolgáltató számítógépen keresztül kb. 4

millió használója volt. A kormányzati támogatásnak köszönhetően ugyan az amerikai kutatási és oktatási infrastruktúra fő részévé vált, de egyre nagyobb mértékben kapcsolódnak hozzá nemzetközi szinten is, sőt az üzleti szféra is egyre inkább kezdi felfedezni saját információs igényei számára.

Alapszolgáltatásai között természetesen szintén elsőként az elektronikus levelezést említhetjük, amelyik az ún. SMTP (Simple Mail Transfer Protocol) protokollon alapszik. Címzése megfelel az általános e-mail sémának: USERNAME-@ADDRESS. A számítógépek azonosítására egy hierarchikus címstruktúrát, ún. Domain Name System, azaz DNS-t használnak, ami balról jobbra a kisebb egységtől a nagyobb egységig határozza meg a számítógép pontos helyét és nevét.

Pl. A Kinizsi utcában lévő IBM3090-es számítógép Internet címe: ursus.bke.hu. Az utolsó egység Magyarországot (HU), a tőle balra álló a számítógépet kezelő intézményt (BKE), adott esetben a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemet, és a baloldali címegeység magát a számítógép nevét (URSUS) jelenti. A címegeégeket pontok választják el egymástól. Mivel az én felhasználói azonosítóm ezen a gépen a KLIB004, ezért az IBM-en lévő Internet e-mail címem: klib004@ursus.bke.hu

Az amerikai telnet címek végéről általában le-
hagyják az országcódot, és az utolsó címelem a számítógépet kezelő intézmény típusát adja meg.

A gyakrabban előforduló típusok: .edu (egyetem, oktatási intézmény); .com (kereskedelmi host); .gov (kormányhivatal); .mil (katonai intézmény).

A „beszélő” és jobban megjegyezhető címe-
ket persze csak az emberek miatt tanították meg a gépekkel, mivel azok alapvetően egy négy cím-
egységre osztott, számjegyekből álló címformát értenek meg (pl. 140.110.1.2).

Az Internet másik leggyakrabban használt alapszolgáltatása a távoli számítógépekhez való terminálhozzáférés, amelynek mind a protokollját, mind a parancsát TELNET-nek hívják. A telnet segítségével távoli OPAC-okhoz, bibliográfiai, teljes szövegű adatbázisokhoz, adatfájlokhoz és sok egyéb online szolgáltatáshoz férhetünk hozzá. Egy telnet hívás segítségével olyan könnyen kapcsolódhatunk és dolgozhatunk egy akár a másik kontinensen lévő számítógépbe, mintha az csak a szomszéd szobában lenne. Az Interneten rengeteg adatbázist találhatunk, amelyeknek a

használata nyilvános és ingyenes. Némelyeknél a bejelentkező jelszó kézikönyvekből ismert, míg másoknál a bejelentkező képernyőn megkapjuk a lehetséges jelszót (jelszavakat).

Például:

```
$ telnet ukanaix.cc.ukans.edu
%TELNET-I-TRYING, Trying to connect to 129.237.33.1
%TELNET-S-OPEN, Connection Opened to
```

AIX telnet (ukanaix.cc.ukans.edu)

```
The University of Kansas
IBM AIX Version 3 for RISC System/6000
(C) Copyrights by IBM and by others 1982, 1990.
```

For assistance call 864-0110 or to report network problems call 864-0200

Login as 'kufacts' for access to the Campus Wide Information System.

'history' for history network resources
'ex-user' for former Soviet Union info

A fájl-átvitelt (file transzfernek is nevezik) az Interneten az FTP (File Transfer Protocol) biztosítja, amely egyben a parancsok is a neve. Ez a funkció ilyen formában sem az EARN, sem a BITNET hálózaton nem létezik. Ezekben a hálózatokon a fájl-átvitelt is a levelező funkcióval lehet csak megoldani. Az Interneten viszont ezért az FTP funkciót csak közvetlen Internet kapcsolat esetén lehet használni. Így közvetlen, interaktív kapcsolatot lehet teremteni egy távoli számítógéppel. A kapcsolat létrejötte után mintha e távoli gép operációs rendszeréig jutnánk, hozzáférhetünk egy adott memóriaterülethez, az ottani fájlokat kilistáztathatjuk vagy letölthetjük a saját gépünkre. A fájl-átvitel azonban kölcsönös, azaz mi is tudunk átvinni egy fájlt a távoli számítógépre.

Az adatbázis-szolgáltatás mellett nagyon elterjedt az Interneten az ún. anonymous FTP szolgáltatás* is. Ez azt jelenti, hogy nagyon sok számítógépben különítettek el egy nyilvános területet.

Az FTP-vel elérhető információforrásokra és azok használatára a dolgozat későbbi részében fogok részletesebben kitérni. Előljáróban azért annyit meg kell említenem, hogy az FTP-vel elér-

* A belépési eljárás: az „anonymous” username-mel + saját e-mail címünkkel mint passworddel. Az itt található fájlok mindenki számára nyilvánosan letölthetők és használhatók.

hető nyilvános számítógépmemóriákban szöveges és program fájlok hatalmas tömege található. Ezek az online katalógusoktól eltérően már eredeti, elsődleges elektronikus dokumentumok. Megtalálhatók közöttük egyebek mellett Shakespeare összes művei, Bill Clintonnak a Kongresszus elé terjesztett gazdasági programja, az USA 1990-es népszámlálási adatai, vírusölő programok és hipertext kézikönyvek.

Hálózati információforrások és felhasználásuk a könyvtárban

Eddig a számítógépes hálózatok technikai, szoftver- és szervezeti hátteréről próbáltam képet adni, a továbbiakban azt szeretném bemutatni, hogy a különböző típusú hálózati információforrások milyen hatással lesznek a könyvtárak tevékenységére.

Online könyvtári katalógusok (OPAC-ok)

A számítástechnika a könyvtárakban első lépésként csak a hagyományos tevékenységek, feladatok géprevitelében jelentkezett. Ennek egyik legfontosabb eleme a könyvtári katalógusok, a könyvtárak lelkének számítógépes feldolgozása. Az online katalógizálás nemcsak a feldolgozó könyvtárosok munkáját könnyítette meg azáltal, hogy az egységesített adatelemek ismétlődő bevitelét feleslegessé tette, de a több szempont szerinti kombinált keresések lehetővé tételével megkönnyítette és meggyorsította a könyvtári katalógusokban való eligazodást is.

A hálózatok belépésével a számítógépes katalógusok online katalógusokká (ún. OPAC, Online Public Access Catalog) váltak, amelyek már minőségi változást hoztak a könyvtárak életében. Ez volt az első lépés a könyvtár, mint lokális tudásgyűjtő és közvetítő intézmény globalizálódásának az irányába. Addig egy könyvtár használata csak a könyvtár épületén belül volt lehetséges. Természetesen a könyvtárak különböző kiadványokkal, könyvtárközi cserével már házon kívüli információközvetítést is folytattak, de tevékenységükben a meghatározó a helyi használat volt.

A világban ma már mindenhol találhatóak OPAC-ok, és számuk napról napra nő. Ezek a ka-

talógusok már a hazai X.25-ös hálózatba kapcsolt könyvtárak számára is elérhetők. Felhasználásuk igen sokrétű lehet, néhány alkalmazás a sok közül:

- szakirodalmi tájékoztatás;
- tájékozódás egy másik könyvtár gyűjteményéről. (Egyetemisták vagy kutatók tanulmányút előtt tájékozódhatnak a kiválasztott intézményről annak online katalógusa révén);
- gyarapítás (ötletet adhat az állomány fejlesztéséhez is, segíthet a beszerzendő könyvek adatainak pontosításában);
- tapasztalatgyűjtés könyvtári rendszerekről.

A (szűkebb értelemben vett) online katalógusok általában egy könyvtár monográfiáinak leírásait tartalmazzák. Előfordul az is azonban, hogy egy közös katalógusban dolgozzák fel a monográfiák mellett a periodikákat is. Más esetekben a periodika katalógus az online katalógustól elkülönülten található a könyvtár online rendszerében. Ezen kívül zenei anyagok, kéziratok, videók, térképek és egyéb típusú dokumentumok is szerepelhetnek egy OPAC-ban.

A tágabb értelemben vett OPAC-ban a monográfiák mellett nemcsak az egyéb típusú dokumentumok gyűjteménye, hanem az egyéb típusú információk is szerepelhetnek. Az így értelmezett OPAC tartalmazhatja:

- a könyvtár monográfiáinak online katalógusát,
- a periodika katalógust,
- egyéb speciális gyűjtemények katalógusát, esetleg a könyvtár által készített nyilvános vagy korlátozott felhasználású adatbázisokat,
- más online könyvtári rendszerekhez való kapcsolódási pontokat,
- távoli szak-adatbázisokhoz való kapcsolódási pontokat,
- faliújságot a könyvtár híreiről,
- közvetlen levélküldési lehetőséget a könyvtár személyzetének.

A felsoroltak egy részére jó példa a Library of Congress nemrég nyilvánossá tett információs rendszere, a LOCIS. (Talán érdemes kiemelni, hogy – sok más könyvtári rendszerhez hasonlóan – a később ismertetésre kerülő Gopher szolgáltatás segítségével bármelyik X.25-ös kapcsolattal rendelkező hazai könyvtár is el tudja már érni a világnak ezt az egyik legnagyobb könyvtári rendszerét, amely kb. 15 millió dokumentumot tartalmaz.)

Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra

LOCIS: Library of Congress Information System

TELNET LOCIS.LOC.GOV

No login required

(Jelenleg csak 12:30 és 15:30 között használható)

LOCIS: LIBRARY OF CONGRESS INFORMATION SYSTEM

- 1 Library of Congress Catalog
- 2 Federal Legislation
- 3 Copyright Information
- 4 Braille and Audio
- 5 Organizations
- 6 Foreign Law
- 7 Searching Hours and Basics
- 8 Documentation and Classes
- 9 Library of Congress General Information
- 12 Comments and Logoff

LIBRARY OF CONGRESS CATALOG

CHOICE

1 BOOKS: English language books 1968-, French 1973-, German, Portuguese, Spanish 1975-, other European languages 1976-77, non-European languages 1978-79. Some microforms 1984-.

2 BOOKS earlier than the dates above. Some serials, maps, music, audiovisual items.

3 Combination of files 1 and 2 above (LOCI and PREM).

4 SERIALS cataloged at LC & some other libraries since 1973.

5 MAPS and other cartographic items cataloged at LC 1968- and some other research libraries 1985-. Atlases (which are books) are in LOCI and PREM.

6 SUBJECT TERMS and cross references from LC Subject Headings

12 Return to LOCIS MENU screen.

Az online katalógusok létrejötte lehetőséget adott az ún. osztott katalogizálás rendszerek felállítására is. Ez több könyvtár által, centralizált vagy decentralizált formában épített közös katalógust jelent. Azt jelenti, hogy egyetlen online katalógusban egyetlen keresési művelet révén akár több tucat könyvtár többmillió rekordjai között válogathatunk. Erre legjobb példa talán a kaliforniai egyetem MELVYL katalógusa. A katalógusban 9 egyetemi könyvtár közös állománya található. A monográfiai adatbázis több mint 5,5 millió rekordja könyveket, térképeket, filmeket, kottákat és hangfelvételeket tartalmaz. A külön periodika katalógus mellett nyilvános és kereskedelmi adatbázisokhoz, más amerikai és angol egyetemi és könyvtári rendszerekhez kapunk hozzáférést:

MELVYL SYSTEM DATABASES

telnet melvyl.ucop.edu

Library databases:

- TEN For faster searches, type TEN;
Ten-Year MELVYL Catalog - materials published from 1983 -1993
- CAT Full MELVYL Catalog - UC libraries and the California State-Library
- PE Periodical Titles - California Academic Libraries List of Serials

- DATABASES OUTSIDE THE MELVYL SYSTEM:

- ASIA Asian and Pacific studies - UC Davis
- DIALOG DIALOG Information Services, Inc. (account required)
- EEA Earthquake Engineering Abstracts
- ERIC Education article & report citations (database on Stanford system)

- CALIFORNIA CATALOGS/CAMPUS-WIDE INFORMATION SYSTEMS OUTSIDE THE MELVYL SYSTEM:

- GLADIS UC Berkeley
- HAYSTAC California State University, Hayward (VT100 only)
- INFOCAL UC Berkeley Campus-Wide Information System
- STANFORD Stanford University

- LIBRARY CATALOGS OUTSIDE CALIFORNIA:

- BOSTON Boston University
- CAMBRIDGE Cambridge University, England
- CARL Colorado Alliance of Research Libraries
- EPIC OCLC, Inc. (account required)
- HARVARD Harvard University HOLLIS Library System (VT100 only)
- OXFORD Oxford University, England

Érdemes még megemlíteni az osztrák egyetemi könyvtárak osztott katalógusát, a BIBOS-t, amely 16 egyetemi könyvtár anyagát tartalmazza, és az izraeli egyetemi könyvtárak közös rendszerét, az ALEPH-et, melyhez 40 szövetséges könyvtár kapcsolódik.

Néhány online katalógusnál még olyan szolgáltatást is találhatunk, amely a lekeresett tételt e-mailen elküldi a saját elektronikus postládánkba (pl. a kaliforniai MELVYL katalógus, a syracuse-i egyetem vagy a Harvard egyetem online katalógusa). Ez a tulajdonság ugyan nem általános a könyvtári katalógusoknál, de ez is jól jellemzi a könyvtári szolgáltatások „házon kívüli” irányba történő elmozdulását.

Meg kell még említenünk az online katalógusok alkalmanként előforduló, de fontos tulajdonságát, a kölcsönzést. Mivel általában az online könyvtári katalógusok mögött integrált könyvtári rendszerek vannak, amelyek magukba foglalják a kölcsönzést is, ezért több OPAC megengedi regisztrált olvasóinak az online előjegyzést, sőt kölcsönzési igény rögzítését is. Ugyan még nem a könyvtári rendszerbe beépítve, de a hálózaton az elektronikus levelezést felhasználva, a Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtára kísérletet tett arra, hogy e-mailen küldött könyvtárközi kölcsönzési kéréseket elfogadjon. Sajnos, a tapasztalat azt mutatja, hogy a hazai könyvtári gyakorlatban az elektronikus levelezés még nem igazán vált mindennapos munkaeszközzé.

Elektronikus szövegek, dokumentumok, könyvek

A hálózatok kialakulásával megjelent az elektronikus publikálás is. Ez lényegében a hagyományos (papíralapú) kiadásnak megfelelő formájú dokumentumok, könyvek, publikációk, folyóiratok kiadását jelenti. Az eltérés a terjesztés és a forgalmazás tekintetében jelentkezik, mivel ez elektronikus formában és csatornákon történik. Ez a kiadói tevékenység úgy is felfogható, hogy a papírra nyomtatás munkafolyamatát a végső felhasználóra hagyják. Ezeknek a dokumentumoknak az olvasása papíron a legkényelmesebb, ezt az tudja csak igazán, aki rendszeresen és sokat olvas képernyőről. A kiadói munkafolyamat ilyen megosztása azonban jelentős változást jelent az információ terjesztése számára. Az elektroni-

kusan rögzített információ terjesztése és hozzáférése nagyságrenddel múlja felül a hagyományos kiadásét, ugyanis ezek a termékek „kiadásuk” pillanatától kezdve szinte a világ minden részéről elérhetők és letölthetők. Ez azt jelenti, hogyha egy másik kontinensen egy távoli számítógépen elhelyeznek egy megfelelő elektronikus szöveget, akkor a megszerzési folyamat nem tart addig, míg ennek a szövegnek a létezéséről értesülünk. A megfelelő elektronikus kommunikációs csatornákon ez akár egy napba is beletelhet. A szöveg letöltése, amennyiben közvetlenül FTP-vel hozzuk át, és nem elektronikus levélben küldjük el magunknak, még 5-10 percet is igénybe vehet. A következő, talán legidőigényesebb művelet, az adott dokumentum kinyomtatása már erősen függ a nyomtatónk típusától, de azért ez sem igen szokta meghaladni az 1-2 órát. Ehhez még hozzá kell tennem, hogy ezeknek a dokumentumoknak a letöltése általában térítésmentes, csak a telekommunikációs és a nyomtatási költség jelentkezik ráfordításként – a könyvtárosi munkabérünkön felül.

Itt most kizárólag az elektronikus szövegekkel szeretnék röviden foglalkozni és nem – a már említett – szoftverkönyvtárakkal vagy statisztikai adatbázisokkal.

Csak példaként felsorolnék egy-két elektronikus szövegtípust, a teljesség igénye nélkül:

- kézikönyvek (pl. szótárak, telefonkönyvek, földrajzi névtárak)
- kormányzati dokumentumok (pl. a Fehér Ház gazdasági elképzelései stb.)
- kutatási munkaanyagok
- szépirodalom
- tanulmányok a legkülönbözőbb tudományterületeken
- történelmi dokumentumok (pl. Magna Charta, Kommunista Kiáltvány)
- vallási művek (pl. a Biblia, a Korán)

A sor még hosszan folytatható lenne, de talán már ennyiből is kiderül, hogy az elektronikus szövegek egy külön, önálló dokumentumtípust alkotnak.

Az online világban már több project működik, amelyeknek kifejezett célja az elektronikus könyvek gyűjtése és nyilvános hozzáférhetővé tétele. Az egyik talán legismertebb ilyen törekvés a Gutenberg Project, amely Michael S. Hart professzor (National Clearinghouse for Machine Readable Texts) nevéhez fűződik. A project 2000-ig 10 000 elektronikus könyvet tervez rögzí-

teni, amelyek között a világirodalom alapművei is megtalálhatók lennének.

A Gutenberg Project mellett az Oxford Text Archive és az Online Book Initiative (OBI) kezdeményezéseket kell még megemlítenünk, amelyek számottevő elektronikus könyvvállománnyal rendelkeznek.

A könyvek mellett az egyéb elektronikus szöveges dokumentumok szervezett gyűjtésére már több amerikai egyetemen találunk példát. Ilyen pl. a The Electronic Text Center & On-line Archive of Electronic Texts a virginiai egyetem Alderman könyvtárában. A központ egyelőre csak helyi használatban, az egyetem hallgatói, oktatói és személyzete számára kínálja szolgáltatásait.

Megemlíthető még a Rutgers és Princetone egyetemek CETH (Center for Electronic Texts in the Humanities) vagy a georgetowni egyetem Catalogue of Projects in Electronic Text at the Center for Text and Technology kezdeményezése.

Az eddigiekből már érzékelhető, hogy előbbutóbb az itthoni könyvtáraknak is foglalkozniuk kell az elektronikus szövegek kérdésével. Tulajdonképpen már nálunk is megtörténtek a kezdeti lépések, az IIF említett PETRA szolgáltatásával, vagy a mostanában kialakuló ún. Gopher-szolgáltatásokkal. A PETRA-n lévő könyvtárakban idegen nyelvű és magyar nyelvű dokumentumok egyaránt megtalálhatók. A PETRA azonban csak átmeneti megoldást nyújthat; hatékonyabb megoldásként jelentkezik az egyetemi könyvtárak szakterületenkénti elektronikus szöveggyűjtése és ezek pl. egy Gopher program általi integrált rendszerben megvalósuló archiválása.

Milyen kérdéseket vetnek fel a hazai könyvtárak számára az elektronikus szövegek:

- Hogyan közvetítsük a külföldi hálózaton meglévő szövegeket saját használóinknak? A nemzetközi hálózatokon valószínűleg mindenféle szakkönyvtár található a saját gyűjtőkörébe illő, megfelelő súlyú elektronikus szövegeket.

Az egyik megközelítésben a megoldás egy ún. online gyarapítás bevezetése lehet. Mivel hazai könyvtáraink zöme még a könyvtári feldolgozás számítógépesítésével van elfoglalva, ezért csak a későbbiekben gondolhatnak egy komplex könyvtári online rendszer kialakítására. Így elképzelhető egy olyan megoldást, hogy a könyvtár átvállalva a használóktól a nyomtatás folyamatát, az elektronikus szövegeket papírhordozón rögzí-

ti, és hagyományos dokumentumként dolgozza fel könyvtári katalógusában.

A másik, természetesen hatékonyabb megoldás e dokumentumok közvetítése megfelelő online rendszer segítségével. Erre a különböző teljes szöveges adatbáziskezelők lehetnek alkalmasak. Az egyik legismertebb program, a Gopher, amely ügyfél-kiszolgáló szerverként más könyvtárak elektronikus szövegeit is képes közvetíteni a használók számára.

- Az elektronikus szövegek formai és tartalmi feltárása: Az általános hasznosítás érdekében felvetődik az az igény, hogy a tárolási formától függetlenül az elektronikus szövegeket is katalogizálni kellene valamilyen formában. A hálózati dokumentumokra is érvényes t.i. az a könyvtári alapszabály, hogy a fel nem tárt dokumentum „nem létezik”. Ez a probléma jól érzékelhető a hálózatot használók számára, hiszen egy adott témának megfelelő dokumentumokat igen nehéz összeszedni a hálózatok szétszórta világában. A bevett gyakorlat szerint az FTP-vel elérhető nyilvános dokumentumokat elnagyolt téma szerinti csoportosításban tárolják a számítógépek memóriájában, ún. könyvtárakra és alkönyvtárakra tagolva azokat. Ezekben pedig egy indexfájl sorolja fel az alkönyvtárban található adatállományokat és rövid tartalmukat. A téma szerinti válogatásra még egy hatékony eszköz az ún. WWW (World Wide Web) szolgál, amely a különböző hálózaton elérhető dokumentumokat hipertext formában teszi elérhetővé. Az elektronikus szövegek csúcstechnológiájú elérhetősége – véleményem szerint – egy alacsonyabb szintű nyilvántartási rendszerrel párosul. Természetesen egyéb, fejlett hálózati programok is segítik a különböző nyilvános FTP területek együttes lekérését, pl. az ún. ARCHIE szolgáltatás. Ez utóbbi több száz FTP-t és az ott tárolt fájlokat tartja nyilván, és ennek segítségével megkereshetjük a számunkra megfelelő fájl „tartózkodási helyét”.

Meglehet, a számítástechnika újabb és újabb eszközökkel fog elkápráztatni bennünket az elektronikus szövegek együttes hozzáférésére, azonban minél nagyobb tömegű elektronikus dokumentum

áll a rendelkezésünkre, annál inkább szükséges ezeknek valamiféle rendezettsége, osztályozása, amely már a könyvtárosok feladata.

Szeretném felhívni a hazai könyvtárosok figyelmét arra, hogy jóval többeknek van hozzáférésük ezekhez a forrásokhoz, mintsem azt gondolnák. Az Interneten a közvetlen FTP alkalmazásához jelenleg még valóban nem túl sok könyvtárak van lehetősége. Az említett hálózati szoftverek segítségével azonban a különböző helyeken lévő fájlok elérhetők már számunkra is. Ezenkívül meg kell említeni, hogy a különböző programok mellett a fájlok nagy része az elektronikus levelezés útján is beszerezhető (pl. az ún. FTPMAIL szolgáltatás segítségével).

A nemzetközi hálózatokról megszerezhető elektronikus szövegek túlnyomórészt angol nyelvek. Azonban a magyar nyelvű anyagok elektronikus hozzáférése alapvetően rajtunk, magyar könyvtárosokon múlik.

Elektronikus folyóiratok, hírlevelek

Az online világban a hagyományos dokumentumokhoz hasonlóan – a könyvek és a monografikus jellegű elektronikus szövegek mellett – elektronikus folyóiratok, hírlevelek is találhatóak. A külföldi könyvtáros és információs sajtóban már komoly szakirodalma van az elektronikus folyóiratok kiadásának. Közép-Kelet-Európában is található már elvéve néhány Lengyelországban, Csehországban, Oroszországban, sőt Magyarországon is (lásd Magyar Elektronikus Tözsde, szerkeszti Orczán Zsolt).

Az elektronikus folyóiratokat az elektronikus levelezés útján terjesztik, „előfizetésük” általában ingyenes. A folyóiratok terjesztéséről általában egy LISTSERV nevű, elektronikus levelezést kezelő program gondoskodik. A program címére küldött e-mail levélben lehet a folyóiratot „előfizetni”, lemondani, vagy az archivált állományból régebbi példányt lekérni.

Terjedelmüket tekintve találhatunk néhány oldalasakat is (pl. Public Access Computer Systems News), de olyanokat is, amelyeknek egy-egy cikke külön fájlban érkezik (pl. Postmodern Culture). Témájukat tekintve természetesen még túlsúlyban vannak az információtechnológiával, számítástechnikával foglalkozók, de lassan az

egyéb tudományterületek is felfedezik maguk számára ezt a publikálási területet. Olvashatunk már elektronikus folyóiratokat a filozófia, a pszichológia, a kertészet vagy az egészségügy területéről is.

Az elektronikus folyóiratok példányait általában archiválják, a régebbi példányok pedig a különböző hálózati eszközök segítségével elérhetők.

Az elektronikus folyóiratok kezelése hasonló módon képzelhető el, mint az elektronikus szövegeké. Lehetséges például a teljes szöveget is kezelő könyvtári online rendszerekbe integrálni az adott könyvtár számára fontosnak tartott elektronikus folyóiratok (továbbiakban e-folyóiratok) teljes szövegeit. Ebben az esetben az online rendszer lehetőséget ad a folyóiratcikkek képernyőn való olvasására, azokban való szöveges keresésre, nyomtatásra, jobb esetekben a kívánt tétel e-mail útján való megszerzésére.

Megfelelő online könyvtári rendszer híján – véleményem szerint – elfogadható átmeneti megoldás az e-folyóiratok teljes vagy részleges (pl. tartalomjegyzék) kinyomtatása a könyvtárban és hagyományos papíralapú folyóiratként való kezelése.

Hadd említsek itt meg két külföldi példát annak illusztrálására, hogy a nagyvilág könyvtárai is manapság keresik az e-folyóiratok szolgáltatásának módjait.

Az első példa a Virginia Polytechnic Institute (VPI) and State University (SU) Könyvtárában lévő automatikus elektronikus érkeztető rendszer. A rendszer a CHIP (Chile Information Project) News elektronikus hírlapból épít automatikusan egy teljes szöveges adatbázist.

A princetoni egyetemen egy program emberi beavatkozás nélkül kiválogatja a napi e-mail postából a CHIP News tételeit, egy szövegszerkesztő segítségével megfelelő formába hozza a fájlt, szétválogatja belőle a híreket, és betölti azokat egy adatbázisba a kulcsszavakat indexelve.

A második példa szintén egy automatikus e-folyóirat-érkeztető rendszer. Virginiában, a VPI & SU egyetem könyvtárában található. Az előző rendszerhez hasonlóan az e-mailen érkező e-folyóirat-tételeket automatikusan továbbítja egy WAIS (Wide Area Information Server) alapú adatbázisba és egy Gopher-rendszer alkönyvtárába. A folyóirat-tételek ezután az online könyvtári rendszerben a teljes szövegre indexelve visszakereshetők.

Az elektronikus folyóiratok érkeztetése és szolgáltatása mellett azonban más feladatok is kínálkoznak a könyvtárosoknak:

Oktatás.

Ez a feladat természetesen nemcsak az e-folyóiratokra korlátozódik, de a hálózatok kiépülésével a felsőoktatási intézményekben, kutatóintézetekben ez a feladat egyre inkább előtérbe kerülhet. Ahol lehetőség van az e-mail használatára, fel kell hívni a használók figyelmét az e-folyóiratokra, és meg kell tanítani ezek kezelését, használatát. Ez az a pont, ahol az e-folyóiratok jobban eltérnek a hagyományos társaiktól. A drága, papíralapú szakfolyóiratoktól eltérően az e-folyóiratokhoz sokkal könnyebben és olcsóbban juthatnak hozzá az e-mail lehetőséggel rendelkező felhasználók.

Nyilvántartás.

Ez a feladat azt jelenti, hogy legalább a könyvtár gyűjtőkörének megfelelő e-folyóiratokról aktuális és teljes körű információval kell rendelkezünk. Erre a feladatra az egyik legjobb példa és segédeszköz Michael Strangelove, a University of Ottawa tanárának kézikönyve, a *Directory of electronic journals and newsletters*, amelyik talán a legjobb és legteljesebb feldolgozását adja az elektronikus folyóiratoknak. (Strangelove, 1992.)

Elektronikus konferenciák, listek

Az eddig tárgyalt elektronikus dokumentumokra az volt a jellemző, hogy nagyjából megvan a megfelelőjük a hagyományos papíralapú dokumentumok között, bár amint láttuk már, ezek is új feladatokat és különleges kezelést igényelnek a könyvtárosoktól. A következőkben tárgyalt elektronikus kommunikációs formának azonban nehezen találhatnánk hagyományos megfelelőt, ez már az online világ szüleménye.

Ennek a technikai lehetőségnek a révén jöttek létre a hálózati világban az ún. elektronikus konferenciák, listek, levelező csoportok. Én inkább az elektronikus lista kifejezésnél maradok, mert bár nem a legkifejezőbb, de a legelterjedtebb fogalom erre a kommunikáció típusra. A lista lényege egyszerűen abból áll, hogy az említett program (LISTSERV, megjegyzem, nem ez az egyetlen ilyen típusú program) egy listán rögzíti a résztvevő személyek elektronikus postacímét, és

ezután a lista címére elküldött leveleket a listára feliratkozott összes felhasználónak továbbítja. Az ilyen listek egy megadott érdeklődési téma köré szerveződnek, és számuk becslések szerint már eléri a több ezret. Ez a kommunikációs forma napjainkra jellemzően gyors és globális. Egy lista számára feladott levél kb. fél órán belül akár több ezer ember elektronikus postafiókjához eljuthat New Yorktól Budapesten át Sydney-ig.

Az elektronikus listeken a legkülönfélébb információk járnak be a kontinenseket. Néhány információ típus egy könyvtári listáról: szakmai információtovábbítás (pl. egy új adatbázisról); kérdés, segítségkérés; hír jellegű információ (pl. konferencia, szeminárium); állásajánlat; új elektronikus folyóirat vagy lista ismertetése; rendszeresen megjelenő e-folyóiratok; szakmai véleménynyilvánítás, vita; kisebb méretű elektronikus szöveg, publikáció, cikk.

Az elektronikus listeknek elküldött leveleket általában archiválják. Az archivált tételekben, mint egy adatbázisban, e-mail segítségével vagy akár online interaktív kapcsolatban (LDBASE) keresést is végre lehet hajtani.

A listek tehát olyan gyors csoportos kommunikációs eszközök, amelyeknek a nyomtatott információk világában nemigen van megfelelőjük. Felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán a könyvtárak gyűjtsék-e, foglalkozzanak-e ezeknek a listáknak többnyire rövid, gyorsan avuló információival. Noha a logikus válasznak a „nem” tűnik, mindjárt meglátjuk, hogy ennek ellenére vannak a könyvtáraknak ilyen irányú törekvéseik is.

A listek alkalmazása

A listeket első megközelítésben a könyvtárak, könyvtárosok mint saját munkájukat segítő segédeszközt használhatják. Meglehetősen sokféle könyvtárosi témájú lista létezik a hálózatokon, közöttük a már említett KATALIST, ami magyar nyelvű. (Feliratkozás: e-mail levél a listserv@hueam.sztaki.hu címre, „subscribe katalist teljes név” tartalommal). Példaként szerepeljen itt néhány a könyvtárosi témával foglalkozók közül:

ALEPHINT (ALEPH Library System Users)

Send the following command to

LISTSERV@TAUNIVM:

SUBSCRIBE ALEPHINT First Name Last Name.

STUMPERS-L (Difficult Reference Questions)

Send the following message to
ROSLIBREFRC@CRF.CUIS.EDU:
SUBSCRIBE STUMPERS-L Your E-Mail Address.

KATALIST (Discussion on Library Systems and Databases–In Hungarian)

Send the following command to
LISTSERV@HUEARN:
SUBSCRIBE KATALIST First Name Last Name.

LAW-LIB (Law Librarians)

Send subscription requests to:
LAW-REQ@UCDAVIS.EDU.
Contact Elizabeth St. Goar for technical questions:
ESTGOAR@UCDAVIS.EDU.

ACRLNY-L (Listings of Library Jobs and Events)

Send the following command to
LISTSERV@NYUACF:
SUBSCRIBE ACRLNY-L First Name Last Name.

Ha egy megfelelő listára egy gyors megválaszolást igénylő kérdésünket, segítség kérésünket elküldjük, biztosak lehetünk benne, hogy rövid időn belül válaszok sorozatát kapjuk. Mivel a listák fogadó oldalról nyilvánosak – bárki bármelyik listára küldhet levelet – ezért feliratkozás nélkül is lehet egy adott lista közösségétől segítséget kérni, a személyes postafiókba címzés kérésével.

Úgy gondolom azonban, hogy nem szabad meglegednünk a listák saját érdekünkben történő felhasználásával. Az e-folyóiratokhoz hasonlóan ránk vár igazán az a feladat, hogy ezeknek a listáknak a kezelésébe, használatába bevezessük az e-maillal rendelkező felhasználókat. Erre jó példával szolgálhatnak az idegen nyelven már bőségesen megtalálható kézikönyvek, tájékoztatók. A magyar nyelvű ismertetők, tájékoztató cikkek azonban még nem árasztották el igazán a hazai szaksajtót. Emellett kimondottan könyvtári feladatként lehet felvállalni ezeknek a listáknak, mint dokumentumoknak vagy inkább periodikáknak a kezelését, nyilvántartását. Az e-maillal rendelkező felhasználóknak hiába van meg a lehetősége bármelyik listára való feliratkozásra, ha nem tudja, hogy a szakterületének, érdeklődési körének milyen lista vagy listák felelnek meg a legjobban. Erre a kérdésre egy könyvtárostól kell választ kapnia. Megint azzal az igénnyel állunk szemben, hogy a hálózatok irdatlan tömegű, globális, de rendezetlen információhalmazából, egy adott könyvtárnak, a saját felhasználói köre szá-

mára rendezni és közvetíteni szükséges a különböző típusú online információkat. Ezekre az igényekre, a tájékoztatásra, a rendezésre és a közvetítésre a következő példákat, forrásokat lehet felmutatni: *Dana Noonan: A Guide to Internet/BIT-NET* című nagyszerű kézikönyve nemcsak leírja a listák használatát, a LISERV-nek küldhető parancsokat, de egy több oldalas listát is közöl a különböző könyvtári, információs és egyéb témájú listákról.

Létezik a listák listája is (*List of List*), mint elektronikus dokumentum, amelyhez a PETRA-n az EARN könyvtárban is hozzáférhetünk.

A Syracuse University (telnet acsnet.syr.edu vagy 128.230.1.21) SUINFO rendszerében egyszerre két online adatbázisban, tárgyszavak segítségével kereshetünk számunkra megfelelő listákat.

Végül *Diane K. Kovacs* tevékenységét is meg kell említenünk a Kent State University Libraries könyvtárban, aki *ACADLIST* néven rendszeresen összegyűjti és közzéteszi a különböző tudományágak releváns listáit.

A hálózati tájékozódás fejlettebb eszközei

A hálózatok új felhasználói hamar szembetalálják magukat azzal a nyomasztó élménnyel, hogy elvesznek az információk irdatlan dzsungelében. Itt is, ott is számukra érdekes és hasznosnak tűnő forrásokat fedeznek fel, de egy idő után ez a másodlagos információhalmaz a fejükre nő, egyre nehezebben kezelhető. A tájékozódás és a hálózati eligazodás megkönnyítése végett már számtalan kézikönyv született, amelyek leírják a különböző online eszközök használatát, és különböző szelektált listákat kapunk ezek elérési adatairól. A kevés magyar nyelvű kézikönyv közül figyelembe ajánlom *Bakonyi Géza – Drótos László – Kokas Károly: Hálózati információforrások használata* című IIF tanfolyami segédletet. A kézikönyv, amely a jelen dolgozatnál sokkal alaposabban és részletesebben taglalja a hálózati információforrásokat, hipertext változatban megtalálható a PETRA\TANFJEGYZ alkönyvtárban.

Ugyancsak említést érdemelnek még a hálózaton található fejlettebb programok, amelyek a hálózati információ valamilyen rendezését és együttes kezelését teszik lehetővé. Az egyik ilyen eszköz a HYTELNET program, amelyet *Peter*

Scott és Earl Fogel fejlesztettek ki az University of Saskatchewan kanadai egyetemen. A program a hálózati információforrások és online könyvtári rendszerek talán legteljesebb gyűjteménye, könnyen kezelhető hipertext formában. Az IBM PC-re való változat memóriarezidens segédprogram, amely nem képes ugyan a kapcsolat felépítésére, de mindig „kéznél” lévő hasznos segítség. Nagygyépre készült online változatok is találhatók már azonban, amelyek helyettünk képesek felépíteni a kapcsolatot. A programhoz egy HYTEL-L nevű lista tartozik, amely rendszeresen közli a szükséges módosításokat, újdonságokat.

Világszerte elterjedt online segédprogram ezenkívül a Thinking Machines cég *Wide Area Information Server (WAIS)* programja, amely egyszerre több online adatbázis, nagyméretű szöveges fájl egyidejű, egyszerű kulcsszavas keresését teszi lehetővé. A rendszer segítségével, amely már több helyről online elérhető, több mint 300-400 hálózati információforrást tudunk egységesen kezelni.

A svájci CERN kutatóintézetben kifejlesztett *World Wide Web (WWW)* lényege, hogy a hálózaton elérhető elektronikus dokumentumokban elhelyezett hipertext kapcsolatok révén segíti a tájékozódást és egy téma online irodalmának feltárását.

Gopher program

Az online világ igazi „nagyágyúja” jelenleg az ún. *Gopher*. Ezt a programot 1991 tavaszán a minnesotai egyetemen fejlesztették ki egy belső egyetemi információs rendszer céljából. A kedvező tulajdonságai miatt azonban gyors karriert futott be, és jelenleg már a világ több mint 500 számítógépén telepítették.

A *Gopher* lényegében egy elosztott szöveges adatbáziskezelő, ún. ügyfél-kiszolgáló szerver elven működő rendszer. Ez azt jelenti, hogy egy menürendszer segítségével a felhasználó nemcsak a szerver gépen tárolt szöveges állományokat, hanem a hálózat más szerver gépein lévő szöveges dokumentumokat is el tudja érni. A kiválasztott dokumentumot a *Gopher* gyűjti be számunkra a távoli hostról (szükség esetén e-mail levélben megküldhetjük magunknak). Az újabb verziókban már bináris fájlok kezelésére is van lehetőség.

Egy „*Veronica*” nevű (Very Easy Rodent-Oriented Net-wide Index to Computerized Ar-

chives) program segítségével a legkülönbözőbb *Gopher*-tételek címében lehet keresni. A *Veronica* fejlettebb változata már a Boole-algebra szerinti összetett keresésekre is módot ad. Egy másik előnyös tulajdonsága a *Gopher* programnak, hogy helyettünk képes a távhívást lebonyolítani. A felhasználó különböző csoportosításokban, menütételként kapja meg az Interneten lévő online könyvtárak és adatbázisok nagy részét, és a megfelelő host kiválasztása esetén a *Gopher* automatikusan felhívja a szükséges címet. Ezt a tulajdonságát különösképpen most értékelhetik a hazai felhasználók. A hazai könyvtárak többsége tudniillik jelenleg csak az X.25-ös nyilvános csomagkapcsolt hálózattal van kapcsolatban, ahonnan közvetlenül az Internet nem hívható. Több hazai nyilvános *Gopher* kliens szolgáltatás révén lehetséges, hogy bármelyik, akár csak az X.25-ös hálózatba kötött számítógéppel is rendelkező hazai könyvtár az Internet hálózat szinte teljes egészéhez hozzáférjen.

További tulajdonsága, hogy egy távoli adatbázis vagy nagy szöveges fájl állományában is egyszerű keresést tudunk végrehajtani anélkül, hogy mi közvetlen, interaktív kapcsolatba kerülnénk a távoli hosttal. Ilyen módon lehet keresni például telefonkönyvekben, egyetemi információs rendszerekben, online könyvekben vagy a Library of Congress friss állományában.

A *Gopher* komplex szolgáltatási rendszerként tartalmazza a nyilvános FTP területeket összefogó ARCHIE szolgáltatásokat, de elérhetők rajta keresztül WAIS, WWW és online HYTELNET rendszerek is.

A világ különböző számítógépein telepített rendszereket általában összekötik egymással, ami azt jelenti, hogy bármelyik *Gopher*t elérve, hozzáférhetünk az összekapcsolt *Gopherek* által elérhető szinte összes információs forráshoz. Ezért a *Veronica*val nemcsak egy *Gopher*, hanem az összekapcsolt *Gopherek* minden egyes menütételének a címére is keresni tudunk. Az összekapcsolt *Gopherek* szinte egy metahálózatot alkotnak az Internet „felett”.

Az elektronikus világkönyvtár

Eddig a könyvtárak alapvetően a papíralapú információhordozók lokális gyűjtő és közvetítő intézményei voltak. Ha a hagyományos dokumen-

tumok mellett meg is jelentek már a hanglemezek, hang- és videokazetták, ezek kezelése, gyűjtése, katalogizálása és kölcsönzése alapvetően nem tért el az állomány többi részétől.

Manapság azonban már egyre inkább számolni kell azzal a ténnyel, hogy létrejött és gombamód növekszik az elektronikus kommunikáció. Az elektronikus információhordozóknak fő jellemzőjük, hogy nem „materiálisak”. Változtatás nélkül reprodukálhatók, ezért előfordulásuk száma nem előre meghatározott mint pl. a könyvek példányszáma esetében. Hozzáférésüknél lehetséges a „távhasználat”, egy adott elektronikus dokumentum egyidejű, földrajzilag osztott használata is. Ez csak egy-két szempont az elektronikus információ minőségileg új jellemzőiről. Ráadásul az elektronikus kommunikációval teljesen új információhordozók jönnek létre, lásd pl. listek, amelyek létét a könyvtári dokumentációnak valamilyen módon figyelembe kell vennie.

A hálózati információforrások jellemzői

A hálózati információk hátrányos tulajdonságai közé tartozik a megbízhatatlanság. Míg egy könyv beszerzése után annak példányaival biztosan mi rendelkezünk, addig a távoli számítógépen lévő elektronikus dokumentumok esetében ezt nem állíthatjuk egyértelműen. Előfordulhat, hogy a hostok nem érhetőek el helyi technikai problémák miatt, vagy az általunk keresett elektronikus dokumentumot időközben kitörölték a keresett helyről.

A hálózaton található elektronikus dokumentumok tekintetében talán egyszerre említhető előnyként és hátrányként azok sokfélesége is. Az 5 soros list üzenettől kezdve az e-folyóiraton át a többszáz oldalas online könyvig a legkülönbözőbb típusú és fajsúlyú dokumentum előfordulhat, amelyeket nem mindig tudunk szeparáltan kezelni. Ebből következik, hogy a hálózati források között nem igazán tudunk strukturált kereséseket végrehajtani, a kapott eredmények „zajosak”, sok irreleváns tételt tartalmazhatnak.

Mindezeket összevéve a hálózati információforrások főbb jellemzői:

- ♦ a globalitás (minden kontinensen el tudunk érni információforrásokat);

- ♦ a heterogenitás (nagyon sokféle szöveges információt, elektronikus dokumentumtípust tartalmaznak);
- ♦ a változékonyság (új rendszerek, online katalógusok, elektronikus dokumentumok folyamatos belépése, már meglévők módosulása, átalakulása, megszűnése);
- ♦ strukturálatlan visszakeresés (még az esetleg strukturált (mezőkre osztott) tételeket is általában csak egységes szövegeként, szavakra indexelve lehet visszakeresni);
- ♦ decentralizált (a hálózaton meglévő források nincsenek egy központ által szervezve, a belépő hostok, katalógusok, adatbázisok, Gopherek külön-külön egy vagy több szempont szerinti rendezettséget valósítanak meg, az egészre kiterjedő koordinálás nem létezik).

A könyvtárak az elektronikus kommunikációban

A fentiek alapján néhány reflexiómat szeretném felvázolni, összefoglalni a könyvtárak szerepét ebben a világméretű elektronikus kommunikációban.

- Először is még egyszer szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy már létezik egy olyan, az egész Földre kiterjedő információs hálózat – elsődleges, másodlagos és sokadlagos információkkal –, amelyhez már Magyarországon is egyre több könyvtár, egyetem, kutatóintézet, sőt magánszemély is hozzáférhet.

Az információknak az egyre szélesebb körű hozzáférhetőségéből adódóan, ebben az irtatlan információs dzsungelben való eligazodásban, tájékozódásban és ennek oktatásában fontos szerep vár a könyvtárakra.

- El kell fogadni azt a tényt, hogy az elektronikus információ a papíralapú dokumentumokkal egyenértékű információhordozó. Ebből az következik, hogy egy adott könyvtár technikai lehetőségeinek és gyűjtőkörének megfelelően helyi és online használói számára közvetítenie kell az elektronikus dokumentumokat is. A közvetítésnek ezerféle módja képzelhető el, azok kinyomtatásától és hagyományos dokumentumként való kezelésé-

től kezdve, egészen olyan komplex könyvtári online rendszerekig, amelyek a távoli használók számára is rendelkezésére állnak.

- A könyvtári tájékoztatás és szolgáltatás lépve a könyvtár falai mögül egy adott profilban regionális, nemzeti, sőt nemzetközi szintérré is kiterjedhet.
- A határok nélküli elektronikus kommunikáció mind több lehetőséget ad, és ösztönzi a könyvtárak intenzívebb együttműködését a könyvtárközi kölcsönzés fejlesztésétől kezdve az osztott katalogizálást kiépítő komplex online könyvtári rendszerekig (lásd pl. MELVYL Catalog).
- Egy sarkalatos kérdés a globális információk és a lokális könyvtár kapcsolatában a megfelelő elektronikus dokumentumok helyi feldolgozása. Nehezen tudok elképzelni olyan fejlett számítástechnikai eszközt, amely a könyvtárak, dokumentációs intézmények tartalmi feltárását megvalósíthatná az alapvetően decentralizált és heterogén online világban. Ebből következően, a magam részéről azt az elképzelést támogatom, hogy egy adott könyvtár a saját gyűjtőkörének megfelelő elektronikus információkat valamilyen saját osztályozási rendszerek megfelelően feldolgozza és közvetítse. (Az persze szintén kérdés, hogy ehhez szükséges-e a könyvtárnak feltétlenül egy archivált példánnyal rendelkeznie az adott elektronikus dokumentumból, vagy pedig célszerűbb lenne tematikus fájl archívumokat kialakítani Magyarországon, amelyekben nyilvánosan és biztonságosan elérhetőek lennének a begyűjtött dokumentumok (lásd a Magyar Elektronikus Könyvtár kezdeményezést.)

A 21. század küszöbén kialakulóban van egy olyan világméretű elektronikus kommunikációs hálózat, amelyik a „nyílt rendszer” technológiát nemcsak számítógépek, hanem kontinensek, országok, sőt talán még az emberek között is lehetővé teszi. A nyílt társadalom, az egyenrangú kapcsolatok és viszonyok kialakításában most szakmánknak, a könyvtáros társadalomnak kulcsszerepre nyílik lehetősége.

Tudom, hogy az elektronikus információ csak alternatívája lehet a papírra nyomtatottnak, de azért elgondolkodtat az, amit *Umberto Eco* írt egy cikkében arról, hogy szerinte a 19. század óta a cellulóz papírra nyomtatott könyvek átlagos életkora 70 év.

A hálózaton rögzített elektronikus információk viszont éppen decentralizáltságuknál fogva, azal a reménnyel kecsegtetnek, hogy képesek elkerülni az alexandriai könyvtár örökre elveszett könyveinek a sorsát és egy modern Noé bárkájaként nagyobb biztonsággal képesek megőrizni az utókornak a múlt és a jelen gondolatait, az emberi kultúra szellemi örökségét.

Irodalom

1. ARMS, Caroline R.: Using the national Networks: BITNET and Internet = Online, 1990 September 24-29. o.
2. BAILEY, Charles W.: Electronic (online) publishing in action... The Public-Access Computer Systems Review And Other Electronic Serials = Online, 1991. Januar 28-35. o.
3. BÁLINT Lajos: RARE – Networking for Research in Europe = IIF Hírek 1992. 4. sz. 22-25. o.
4. BOHUS Mihály – DIAMANT Tibor: EARN – European Academic & Research Network = IIF Hírek 1992. 4. sz. 3-5. o.
5. COURSEY, David: Riding the Internet = Infoworld, 1991. Februar 4. 48., 57. o.
6. DRÓTOS László: Informatikai jegyzetek I. 1.1. verzió. Miskolci Egyetem Központi Könyvtára 1992. augusztus (elektronikus hipertex fájl, elérhető: PETRA, TANJEGYZ alkönyvtár – aktualizált)
7. DRÓTOS László – KOKAS Károly – BAKONYI Géza: Hálózati információforrások használata. = Hálózati alkalmazások és az IIF szolgáltatásai II. Tanfolyami segédlet. 1993. február (aktualizált). (elektronikus fájl, hipertext változat, elérhető: PETRA, IIFTANF alkönyvtár 1.12 verzió)
8. EARN Pocket Guide. EARN, September 1991
9. ECO, Umberto: No, Imaging host Not Killed the Civilization of the Written World: The Revenge of the books = Le Nouvee Observateur, 1991. Octobre. 17-23.o. (elektronikus fájl, PACS-L elektronikus lista tétel 1993. február 19.)
10. Az IIF fejlesztési koncepciója 1991-1993. = IIF Hírek 1992. 4. sz. melléklete
11. Az IIF hálózata, hálózati eszközei. Összefoglaló ismertető. IIF
12. KALIN, Sally W. – TENNANT, Roy: Beyond OPACS ... The walth of information resources on the Internet = Database, 1991. August 28-33. o.
13. KARÁCSONYI Rózsa: A könyvtárközi kölcsönzésről = Könyvtári Figyelő, vol. 2. 1992. 3. 415-418.o.
14. KINNEY, Thomas: Telecommunications strategies for academic libraries = Bulletin of the American Society for Information Science, 1990. June/July. 12-13. o.
15. KOKAS Károly: A könyvtáros elektronikus környezete = Könyvtári Figyelő, 1991. 4. 577-587. o.
16. Könyvtári információforrások az Internet hálózaton: Kiválasztási és alkalmazási stratégiák. Szerk. Laine Farley 1991. aug. Ford. Drótos László. (elektronikus fájl, elérhető PETRA, KATALIST, 0010.EXE)

17. KRIZ, M. Harry: Electronic journal system = PACS-L elektronikus list levél, 1993. March 3.
18. KÜRTI Lászlóné: A közvetlen nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés kérdései = Könyvtári Figyelő, vol 2. 1992. 3. 419.o.
19. MARTIN, Jerry: There's Gold in them thar Networks or Searching for Treasure in all the wrong Places Ohio State University 1991. December. Networking Group, Request for Comments:1290. (elektronikus fájl, elérhető: anonymous FTP nis.nsf.net/rfc)
20. MARTOS Balázs: HBONE'92 - az első hazai IP backbone hálózat = IIF Hírek 1992. 4. sz. 2-3. o.
21. NELSON, Nancy Melin: Beyond the Walls: Networked Information = Information Today, 1991. November 12., 14. o.
22. NOONAN, Dana: A guide to Internet/BITNET. Metropolitan State University, 1992. June. (elektronikus fájl, elérhető: e-mail to listserv@ndsuvm1.bitnet tartalma: get guide1 nnews, get guide2 nnews, get guide3 nnews)
23. ORCZÁN Zsolt: Magyar Elektronikus Tőzsde (elektronikus folyóirat, ISSN 1216-0229, elérhető: PETRA, KATALIST alkönyvtár, vagy a kiadótól H4458orc@Huella)
24. POWEL, James: Automated Electronic Journal Acquisition = PACS-L elektronikus lista tétel, 1993. March 19.
25. St. GEORG, Art – LARSEN, Ron: Internet – Accessible Library Catalogs & Databases. University of Maryland, University of New Mexico, 1991. April 16. (elektronikus fájl, elérhető: e-mail to listserv@unmvm.bitnet „get library package”)
26. STRANGELOVE, Michael: Directory of Electronic Journals and Newsletters. University of Ottawa, 1992. July Edition 2.1. (elektronikus fájl, elérhető: PETRA, INTERNET alkönyvtár vagy e-mail to listserv@uottova „get ejournl1 directry” és „get ejournl2 directry”)
27. TANNENBAUM, A. S.: Számítógépes hálózatok. Novotrade Kiadó Kft, Prentice Hall 1992. Ford.: Czifra András, Czifra Andrásné
28. TENNANT, Roy: INTERNET Basics. ERIC Digests, September 1992. (Elérhető: anonymous FTP scilibx.ucsc.edu /library/electronic reference books/Internet directory)
29. TENOPIR, Carol – NEUFANG, Rolf: Electronic reference options: How they stock up in research libraries = Online, 1992. March 22-28. o.
31. TÉTÉNYI István: Internetworking a gyakorlatban = IIF Hírek 1992. 5. sz. 40-44.o.
32. VALAUSKAS, Edward J.: TurboGopher: egy egyszerű hozzáférési lehetőség az Internethez a Macintoshról. Fordította Drótos László = Online, vol. 17. No. 2. 1993. March 87-89. o. (elektronikus fájl, elérhető: PETRA, KATALIST alkönyvtár)
33. „Világkönyvtár” - falun. (A Library Journal 1993. februári számából szemlézte Szente Ferenc) = Könyvtári Levelező/lap, 1993. 3. 18-19. p.

AZ INTERNET távlatilag az USA valamennyi lakását, iskoláját, cégét és kórházát összekötő hálózattá fejlődik, az 1993 júniusában elfogadott National Information Infrastructure Act értelmében.
(ACCIS Newsletter, 1993. július.)

FOLYÓIRATOK ELEKTRONIKUS HASZNÁLATA. – A University of California San Francisco 1993 januárjában néhány évre szóló kísérletbe kezdett a HightPages rendszerrel. A Springer Kiadó 30 biológiai és radiológiai folyóiratának anyagát táplálják be a rendszerbe, s az egyetem valamennyi kampuszán böngészhetnek a használók az egyes folyóiratok között, kikereshetik a kívánt szám tartalomjegyzékét s ennek alapján a kívánt cikket; teljes szövegét is kinyomtathatják a helyi lézernyomtatóval. Figyelőszolgáltatást is végez a rendszer; elektronikus postán értesíti az előfizetőt az általa megadott keresőprofilba vágó cikkekről. – Ugyancsak a Springer, ugyancsak 30 szakfolyóiratával, Európában kétéves kísérleti elektronikus szolgáltatást indított: a folyóiratszámok megjelenése előtt 3-6 héttel tartalomjegyzéküket és a cikkek címét, rezüméjét nemzetközi számítógép-hálózatba táplálják. A szolgáltatást a hálózatok minden előfizetője igénybe veheti; a tartalomjegyzék-fájlokat ingyen, a rezüméket csekély térítésért. A teljes szöveget azután a nyomtatott példányban találhatják meg.

(Information Management Report, 1993. május)

Széljegyzetek az európai információs kultúra magyarországi megjelenéséhez

Szanyi Tibor

A *Könyvtári Figyelő* 1991/1. számában Szalay Sándor elemezte az Európai Közösség hivatalos kiadványainak magyarországi beérkezését és fogadtatását, majd ezeket írta: „A kézirat leadása óta az AGROINFORM körlevélben közölte, hogy kapcsolatba lépett az Európai Közösség Kiadóhivatalával és annak magyarországi képviselőjeként teljes körű tájékoztatást nyújt az EK valamennyi kiadványáról.”

Nos, akkor folytassuk. Előrebocsátom, hogy a további sorokat ugyanaz a kéz írja, amelyik 1989 őszén az első „kapavágásokat” tette az említett kiadványok intézményes magyarországi megjelenése érdekében, pontosabban a jószolgálati küldeményekhez képest, a kereskedelmi értelemben vett forgalmazás megteremtéséért. Gondolataim tehát bizonyosan elfogultak, azonban mentségemre szolgál, hogy nem a török áfium, hanem a legközelebbi fejlett világ igéinek terjesztéséről van szó.

1989-ben az akkori agrártárca - nyilván a terület különleges érzékenysége folytán - felismerte, mekkora lehetőség rejlik az információs ügyekben, legfőképp az EK kapcsolatok fejlesztésében. A brüsszeli ajánlat egy terjesztési együttműködési javaslat volt, t.i. a luxembourgi székhelyű EK Kiadóhivatal (Office for Official Publications of the European Communities) megkapta a felhatalmazást, hogy az EK hivatalos kiadványainak intézményes forgalmazását kiterjessze az akkori, KGST területnek számító reform-Magyarországra. A lépés akár hihetetlennek is tűnhetett, hiszen így létrejött az első olyan disztribúciós megállapodás, amely ugyanolyan feltételek közepette engedte meg az EK információs anyagokhoz való hozzájutást egy „ellenséges” országban, mint amilyen feltételekkel az EK polgárai, intézményei, vállalatai ugyanezekhez hozzáférhetnek. Az akkori leosztási viszonyok egyértelműen a kezdeményező agrártárca információs vállalatára, az AGROINFORM-ra osztották a feladatot. (A korrektség kedvéért meg kell említenem, hogy mielőtt az EK Kiadóhivatala és az AGROINFORM közötti szerződés létrejött volna, a luxembourgi illetékesek felkínálták a lehetőséget az akkor monopolhelyzetben lévő „illetékes” külkereskedelmi vállalatnak is, azonban az ottani „illetékesek” nem tudtak időt szakítani a luxembourgi illetékes fogadására.) Így indult az AGROINFORM rövid EK karrierje.

Aki most arra gondol, hogy az AGROINFORM székházában örömtűzek gyűltak a fényes

jövő láttán, azok tévednek. Egyedül az AGROINFORM akkori vezérigazgatója - s itt hadd említsem név szerint is, *dr. Vágó József* - látta meg a perspektívákat az egyébként fentről kapott ukázból, sőt jelen sorok íróját helyettesének hívta, hogy ezt a célfeladatot megvalósítsák. A helybéli vezetők érzékelhető közönnyel fogadták az európaiság illetően kopogtatását, s rendre értetlenségüknek adtak hangot, hogy mit is keres egy agrárintézménynél az EK irodalom „fellazító” egésze.

Bizonyságul álljon itt, hogy az AGROINFORM második embereként is közel egy éves meggyőző munkámba került, mire az EK-AGROINFORM szerződés szerinti kiadványi kötelesempéldányok az irodámból átkerülhettek az AGROINFORM kezelésében lévő „Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ” néhány méterrel odébb lévő helyiségeibe, sajnos leginkább a raktárba. Valami azért az olvasóterembe is jutott – végtére is kellemetlen, ha a „hóbortos vicefőnök” nem látja viszont kedvenc gyermekének nyomait –, s csodák-csodájára hirtelen növekedésnek indult a könyvtár látogatottsága. Az 1990. április 1-jétől datált EK-frigy tehát 1991 őszére már valami mozgást indított el az AGROINFORM-nál.

Igaz, volt egy másik mozgás is, tudniillik a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumból Földművelésügyi Minisztériummá vált hivatal egy drasztikus átszervezési hullám keretében először szétszabdalta a vállalat funkcióit, majd a könyvtárat leválasztva, a vállalatot lefejezve, a vezetőket és a munkatársakat sorsukra hagyva, lényegében felszámolta szakmai információs bázisát, azaz az AGROINFORM gyakorlatilag megszűnt. Az EK illetékeseinek megoldást kellett találniuk a közösségi kiadványok terjesztésére. Számítalan ötlet, kombináció stb. után végül is egyetlen koncepció maradt talpon, az, hogy az odacsatolt státuszhoz képest az addig *Euro Info Service* néven futó projekt váljon önállóvá. Ez megtörtént, s 1992 tavaszától az Euro Info Service magánvállalat lett. (Igen sok kíváncsi gondolatnak megyek elébe, amikor megerősítem, hogy ugyanezen sorok írója a vállalat többségi tulajdonosa és igazgatója.) A terjesztési funkciók privatizálása során a hazai „illetékesek” hozzáállását most nem kívánom részletezni, habár nehéz elfojtanom kritikai észrevételeimet.

Maradjunk a szakmánál. Ami a könyvtárosoknak általában nyilvánvaló, az az EK iroda-

lom egyéb hazai felhasználóinak a mai napig tartó fejtörést okoz, hogy t.i. a vonatkozó információs anyagok pénzbe kerülnek. Veszem a bátorságot leírni, hogy ebben az országban azok, akik arra adják a fejüket, hogy érdemben kezdjenek foglalkozni az EK-val, azok „ab ovo” úgy gondolják, hogy ezek az információs anyagok nekik méltányossági okokból ingyen kell járjanak. Tévedés! Jóllehet az EK nem veszi rossz néven az iránta megmutató érdeklődést, de azért az túlzás lenne, hogy a hivatalos kiadványokat minden érdeklődőnek ingyen és bérmentve az asztalára tegyék. Léteznek ún. letéti helyek, de ezek egyrészt nem számíthatnak a teljeskörűsége, másrészt pedig ez a szolgáltatási forma kihalófélben van. Nem dicsekvésképpen, hanem a dolgok természeténél fogva kell megemlítenem, hogy az Euro Info Service az egyetlen olyan hazai hely, amelyik demonstrációs alapon, az *EK kiadványok teljes választékával* rendelkezik, a nyomtatott és elektronikus dokumentumokból egyaránt.

Többször próbálkoztunk azzal, hogy állományunkat nyilvánossá tegyük, annak ellenére, hogy a köteles példányokat nem könyvtári, hanem disztribúciós okok folytán kapjuk. Az eddig eltelt évek során egyetlen olyan hazai intézmény sem akadt, amelyik ezt a „különgyűjteményt” befogadta volna. Ez nem is meglepő, hiszen felület, személyzet stb. kell hozzá, magyarul némi áldozatot, s így már a „menyasszony” nem is olyan szép. Pedig a „menyasszony” sokkal több, mint aminek látszik. Az Euro Info Service 1993 eleje óta az OECD kiadványainak is hazai terjesztési felelőse, s újabban az EK információk szakmai specialistáinak (Context, Agence Europe, DSI), továbbá az Európa Tanácsnak is magyarországi terjesztési ügynöksége.

Mit is kínálunk? Röviden szólva a fentebb említett szervezetek információs szolgáltatásainak egészét. Részletesebben szólva, első menetben a vonatkozó katalógusok áttekintését javasoljuk, amelyeket tetszőleges példányszámban és a kívánt (angol, német, francia) nyelvi verziókban kérésre elküldünk, vagy központunkban átadunk. Ugyanitt lehetőség van az összes fontosabb EK, OECD és más nyomtatott anyagok kézbevitelére, tanulmányozására is, továbbá működés közben tudjuk bemutatni a CD-ROM adatbázisokat is. Lényegében egy kis házikönyvtárat működtetünk, amely formailag ugyan nem nyilvános könyvtár, de főként a könyvtári vagy információs szakemberek előtt mindig nyitva áll,

előzetes egyeztetés szerint. Gyűjteményünk egyébként 1992 óta teljes körű az EK és OECD vonatkozásában, az Európa Tanács anyagainak feltöltése is hamarosan megkezdődik. Ez utóbbiak viszont hiánytalanul megtalálhatóak a Parlamenti Könyvtár különgyűjteményében, tehát „belföldön” is megtekinthetők. Mindent megőrizzünk, azaz inkurrens anyagokat is. Munkánkra alapvetően a nyitottság jellemző, így örömmel működünk együtt a könyvtárakkal, kutatóintézetekkel stb. A beszerzések kizárólag eseti rendezéssel bonyolódnak (mail order), hiszen képtelenség lenne raktárkészletet tartani az anyagokból, különösen a nyelvi változatok bonyodalmai folytán. Erre való a luxemburgi központi raktár, ahonnan max. 2 héten belül bármit le tudunk hívni. A térítéskötelezett anyagok esetében a fizetés természetesen forintban történik, az ECU-ban vagy más devizában kifejezett árak figyelembevételével. Fontos tudni, hogy ezeket az árakat csak az ÁFA terheli, tehát a behozattal, postázással és egyéb technikai tényezőkkel kapcsolatos költségek intézményesen rendezettek, következésképpen a magyar felhasználók pontosan azonos feltételekkel juthatnak hozzá a kívánt kiadványokhoz, mint az EK vagy az OECD tagállamainak érdeklődői.

Mindent egybevéve az Euro Info Service az első, és mindmáig egyetlen közép-kelet-európai cég, amelyik a kontinens nyugati felének, sőt mondhatni, a fejlett világ egészének helyi információs leképezését tűzte ki célul. Földrajzilag és szakmailag, továbbá eszköztárát tekintve ennyire komplex kezdeményezéssel még az EK tagországok sem tudnak kivétel nélkül „dicsekedni”. (Mielőtt mindez dicshimnusznak tűnne, megelőzőm: köszönjük szépen, jól vagyunk, csak az a baj, hogy amit csinálunk, az viszonylag keveseket érdekel.)

Szóljunk azokról is, akik e kiadványok vásárlói (a felhasználókról nincsenek pontos információink). Első helyen kell említenem a magyar kormányzati intézményeket. Ők szerencsések. PHARE-alapon jutnak hozzá, az ő szemszögükből ingyen. Ki tudja meddig? Az ezüstérmet a magyarországi külföldi tulajdonú cégek csoportja viszi el (ők költenek rá!), míg a további „helyezések” betöltetlenek. A magyar egyetemek, akadémiai intézetek, főiskolák, könyvtárak, önkormányzatok abszolút fehér foltnak számítanak – talán anyagi okokból? –, azaz teljes bizonyossággal állíthatom, hogy az úniós tagságra áhító Magyarországi polgárai, intézményei és vállalatai semmi-

képp sem lehetnek abban a helyzetben, hogy a közösségi ügyeket érdemben adresszálhassák. Felelősségem teljes tudatában mondhatom, hogy viszonyaink egy olyan szituációra emlékeztetnek, amikor a kereszténység előretöréséről beszélünk, holott az eladott bibliák száma csökken, vagy amikor az oktatás sikerei mögött megszűnik a tankönyvforgalmazás és könyvtárellátás. A helyzet persze nem ennyire drámai, azonban aggasztó tény, hogy ez az ország 1994 közepén még úgy bocsátja útjára a friss-diplomásait, hogy ők hivatalos EK (vagy OECD) irodalommal szinte még véletlenül sem kerülnek testközelbe, legalábbis az oktatási intézményekben.

Szeretnék azonban egy félreértést elkerülni. Most éppen nem egy, a kereskedelmi forgalmáért aggódó cég kesergéseit olvassák. Az EK ugyanis érzi annyira sajátjának az Euro Info Servicet, hogy ez idő tájt többet költ a magyarországi megjelenítésre, mint amennyit valaha is úgymond „beszedett”. Még kevésbé kell beszéljünk az Euro Info Service esetleges ügyetlenkedéseiről, végtére is nemzeti ügynökségként a teljes hazai forgalmat kontrolláljuk. Ugyanis tevékenységünk nem kizárólagos. Sőt, feladatunk a minél szélesebb körű terjesztés biztosítása. Az már csak történelmi érdekesség, hogy az EK anyagok forgalmazásában valamennyi ideérhető nagy nevű hazai intézmény vagy cég csődöt jelentett; pontosabban szép csendben beletört a bicskájuk. (Nem sorolom őket, diszkréciós okokból, de ha bárki úgy érezné, hogy „nagy nevű” és még nem tört bele a bicskája, annak jelentkezését szeretettel várjuk, amint a kisebbeket is, hiszen jelenleg egy kicsi magáncég az egyetlen, amelyik e téren talpon tudott maradni.)

Akár illetlen, akár nem, kimondom: a tizenkét csillagos glória mindenkinek roppant szimpatikus, ám az ezzel járó munka viszont távolról sem.

Az Európai Unió létrejötte jelenleg közel félmillió konkrét intézkedés eredménye. Az EK kiadványok erről szólnak, s aki ezt óhajtja Magyarországra áttütni, annak nehéz dolga van. Az üres mellébeszélések kora még nem járt le ugyan, azonban az egyetlen ellenszer továbbra is a konkrétság. Van-e európai irodalom a magyar kezekben, nyilvánosan hozzáférhető-e, olvassuk-e, foglalkozunk-e vele? A mai (1994) válasz: kategorikus nem!

Szinte érzem az olvasó kérdését, hogy honnan lehetne erre pénz? Mert hogy a könyvtáraknak egy fillérjük sincs. Ez vagy igaz, vagy

nem. Ami viszont biztosan igaz, az az, hogy Magyarország összimportjának tíz milliárdomod részét sem éri el az EK információs beszerzések hányada, miközben Japán, vagy Svájc (két bombabiztosan nem EK-tagország) felhasználói adatai közel százszorosan múlják felül a magyar mutatókat. Lengyelország, Csehország, Szlovénia fajlagosan is előtűnk jár, tehát információs értelemben nehéz dolog az „EK-jófiú” státuszunkat igazolni.

Most kell megkérdezni, mindaz, ami van, ez Magyarországon hol van? A Margitszigeten, Budapesten! Többen furcsállhatják a helyszínt,

azonban a szükség erőnné vált: az európai úton ennyit mi is tegyünk meg! Az információ (s ez csupán a nyomtatott esetek egy részére igaz), nem jön magától házhoz. Pár lépést érdemes megtennünk, különösen ha már a lépések oroszlánrészét az EK az Euro Info Service révén megtette. Szerintem hazai térfélen van a labda.

Bővebb felvilágosítás:

Euro Info Service
H-1138 Budapest
Margitsziget (Európa Ház)
Telefon/fax: (36-1)111-6061

ELEKTRONIKUS KELETBÉLYEGZŐ AUTOMATIKUS ALKALMAZÁSÁNAK módszerét dolgozták ki az USA-ban.

Eddig ugyanis elvben nem lehetett kizárni, hogy egy elfuserált műtét után a sebész „revideálja” a páciensnek kizárólag számítógépen rögzített kórképét, vagy egy rosszul sikerült üzlet után a cég illetékese antedatált elektronikus dokumentummal igazolja, hogy ő figyelmeztette főnökeit a rizikóra. Az „egyirányú hasítós” technikára épülő eljárás az adat bevitelkor automatikusan rögzíti a bevitel időpontját is, s egyetlen karakternyi változtatás már újabb keltezéssel jár.

(ACCIS Newsletter, 1993. szept.)

A KULTURÁLIS ÉRTÉKEK ILLEGÁLIS EXPORTJA elleni védekezésről hozott határozatot 1993 márciusában az Európai Közösség Miniszteri Tanácsa. Tekintettel arra az elvre, hogy az EK országai közötti határokon nincs

helye ellenőrzésnek, a határozat két részből áll: 1. szabályozza a kulturális értékek exportját harmadik országokba, 2. irányelveket ad azoknak az értékeknek a visszaszolgáltatására, amelyek illegálisan kerültek az egyik állam területéről a másikéra.

(EBLIDA Newsletter, 1993. május.)

10 000 FOLYÓIRAT TARTALOMJEGYZÉKÉT felölelő adatbázisban (Inside Information) válogathatnak a BIDS (Bath Information and Data Service) rendszer révén a brit JANET felsőoktatási tájékoztatási hálózat előfizetői. A BL Document Supply Centre a 10 000 leginkább keresett folyóiratból megjelenésük után 72 órán belül bedolgozza tartalomjegyzéküket az adatbázisba, így ez a szolgáltatás jóval gyorsabb konkurensinél. – Az Inside Information anyagának CD-ROM formájára is elő lehet fizetni, csakhogy (12 lemezre) évi 1000 fontért.

(Information Management Report, 1993. július.)

HOGY KÉZNÉL LEGYEN EURÓPAI!

Naprakész eligazodás
könyvek, folyóiratok és CD lemezek segítségével

EURO INFO SERVICE – MAGYARORSZÁG

az Európai Közösségek és az OECD
hivatalos magyarországi ügynöksége

Valamennyi kiadvány, köztük az EK Hivatalos Lapja
és az EK Bizottság Bulletinje beszerezhető ill. megrendelhető
az EURO INFO SERVICE – MAGYARORSZÁG-nál

levélcím: 1464 Budapest, Pf. 1271
tel/fax: 111-6061
111-6216

Egy tantárgyközi feladat: az olvasás

Töprengés és tudósítás a HUNRA 5. konferenciája után

Nagy Attila

Mi változott?

„A pedagógusok olvasáskultúrájával kapcsolatban azt szokás mondogatni, mennyire kívánatos a rendszeres önművelés-olvasás fokozása annak érdekében, hogy fejlődjék a pedagógiai tevékenység színvonala. Talán időszerű lenne a kérdést megfordítva is vizsgálni: milyenné kellene fejleszteni magát a korszerű és valóban hatékony pedagógiai gyakorlatot, amelynek immár elengedhetetlen velejárója, önmagában rejlő legbensőbb követelménye lenne a világgal és a tanítványok fejlődésével lépést tartó állandó önművelés, szakmai és szépirodalom-olvasás is?” – kérdezte két évtizede a jóemlékezetű Tánzos Gábor (Valóság 1973. 2. sz.) egy olvasásszociológiai vizsgálat lehangoló adatait szálaazva. Nos, 1994-re a monolitikus társadalomirányítási gyakorlat eltűnésével, a valódi demokrácia intézményének kiépülésével párhuzamosan a hazai könyvpiac radikálisan átalakult (emelkedő árak, növekvő választék), s a merev, kötelező tantervek érvényüket veszítették. Van már ugyan a legfontosabb pedagógiai célokat és elveket keretbe foglaló NAT (Nemzeti Alaptanterv), de a kerettantervek és a tankönyvek megalkotása permanens feladattá vált. Vagyis a korábbi évtizedek túlszabályozott oktatási rendszerében néhány év alatt hihetetlen mértékű pedagógiai szabadság bontakozott ki. Csak a 8 osztályos általános iskola számára több mint 1000 féle tankönyvből válogathatnak a tanítók és a tanárok. A jó két évtizede szorgalmazott paradigmaváltás – egykönyvűség helyett többkönyvű oktatás – lehetősége és igénye mára nyilvánvalóvá lett. A tágabb társadalmi közeg szinte megrendeli, hogy az iskolában az ellentmondásmentes közlések betanulása helyett az ellentmondó források mérlegelő értékelése váljon jellemzővé, a lecke magolását egyre inkább a kérdések, problémák megoldása, megválaszolása váltsa fel. Változtak-e igazán ilyen irányba iskoláink? Uralkodik-e még a régi rutin, a begyakorolt mondatok, manőverek, feladatok ismétlése vagy az önálló gondolkodás, az egyéni búvárkodás, kutatás, tehát könyv- és könyvtárhasználat jellemzi általános és középiskolai tanulónk többségét? Tagadó válaszuk adatokkal bizonyítható.

A feladat tehát egyértelmű. Mindaz, amit a németek Leseförderung-nak, az angolok reading promotion-nak írnak, mondanak, eltanulandó, kö-

vetendő, még akkor is, ha mi olvasóvá vagy olvasásra nevelést, olvasásfejlesztést, esetleg olvasásra ösztönzést mondunk jobb fordítás hiányában. Évtizedek óta írjuk, mondjuk, hogy az olvasás iránti igény kialakítása, illetve az értő, értelmező olvasás megtanítása a családban szerzett alapokra építve, az általános iskola egészének, 6-8 éven át tartó folyamatos feladata.

Mégis azonnali reflexként kiváltódik a válasz, ha az olvasással kapcsolatos gondok merülnek fel: az 1. osztályban rossz módszereket alkalmaznak, illetve a magyartanár, a könyvtáros a kudarca oka!

A konferencia

Ezeket a közhelyeket kívántuk gyengíteni, elenpéldák felmutatásával tagadni, amikor a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) és az MKE Könyvtárostanárok Szervezetének közös konferenciáját rendeztük meg Székesfehérvárott 1994. március 25-26-án a fenti címmel. Szándékosan nem beszéltünk általában az olvasás gyönyörűségéről, a könyvtárbemutató órák fontosságáról, nem vitattuk a Zsolnai, Lovászné, Tolnainé vagy Winkler Márta nevével jelzett módszerek előnyeit, buktatóit, kivételesen a szépirodalom személyiségre gyakorolt hatásáról sem esett szó. Mindezek helyett példák hosszú sorát mutatta be a konferencia 23 előadója, hogyan is lehet a történelem, a biológia, a fizika, a földrajz, a csillagászat, a matematika és a számítógép használatának megtanítása kapcsán az egyéni feladatok során megkomponálásával az olvasást gyakoroltatni, fejleszteni, az olvasás iránti érdeklődést, a kíváncsiságot felébreszteni és elmélyíteni.

Tókéczki László (ELTE BTK, Bp.) egyetemi tanár „*Beszélgjenek a dokumentumok*” című előadásában az „objektív történetírás” követelményének nehézségeiről, a források szubjektív értelmezésének veszélyeiről, a szemelvényezési gyakorlat közismert buktatóiról (csak az engem igazoló forrásokat használom), illetve a szépirodalmi művek olvasatának, a történelem tanítását támogató, illusztráló mással nem pótolható szerepéről szólt.

Szegfű László János (JGYTF, Szeged) főiskolai tanár a szakirodalmi források megértésének problémáit világította meg néhány sokat emlegetett (hibásan fordított és/vagy félreérthető) példa

bemutatásával. Mint hangsúlyozta, a szövegek olvasatása során a sorok közötti olvasás képességét is ki kell alakítanunk tanulóink, hallgatóink körében.

Hubert Ildikó (ELTE TF, Bp.) az olvasásra ösztönző átfogó stratégiáját (kutatási feladatokat kapnak a hallgatók) és az apró konkrét ötletek sorát adta közre („*Amit már olvastam*” című gyűjtemény szerkesztése, „*Kedves könyvemet ajánlom*” - 3 havonta bemutatás és ajánlás minden osztályban, szerelmes versek és latin közmondások gyűjtése, a legrosszabb tanulók, ha verseket tanulnak, akkor ezzel érvénytelenítik a korábbi rossz pontokat, az iskolaújság, az önképzőkörök és az iskolai színjátszás jelentősége).

Dombi József (MTA, Szeged) és *Gelniczky György* (Veres Péter Gimnázium, Bp.) kollégák a köznyelv és a számítógép nyelve közötti különbségről, illetve a számítógépes magyartani programok szövegértést fejlesztő hatásáról szóltak.

Tőkés Zsolt székelyudvarhelyi kollégánk (Kós Károly Középiskola, Székelyudvarhely) arról a paradox jelenségről számolt be, melyet a túlságosan magas követelményeket állító, döntően elméleti jellegű, s ráadásul mindig románról magyarra, többnyire gyatrán, nyelvhelyességi hibákkal zsúfoltan fordított tankönyvi szövegek az általa oktatott középiskolásokban kiváltak.

Anyanyelven írott, jó tankönyvek nélkül szinte reménytelen vállalkozás az oktatás, az olvasás eredményes fejlesztése. Hogyan segíthetnének nekik?

A fentiekkel ellentétben nagy öröm volt hallgatni *Oporné Fodor Mária* (Veres Pálné Gimnázium, Bp.) „*Fizikaóra a könyvtárban*” című előadását, melyben a tankönyvön kívüli források középiskolai használatának példáit mutatta be: nevek, fogalmak kerestetése a kézikönyvekben, egy-egy konkrét könyv bemutatása, tartalmi ismertetése, példatárak használatása, kiselőadások, az egyéni kutatómunka eredményeinek közzététele. Szavai szerint ezek a formabontó könyvtári órák jóval derűsebbek, mint a hagyományos szaktantermiek, s rendszerint azok a tanulók is aktivizálódtak, akik a szokványos órákon rendre csak néma szemlélők maradnak. Hasonlóan tanulságos volt *Szendrey Júlia* (Budapesti Tanítóképző Főiskola) gondolatmenete, aki a matematikai feladatok megoldása kapcsán érzékeltette a szövegértés követelményének döntő jelentőségét. „*A szövegértés tanárspecifikus, 3. osztályban is lehet kitűnő és hetedikesek körében is lehet gyatra*” - mondta.

ta. A sikeres feladatmegoldás előfeltétele tehát az olvasott szöveg pontos megértése.

Vagyis újra meg újra nyilvánvaló lett a hallgatóság számára, hogy a jó iskola minden szaktárgya elvezet azon alapvetően emberi képességünk fejlesztéséhez, melyet összefoglalóan olvasásnak, gondolkodásnak és/vagy beszédnek szoktunk a hétköznapi életben nevezni. (Ugyanazon képesség eltérő megjelenési módjairól van szó!)

Az adott keretek között lehetetlen mind a 23 előadás ismertetését megoldani, ezért a továbbiakban csupán a témák említésére szorítkozunk. Szó esett még a tantárgyközi feladatok alapozásáról az alsó tagozatban (*Bocsák Vera*, Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium, Bp.) a zene és a szöveg összefüggéseiről egy Schubert dal példáján, a rajztanítás keretében kidolgozott olvasásfejlesztő programról (*Fáykissné Marillai Zsuzsa*, Általános Iskola, Bp.), az állami gondozott gyerekeknek készült, olvasásfejlesztést szolgáló feladatlapokról (*Sáráné Lukátsy Sarolta*, Nevelőotthon, Szeged), egy nyelvművelő verseny szövegértést csiszoló tapasztalatairól (*Kemenczeyné Pápay Judit*, Szolnok), a szakmunkástanulók olvasóvá nevelésének könyvtári fogásairól, módszereiről, (*Haralyi Ervinné*, Pataki Ferenc Szakközépiskola, Bp.), az olvasásfejlesztés átfogó programjának könyvtárosi feladatáról (*Ugrin Gáborné* szaknácádó, Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Bp.), a fordítások gondolkodást, nyelvhelyességet, fogalmazási készséget fejlesztő funkciójáról (*Balogh Mihály*, Baksay Sándor Gimnázium, Kunszentmiklós), valamint a biológia és földrajz egyéni olvasatási lehetőségeinek kihasználásáról (*Szászi József*, József Attila Gimnázium, Székesfehérvár). Külön meg kell emlékeznünk *Elekes Tibor* (Kós Károly Szakközépiskola, Székelyudvarhely) székelyudvarhelyi földrajztanár szomorúan aktuális beszámolójáról, az egykor természetes módon 3 nyelvű (román, német, magyar) erdélyi, moldvai földrajzi és településnevek „csonkolásáról”, egynevűvé válásuk megállíthatatlannak látszó folyamatáról.

Zombori Ottó az Uránia Csillagvizsgáló igazgatója lenyűgöző 45 percben mutatta be a naprendszer keletkezését, erre vonatkozó érvényes tudásunk kialakulásának történeti vázlatát, s ráadásul mindezeknek a lírai művekben is felfedezhető megfogalmazását. Szavai nyomán a hallgatóság maradandó élményként élhette át az emberi tudás, a kultúra oszthatatlan, egyetemes jellegét.

Kitekintés

Az 1991. október 31-én alakult Magyar Olvasástársaság immár 5. Konferenciáját rendezte Székesfehérvárott a Könyvtárostanárok Szervezetével közösen. Öt év múlva majd a 12. megszervezéséről számolunk be esetleg ugyanitt? Mivégre? Kinek jó munkaidő után, hétvégén előadásokat hallgatni, szervezni, tartani? Sorjáznak a jogos kérdések. Természetesen mindez csak magvetés, csak kezdet, nem pedig végcél. Amint a bevezetőben erre már utaltunk, a körülmények, a feltételek, a szabadság mértéke radikálisabban változtak, mint maga az iskolákban uralkodó szellem, mint a pedagógusok, könyvtárosok felkészültsége, a jellemzőnek mondható módszereink összessége. Most rajtunk a sor, hogy a legjobb, legösztönzőbb példák felkutatásával, bemutatásával, publikálásával, terjesztésével „fertőzzük és megtermékenyítsük” a hazai közoktatási és közművelődési intézményekben dolgozó kollégák, pedagógusok és könyvtárosok ismeret- és gondolatrendszerét, kíváncsiságát és módszereinek eszköztárát.

Társaságunk megalakulásának pillanatában célként jelöltük meg egy folyóirat (*Olvasás és társadalom?*) megjelentetését, illetve önálló kiadványok publikálását. A periodika beindítására egyelőre várnunk kell, de 1994 első felében minden bizonnyal kézbe vehetővé válik - az Országos Széchényi Könyvtár vezetésének is köszönhetően - az „*Olvasásra nevelés és pedagógusképzés*” című kötet, melyben az 1992-93-as években tartott HUNRA konferenciák előadásainak válogatott gyűjteménye lát napvilágot.

Az olvasási kultúra alakulását a családok után bizonyára az iskola, a könyvtár (és a tv?) befolyásolhatja leginkább, s az iskolai történések jellegét pedig a továbbképzés mellett a pedagógusképzés felől tartjuk még befolyásolhatónak. Ezért jelentős gesztus ennek a füzetnek a megjelenítése az OSZK és a HUNRA részéről egyaránt; döntő fontosságúnak ítéljük a szövetségi kéz kinyújtását a pedagógus és könyvtárosképzés felé. Mindent elkövetünk, annak érdekében, hogy az itt elhangzott legjobb előadások ugyan csak minél előbb olvashatóvá, (gyűjteményes kötetben, szaklapokban) visszakereshetővé válva, a képzés és továbbképzés folyamatosan megújuló eszközrendszerét gazdagítsák.

Szex a könyvtárban ≠szexkönyvtár

Válasz Kövendi Dénesnek

Eszenyi Miklós

Őszintén köszönöm dr. Kövendi Dénes reagálását „Szex a könyvtárban” c. cikkemre (KF, Ú.f. 1993/4.). Írása címével – „Parttalan szex a könyvtárban” – megpróbálja érzékeltetni, hogy nem körvonalaztam kellőképpen a dolgokat. A parttalanság – érzésem szerint – K.D. írására is vonatkozik, a (part)csúszás, helyesebben csúsztatás következtében. Merthogy K.D. cikkébe még Ady is belekeveredik, meg a gonosz mostoha. Hogy ehhez Ady mit szólna? (A gonosz mostoháról nem is beszélve...)

K.D. több pontba szedte észrevételeit. Nos, nézzük a boncolgatás boncolását! (Persze csak az tartson velem, akit érdekel a téma.)

1. Egyetértek K.D.-vel, hogy nincs olyan tudományág, amelynek magyar képviselői nem kényserülnek könyvtárközi kölcsönzésre. Abban viszont nem vagyok biztos, hogy eme tétel *alapművek* esetében is áll, merthogy – bár nem vagyok szexológus, legfeljebb könyvtárszexológus (ez volt a vicc helye!) – az említett Masters-Johnson könyv alapmű. Hogy mennyire, (aki kíváncsi) kiderítheti a hivatkozási indexekből.

2. Persze, hogy nem gondolom, hogy az álirodalmat nem lehet megkülönböztetni az irodalomtól. Ezt így le sem írtam. A 4. pontban említi K.D., hogy az aluljáró-irodalom művelői már „előszeretettel áradoznak a férfiak domború, izmos, napbarnított stb. melléről is, sőt nemiszervüktől sem sajnálnak néhány elismerő szót.” Na és akkor mi van? De lássunk egy példát, amolyan népies stílusban (gyengébb idegzetű hölgyek lapozzanak!):

„Olyan bama volt, hogy ha valaki a fehér lepedőn megpillantotta vékony, szíjas testét, belekápázott a szeme. Hozzáteendő még..., hogy hatalmas vesseje volt..., erős és széles, mint egy petrencerúd, a kék, vastagon dundorodó erek vadul körbefonták, akárha fagyöngy, szinte szorították.” Hogy ki a szerző? Találják ki!
(*Esternházy Péter*)

Aztán itt van a kezemben egy napilap, s benne egy riport „Teljesült kívánságok gyára. Kielégülés” címmel. A cikkben a Denise, Romana, Júlia, Szívhang (aluljáró)sorozatok kiadójának főszerkesztője nyilatkozik. Ebben még semmi érdekes, de az már izgalmasabb, hogy ezen főszerkesztő az irodalomtudomány kandidátusa.²

3. Örülök, hogy megismerhettem Szilágyi Géza munkásságát.

4. Újabb csúsztatás (Id. ételmaradékok). Ha jól értelmezem K.D. szavait, akkor „abnormis” a pornó. Nem hinném.

5. S íme: itt a gonosz mostoha. (Jut eszembe, Jancsi és Juliska címmel elkészítették a mese pornóváltozatát is leleményes hazai gyártóink.) K.D. a precizséget szinte állandóan számonkéri rajtam. Akkor én is megkérdem, melyik gyermekpszichológiára gondolt: Bettelheim, Mérei, Ranschburg vagy F. Várkonyi elméletére? Mert-hogy valamennyien gyermekpszichológiával foglalkoznak ugyan, de nézőpontjuk közel sem azonos. Másrészt egyik barátom (aki szintén olvasta a kéziratot) a szegedi ideg- és elmegyógyászati klinikán kifejezetten gyermek- és serdülőkori lélektannal foglalkozik, s neki, mint szakembernek nem voltak K.D.-éhez hasonló észrevételei.

6. Miért kell beszerezni ezeket a műveket? Azért, mert igény van rá. Napjainkra minden tele lett erotikával: a tévéreklámon keresztül a mozifilmeken át a folyóiratokig. Példának okáért az a hetilap, amelyik évekkkel ezelőtt a fonógyári lányokról írt, a meós Juliska megtalálta élete párját, a targoncavezető Sanyit, s egy gyönyörű, modern, 40 m²-es lakásban élnek, ahol csipkedész a foteleon. Happy end. Most meg egyre-másra írnak a kamionsori prostitúcióról, a frigiditásról, az öregezők szexéről stb. Hogy miért erről írnak? Nyilván azért, mert érdekli az embereket, mondhatnám, „vevők rá”.

7. K.D. ismét csúsztat. Azért, mert azt írtam, hogy a szexuális témájú anyagokat is szerezze be a könyvtár, nem jelent egyet a propagálással. Ebből még senki sem gondol arra, hogy a kölcsönzőpultnál megszólaljon a könyvtáros: „Kedves X. néni, a Krúdy kötet mellé tessék vinni egy Erósz is”. Teljesen magánügy, hogy ki mit olvas. De ha istenuccse valaki szexlapot szeretne olvasgatni, akkor legyen lehetősége.

Más. Mitől fordul fel a könyvtáros gyomra? A Playboytól aligha hiszem. No, és ha véletlenül egy „hard” szexlap kerül a könyvtáros kezébe? Arra aztán végképp’ senki nem kényszeríti, hogy nézzen bele, olvassa el, készítsen róla referátumot. A borítólapok pedig általában diszkrétek.

8. Haha, jót kacagtunk.

9. K.D. azt sugallja, hogy szexőrültséggel állunk szemben (ez én lennék), mert – ahogy írja – a személyes érdeklődés szerencsésen találkozik a szakmaival. Először is. Cikkemet majdnem fél esztendeig írtam, sokaknak megmutattam. A bibliográfiakészítés ötlete nem tőlem származott, ha-

nem tőlem húsz esztendővel idősebb, volt tanár-nőmtől (egyébként politológus), aki azt mondta: meg kell csinálni ezt a bibliográfiát, mert Magyarországon ilyen még nincs. Másrészt engem sok minden érdekel: írtam már pl. a magyar aranyifjúságról, a maffiáról, egy helyi könnyűzenei rádió főmunkatársa vagyok stb., egyszóval különnek is lehetne nevezni. Ebbe pedig az is belefér, hogy a szexről készítsek bibliográfiát.

K.D. vitatja a bibliográfia célszerűségét. Erre azt tudom mondani, hogy a Könyvtárosképzésért Alapítvány (bár – úgy tudom – nem kis viták árán) adott rá pénztámogatást, amiért ezúton is köszönetet mondok. Itt jegyzem meg, hogy nem ajánló bibliográfiáról van szó, hanem szakbibliográfiáról, hiszen közel 2000 tételből áll, 24 fejezetben, s az anyag 65%-a külföldi mű.

A szexbe – sok más mellett – beletartozik a homoszexualitás és a lesboszi szerelem is, ezért nyilvánvaló, hogy bibliográfiánkban feltárjuk az erre vonatkozó anyagot is. K.D. szerint ez már a „fekete humor” határát súrolja. Nos, egyáltalán nem volt célunk evvel humorizálni, mert az efféle poénkodás meglehetősen olcsó lenne. Bizonyításképpen, hogy szükség van pl. az egyetemi könyvtárakban a szexanyag beszerzésére, álljon egy idézet, mely Tóth László szociológusnak, az ELTE oktatójának a szájából hangzott el: „az egyetemen speciális kollégium keretében elemeztük a Mások című magyar homoszexuális folyóiratot is”.³

K.D. csodálkozik, hogy egy pedagógusképző intézmény könyvtárosai szexbibliográfiát állítottak össze. A Miskolci Bölcsész Egyesület arról (is) híres, hogy oktatóinak-dolgozóinak a legnagyobb szabadságot adja, mindenki akadály nélkül kibontakoztathatja kreativitását. Ez olyan csodálatos valami, amit – sajnos – kevesen érezhetnek. Nekem és munkatársaimnak abban a kivételes szerencsében van részünk, hogy ötleteinket szabadon megvalósíthatjuk. Még akkor is, ha az éppen egy szexbibliográfia.

Miért látjuk másképpen a dolgokat Kövendi Dénessel? Azt hiszem az életkori különbség lehet az oka. K.D. írja, hogy a kezdő háborús évek Eötvös Kollégiumában nevelkedett. Jómagam nem vagyok 25 éves sem. Bárhogy számolok, a különbség majdnem fél évszázad. Az csak egyetlen dolog, hogy a szexanyagok könyvtári vonatkozása-

sairól más a véleményünk. De ugyanígy másképpen látná K.D. a diszkóba járást, a kocsikázást, a divatot vagy más egyebet. Más mikroközegben mozgunk, és más impulzusok érnek bennünket, egyszóval mások vagyunk. Éppen ezért nagyon fontos a toleranciakészség. Különösen nekünk, bölcsészeknek.

Irodalom

1. ESTERHÁZY Péter: Kis magyar pornográfia. - Bp. : Magvető, 1984. - 74. p.
2. Ld. TÖRÖK Márta cikkét a Mai Nap 1993. október 24-i számában.
3. MIHANCSIK Zsófia: Kétfajta szerelem. Kerekasztal-beszélgetés. = Filmvilág, 1994. 37.évf. 2.sz. 28-34.p.

Viszontválasz

Akit ez a vita nagyon érdekel, tegye egymás mellé a három cikket, s állapítsa meg, ki hol csúsztat.

Kövendi Dénes

Az Euro Info Service kínálatából

MEGJELENT

Vajda Erik:

**Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa
kooperációs partnerek együttműködésével**

című tanulmánya

arról, hogy szükség van-e a magyar időszaki kiadványok cikkeinek
online adatbázisára, és ha igen, milyen feltételek mellett
valósítható meg, milyen lehetséges megoldások képzelhetők el.

Az 57 oldalas monográfia ára 150 forint (plusz nyomdaköltség).

Megrendelhető: OSZK KMK Könyvtártudományi Könyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F épület
Telefon: 175-0686

„Könyvtárosokként az a feladatunk, hogy a könyvtárainkban lévő forrásokat a rokkant emberek számára éppúgy hozzáférhetővé tegyük, mint az egészségesek számára.”

Kitekintés

Könyvtári szolgáltatás egy nem megfelelően ellátott réteg számára: a siket és hallássérült könyvtárhasználók Szemle

Skaliczki Judit

A *Library Trends* c. amerikai folyóirat 1992. évi nyári tematikus számát a siketek és hallássérültek könyvtárhasználatával kapcsolatos kérdéseknek szentelte. A kérdéskör megvitatását, a téma körbejárását több tényező tette aktuálissá. Az Egyesült Államokban több mint huszonhárom millió siket és nagyothalló él. Ez a hatalmas szám nem homogén csoportot jelent, hanem olyan emberek összességét, akik a társadalom minden rétegében megtalálhatóak, akik jelen vannak a különböző gazdasági és kulturális területeken. A probléma nagyságát jelzi az is, hogy Amerikában a nem angol nyelvet beszélők közül a jelelés a harmadik, legtöbb ember által beszélt nyelv, jóllehet nem minden siket használja.

A tematikus folyóiratszám abban segíti a könyvtárosokat, hogy

- ♦ jobban megismerjék ezt az olvasói (vagy még nem olvasói) réteget (*A.L. Hagemeyer, W.R. Goldmann* és *J.R. Mallory* írásai);
- ♦ tanácsokat ad a hallássérültek és a velük foglalkozó könyvtárosok számára szükséges könyvtári állomány kialakításához (*C. Schuler* és *S. Meck* tanulmánya), illetve irányelvként megfogalmazza a kialakítandó szolgáltatásokat (a New York-i Könyvtáros Egyesület ajánlása);
- ♦ megismertet azokkal az eszközökkel, amelyek a könyvtári állományt a siketek számára is használhatóvá teszik, akár bibliográfiai segédeszközök segítségével, akár a feliratos filmekhez hasonló eszközökkel (*J. Miller* és *G.L. Kovalik* írásai).

Az összeállítás egyértelműen bizonyítja, hogy ha a könyvtárosok ezen a területen nagyobb felkészültséggel és elkötelezettséggel dolgoznak, jelentősen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy csökkenjen ennek a hátrányos helyzetű rétegnek az elszigeteltsége, növekedjék a társadalmi integrációja.

Az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) 1992-ben kiadott kézikönyve több mint 80 olyan kiadványt sorol fel, amely a különböző könyvtárhasználói rétegek igényeivel foglalkozik. Különösen a gyerekek, az idősek, a rabok, a mentálisan sérültek, betegek, rokkantak, vakok könyvtári ellátásával kapcsolatos kérdések kaptak nagyobb hangsúlyt. Az ALA nemrégiben alakult munkacsoportja pedig a siketek megfelelő könyvtári ellátásának elveit dolgozza ki.

Az Egyesült Államokban 1817-ben kezdték meg a siket gyerekek és fiatalok iskolai oktatását a connecticuti Hartfordban. 1864-ben a Kongresszus megszavazta azt a támogatást, amiből a Columbia Intézetben megindulhatott a tudományok és művészetek oktatása siket, néma és vak hallgatók számára is. (Az intézetből lett később az Országos Siketnéma Főiskola, később a Gallaudet Főiskola, jelenleg a Gallaudet Egyetem.) A siketek és a vakok társadalmi beilleszkedése azonban eltérő. *Helen Keller* szerint – akinek tevékenysége erősen hozzájárult a vakok helyzetének javításához Amerikában – a siketek nehezebb helyzetben vannak, mint a vakok, bár sokan közülük ezt nem így érzékelik. Az azonban mégis tény és alapvető különbség, hogy míg a vak embereket sérülésük a tárgyaktól való megfelelő kapcsolattól fosztja meg, a siketeket a másik emberrel kialakítandó kapcsolattól.

Különbség a vakok és a siketek könyvtári integrációja között

A vakok könyvtári ellátásának nagyobb hagyományai vannak, mint a siketekének, ugyanis a vakok könyvtári ellátását 1931 óta törvény írja elő. Mind a törvény, mind a vakok tanulási adottságai, kommunikációs képességei hozzájárultak ahhoz, hogy közöttük több a felsőfokú végzettségű ember. Tudnak kommunikálni, ugyanazt a nyelvet használják mint a látók, kapcsolatot tudnak tartani és fenntartani, hallgathatják a rádiót, a hangfelvételeket, használják a telefont. Az egészséges emberek is nyitottabbak a vakok felé, míg a siketekkel jóval nehezebb kapcsolatot kialakítani. Jóllehet a siketek száma nagyobb mint a vako-

ké, az utóbbiak számára több és szervezettebb szolgáltatásokat alakítottak ki.

A siketek sajátos kultúrája

Fontos, hogy a siketek megismerjék, hogy milyen gazdag, sokrétű kultúrához tartoznak. Ez a kultúra saját nyelvvel, oktatással, újságokkal, irodalmi művekkel, egészségügyi szolgáltatásokkal rendelkezik. Kultúrájuk megismertetése hozzásegíti a sérült embereket állapotuk elfogadásához és a társadalomban betölthető helyük megtalálásához. Ma még alig vannak tudatában gazdag örökségüknek, a jelen sokirányú lehetőségeinek. Nem ismerik az életüket könnyebbé tevő technikai eszközöket. Ezeket feltétlenül meg kell ismertetni velük, pl. a text telefont (szöveges telefont, TTY), a videófilmeket szöveggel ellátó adapter használatát stb. Be kell vonni őket azoknak a szervezeteknek a munkájába, amelyeknek elsődleges feladata az ő szolgálatuk, segítségük. Meg kell ismertetni őket e szervezetek munkájával, kiadványaival. A jelenlegi két legnagyobb szervezet: az 1880-ban alapított Siketek Országos Szövetsége (National Association of the Deaf – NAD) és az 1986-ban létrehozott Könyvtárbarátok a siketekért (Friends of Libraries for Deaf Action – FOLDA) a nonprofit, önkéntes jelentkezőkből álló szervezet. A két szervezet munkáját segítette a Fehér Ház Kongresszusának 1991. évi konferenciája a könyvtári és információs szolgáltatásokról, ahol a következő határozatot fogadták el: „*az Elnök és a Kongresszus létrehozza a Fizikailag Hátrányos Helyzetűek Országos Könyvtári Szolgáltatását annak érdekében, hogy a rokkantak semmiféle akadályba ne ütközzenek, ha a könyvtárak szolgáltatásait igénybe kívánják venni.*”

A társadalmi közeg ma már egyre inkább segíti a siketek megfelelő könyvtári ellátásának kialakítását is, bár még sok a tennivaló.

A siketek és a könyvtár lehetséges kapcsolatát, illetve a jelenlegi, nem kielégítő helyzetét társadalmi okokra és a betegséggel járó állapotra lehet visszavezetni. A társadalmi okok között kell említeni, hogy azok a szervezetek, amelyek ezzel a társadalmi csoporttal foglalkoznak, a rendszeres tájékoztatásukba nem építették be a könyvtár fogalmát, azaz nem hívják fel a figyelmet arra, hogy a könyvtárat lehet és fontos használni. A szervezetek három területet tartanak kiemelten

fontosnak: az oktatást, a szakmunkásképzést és az egészségügyet, de nem számolnak a könyvtárak jelenlétével és szolgáltatásaival. Pontosabban, a gyakorlatban nem fordulnak a könyvtárakhoz. Ugyanakkor a Gallaudet Egyetemen működő Siketek Országos Információs Központjában nyilvántartott 62 szervezet közül 45 az információs szolgáltatások megszervezését tartotta a siketek számára kialakítandó legfontosabb szolgáltatásnak.

A hallássérülteknek általában rossz a tapasztalatuk a könyvtárakkal, ezért nem szívesen használják őket. Frusztrálja a hallássérült embert, hogy a könyvtárosokkal nem tud kommunikálni. Megnehezíti a helyzetüket, hogy a könyvtárosok – hacsak nincs látható hallókészülékük, nem ismerik fel őket, s ha felismerik is, nagyon valószínű, hogy nem tudják kellőképpen kiszolgálni őket. Hiszen – hacsak nem erre képzett könyvtárost talál a hallássérült – nincs közös nyelvük.

A siket emberek még nincsenek annyira tisztában a jogaikkal, mint a vakok. Nem kéri számon a társadalmon – a könyvtáron keresztül –, hogy biztosítsa a törvény előírta jogaikat, a demokratikus társadalmi folyamatokban való részvételt, az információhoz való szabad hozzáférést (az 1990-ben megjelent *Amerikaiak a rokkantakért* című törvény rendelkezik erről).

Bár az utóbbi két évtizedben több közművelődési könyvtár megkezdte a siketek könyvtári ellátását, ezek a lépések még csak a kezdetek. Nem jelentenek mást, mint hogy külön csoportba összegyűjtik a siketokról és hallássérültekről szóló könyveket és videókat, és a könyvtárban teletextes tévét és text telefont helyeznek el.

Fejlettebb szolgáltatásokat csak akkor lehet kialakítani, ha a könyvtárosok valóban megismerik a siketek adottságait, azt ugyanis, hogy a gyűjtő fogalom: siket és hallássérült, milyen különböző, a kommunikáció szempontjából eltérő csoportokat takar, és magtanulják egy-egy csoportot adekvát kommunikációs lehetőségeit.

A siketek és nagyothallók között kilenc csoportot kell megkülönböztetni:

1. Az amerikai jelelést használók, akiknek ez az első nyelvük.
2. Bilingvis nyelvhasználók, akik a jelelést és az angolt egyaránt beszélik;
3. A szájról olvasók vagy hallássérültek, akik beszéddel kommunikálnak;
4. Felőttkorban megsiketültek, akiknek van tapasztalatuk a hallásról és beszélnek;

5. Az öregkori nagyothallók és siketek;
6. Nyelvet alig beszélők, akik nem ismerik sem a jelelést, sem az angolt, gesztusokkal, a saját maguk által kitalált jelekkel kommunikálnak;
7. Nagyothallók;
8. Siketek, akik vakok is;
9. Családtagok, akiknek a családjában valaki az előző nyolc csoport valamelyikébe tartozik.

A felsorolt csoportok megismerése és az egy mástól különböző hallássérültek felismerése alapvető követelmény a megfelelő kommunikáció használatához. A könyvtári szolgáltatások megszervezésénél mindig szem előtt kell tartani, hogy végső soron a hallássérült *egyéni* képességei szabják meg a használandó kommunikációs formát.

A kommunikációs formák²

A különböző hallássérültekkel más és más kommunikációs technikát kell használni, ami ennek a területnek az egyik legnehezebb feladata. Mai napig tart például a vita pedagógusok, orvosok, szülők és a siket emberek között, hogy a siketen született gyereket kell-e buzdítani a beszédre és szájról olvasásra, vagy elég, ha csak jelelni tanul meg? A fiatalabb siket emberek a mindennapi kommunikációban jobban szeretnek jelbeszédet használni, még ha ez a saját gesztusaikból áll is össze, ez azonban nem jellemzi azokat, akik felnőtt korukban veszítették el a hallásukat.

A könyvtárosoknak legelőször azt kell megtanulniuk, hogy nincs *tipikus* siket ember, lehet, hogy minden könyvtárhasználóval más és más kommunikációs technikát kell alkalmazni.

Ha siket ember jön a könyvtárba, az első kérdés a következő: tud-e szájról olvasni? Vannak, akik olyan jól olvasnak szájról, hogy alig lehet észrevenni, hogy nem hallanak. Mások viszont nincsenek birtokában ennek a képességnek. A hallókészülék hordása nem mindig jelenti azt, hogy viselője a készülék segítségével jól hall. Sok esetben a háttérzaj, amit a készülék felerősít, szinte lehetetlenné teszi a személyes kontaktust.

Az alábbi kommunikációs formákat lehet használni:

1. Beszéd és arcmimika

A teljesen siket ember nem hallja a hangot, akármilyen hangosan beszélnek hozzá. Ezért

nem segít, ha közelebb hajolnak hozzá, sőt ez még azt a lehetőséget is megszünteti, hogy szájról olvashasson. Az arcmimika – gesztusokkal kiegészítve – sokat segít abban, hogy sikeres legyen az „üzenet közvetítése”. Ez utóbbi esetben félre kell tenni a szégyenérzést és ellenérzést az erős arckifejezések miatt.

2. Szájról olvasás

Ennél a módszernél egyszerű, jól ismert szavakat kell használni, nem szabad hirtelen témát váltani. Rövid mondatokban kell beszélni, és a kulcsszavakat többször meg kell ismételni. A szájról olvasás fárasztja a beszélőt, és sok időt vesz igénybe, de a könyvtári környezet – a megfelelő világítás, a viszonylag kevés zavaró, figyelmet elvonó körülmény – segíti, sőt elősegíti a használatát.

3. Jel nyelv

A gesztikuláció igen természetes kifejezési forma. Az amerikai jel nyelvet a 19. században alakították ki a francia jel nyelvből. Először *William Stokoe*, a Cornell Egyetem kutatója írta le az 1970-es években. A nyelv az ujjak, a kezek, az arc és a testmozgások együtteséből áll. Használatát és megtanulását szótárak és módszertani anyagok segítik. A szimultán kommunikáció a jel nyelv és az ujjakkal formált betűk együttes használata. Ebben a kommunikációs fajtában a szószerkezetek és a szavak sorrendje közel áll a beszélt angol nyelvhez.

A jelelés megtanulása: A jelelést az általános iskolákban, főiskolákon, egyetemeken és különböző, a siketek számára létesített szervezetekben oktatják. Az oktatást és a tanulást tankönyvek, szótárak, képes szótárak segítik. Az általános szótárak mellett igen sok a szakszótár is. Ezek a kiadványok mind a könyvesboltokban, mind a könyvtárakban megtalálhatóak. A nyelv megtanulása ugyanakkor – mint minden idegen nyelvénél – erőfeszítést igényel.

4. Kommunikáció írással

A közlés legjobb módszere, különösképpen, ha részletes és pontos információt kell átadni. Miután a jelelés szórendje különbözik a beszélt angol nyelvtől, ez nehézséget jelent azok számára, akiknek az angol csak második nyelvük. A körülírás és a rákérdezés segíthet tisztázni és pontosabbá tenni a fogalmakat.

A pontos *kommunikáció* érdekében megfelelő *feltételeket* kell kialakítani. Fontos a jó világítás, a beszélők megfelelő elhelyezkedése.

A közlőnek úgy kell elhelyezkednie, hogy:

- a fény közvetlenül megvilágítsa az arcát;
- az arca egyszintben vagy kicsit magasabban legyen, mint a partneré;
- ki lehessen alakítani a szemkontaktust.

A kommunikáció sikerességét a következő tényezők segíthetik:

- jelezni kell, ha kommunikálni kívánunk valakivel, a karja vagy a válla érintésével; gyengéden a fény felé kell fordítani,
- a megszokott hangerősséggel kell beszélni, nem szabad kiabálni. A kiabálás zavarja a többi könyvtárhasználót, és feleslegesen ráirányítja a figyelmet a sérült emberre,
- a szavakat érthetően kell kiejteni, de nem kell eltúlozni az artikulációt; a túlzó artikuláció megváltoztatja a száj mozgását, és nehezíti a szavak leolvasását; nem szabad motyogni, egyenletes sebességgel kell beszélni, nem túl gyorsan és nem túl lassan,
- ha szükséges, egy-egy szót meg kell magyarázni, körül kell írni, ha így sem sikerül a szó megértése, szinonimákat kell mondani, de használni lehet a betűk ujjal formálását vagy az írásbeli közlést is,
- a megértés érdekében gesztusokkal segítsük a közlést,
- nem szabad beszéd közben rágógumit rágni, és lehetőség szerint sem a testünket, sem a fejünket ne mozgassuk.

Amennyiben a könyvtáros több kommunikációs formát is tud, meg kell kérdeznie a könyvtárhasználót, hogy melyiket választja.

A siket könyvtárhasználók megismerésének a kommunikáció elsajátításának az a célja, hogy a hallássérültek számára minél több és korszerűbb könyvtári szolgáltatást nyújthassunk. A szolgáltatások megszervezésének előfeltétele a megfelelően kialakított könyvtári állomány.

A könyvtár állományának kialakítása a siketek számára^{3,4}

A gyűjtemény kialakítását az igények és az elképzelések, illetve a pénzügyi lehetőségek és korlátok szabják meg. Ennek a speciális rétegnek ugyanolyan megfontolásokkal kell szeremenyezni, mint általában az egészségesek számára. A szeremenyezésnek sokrétűnek kell lennie, a gyűjteménynek minden használói igényt ki kell

tudnia elégíteni. A használók alapvetően két csoportra oszthatók:

- ♦ a siket könyvtárhasználók, akik tanulni, szórakozni stb. akarnak a dokumentumokból
- ♦ azok, akik a siketekkel kapcsolatban vannak – családtagok, oktatók stb. –, és rájuk akarnak többet megtudni.

A két használói csoport kétféle igényt jelent. A csoportokon belül egyébként ugyanannyiféle egyéb kívánsággal lehet találkozni, mint az átlagos könyvtárhasználók körében.

A szerzeményezés tekintetében akkor a legkisebb a probléma, ha a könyvtár *minden*, a siketektől szóló, a témakörrel kapcsolatos dokumentumot megvásárol. Ilyen helyzetben az Egyesült Államokban csupán a washingtoni Gallaudet Egyetem könyvtára van. A többi könyvtárak funkciója szerint – tehát a könyvtár típusának megfelelő szerzeményezési politika szerint –, és az anyagi lehetőségei szerint kell szelektálnia. Erre a területre is érvényes az általános tapasztalat, hogy minél korszerűbb, frissebb a könyv, minél újszerűbb információhordozón van az információ, a dokumentum annál drágább. Ezért nagy jelentőségük van azoknak a bibliográfiáknak, állománygyarapítási tanácsadóknak, amelyek erről a területről is tájékoztatnak. Ezek közül ki kell emelni a Books in Print-et, amelyben a következő tárgyszavakhoz csoportosították a témakör könyveit:

- deafness (siketség)
- deaf-maens of communication (siketek kommunikációs eszközei)
- deaf, books for the (könyvek siketeknek).

Siketek számára szóló szépirodalmi könyveket nem regisztrál a Books in Print. A siket felnőttek és gyerekek számára az 1970-es évektől kezdve adnak ki olyan antológiákat, szakbibliográfiákat, amelyek egy-egy témakör irodalmát tartalmazzák.

1847 óta jelenik meg az Amerikai Siketek Évkönyve, amely minden, a siketek számára fontos információt, címjegyzéket tartalmaz. Segítő eszköze az állománygyarapító könyvtárosnak a siketekkel foglalkozó valamennyi oktatási intézmény, szervezet is. Az oktatási intézmények könyvtárai akár referencia-helyet is jelenthetnek.

Külön számba kell venni azokat a folyóiratokat, amelyek ezzel a témakörrel foglalkoznak, a siketek számára íródnak, mint a *Silent News* (A csend hírei), a *Deaf Life* (A siket élet).

A számítógépes adatbázisok közül a téma szempontjából az ERIC a leghasználhatóbb, ebben található a siketséggel és a hallássérüléssel kapcsolatos legtöbb információ.

Az olvasásra nevelésnek, a könyv megszerzésének az egészséges emberek esetében is a gyermekkorban kell kezdődnie, a hallásérült vagy siket gyerekeknél is így van, talán még fokozottabban is.

Nem túloz az ismert mondás, mely szerint csak a *legjobb* elég jó a gyerekeknek. Ez érvényes a könyvekre is.

A siket gyerekek számára talán még fontosabb a mese, a mesés történet, mint az egészségeseknek. Ézelmi életük fejlődéséhez, kapcsolataik kialakításához nélkülözhetetlenek; önmaguk és a világ megismerésének eszközei. Azoknak a könyvtáraknak, amelyekben hallásérült gyerekekkel foglalkoznak, ilyen típusú műveket kell beszerezni. Az állománygyarapításnál az a mérlegelendő szempont, hogy az irodalmi mű, mennyire adható át – jelezés vagy szájról olvasás segítségével – a gyerekeknek. Mit kell szó szerint közvetíteni és mikor elég a tartalmi ismertetés? A műveket ilyen szempontból is meg kell ismerniük a könyvtárosoknak. A szerzeményezés tehát szorosan összefügg a későbbi könyvtári szolgáltatásokkal.

A mesék, mesés történetek a jelezés szempontjából a következő feladatot jelentik a jelező vagy a fordító számára:

1. Az irodalmi mesék (pl. Andersen meséi) esetében minden szónak fontos jelentése van, egy-egy szó megváltoztatása akár a mese értelmét is befolyásolhatja. Ezért az ilyen műveket írásban kell közvetíteni.

2. A tündérmese – szemben az irodalmi mesével – narratív műfaj. Közlése jelezéssel vagy egyéb, a szóbeli kommunikációnak megfelelő közlési formával történik.

3. A népmesék, a mitológiai mesék, a történelmi legendák szintén narratív műfajok.

A könyvek kiválasztásakor – az előbbieken kívül – a következő öt szempontot kell figyelembe venni:

1. A kiadvány megfelelő minőségű legyen. Lehetőség szerint ne a most divatos, számítógéppel hibásan előállított, a konzumkultúrát közvetítő kiadványokat vegyenek a könyvtárak. Miatán a könyv külső megjelenésének ebben az esetben nagy jelentősége van, fokozottabban kerüljék az ízlésromboló, silány kiállítású könyveket.

2. A gyűjteményes munkák helyett egyedi kiadványokat vásároljanak. A könyvtáraknak antológiákra is szükségük van, de a későbbi gyerekfoglalkozások szempontjából, a gyerekek önálló könyvhasználata szempontjából megfelelőbbek az egyedi kiadványok.

3. A mű nyelve egyezzen meg a köznyelvel. A könyv nyelve legyen könnyen fordítható, ne használjon szlenget, dialektust.

4. Előnyben kell részesíteni azokat a műveket, ahol mind a szövegben, mind az illusztrációkban sok az ismétlés.

5. A mű legyen alkalmas többszöri fordításra (angolról-jelölés).

A filmek és videókazetták szerepe a siketek könyvtári ellátásában⁵

A siketek számára kialakítandó állományban – mind a gyerekek, mind a felnőttek számára – jelentős helyet kell kapniuk a filmeknek és a videókazettáknak.

A némafilmek korszaka (1893-1929) az amerikai siketek közösségének fontos korszaka volt. A filmek szórakozási, kulturálódási és oktatási lehetőségeket jelentettek. A hangosfilmek megjelenése megnehezítette, hogy a filmekben közölt „üzenet” eljusson a hallássérültekhez, de az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezt az informálódási lehetőséget nem szabad veszni hagyni. Különösen képpen felhívta erre a figyelmet a siketek és hallássérültek egyre növekvő száma: jelenleg a lakosság 10%-a hallássérült. (A némafilmek jelentősége azokban a szituációkban maradt meg, ahol egy közvetítő – például a tanár az osztályban – el tudja magyarázni, hogy miről szól a film.)

A hangosfilmeket a feliratozás teszi használhatóvá a siketek számára. Feliratos hangosfilmeket 1950-től állítanak elő. Ekkor hozták létre – állami támogatásból – a Siketek Feliratos Filmjeiért című nonprofit szervezetet, amely elkezdte a hangos filmek feliratozását. Az 1958-ban megjelent törvény, a Public Law a feliratos filmek előállítását az Egyesült Államok egészére kötelezővé tette. A törvény a következőkben határozta meg a feliratos filmek célját:

1. a siketek is legyenek képesek megérteni azokat a filmeket, amelyek a halló emberek szá-

mára általánosságban vagy kulturális szempontból fontosak,

2. nyújtsanak kulturális és oktatási tapasztalatokat a siketeknek, hogy jobban kötődjenek környezetükhöz, az őket körülvevő világhoz,

3. közöljenek olyan információkat, tapasztalatokat, amelyek a siketek egymás közötti kapcsolatában hasznosíthatók.

Az 1985. évi Public Law szerint a *Siketek Feliratos Filmjeiért* című szervezet azért felelős, hogy:

- ♦ folyamatosan gyarapítsa az állományát vásárlás és ajándékozás útján,
- ♦ végezze a filmek feliratozását,
- ♦ az egész országra kiterjedően lássa el filmekkel a siketek iskoláit, regionális és helyi központjait,
- ♦ a filmekből a Library of Congress számára – a kötelezpéldány rendelkezés értelmében – adjon át egy-egy példányt,
- ♦ a saját érdekében használja fel más szervezetek szolgáltatásait,
- ♦ működjenek együtt önkéntes és hivatalos szervezetekkel, egyénnel és intézetekkel.

A hangosfilmek közül a Siketek Országos Szövetsége, a NAD választja ki, hogy melyeket feliratozzák. A feliratos filmeknek és videóknak két nagy csoportját a játékfilmek és az oktatási filmek alkotják.

A játékfilmek feliratozása lassan készül, nem követi a feliratos játékfilmek használatának követendő növekedését. A megnövekedett igényeknek az az oka, hogy egyéb használói rétegek is szívesen kölcsönzik, nézik ezeket a dokumentumokat (nyelvet tanulók, nem angol anyanyelvűek, az idős vagy beteg könyvtárhasználók stb.). (Óhatatlanul kínálkozik, hogy párhuzamot vonjunk a feliratozott filmek és a hangoskönyvek között. Mindkét dokumentumtípust az egészségileg hátrányos helyzetűek számára szerzeményezik a könyvtárak, és mind a kazettákat, mind a filmeket jóval szélesebb körben használják, mint amire eredetileg készültek.)

A hallássérültek oktatásában elsődleges szerepe van a feliratozott *oktató filmeknek*. Tanárok és média szakértők döntenek el, hogy az oktató filmek tízezrei közül melyeket lássák el felirattal.

Bár a filmek iránti kereslet – az említett három használói réteg körében – láthatóan nő, a könyvtárak nem propagálják eléggé ezt a fajta dokumentumtípust, sok potenciális használó nem tud

arról, hogy a könyvtárak ilyen típusú filmeket is gyűjtenek.

A siketek és a hallássérültek könyvtári ellátása⁶

A hallássérült vagy siket főiskolások, egyetemisták, a számukra létesített felsőoktatási intézményekben és könyvtáraikban – a Gaudet University Washingtonban, a National Technical Institute for the Deaf Rochesterben és a California State University Northridge-ben – speciálisan képzett könyvtárosokkal és oktatókkal, speciális programokkal és készülékekkel találkoznak.

A hallássérült fiatalok száma azonban egyre nő, és így az igény is növekszik, hogy minél több főiskolára és egyetemre járhassanak, és használhassák a könyvtárat is. A könyvtáraknak tehát ki kell alakítaniuk az ilyen használók számára nyújtandó speciális szolgáltatásokat. A cél az, hogy a hallássérültek előbb-utóbb minden könyvtártípust használhassanak, ismerjék meg a könyvtári forrásokat és a könyvtári szolgáltatásokat.

Bár a könyvtárismeretek oktatását az általános iskolában kell elkezdni, mégis sokszor kerülnek úgy főiskolára a hallgatók, hogy még a katalógust sem tudják használni. A könyvtár első és legfontosabb feladata a könyvtárhasználati ismeretek megtanítása. Ez történhet csoportos és egyéni oktatás keretében.

Könyvtárbemutató csoportok számára

Az ismeretek átadásának megkezdése előtt meg kell tudni, hogy milyen a hallgatók olvasási készsége, vannak-e könyvtári tapasztalataik és milyenek? A csoport maximális létszáma legfeljebb 10 fő legyen, ugyanis minél kevesebben vannak egyszerre, annál könnyebb a személyenkénti kontaktus kialakítása. A bemutatást számos, erre a célra készült szemléltető eszközzel, írásos ismertetővel kell illusztrálni. A következőkre kell ügyelni:

1. A hallgatókat végig kell vezetni – mindent megmagyarázva – azon az útvonalon, amelyet könyvtárhasználóként meg fog tenni, ha könyvet akar kölcsönözni, vagy információhoz akar jutni. Meg kell ismertetni velük a katalógust, a másoló-

gépet, minden olyan eszközt, amelynek a használatára szükségük lehet.

Írásos anyagokat kell kézbeadni a könyvtárban lévő dokumentumok elhelyezéséről, az eszközök használatáról.

3. Az általános ismeretek átadása mellett mindig érdemes egy-egy témakört bővebben részletezni.

4. Ügyelni kell, hogy a nyilvánvalónak tűnő ismeretekről is szó essék. A könyvtári kutatáshoz szükséges segédeszközök használatát – bibliográfiák, referenz művek stb. – részletesen és nagyon egyértelműen kell elmagyarázni.

5. Lassan kell beszélni, ügyelve a szemkontaktusra.

6. Az elmondottakat írásban is át kell adni.

7. Az előadás közben és az előadás után is kérdésekkel kell tájékozódni, hogy hányan és mennyire értették meg az elmondottakat.

8. Egy-egy csoport számára többször célszerű előadást tartani, de egyszerre csak kevés információt érdemes közölni.

Könyvtárbemutató egy-egy hallgató számára

Ez az informális ismertetési mód éppen annyira hatékony, mint a csoportos. Ilyen esetekben a hallgató egyéni érdeklődését jobban figyelembe lehet venni. A bemutatás módszere nagyjából megegyezik az előzőével, de több időt lehet fordítani egy-egy témakörre, pl. a cédulakatalógusok vagy az online katalógus részletesebb bemutatására. Ha a hallgatóval másképp nem lehet kommunikálni, az írásos közlési formát kell használni, a kérdéseket is írásban érdemes feltenni.

Mind az egyéni, mind a csoportos foglalkozások mellett szükséges tanszékenként is népszerűsíteni a könyvtár szolgáltatásait. A könyvtárról szóló ismertetőkből fel kell hívni a figyelmet a siketek számára nyújtandó szolgáltatásokra is. Ehhez írásos anyagok kellene, és ezeket az írásos könyvtárismertetőket szórólapként mindenüvé el kell juttatni. Példaként álljon itt egy részlet egy könyvtári ismertetőből, ami a siketek számára íródott:

„A KÖNYVTÁROS SEGÍTI ÖNT!

A könyvtárosok segítőkész emberek. Megmutatják, hogy miképpen kell a könyvtárat használni. Segítenek az Ön speciális problémáinak megoldásában.

Kérdezze őket!

A legtöbb könyvtáros szakértő egy-egy témakörben (művészet, tudomány, üzleti ügyek stb.). Melanie Norton könyvtáros feladata az, hogy a siket főiskolai hallgatókat segítse a könyvtár használatában. Melanie-t 8.30-16.30 között lehet megtalálni a könyvtárban... Ha nincs itt, akkor se aggódjon. Bármelyik könyvtáros szívesen segít Önnek!"

A siketeknek szóló könyvtári ismertető egy-egy, a könyvtár használata szempontjából elengedhetetlenül szükséges szó, – mikrofilm, kötet, könyvtárközi kölcsönzés, katalógus stb. – fonetikus kiejtését is megadja.

Az írásos ismertetőknél, a könyvtárhasználati foglalkozásoknak az a célja, hogy az ismeretek megszerzésén kívül, a könyvtárról alkotott kép is megváltozzék. A könyvtár ne legyen olyan, ahol a siketek rosszul érzik magukat, ahol frusztrálódnak. A könyvtár – a felkészült és empátikus könyvtárosok segítségével – a társadalmi integrálódás egyik legfontosabb helye lehet, és kell hogy az legyen.

Ennek a célnak a megvalósítását segíti az 1987-ben megjelent *Irányelvek a hallássérültek könyvtári ellátására* (Guidelines for Libraries Serving Persons with Hearing Impairment) című kiadvány⁷.

Jóllehet az irányelvek nem kötelező érvényűek, de tájékoztatják a fenntartókat, a könyvtárpolitika új irányairól, és a könyvtárosokat egy-egy új szolgáltatás kialakításának és megszervezésének módozatairól.

Az irányelv a következőket határozza meg:

A hallássérültek számára biztosítani kell:

- ♦ a hozzáférést a könyvtári szolgáltatások ugyanolyan széles skálájához, mint amit az egészségesek vehetnek igénybe. Ennek érdekében a szolgáltatásokat számukra is használhatóvá kell tenni;
- ♦ a jó atmoszférájú, barátságos könyvtári környezetet;
- ♦ hogy részt vehessenek a könyvtárat érintő döntésekben, éppúgy mint a többi könyvtárhasználó.

1. A könyvtár állományalakítási fejlesztésének ki kell terjednie a fizikailag hátrányos helyzetűek igényeire és szolgáltatási rendszerére is.

2. A könyvtárosoknak lehetővé kell tenni, hogy a helyi, a regionális és állami dokumentu-

mokat és szolgáltatásokat éppen úgy használhassák, mint az országos könyvtári rendszerét.

3. A könyvtári szolgáltatásokat a siketek számára éppen úgy elérhetővé kell tenni, mint a kevéssé nagyothallók számára.

4. A hallássérültek és a családtagjaik speciális igényeinek és a könyvtár „válaszainak” meg kell jelennie a könyvtári ismertetőknél, kiadványokban. A könyvtár az információs, szórakoztatási, oktatási és kulturális lehetőségeiről írásban tájékoztassa a hallássérülteket, és az írásos anyagokat minden olyan munkahelyre, ahol hallássérültek dolgoznak, juttassa el.

4.1 A dokumentumokat és a szolgáltatásokat a hallássérült gyerekek szülei számára is hozzáférhetővé kell tenni.

4.2 A gyűjteménynek a siketek oktatásával kapcsolatos minden dokumentumot tartalmaznia kell, és

4.3 a siketiséggel kapcsolatos általános műveket, jogszabályokat, a siket kultúrával és örökséggel foglalkozó dokumentumokat, továbbá

4.4 a jeleléssel kapcsolatos kiadványokat – tankönyveket, szótárakat, valamint

4.5 a témával kapcsolatos módszertani anyagokat.

4.6 A fentebbi témák folyóiratait is gyűjteni kell.

4.7 Az információs adatbázisban minden olyan közhasznú információnak meg kell lennie, ami releváns lehet (szervezetek, technikai eszközök, szociális szolgáltatások stb.)

4.8 A feliratos filmek és videók szolgáltatását minél egyszerűbbé kell tenni, a dokumentumokat a katalógusban fel kell tární.

4.9 A feliratos filmcsíkokat és egyéb vizuális dokumentumokat is szolgáltatni kell.

4.10 A személyi számítógép használatával kapcsolatos irodalmat ott kell elhelyezni a hallássérültek számára, ahol a gépek is találhatóak, a használat oktatását is meg kell szervezni.

4.11 A különböző telekommunikációs eszközök használatát (dekóderez televíziókészülék, teletelefon) biztosítani kell.

5. Olyan egyéni és csoportos programokat kell szervezni, amelyek fejlesztik a hallássérültek kommunikációs készségeit és felkészítik őket az egész életre szóló tanulásra.

6. Alternatív megoldásokat kell javasolni azoknak, akik önállóan nem tudják a könyvtárat használni, pl. szervezetek, intézetek bevonásával.

7. A könyvtárnak támogatnia kell és együtt kell működnie a hallássérültekkel foglalkozó szervezetekkel, egyesületekkel.

8. A könyvtár használatát úgy kell kialakítani, hogy a hallássérültek önállóan igénybe vehessék azokat. Ügyelni kell arra, hogy az épületben a tűzjelzést ne csak hang jelezze, legyenek text-telefonok, a siket-vezető kutyákat engedjék be a könyvtárba, szervezzék meg a siketek könyvtárhasználatának oktatását.

8. Meg kell szervezni a könyvtárosok továbbképzését ezen a területen annak érdekében, hogy a könyvtárosok felkészülten és empatikusan tudjanak foglalkozni a hallássérültekkel.

10. A könyvtáraknak mindenütt reklámozniuk kell ezt a tevékenységüket.

11. A könyvtáraknak olyan kiadványokat kell készíteniük és olyan programokat szervezniök, hogy a társadalom többi tagja is jobban megértse és elfogadja hallássérült társaikat.

Irodalom

1. HAGEMeyer, Alica Longee: We have come a long way. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.4-20.
2. GOLDMANN, Warren R. – MALLORY, James R.: Overcoming communication barriers: communicating with deaf people. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.21-30.
3. JONES, Carolyn: Deafness-related materials: collection development and information retrieval. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.31-41.
4. SCHULER, Caroly – MECK, Susan: Sharing traditional and contemporary literature with deaf children. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.61-80.
5. KOVALIK, Gail L.: „Silent” film revisited; captioned film for the deaf. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.100-117.
6. NORTON, Melanie J.: Effective bibliographic instruction for deaf and hearing-impaired college students. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.118-150.
7. Guidelines for libraries serving persons with a hearing impairment. (New York Library Association). In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.164-172.

SZÓRAKOZOTT KÖNYVTÁRI BÜROKRATÁK Amerikában is akadnak, az előkelő Yale Egyetem könyvtárában is. Innen érkezett 1993 végén egy reklamáció „A Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériuma, Bonn” címre: panaszolják, hogy három éve egyetlen számot sem kaptak az NDK Külügyminisztériumának diplomáciai értesítőjéből, s kéri, hogy állományuk komplettége érdekében utólag küldjék meg a kimaradt számokat.

(DBI-Pressespiegel, 1993. dec.)

ISMERETLEN MOZART-KOTTAKÉZIRAT került a tübingeni Egyetemi Könyvtárba – az eleje egy Bach erős hatását mutató, 1782-ben keletkezett, zongorára írt fűgának, amelynek eddig csak a vége volt meg. A közepe még mindig lappang.

(DBI-Pressespiegel, 1993. aug.)

Franciaországi könyvtárak és médiatárak

Egy tanulmányút tapasztalatai

Pálvölgyi Mihály – Moson Péter

A Pannónia TEMPUS távoktatási ún. JEP projekt keretében 1993 júniusában egy hónapot töltöttünk Franciaországban a nyitott- és távtanulás módszereinek tanulmányozásával¹ a CESI (Centre d'Etudes Supérieures Industrielles, mérnöktovábbképző intézmény) szervezésében. Ez idő alatt, a szorosabban vett programon túl, módunk volt arra, hogy számos könyvtárral, médiatárral, pedagógiai forrásközponttal, vállalati szoftvertárral, illetve önképző s továbbképző központtal ismerkedjünk meg.

Személyesen is tapasztalatokat gyűjthettünk a francia könyvtári, információs rendszerben bekövetkezett változásokról (melyekről Magyarországon is számos tanulmány, ismertetés jelent meg), a közkönyvtárak állami irányítás alól helyhatósági irányítás alá kerülésével (80-as évek), a centralizáció és decentralizáció új formáinak kialakulásával, valamint az informatikai fejlesztéssel összefüggésben.

A tanulmányút céljából következően azt is vizsgáltuk, hogyan tesznek eleget a különböző típusú könyvtárak a nyitott tanulás, továbbképzés stb. igényeinek.

Elsősorban párizsi könyvtárakat látogattunk meg (a Pompidou Központ Nyilvános Tájékoztató Könyvtárát, az Orsay Múzeum Médiatárát, a Cité Médiatárát, a Renault Művek önképző- és továbbképző központját, egy általános pedagógiai

forrásközpontot, az APP-ot, továbbá a Francia Államvasutak egyik képzőközpontját), de megtekinthettük a Caeni Városi Könyvtárát is, mely jól illusztrálta a fent vázolt tendenciákat.

A Pompidou Központ Nyilvános Tájékoztató Könyvtára

A Pompidou Központ meglátogatása szinte „kötelező” jellegű a Párizsba kerülő információs szakembereknek..., bár Magyarországon már számos tanulmány, híradás, ismertetés jelent meg róla, amelyekből képet alkothattunk a használat feltételeiről, körülményeiről², a teljes mozgásszabadságról és zaklatásnélküliségről, az otthonosságról, a szupermarket-típusú önkiszolgálásról³, de a szabadsággal való visszaélésről, a lopásokról, az elektronikus biztonsági rendszer kijátszásáról, a korlátozásmentes használatlaltól összefüggő zsúfoltságról is⁴.

Az agyonstrapált másológépeket, a karbantartással kapcsolatos problémákat látva, mi is láttunk arra utaló jeleket, hogy bizonyos értelemben „elnyűtté” vált, és megújításra szorul a Központ.

Ugyanakkor a személyes tájékozódás és a kapott ismertetők alapján áttekinthettük a legújabb évek fejleményeit, a fejlődés, változás meghatározó irányát.

A Pompidou Központ világszerte ismert kulturális, művészeti intézmény. Szolgáltatásai sokrétűek és átfogóak a térítésmentesektől (könyvek, más médiák helybeni használata) a térítésesekig (adatbázisok lekerdezése, kiállítások, zenei, tánc-, irodalmi, színpadi, képzőművészeti stb. rendezvények látogatása). A Központ programjával is hangsúlyozza a „multimédiális” jelleget, s a kultúrák közvetítés, „tesztelés”, az alkotás, kutatás, a kreativitás kibontakoztatásának színhelye.

A Pompidou Központ Nyilvános Tájékoztató Könyvtára (BPI, Bibliothèque Public d'Information) Párizs legnagyobb közművelődési könyvtára. A közel fél millió kötet könyv mellett gyűjti az av-dokumentumokat, a videokazettákat, a diafilmeket, a hangkazettákat, hanglemezeket. Egyik erőssége a zenei médiatári részleg, melynek feladata a zenei információk szolgáltatása, a zenei dokumentumok rendelkezésre bocsátása (beleértve kb. 7 ezer zenei könyvet, 50 zenei folyóiratot, 2500 kottát, 10 ezer hanglemezt és CD-t, 160 CD-videófilmet, 150 mozgófilmet), az ahhoz

szükséges technikai feltételekkel (28 önkihasználó lemezzátszó, 3 CD lejátszó, 4 videólejátszó). A gyermekkönyvtárban az ifjú olvasók szintén könyvek, filmek, videó- és magnókazetták, számítógépes szoftverek között „nöhetnek fel”. A Salle d'Actualité-ban a könyvújdonságok mellett ott vannak a frissen megjelent lemezek, újságok, folyóiratok stb., és mindennapos lehetőség az írókkal, tudósokkal való szervezett találkozás.

A nyelvtanulási részlegben (pl. a Bonjour Salut gyűjtemény esetében) jól érzékelhető Franciaországban is a nyelvtanulási láz, az angol „uralgó szerepe”, de mellette feltűnő az az érdeklődés is, amelyet a látogatók a frankofon országokban beszélt nyelvek iránt tanúsítanak, a hangsúlyt a szóbeli kommunikációs készségek fejlesztésére helyezve.

Az emberi civilizációt, az egyes régiók, népek civilizációját videólemezek segítségével ismerhetjük meg, pontosabban csak betekintést nyelhetünk azokba, hiszen a magyarországit megtekintve úgy tűnt, még elég hiányos és egzotikus az összeállított Magyarországról kialakult képe (csikósok, gulyások, szénégetők stb.).

Az utóbbi években erősen megnövekedett a kurrens időszaki kiadványok iránti igény. A BPI-ben ezt úgy elégitik ki, hogy a nyomtatott példányok és a már korábban is rendelkezésre álló mikrofilmek mellett egyre több időszaki kiadvány kerül CD-ROM-ra. A CCN (Catalogue Collectif National) des Revues Françaises et Étrangères (a francia könyvtárakban megtalálható francia és külföldi folyóiratok központi katalógusa) ugyancsak tanulmányozható CD-ROM-on.

A BPI-ben jelenleg 2400 francia és külföldi időszaki kiadvány, folyóirat férhető hozzá, nyomtatott, mikrofilmes, vagy/és CD-ROM változatban. Nagyon kedvelt a Le Monde teljes szövegű adatbázisa CD-ROM-on. Olyan, a különböző időszaki kiadványokból válogató adatbázis is hozzáférhető, mint a LOGOS és a DELPHES. Az előbbit a Documentation Française, az utóbbit a Chambre de Commerce adja ki.

Térítésmentesen tanulmányozható a PAS-CAL CD-ROM bibliográfiai adatbázis is, a műszaki-tudományos publikációkról adván számot (a CNRS – Centre National de la Recherche Scientifique adja ki). A Cité Médiatárhoz hasonlóan a Pompidou Központ is a GEAC rendszert használja, s ebben különbözik a párizsi könyvtári hálózat többi könyvtárától, ahol a CLSI cég LIBS 100 rendszerét vezették, illetve vezetik be.

A BPI katalógusa a Minitelen⁵ keresztül is igénybe vehető online módon, tértől és időtől függetlenül. A BPI-ben lehetőség van természetesen külső adatbázisok tanulmányozására, az azokban való keresésre, de ezért térítési díjat kell fizetni.

Tapasztalataink alapján megerősíthetjük, hogy érvényesül a használóközpontúság, amelyre a fentebb hivatkozott cikkek, tanulmányok, ismertetések is utalnak.

Az információhoz való szabad, formalítások nélküli hozzáférés a jellemző a könyvtár minden tevékenységére. Tájékoztató szórólapjai az aktuális témákban való eligazodáshoz adnak segítséget (látogatásunk időpontjában ezek: a pályaválasztás, elhelyezkedés, idegen nyelvek tanulása, törvények, jogszabályok útvesztőiben való eligazodás; valamint a régiók iránt megnövekedett érdeklődést tükröző kiadványok). A Könyvtár a megszokott, stabil szolgáltatások mellett igyekszik mindig újat, aktuálisat is nyújtani, pl. tanúi lehetünk a PC Nathan mikroszámítógépes szoftver-bemutatónak, (PC Globe, PC Universe, PC Corps Humain, Bureau Magique stb.). A Könyvtár nagy hangsúlyt helyez arra, hogy szolgáltatásait minél jobban megismertesse használóival, különös tekintettel olyan új termékekre, szolgáltatásokra, mint az online katalógus, illetve a CD-ROM. Erre rendszeresen visszatérő formában, de egyedi igény esetében is van mód.

A Pompidou Központ egyik fontos különgyűjteménye a szakmai képzéssel, pályaválasztással foglalkozik. Különösen a fiatalok körében népszerű, hiszen segítséget nyújt az egyes szakmák, szakképzési ágak megismerésében, s olyan gyakorlati ismeretek elsajátításában, mint pl. hogyan lehet meggyőző szakmai önéletrajzot írni, mik az állásvadászat hatékony módjai stb. Két országos központ szolgáltatásai vehetők igénybe, a Centre d'Information et de Documentation Jeunesse (Ifjúsági Információs és Dokumentációs Központ), valamint az ONICEF (Office National d'Information sur les Enseignements et les Professions = Országos Oktatási és Szakmai Információs Iroda) jóvoltából.

A Cité Médiatára (Mediathèque de la Cité)

A La Villette egykori vágóhídjai és állatvására helyén több éves munka eredményeképpen

1986-ban átadták Franciaország legnagyobb kiállító-, szabadidő- és kongresszusi központját. 55 hektáron terül el, s az óriási parkon, koncertcsarnokon, színházon kívül legnagyobb látványosság, „négycsillagos látnivalója”, a Cité (teljes nevén Cité des Sciences et de l'Industrie = tudományos és ipari város).

A Cité a maga 30 ezer m²-nyi területével a tudomány, a technika, az ipar világát ismerteti meg a látogatóival. Naponta tízezerrel vonzzák az iskolás csoportokat, a családokat, az érdeklődőket a francia és külföldi turistákat az olyan látványosságok, mint az állandó és időszakos kiállítások, az akvárium, a planetárium, a tengeralattjáró, a Géode (a világ legnagyobb felületű filmvásznával ellátott filmszínháza), de a Médiatárat is naponta átlagosan mintegy 4 ezren keresik fel.

A Médiatár⁶ alapterülete 8 ezer m²; 300 ezer könyvvel, 2700 időszaki kiadvánnyal, 3 ezer av-dokumentummal, 1300 szoftverrel rendelkezik.

A Médiatár munkatársainak száma 160. A látogatók kiszolgálását, az online katalógusban való keresést 70 terminál, az av-dokumentumok használatát pedig 180 av-munkahely segíti.

A Médiatár gyűjtőköre szűkebb, mint a Pompidou Központé, s elsősorban a tudományra és technikára koncentrálódik. E területen Franciaország legnagyobb nyilvános könyvtára. A helybenhasználat ingyenes. A kölcsönzéshez olvasójegyet kell váltani, mely gyermekeknek 50, felnőtteknek 200, egy családnak pedig 450 frankba kerül évente, s kölcsönzésen túl, a különböző programok látogatására, helyfoglalásra is feljogosít.

A Médiatár nemcsak a modern tudományok anyagát gyűjti. Szakrészlege, a Tudománytörténeti médiatár (Médiathèque d'Histoire de Sciences) 80 ezer kötetével, 100 féle időszaki kiadványával a 16. századtól a 20. század közepéig teszi lehetővé a tudomány és technika történeti, filozófiai, szociológiai szempontú tanulmányozását.

A vakok és csökkentlátók igényeit szolgálja a Louis Braille-terem, melyben speciális berendezések révén ők is használhatják a Médiatár gazdag gyűjteményét.

A Gyermekmédiatár az 1-14 éveseket segíti a tudományok és technika felfedezésében. A könyvek, albumok, játékok, filmek és számítógépes szoftverek egyaránt segítik a tanulást és a kulturált kikapcsolódást. A szoftvergyűjteményben a logikai, stratégiai gondolkodást segítők dominálnak.

A Pompidou Központra emlékeztet a Cité azal, hogy nagy hangsúlyt helyez az interaktivitásra, a kreativitás kibontakoztatására. Ezt szolgálják a gyermekváros (Cité des Enfants) játékos foglalkozásai, kreatív műhelymunkája, s természetesen médiatári anyagai (könyvek, av-anyagok és számítógépes szoftverek) is.

A Médiatárban gyűjtött, feltárt és rendelkezésre bocsátott dokumentumok az online katalógusban és a Minitelen keresztül is elérhetők, s különböző szempontok szerint kereshetők. Az online katalógus 70 terminálon keresztül tanulmányozható, használata egyszerű: menü alapján cím, szerző és témakörök szerint történhet a keresés.

A Médiatár fontos gyűjteménye a *Szoftvertár* (Didacthèque)⁷, melynek három részlege van: 1) a nyilvános szoftvertár, mely a felnőtt nagyközönséget szolgálja ki, 2) a szakmai szoftvertár, mely az oktatási, képzési, továbbképzési szakemberek tájékozódását segíti, valamint 3) a gyermekeket szolgáló szoftvertár (ez utóbbi 6 PC-vel és 70 szoftverrel egyben a gyermekmédiatárnak is része).

- ♦ A nyilvános szoftvertár heti 16 órában tart nyitva, és évente mintegy 20 ezren keresik fel, részben önképzési, részben szakmai képzési céllal. Önkiszolgáló módszerrel vehető igénybe, 21 PC kompatibilis gépen, a középfokú oktatás, illetve felnőttoktatás szintjén, a tudomány, technika területein (beleértve a kommunikációs, információs technikát is.)
- ♦ A szakmai szoftvertár (Didacthèque Professionnelle) 1991 márciusában nyílt meg, s funkciójában, működésében is különbözik a másik két részlegtől. Működtetése, fenntartása az Országos Szakmai Képzési Bizottsággal (Délégation à la Formation Professionnelle), valamint a multimédiák, szoftver, videodiszk és CD-ROM kiadóival kialakított együttműködés alapján történik; a szoftvertárba mintegy letétként bekerül a Franciaországban kiadott oktatászoftverek egy-egy példánya, helyben való tanulmányozásra. Erre a részlegre fokozottan érvényes, hogy az új szellemi termékek tesztelésének a színtere, s működtetésében elengedhetetlen a kiadók, gyártók és a médiatár együttműködése.

A képzési, továbbképzési szakemberek egyénileg és csoportosan vehetik igénybe a

szoftvereket, előzetes megbeszélés, helyfoglalás alapján. Mintegy 1000 oktatási célú (oktatásban felhasználható) szoftver tanulmányozható, tesztelhető itt, s választható ki az adott célnak, igénynek megfelelő. Számos szoftver interaktív, lehetővé teszi matematikai, kémiai feladatok megoldását, vállalati tervek készítését stb. A szimulációs programok többek között az adatbázisok keresésének, irodatechnikai eszközök használatának gyakorlását teszik lehetővé.

Népszerűek a szövegszerkesztő, táblázatkezelő szoftverek s az informatikai programok. A szoftvertermékek között nagy hangsúllyal szerepelnek a nyelvtanulási, informatikai, dokumentációs témakörök is.

A rendelkezésre álló szoftverek adatait elemző lapokon írják le, beleértve a bibliográfiai adatokat (gyártó, kiadó, kiadás éve, ár stb.), a szoftver leírását (típusa, célja, potenciális felhasználói, a használatához előzetesen megkívánt ismeretek), valamint részletes ismertetését (tartalmát, szerkezetét, részeit), illetve a szoftver használatának feltételeit (milyen gépen, milyen konfigurációval futtatható). Az elemző lapok a Szoftvertárban tanulmányozhatók. Lehetőség van a faxon, postán s a Minitelen keresztüli tájékozódásra is, amit számos kurrens tájékoztató füzet is segít. A szoftverek mellett elektronikus könyvek, folyóiratok, kiadói katalógusok is rendelkezésre állnak. A használók áttekintést nyerhetnek arról is, hogy Franciaországban a különböző forrásközpontok milyen szolgáltatásokat kínálnak. A legújabb szoftverek bemutatására demonstrációs és konzultációs napokat szerveznek.

A Cité Médiatárában 450 európai és amerikai adatbázis vehető igénybe, megfelelő térítés ellenében. A tudományos, műszaki, gazdasági és társadalomtudományi adatbázisokhoz a COMETE (Cellule d'Orientation vers les Mémoires Techniques) szolgáltatás nyújt hozzáférést.

A Médiatár nemcsak az egyéneket, hanem az intézményeket és vállalatokat is szolgálja. Különösen fontos a COMETE, s azon keresztül az adatbázisok hatékony használatára felkészítő használóképzés. Tanácsadást nyújt multimédiás gyűjtemények szervezéséhez az av-dokumentumok, szoftverek kiválasztásához, a nyilvános médiatárak működtetéséhez, valamint a szükséges információtechnikai eszközök beszerzéséhez. Rendszeresen állít össze ajánló jegyzéket.

A Cité Médiatára több más intézménnyel, pl. a Továbbképzési célú av-eszközök kutatóköz-

pontjával (ORAVEP Observatoire des Ressources Audiovisuelles pour l'Education Permanente) együttműködve, 1993-ban kiadták a multimédia forrásközpontok országos lelőhelyjegyzékét, mely a képzést, továbbképzést szolgáló 150 központ pontos nevét, címét, leírását tartalmazza. A faktografikus adatokon kívül a kötet tanácsokat ad e központok megszervezéséhez, továbbá bemutat hat részletes esettanulmányt a gyakorlati problémák illusztrálására. Természetesen mutatókat és bibliográfiákat is tartalmaz.

Orsay Múzeum

Az Orsay Múzeum (Musée d'Orsay) elsősorban az 1848-1914-es időszak festményeit, szobrait, fényképeit, építészeti rajzait, képzőművészeti alkotásait gyűjti s tárja látogatói elé. E műalkotások, s a művészeti korszakok alaposabb megértését segíti a videotéka, audiotéka, a képi adatbázisok, a katalógusok és más nyomtatott és av-dokumentációs anyagok, s ezeken felül még a múzeum rendkívül gazdag választékú könyvesboltja.

1986-tól használják az IDMO (Images et Documents du Musée d'Orsay) multimédia adatbázist, mely az 1847-1914 között keletkezett műalkotásokat dokumentálja, szöveges és képi információt ad 27 ezer műről, 8 ezer képről, melyet az érdeklődők egyszerre 6 terminálon kérdezhetnek le. A terminálok kétképernyősök, az egyik a kép, a másikon a szöveg tanulmányozható, használatuk önkiszolgáló módszerrel történik: az adatbázisban a műalkotások címe, a művészek neve szerint lehet keresni.⁸

A múzeum napi 6 ezer látogatójából egyes adatok szerint átlagosan 126 az, aki naponta legalább 6 percig használja a képi adatbázist; más számítások szerint évente mintegy 39 ezren veszik igénybe.

A „Programme photographie” szoftver a 20. század elejéig ismert meg a fényképészet fejlődésével, illusztrált szövegek segítségével.

A Van Gogh, illetve a Degas program segítségével megismerhető a nagy művészek élete és művészete, képes és szöveges ismertetések alapján.

A *Ki alkotta?* (De qui est-ce?) szoftver a művészeti önképzést, a műalkotások felismerését szolgálja azzal, hogy a használónak a képernyőn

megjelenő műalkotást kell felismernie, és begépelnie a művész nevét.

A Múzeum 1992-ben ötéves kutatási szerződést kötött a Digital céggel, s eszerint a múzeumban nyilvánosan tesztelhetők az elkészült szoftverek, a két intézmény együttműködik az embergép párbeszéd módszertani fejlesztésében, az adatbázishasználat, hálózati működés műszaki fejlesztésében, és CD-ROM adatbázisok ki-fejlesztésében.

A Digitallal közösen interaktív szoftvert dolgoztak ki „*Apprendre a voir*” (Tanuljuk meg, hogy szemléljük a műalkotásokat!), mely képelemzések segítségével „felkészít” a műalkotások különböző szempontok (szerkezet, megvilágítás, szín, tér stb.) szerinti szemléletére, elemzésére. A képek az IDMO adatbázisból származnak.

Az „Encyclopédie” szoftver célja, hogy a látogatókat az 1848-1914-es időszak művészetéről, művészeti irányzatáról, azok kapcsolatairól tájékoztassa.

A múzeum részt vesz a RAMA programban (Remote Access to Museum Archives), melynek célja a múzeumi könyvtárak, archívumok távol-sági elérése, és az európai múzeumok közötti elektronikus kommunikációt segítő, RACE programban (Research and Development in Advance Communication for Europe), mely az európai partnermúzeumok között az interfészek, kommunikációs protokollok alkalmazását segíti.

Az egyedi képzést támogató forrásközpontok (APP-k)

A hatalmas könyv- és médiatárak mellett kisebb, speciális célú forrásközpontokat is meglátogattunk. A 80-as évek második felétől kezdve Franciaországban mintegy 400, személyre orientált tanulási központ (APP = Atelier Pédagogique Personalisé) jött létre. Mindegyik egy-egy meghatározott témakörben személyre, egyénre szabott tanulást, önképzést, szakmai képzést tesz lehetővé. Az állam és a helyi önkormányzatok közösen tartják fenn ezeket, általában heti 30 órában, és használatuk a beiratkozott hallgatók számára ingyenes.⁹ A leggyakoribb tárgyak: a francia és az angol nyelv, a matematika, a logika és az informatika alapjai.

A beiratkozás és felvételi után személyre szólóan meghatározott tanulási ütemterv szerint,

kiscsoportos környezetben folyik a tanulás, a forrásközpontban beszerzett és rendelkezésre álló sokféle médium (tanulási útmutató, jegyzet, önel-lenőrzést biztosító feladatsor, videók, hangkasseták, szoftverek) alapján. Az eredményes tanulást szolgálja az állandóan jelenlevő, jól felkészült szakmai konzulens, aki figyelemmel kíséri a hallgatók munkáját, és szükség esetén segít és irányít. A forrásközpontok elsősorban a fiatalabb korosztály továbbtanulási, illetve a munkahelyi elhelyezkedési esélyeinek javítását szolgálják. Az állam és a helyi önkormányzatok közösen tartják fenn, használatuk a felvett hallgatók számára ingyenes. A forrásközpont látogatói között sok a bevándorló, akik itt segítséget kapnak a beilleszkedéshez, a francia nyelv és néhány alapvető tárgy alaposabb elsajátításához.

E pedagógiai forrásközpontoknak kialakult egy olyan változata is, mely a vállalatoknál működik, és egyaránt szolgálja a vállalat igényeit, szükségleteit és az alkalmazottak önképzési, továbbképzési ambícióit. Neve, Centre de Formation Individualisé (közismert nevén CEFI). Ezek a személyre orientált képzési központok ugyancsak a 80-as évek második felében alakultak ki. A Renault vállalatnál az elsőt 1988-ban hozták létre, melyet 1992 végéig 10 újabb követett.

Azt tapasztaltuk, hogy rendkívül fontos a forrásközpont vezetője, a szakmai konzulens és az „önképzős” közötti szoros együttműködés, valamint a kiscsoportos foglalkozás szervezett lebonyolítása. Az APP-hez hasonlóan itt is a francia, az angol nyelv és az informatika áll a tanulás középpontjában, de hangsúlyt kapnak a természettudományos ismeretek és az adott vállalat sajátos igényeinek megfelelő témakörök is.

Tanulságos volt a Francia Államvasutak (SNCF) Saint Lazare-i továbbképzési forrásközpontjának a meglátogatása, ahol is 13 számítógépes munkahely áll napi 7 és fél órában rendelkezésre, ami évi 25 000 óra önképzési, továbbképzési kapacitást jelent.

A központ 1990-ben nyílt meg, s a rugalmas, általános és szakmai, egyéni tempójú továbbképzést segítő oktatószoftverjei segítségével. Ez az irányított szakmai önképzést támogató központ a párizsi vasutasok igényeit elégíti ki. „A beiskolázatásról” a munkahely és az egyén közösen dönt. Naponta meghatározott ütemterv szerint 39-en veszik igénybe. A használók meghatározott tanulási, továbbképzési terv szerint tanulnak, részben önállóan, részben konzulensek irányítá-

sával, akik állandóan kéznél vannak, segítenek az egyénre szabott tanulási terv kialakításában, tanácsot, segítséget nyújtanak. A tanfolyam végén értékeli a résztvevők teljesítményét. A központban jelenleg 60 szoftver használható, ilyen pl. az ARIANE (munkabizottság), a GRECO (gazdasági), CHSCT (munkahigiéné), ARCHIMÉDE (adminisztráció). A Microssimo (informatika alapok), ICARE (problémaelemző és -megoldó), Parpege TADST (problémaelemző, feladatgeneráló) szoftverek az írásbeli kommunikációs készségek fejlesztését, jelentés készítését, termelési, gazdasági, pénzügyi, számítási feladatok megoldását segítik.

A Francia Államvasutak országosan több ilyen központot hozott létre, melyek decentralizált hálózatban, egységes elvek alapján működnek¹⁰. Ez a fajta módszer a France Telecom, a Posta, a bankok, a Renault stb. érdeklődését is kivívta, és számos hasonló központ létrehozásához vezetett.

Caeni Városi Könyvtár

A CESI Rouenban működő normandiai részlegének megismerése során sort kerítettünk a Caeni Városi Könyvtár meglátogatására.

Caen Alsó-Normandia székhelye. Városi könyvtára 1811-ben nyitotta meg kapuját nyilvános könyvtárként, az egykori Eudiste kápolnában, mely az 1944-es bombázások következtében elpusztult. A háború után komoly támogatást kapott, és az új modern központi könyvtár építése 1971-ben fejeződött be. A jelentős múlttal és hagyományokkal rendelkező könyvtár több szempontból is úttörő szerepet játszott, pl. 1984-ben itt nyitották meg Franciaország első szoftvertárát, ahol a szoftverek kölcsönözhetőek, s 1986-ban az elsők között került sor a könyvtár automatizálására, integrált könyvtári rendszer bevezetésére. Az önkormányzat támogatásával információban gazdag könyvtárismeretöt adtak ki¹¹, mely külön hangsúlyozza, hogy a könyvtár a hagyományok ápolása mellett nyitott a modern információs technológiák alkalmazásában is.

A központi könyvtár alapterülete 7 ezer m², olvasóinak száma több mint 30 ezer, és az éves kölcsönzések száma 700 ezer. A központi könyvtár mellett a városban 8 fiókkönyvtár működik. A hálózatnak bibliobusza is van.

A központi könyvtár hetente 50 órát tart nyitva. A gyermekkönyvtár már 12-18 hónapos kortól (!) várja a „használókat”.

1986-ban vezették be a Computer Library System International (CLSI) integrált könyvtári rendszerét, a LIBS 100-at, amelyet Unix hálózatban használnak. A könyvtár minden munkafolyamatát, szolgáltatását és valamennyi dokumentumtípusát integrálták. A könyvtár online katalógusa a központi könyvtáron kívül elérhető a fiókkönyvtárakból is, sőt a katalógus 1991 óta a Minitelen keresztül is lekérdezhető. A katalógus leíróhelyre vonatkozó információkat is tartalmaz. A keresés történhet szerző, cím, tárgykör szerint, illetve ezek kombinációival, továbbá a kiadás éve, nyelve, a dokumentum típusa stb. alapján. Lehetőség van az indexben böngésző keresésre, de a keresőszavak közvetlen bevitelére is.

A katalógusban az 1985 után állományba vett dokumentumok (könyv, időszaki kiadvány, av-dokumentum) adatai találhatóak meg. Az 1985 előtt állományba vett könyvek a mikrofilmes katalógusban tanulmányozhatók.

A központi könyvtárhoz kapcsolódnak a fiókkönyvtárakon kívül más könyvtárak is. A hálózat kapcsolódik a roueni felső-normandiai könyvtárhoz és a párizsi nemzeti könyvtárhoz.

A könyvtár aktív nemzetközi kapcsolatokat épített ki, elsősorban a Hampshire County Libraryval (melyen keresztül hozzájuthatnak a brit dokumentumokhoz), valamint Romániával és számos fejlődő országgal.

A caeni helyismereti gyűjtemény elsősorban Alsó-Normandiával foglalkozik, de gyűjti az ún. „angol-normann” szigetek anyagát, illetve az azokra vonatkozó anyagokat is. (Párizs „frankofon” jellege után feltűnő volt Caen, s általában Normandia kétnyelvűsége, a múzeumokban, az utcán, s úgy tűnt, kultúráját, mentalitását tekintve valamifajta átmenetet képez Franciaország és Anglia között.)

A Caeni Városi Könyvtár egyik híressége a Logitéka, a számítógépes szoftvertár, az első ilyen részleg egész Franciaországban. 1984 óta tartó működése függvénye a másolást tiltó jogszabályok megtartásának, ugyanis komolyabb visszaélések esetén a részleg bármikor megszüntethető.

A szoftverek kölcsönzéséért az áruktól függően 8-22 frankot kell fizetni. A tár hetente háromszor nyit egy és háromnegyed órára. A szoftvert helyben is ki lehet próbálni. Az itt kölcsönözhető

szoftverek Amiga, Amstrad, Apple, Atari, Commodore, Thompson, illetve IBM PC és kompatibilis gépeken futtathatók.

A könyvtár videórészlegében a videófilmek megtekintésén túl szerkesztésre is van lehetőség. Itt található Franciaország legnagyobb hangtára. Vakok, csökkentlátók, könyvet forgatni nem tudó idős emberek számára 6000 hangos könyv és rádiójátékok hangkazettája áll rendelkezésre a kölcsönzéshez vagy a helybenhasználathoz. Egy speciális készülék (Delta) lehetővé teszi a CD-ROM adatbázisok, a Minitel és mikroszámítógépek használatát.

Az információs és dokumentációs részlegben a kézikönyvek és az 500 időszakos kiadvány mellett, dokumentációs célú videókazetták és nyelvi kazetták találhatóak. A CD-ROM-ok ugyancsak helyben tanulmányozhatók, hasonlóan az 1920 előtt kiadott könyvekhez.

Lehetőség van az ún. telereferensz igénybevételére, a nagy adatbázisok, PASCAL, FRANCIS stb. használatára, telefonon és telefaxon kért tájékoztatásra, más könyvtárak, információs központok szolgáltatásainak igénybevételére. A külső dokumentumszolgáltatás a NIST-en (Institut de l'Information Scientifique et Technique, Tudományos és Műszaki Információs Intézet) keresztül gyorsan valósul meg.

A francia könyvtárakra jellemző módon számos rendezvényt, összejövetelt, vetélkedőt, kiállítást tartanak a könyvtárban, technikailag megfelelően felszerelt termekben.

Összefoglalva, tanulmányutunk során is tapasztalhattuk, hogy tovább folytatódnak az 1980-as években megkezdődött jelentős változások¹² a francia könyvtári és információs rendszerben. Növekszik a decentralizáció, a regionalitás szerepe, a könyvtárak multimédia gyűjteményekké és szolgáltatóhelyekké fejlődnek. Újfajta, elsősorban a képzést, továbbképzést szolgáló forrásközpontok alakulnak ki, melyek tovább árnyalják az egyébként is differenciált francia könyvtári-információs rendszert¹³.

A korábban már említett 1993-as kiadvány¹⁴, mely 150, a képzést, továbbképzést segítő multimédia forrásközpont adatait ismerteti, hat esettanulmányt is tartalmaz, melyekből világosan kitűnik, hogy tevékenységük kiterjed a multimédia oktatásban, képzésben való használatával, illetve

további multimédia forrásközpontok létrehozásával kapcsolatos tanácsadásra is.

A Számítógéppel segített Oktatás Országos Központja (CNEAO = Centre National d'Enseignement Assisté par Ordinateur) 1985-től a Párizsi Egyetem mellett működő, de egyetemközi intézmény, amely jó kapcsolatokat épített ki a vállalatokkal is. Feladata az új technológiák oktatásban, képzésben, továbbképzésben való felhasználásának előmozdítása az alábbiak szerint:

- módszertani, technikai, értékelési szolgáltatás,
- segítségnyújtás szoftverkészítéshez,
- szoftver kipróbálás és demonstráció,
- együttműködés európai projektekben (pl. Lingua),
- tanulmányok, felmérések készítése az új technológiák képzési alkalmazásáról (pl. IBM, France, Bull részére),
- szemináriumok, kollokviumok, 1-4 napos gyakorlati foglalkozások szervezése,
- pedagógiai, módszertani anyagok összeállítása,
- kiadványok megjelentetése az AEM (Autoformation et Enseignement Multimédia) sorozatban, melynek egyes kötetei a multimédiával segített önképzés elméleti, kutatómódszertani alapjaival, gyakorlati eredményeivel ismertetnek meg. A legújabb kötetek a számítógéppel segített oktatással, annak terminológiájával, szoftverkészítés szempontjaival, a képzésben való felhasználással, valamint a szakértő rendszerekkel foglalkoznak.

Kifejezetten a szoftvergyűjtemények létrehozásával és működtetésével foglalkozik egy szintén 1993-ban megjelent módszertani kiadvány, mely a közművelődési könyvtárak és médiatárak, a dokumentációs központok és a tanulási forrásközpontok számára ad jól használható gyakorlati tanácsokat¹⁵, részletesen szólva többek között a Cité Médiatára, a BPI és a Caeni Városi Könyvtár tapasztalatairól is.

Várható, hogy ennek a franciaországi, koncentrált, országos szintű fejlesztésnek a hatása a közeljövőben még jobban érvényesül a könyvtárakban, médiatárakban, s a már működő szoftvertárak mellett egyre több új létesítésére kerül sor, a nyitott, rugalmas tanulás és távoktatás segítése érdekében.

Irodalom

1. MOSON Péter – PÁLVÖLGYI Mihály: A mérnökképzés új útjai Franciaországban. Budapest-Szombathely, 1993. 25 p. (kézirat)
2. A Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalomban már 1983-ban is jelentek meg ismertetések a Pompidou Központ könyvtáráról: a 83/319. tétel a használóképzéssel, a 83/639. tétel a nyelvi laborral foglalkozik, majd pl. a 90/0830 tétel az információhasználattal. Általánosabb ismertetést tartalmaz: Bemutatjuk a Pompidou Központot. In: Hol-mi? 1985. 28-31.p.
3. TÓSZEGI Zsuzsanna: Lehet-e egy könyvtárak ars poética? A párizsi Bibliothèque Public d'Information a Pompidou Központban. In: Könyvtáros, 1990. p.289-296.
4. VÁRKONYI Tibor: Szajna parti jegyzetlapok. Elnyűtt Pompidou. In: Magyar Nemzet, 1991. szept. 28. (Utánközlés: OSZK híradó, 1991. 9-10. sz. p.32-33.
5. A Minitel szolgáltatásról részletesebben ld.: Marchand, M.: Telematics in France: Panorama and prospects. In: Online review, vol.12. no.2. 1988. p.109-117. Ismert. Roboz Péter: A telematika Franciaországban. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 37.évf. 1990. 3-4.sz. p.157-159.
6. BISBROUCK, M.F.: La Médiathèque de la Cité des Sciences et de l'Industrie. In: Bulletin des bibliothèques de France, vol. 35. 1990. no.2. p.136-138.
7. MULLER, Joelle: Les Didacthèques de la Villette. Informations Libre Service et Centres de Ressources Multimédias. FIT. no. special, April, 1992. ADITE
8. COUNTENCEAU, Marie-Jo: Le Musée d'Orsay crée un Atelier Multimédia. In: Le magazine des nouvelles technologies de l'information, 25. Mai 1993. p.6-7.
9. Les ateliers pédagogiques personnalisés (APP). In: Actualité de la formation permanente, no.99. Marc-April 1989. p.30-84.
10. ANDRIEU, Raymond – BRETON, Jean-Marc: Les nouvelles technologies de formation à la SNCF. In: Rail International, Décembre 1992. p.13-19.
11. Caen Bibliothèque Municipale. Guide de lecteur. Une réalisation de Service Communication et de la Bibliothèque Municipale. Caen, 1992. 30 p.
12. VITIELLO, Giuseppe: A francia könyvtári rendszer. In: Könyvtári figyelő. 3(39.) évf. 1993. 2.sz. p.254-255.
13. DÉSCHAMPS, Christine: Cooperation and networking between French libraries. In: Libri,vol.41. 1991. no.4. p.267-271.
14. Répertoire national des centres de ressources multimédias. Ed. Observatoire des Ressources Audiovisuelles pour l'Education Permanente, Didacthèque de la Cité des Sciences et de l'Industrie, Multiface, et Association de Promotion des Centres de Ressources. Paris, 1993.
15. MULLER, Joelle: Les logithèques. Paris, Editions du Cercle de la Librairie Collection Bibliothèques, 1993. 160 p.

Mezőgazdasági információs rendszer Hollandiában

Billédi Ferencné

Remélem, nem tűnik túlzó elfogultságnak, ha azt mondom, hogy jelenleg hazánkban – de a világ majd mindegyik országában – a mezőgazdaság információellátása rendkívül fontos feladat, nemcsak a szakterület, hanem a nemzetgazda-

A szerző 1993 őszén az MKE Mezőgazdasági Könyvtárosok Szekciója tagjaival együtt hollandiai tanulmányúton járt. Beszámolója felkeltheti azoknak a szakembereknek a figyelmét is, akik közvetlenül nem foglalkoznak mezőgazdasági információval.

ság szempontjából is. Magyarországon, tekintettel azokra a gyökeres változásokra, amelyek a mezőgazdaságban is végbementek és most is zajlanak, különösen fontos ez a kérdés.

Napjainkban a mezőgazdasági szaktájékoztatást – hasonlóan a többi szakterülethez – az elektronizáció, a nemzetközi adatbázisok intenzív használata, a korszerű információhordozók, (CD-ROM, multimedia stb.) kiterjedt alkalmazása jellemzi. Az információs szolgáltatások előállításában és a felhasználóhoz való eljuttatásban nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt a szervezett és többszintű kooperáció vált uralkodóvá.

A holland mezőgazdaság információellátásának rendszere jól példázza mindezeket a főbb jellemzőket.

Hollandiában a mezőgazdaság intenzív fejlődését több tényező segítette elő, illetve kényserítette ki, pl. a magas népsűrűség, a magas földárak, a fejlett technológiai módszerek alkalmazásának lehetősége stb. A földterület közel 70%-át művelik meg, ebből 59% legelő, 35% szántóföld és 6% kertészeti művelésű terület.

Hollandia a második világháborút követő években gyors gazdasági növekedést ért el, és mezőgazdaságában is nagyarányú fejlődés ment végbe. A gazdálkodó egységek területének növekedése ellenére, az ésszerűsítések azt eredményezték, hogy a mezőgazdaságban dolgozók száma több mint a felére csökkent a háború előttihez viszonyítva, azaz a dolgozó népességhez viszonyított arányuk mindössze 6%-a lett.

A holland mezőgazdaság eredményei jelentős mértékben köszönhetők a mezőgazdasági szakemberek, gazdálkodók, állattenyésztők, kertészek szaktudásának. E szakemberek folyamatosan bővítik és naprakészen tartják ismereteiket. Mind az alapképzés (az alapszinttől a felsőfokig), mind a továbbképzés által kínált különféle lehetőségek azt a célt szolgálják, hogy a mezőgazdasági szakismerethez mindenki hozzájusson, akinek szüksége van rá. Ezt támogatja a mezőgazdasági intézményi háttér: a mezőgazdasági egyetemek, a mezőgazdasági kutatószolgálat és a mezőgazdasági szaktanácsadó szolgálat.

A holland mezőgazdaság, kertészet és élelmiszeripar eredményei hazánkban is ismertek. Ha azt mondjuk, hogy tulipán, vagy eidami sajt, Hollandiára asszociálunk.

Hollandia virágtermesztése is közismert: nem véletlenül érdemelte ki „a világ virágkertészete” elnevezést. A virágok, virághagymák, virágmagok export-bevétele évente 4 milliárd Hfl (ez kb. 20 milliárd Ft.) A virágexport szinte tökéletes szervezethez igényel. A virágpiacok, illetve a két nagy virágárverési hely, közvetlenül az amszterdami repülőtér mellett van, ami megkönnyíti a frissen vágott virágok gyors légi szállítását.

Ismeretes, hogy a hollandok a tengertől hódítottak vissza területeket mezőgazdasági művelés céljára, olyan módon, hogy feltöltötték a tengert, és mezőgazdasági és rekreációs területeket alakítottak ki belőle. Hozzávetőlegesen 225 000 hektár került vissza a tengerből, ezek az ún. polderok. A mezőgazdasági termelés ezeken a területeken is intenzív, olyannyira, hogy a művelés hatékonysága miatt szokás Nyugat-Európa éléskamrájának is nevezni.

Nem igényel különleges bizonyítást, hogy az intenzív mezőgazdasági-kertészeti és erdészeti kultúra csak úgy lehet folyamatosan eredményes, ha állandó és naprakész információk jutnak el a szakemberekhez, dolgozzanak bár az oktatásban, kutatásban vagy a közvetlen termelésben.

Az információk sokféleségére van szükségük a szakembereknek, (pl. meteorológiai előrejelzések, piaci információk az árakról, a keresletről, szállítási ajánlatok, technológiai információk, új kutatási eredmények stb.). Az információk teljességének és maximális hozzáférhetőségének biztosítására szerteágazó és sok ponton illeszkedő információs rendszer működik.

A tudományos információk közvetítése a holland könyvtárak, információs-dokumentációs intézetek feladata. Tevékenységüket összehangoltan végzik a Mezőgazdasági Információs Hálózat (MIH) keretében. Jelentős szerepe van a wageningeni Agrártudományi Egyetemen és a Mezőgazdasági Minisztérium kutatási részlegének is.

A MIH tevékenység koordinációs központja a wageningeni Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára és a Mezőgazdasági Dokumentációs Központ (PUDOC). Mindkét intézmény székhelye Wageningenben van. A Központi könyvtár az egyetem szervezetébe tartozik, a PUDOC pedig a minisztériumnak van alárendelve. Az első lépés az egyesítés felé az volt, hogy közös főigazgató került a két intézmény élére.

A Központi Könyvtár.

A Központi Könyvtárnak kettős funkciója van. Elsősorban egyetemi könyvtári feladatokat lát el, de kezdettől fogva szolgálja a holland mezőgazdasági kutatás szakirodalmi ellátását is. Hollandiában eredetileg a mezőgazdasági kutatás és oktatás egy szervezetben működött, az évek során azonban két külön intézményrendszerre szerveződött. A Központi Könyvtár megtartotta ellátó szerepét mindkét intézményrendszer számára. Alapításakor, 1873-ban mezőgazdasági főiskolai könyvtárként működött, napjainkra országos mezőgazdasági könyvtárrá fejlődött. Ma már hálózati központi feladatokat is ellát. A központi könyvtár – közel egymillió kötet egyedi dokumentum, valamint kb. 20 000 kurrens periodika állománnyal – egyike a világ legnagyobb mezőgazdasági könyv-

tárainak. Az állománygyarapítás elsősorban az agrártudományt helyezi előtérbe, de a társ- és kapcsolódó tudományterületek szakirodalmából is folyik szerzeményezés (pl. a táplálkozástudomány, kémia, környezetvédelem stb.)

A Könyvtár egyben letéti könyvtára a Food and Agricultural Organizations of United Nations (FAO) kiadványainak is. A különgyűjtemények között kiemelkedik a régi könyvek gyűjteménye, valamint a térkép és a kerttervezési művek gyűjteménye.

A könyvtár mindenki számára hozzáférhető, és többféle módja van annak, hogy a bibliográfiai információkat a felhasználók megkapják. A központi katalógus – a Central Agricultural Catalogue (CAC) – kb. 600 000 címet tartalmaz és mikrofishen is rendelkezésre áll.

A felhasználók a DATANET vagy a SIRFNET hálózaton keresztül kereshetnek ebben az adatbázisban.

Azokat a publikációkat, amelyeknek bibliográfiai adatait az adatbázis tartalmazza, a hálózat valamelyik könyvtárában (esetleg többben is) meg lehet eredetiben találni, tehát az eredeti dokumentum könyvtárközi kölcsönzés vagy másolat-szolgáltatás formájában hozzáférhető. A kölcsönzés díjtalan, a másolatszolgáltatás térítéses (nem olcsó!).

A Központi Könyvtár és hálózata integrált számítógépes rendszerrel működik. A rendszer része a holland könyvtári információs rendszerek, ilyenformán a mezőgazdasági adatbázis az egész országban lekérdezhető. Természetesen nyomtatott formátumban közreadott bibliográfiai, katalógusok is rendelkezésre állnak a Központi Könyvtárban.

Online információkeresést külföldi adatbázisokból rendszerint új kutatások megkezdésekor, vagy olyan esetekben végeznek, amikor sürgős szükség van a teljes információs anyagra.

Az információs adatbázisok CD-ROM-on vagy lemezen is rendelkezésre állnak a könyvtárban. A közeljövőben már teljes lesz a hozzáférési kiépítettség, úgyszólván valamennyi kutató asztaláról saját személyi számítógéppel hozzáférhető lesz a CAC.

A hálózati együttműködés szervezője a PUDOC állománygyarapító osztálya. Itt végzik a hálózat számára az SDI-szolgáltatást is, melyet a megrendelő kívánsága szerint vagy papírhordozón, vagy géppel olvasható formátumban adnak át.

A Cardbox Plus szolgáltatás.

A Cardbox-Plus a személyes információs adatbázis létrehozásának eszköze. A szoftver kompatibilis a hálózat szoftverjével. A használók számára tanfolyamokat szerveznek, ahol elsajátíthatók a szükséges tudnivalók az adatbázis építésével és kezelésével kapcsolatban.

Bibliográfiai információkat az AGRALIN Agricultural Literature Information System in the Netherlands nevű információs rendszer igénybevételel a hálózat bármely pontján lehet kérni. Az AGRALIN olyan számítógépes központi katalógus, amely referátumokat is tartalmaz, tehát a bibliográfiai információknál több információt nyújt. Azoknak a holland dokumentumoknak adatait táplálják be az adatbázisba, amelyek a nemzetközi információs rendszerekbe nem kerülnek be. A PUDOC gyűjti össze ezeket az információkat, és betáplálja az adatbázisba. Az adatokról tájékoztató bulletinokat állítanak elő.

A mezőgazdasági könyvtárak hálózati együttműködése

1978-ban megegyezés született az Agrártudományi Egyetem és 17 mezőgazdasági kutatóintézet között, hogy a tudományos, szakinformációk gyűjtésében, feldolgozásában és továbbításában együttműködnek. A kezdetben csak ezekre az intézményekre vonatkozó együttműködés később az egész országra kiterjedő hálózattá nőtte ki magát. Részt vesznek különböző szinteken más intézmények, könyvtárak is. A szolgáltatásokhoz az ország szinte valamennyi könyvtárán keresztül – beleértve a közművelődési könyvtárakat is – hozzáférhetnek a felhasználók. A koordináció a Központi Könyvtár feladata.

A mezőgazdasági információellátást a PUDOC végzi. Alapelvük a technikai színvonal folyamatos fejlesztése és felhasználóbarát szolgáltatások kialakítása. Nagy fejlődést jelentett a hálózaton belül az AGRALIN rendszer kiépítése és működtetése. Ilyenformán a holland mezőgazdaság hatékony és jól működő információs rendszere támaszkodhat.

Az AGRALIN Rendszer

A rendszert 1978-ban kezdték szervezni, azaz a céllal, hogy a mezőgazdasági könyvtárak és dokumentációs központok dokumentumállományának adatait számítógépes adattárban dolgozzák fel és automatizált hálózatban tegyék hozzáférhetővé a többi könyvtár számára.

A rendszer saját fejlesztésű szoftverrel dolgozik, amelyet a MINISIS-ből fejlesztettek ki. A MINISIS az International Development Research Centre Ottawa szoftverje.

Az AGRALIN 1980-ban kezdett működni. Rendelésnyilvántartási moduljában a mezőgazdasági könyvtárhálózat könyv- és folyóiratrendeléseit tartalmazó adatbázis található, így az AGRALIN használói időben értesülnek a rendelésekről, és mind saját rendeléseiknél, mind az információs szolgáltatásoknál figyelembe tudják venni. A rendelési folyamat, reklamálás, pénzügyi műveletek automatikusan zajlanak.

Az adattárban a bibliográfiai adatok mellett a lelőhelyadatok is szerepelnek, tehát az adattár központi katalógusként is használható.

A dokumentumokról analitikus adatokat is betáplálnak az adattárba, amelyeket egyrészt visszakereső szolgáltatások céljára, másrészt kiadványok előállítására használnak fel. Az adattár adataihoz a hozzáférés online módon, mikrofilmen, (a bibliográfiai adatok mellett referátumokat is tartalmaz), nyomtatott formátumban lehetséges.

Az integrált rendszer részét képezi a kölcsönzési adminisztráció, kiadás, visszavétel, előjegyzés, felszólítás, valamint a kurrens időszaki kiadványok érkeztetése és kezelése.

A rendszerben más rendszerektől mágneszalagon átvett adattárakat is felhasználnak, többek között SDI szolgáltatások céljára.

Az AGRALIN jelenleg 670 000 dokumentum adatait tartalmazza. 250 terminálon, illetve PC-n keresztül csatlakoznak a felhasználók.

A mezőgazdasági szaktájékoztatás rendszerének fontos tagjai a kutatóintézetek, az egyetemi tanszékek és a laboratóriumok. A jelenleg működő 173 intézmény tevékenységi körébe az információs szolgáltatás is beletartozik. A kutató és oktató munka információs ellátásán kívül jelentős a gyakorlati szakemberek számára nyújtott tájékoztatás is. Van olyan intézet, amely a fejlődő országok mezőgazdaságát látja el tudományos és technológiai információkkal a mezőgazdaság területén.

Összességében elmondható, hogy a holland mezőgazdaság információellátási rendszere imponálóan szervezett, amelyben a mezőgazdasági kormányzat nemcsak a tervezés, irányítás terén vállal vezető szerepet, hanem az anyagi feltételek megteremtésében is. A mezőgazdasági szaktájékoztatás ugyanis magas állami támogatásban részesül. Nagy hangsúlyt helyeznek az információs rendszer nemzetközi fejlesztésére is. A fejlesztési programok szerves részét képezik a mezőgazdasági szaktájékoztatásnak, s ez különösen figyelemre méltó.

A magyar-holland könyvtári szimpózium előadásai 2.

Az automatizált könyvtári rendszerek piacának áttekintése

Nijboer, Jelke

1. A piac meghatározása

Az automatizált könyvtári rendszerek piaca a világon mindenhol dinamikusan fejlődő, erősen kompetitív terület. Hosszú ideig a nagy, majd inkább a miniszámítógépekre készült könyvtári rendszerek forgalmazói uralták a piacot. Ahogyan azonban az információs technológia az egyre nagyobb teljesítményű mikroszámítógépekkel egyidejűleg fejlődött, és a helyi hálózatok műszaki megoldása előre lépett, a kisebb forgalmazók is ki tudták már elégíteni a több felhasználós könyvtárak igényeit. Ez azt jelentette, hogy rendszereik kapacitását olyan mértékben növelték, hogy a könyvtári világban már hírnevet szerzett forgalmazókkal is versenyre kelhettek.

A hardver teljesítményének javítása a nagyobb forgalmazók számára lehetővé tette, hogy kisebb könyvtárak számára költséghatékony rendszereket biztosítsanak. A bevett forgalmazók most mikro-, mini- és nagyszámítógépes változatban kínálják rendszereiket. Óriási a versengés. Nem szabad meglepődnünk, ha a közeljövőben nagy kavardásnak leszünk tanúi. Hasonló helyzettel találkozunk a kompjúteripar más szektorai-

Folytatjuk az előző számunkban elkezdett magyar-holland könyvtári szimpózium (Budapest, 1993. jan. 12-13.) holland előadásainak közlését.

A szerző *The marketplace for automated library systems. A survey* (The role of libraries today, tomorrow and beyond. Trends in Hungary and the Netherlands. Ed. Dorathé Blom, Freek de Jong, Hendri Tolboom. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, 1993. pp. 23-36.) c. előadását Orbán Éva fordította.

ban is. A számítógép-piac telítettsége és a recesszió megnehezíti a helyzetet.

Nem könnyű a piacról teljes képet kapni: Észak-Amerikában és az Egyesült Királyságban rendszeresen készítenek felméréseket, a világ más részeiben a kép azonban igencsak töredezett. Hollandiában a Nemzeti Könyvtáros Egyesület Szakkönyvtári Szekciója rendszeresen készít felméréseket erről a témáról, de a kérdőívekre többen is válaszolhatnának¹. Számos felmérés eredményét elsősorban a forgalmazók és a könyvtárak válaszaira alapozzák. Ahhoz, hogy a piacról megbízható áttekintést adjunk, e felmérések összállítóinak az eredményeket bizonyos következtetlenségek miatt korrigálniuk kellene, például

- egyes forgalmazók több, azonos rendszeren osztozó könyvtárat több rendszerként számolnak;
- egyes forgalmazók az egyedülálló mikroszámítógépeket rendszerekként definiálják;
- a „felszámolt”, azaz más rendszerre cserélt rendszerek számában is eltérések mutatkoznak az értelmezésben.

Egy érett piacon mindennapi esemény az, ha egyik rendszerről egy másikra váltanak, ezért ezt is figyelembe kellene venni, amikor a könyvtári rendszerek piaci trendjeit és piaci részesedését vizsgáljuk. Európában, akárcsak Észak-Amerikában nehezen határozható meg a piac. Az információs technológia fejlődése következtében egyre jobban elmosódik a határ a nagyobb és kisebb rendszerek között.

2. A piac az Egyesült Államokban

A legutóbbi felmérés újra definiálta az automatizált könyvtári rendszerek piacát. 1990-ben és 1991-ben az *Automatizált rendszerek piaca* éves felmérés összállítója a Library Journal-ban a

piaci részesedések számítását korrigálták, elsősorban a technológiai változásoknak, azaz a nagy kapacitású mikorszámítógépes rendszereknek köszönhetően. Ez azt jelenti, hogy az utóbbi néhány év adatainak összevetése nem könnyű. Ha a könyvtárgépesítés piacáról beszélünk, általában a több felhasználós rendszereket vizsgáljuk. Az egyetlen felhasználós, egyetlen modulból álló, önálló rendszereket kizárjuk.

Az 1990-es felmérésben a több felhasználós integrált könyvtári mikorszámítógépes rendszereket nem vették fel. Egy évvel később a komolyabb mikorszámítógépes rendszerek közül néhányat már tartalmazott az elemzés, és 1992-ben a több felhasználós mikrogépes rendszereket már számításba vették². *Bridge* további korrekciókat hajtott végre az ún. „terminálszámlálás” terén.¹ A terminálszámlálás fontos szempont a könyvtári automatizálás piaciának szegmentálásában. Több oka is van annak, hogy a piac ilyen felosztása hasznos a könyvtárosok és a forgalmazók számára, amikor a piaci részesedésről, a változásokról és a termékek és szolgáltatások trendjeiről akartak tájékozódni e dinamikus piacon. Az amerikai felmérés a terminálok száma alapján dönti el, hogy egy rendszer egy adott installációja nagyon kicsi (1-4 terminál), kicsi (5-16), közepes (17-64), nagy (65-200) vagy igen nagy (201+ terminál).

Alább az amerikai piac fontosabb forgalmazóinak áttekintését láthatják az automatizált könyvtári rendszerek területén világszerepük szerint:³

Piaci részesedés az összes 1990-ben és 1991-ben installált rendszerből (összeállítva a Library Journal felmérése alapján).

Forgalmazó	Világszerte		Egyesült Államok	
	1991	1990	1991	1990
CLSI1	1	16	0	13
CTB1	810	-	470	-
DRA	35	44	31	41
Dynix	265	171	135	63
Gaylord	35	31	35	31
Gaec	38	45	12	9
IME1	206	-	26	-
Infor Dim	33	35	16	19
INLEX	52	27	51	25
Innovative	55	47	50	43

Libr.Corp.1	61	-	59	-
MultiLIS1	39	29	7	6
NOTIS	14	15	14	15
SIRSI	62	35	52	33
VFLS1	23	28	11	17
Egyéb	176	31	150	28
Rendszerek összesen	1905*	554	1119	343

Bridge két forgalmazót kizárt az automatizált könyvtári rendszerek 1992-es piacáról. Ezek: Winnebago és Nichols határozottan uralják a nagyon kis rendszerek piacát Észak-Amerikában. Winnebago, aki azt állítja, hogy csak 1991-ben 2200 rendszert adott el, és a kanadai forgalmazó, Nichols, aki 1991-ben 260 rendszert adott el. Egyik cég sem adott használójegyzéket, ezért ezek az adatok nem verifikáltak.⁴

3. Az EK országok piaca

3.1. Bevezetés

Európában nem készül a könyvtárgépesítés piacának az Egyesült Államokéhoz hasonló részletes és évente felújított áttekintése. Legalább átfogó képet nyerhetünk az integrált könyvtári rendszerek piacáról a 12 EK országban az EK közelmúltban készült tanulmánya alapján⁵. E tanulmány, a LIB-2 tanulmány, egy 1986-ban kiadott hasonló munka újabb változata. Óvatossá kell lennünk, ha párhuzamot akarunk vonni az 1986-os és az 1992-es adatok között⁶. Egyes országok mintái nem azonosak, eltérések vannak az adatgyűjtésben is (például egy rendszeren osztozó, több könyvtár szerepelhet több rendszerként vagy egyetlen rendszerként).

A számbavétel következtetlenségei dacára az áttekintés összeállítói meglehetősen sikeresek voltak az európai integrált rendszerekre vonatkozó adatok összegyűjtésében (Larsen, p. 362). A piacssegmentációt megalapozandó, a rendszereket két csoportra osztották:

* 47% nagyon kis rendszer (1-4 terminál), pl. a CTB ügyfeleinek 70%-a nagyon kis rendszert fenntartó könyvtár

- nagyobb rendszerek közművelődési és egyetemi könyvtárak számára;
- kisebb rendszerek, amelyek elsősorban a szakkönyvtárakban működnek.

Az alábbiakban az integrált könyvtári rendszereknek az Európai Közösség tagországaiban megfigyelhető fejlődését tekintjük át. Csak a nagy és kis integrált könyvtári rendszerek összegét tüntetjük fel. Larsen (p. 364-367) országonkénti összefoglalást is ad. A 40-nél több terminállal működő rendszereket tekintettük nagy rendszereknek.

3.2. Nagy integrált rendszerek

1986-ban mindössze 12 forgalmazó installálta a nagy integrált rendszerek többségét (84%-át). 1991-ben e 12 forgalmazó még mindig jelentős mértékben részesedett a piacból. Legalább 400%-kal növelték vásárlóik körét. A LIB-2 tanulmányban több, mint 1300 installációt számláltak meg. A növekedés üteme több, mint 525%-os, amelynek 36%-át új forgalmazók indították be. Ez azt jelentette, hogy az eredeti 12 forgalmazó piaci részesedése 84%-ról 64%-ra esett vissza. A forgalmazók száma az 1986-os 12-ről 1991-re 30 főlé emelkedett. Larsen (p. 363) szerint az új forgalmazók elsősorban arra a piaci szegmensre építenek, amely származási országukban található.

Lehet, hogy ez a feltételezés helytálló, de a példáiban szereplő cégek – közöttük a VUBIS (Belgium) és a SISIS (Németország) – valójában az utóbbi néhány évben külföldön építettek ki üzleti kapcsolatokat. A VUBIS egészen sikeres Hollandiában, a SISIS pedig szintén bekerült néhány hollandiai könyvtárba. Néhány hagyományos forgalmazó piaci részesedésének visszaesése nem egyedi jelenség. Ugyanezt a tendenciát figyelték meg éveken át az Egyesült Államokban. Jó példa erre a CLSI, amely legalább egy évtizeden át a piac vezetője volt.

Az alábbi áttekintésben látható az 1986-ban több, mint öt rendszert installáló és öt évvel később még mindig a piacon lévő 12 forgalmazó részesedése az EK piacból (a teljes piaci részesedés 1986-ban 84%, 1991-ben 64%).

12 forgalmazó egymáshoz viszonyított piaci részesedése az Európai Közösségben (a1 és b1) és részesedésük a teljes piacból (a2 és b2)

Forgalmazó	1986	1986	1991	1991
	a1	a2	b1	b2
ALS	6%	5%	2%	1%
PICA	3%	3%	2%	1%
DS Ltd	7%	6%	2%	2%
ICL Data	8%	7%	3%	2%
McDonnell Douglas	4%	4%	7%	5%
LIBRA	5%	4%	12%	8%
Geac	15%	12%	5%	3%
BLCMP	11%	9%	7%	5%
IBM	17%	14%	11%	7%
OPSYS	8%	7%	21%	13%
Datapoint	9%	8%	17%	11%
CLSI	6%	5%	10%	6%
	99%	84%	99%	64%

1990/1991-ben a nagy integrált rendszerek legfőbb forgalmazói között 10 új ellátó cég volt. Ezek egyike a világ egyik vezetője a könyvtár-automatizálási rendszerek terén: a Dynix, amely mostanában nyitja meg irodáját a kontinensen. Egy másik az izraeli ExLibris, amely Magyarországon is telepített rendszereket.

3.3. Kis integrált rendszerek

A legutóbbi EK tanulmány most elsősorban a kisebb könyvtáraknak való rendszereket is tartalmazta. Legalább 3600 installációról számoltak be, bár egyes tagországok adatai nem tartalmazták a szakkönyvtárakra vonatkozó adatokat, ezért a ténylegesen működő európai könyvtári rendszerek száma jelentősen nagyobb⁷. Az IME terméke, a TINlib az egyik legnépszerűbb, számos EK országban elterjedt szoftvercsomag. A TINlib több nyelven is kapható. A piacon lévő számos rendszer csak származási országában hozzáférhető.

4. A holland piac

4.1 Bevezetés

Az EK tanulmány azt mutatta, hogy a Községben a könyvtári automatizált rendszerek piaci behatolása Hollandiában a legnagyobb. A piac telítettsége a felsőoktatási könyvtárakban 100%-os, a tartományi könyvtári központokban 100%-os, az e központokhoz kapcsolódó könyvtárakban 80%-os¹, az önálló közművelődési könyvtárakban pedig 90%-os. A bemutatott anyag részben kereskedelmi vizsgálatokon, részben az önálló és a 12 tartományi könyvtári központhoz kapcsolódó közművelődési könyvtárakban végzett felmérésen alapul⁹. A felmérés részletes képet ad az automatizálás mértékéről a különböző könyvtárakban (modulok, a terminálok száma, az adatbázis(ok) mérete, a tranzakciós szintek, szerződések, a forgalmazóktól származó hardver és szoftver támogatás stb.) Az egyes könyvtárakra és forgalmazókra vonatkozó specifikus információkat nem közöljük.

4.2. Szakkönyvtárak

A szakkönyvtárakról kialakított teljes képpel nem rendelkezünk, ám az EK felmérés szerint e szektorban az ADLIB, a BIBIS, a dLIB és a VUBIS voltak a legelterjedtebb rendszerek¹⁰. A szakkönyvtárak többsége olyan kis könyvtár, amely kereskedelmi és nem profit-orientált szervezetekben működik. Az utóbbi néhány évben több hollandiai szakkönyvtár automatizált egy vagy több könyvtári funkciót mikroszámítógépen futtatható könyvtári programcsomaggal. Néhány szakkönyvtár miniszámítógépén futó rendszerrel dolgozik (pl. a DEC, PRIME). Igen sokféle szoftvercsomag kapható, de egyetlen forgalmazó sem uralja a piacot.

A Holland Szakkönyvtári Egyesület 1990-ben (csak) 170 könyvtártól kapott választ¹¹. Ez magasabb válaszarányt jelentett, mint az 1987-es felmérés, de még ez sem adott teljes képet. Kiderült, hogy a közép- és főiskolákban az automatizálás nagy mértékben növekedett. A válaszadók sokkal kedvezőbben vélekedtek a forgalmazókról

a kiválasztott rendszer installálásában, a használatára való felkészítésben és a dokumentáció elkészítésében kapott támogatásról (75% adott „jó” választ), mint a két korábbi felmérésben¹². A Bibis, Cardbox, PICA Micropc, dLIB voltak a felmérésben a leggyakrabban említett szoftvercsomagok.

Bár a szakkönyvtárakban az a tendencia, hogy mikroszámítógépes rendszereket telepítenek, számos nagyobb intézményben működő könyvtár még mindig mini- vagy nagygépen dolgozik, és „házilag” rendszereket használ¹³. A teljes körkép hiányzik ugyan, de feltételezhető, hogy a szakkönyvtárak többsége 1992-re valamennyi, de legalábbis a legtöbb könyvtári funkciót automatizálta. 1992 decemberében a könyvtári automatizálás helyzetéről új kérdőívet küldtek ki a szakkönyvtáraknak¹⁴.

4.3. Egyetemi könyvtárak/nemzeti könyvtár

4.3.1. Bevezetés

Hollandiában egy nemzeti könyvtár, a hágai Királyi Könyvtár és 13 nagy gyűjteménnyel rendelkező egyetemi könyvtár, egy MBA programot nyújtó üzleti iskola (Nyenrode), egy teológiai egyetem, és több mint húsz főiskola működik. A főiskolák általában nem rendelkeznek nagy könyvtári gyűjteményekkel. Közülük több átszervezés alatt áll (a különböző tanszékek könyvtárainak összevonása), és ez az egyik oka annak, hogy kihagytuk őket az áttekintésből.

A 16 hollandiai nagy könyvtár és ezek integrált könyvtári automatizálási rendszerei

Intézmények	Forgalmazó
- Koninklijke Bibliotheek, Den Haag	PICA
- Rijksuniversiteit Groningen	PICA
- Universiteit Twente	PICA
- Katholieke Universiteit Nijmegen	PICA
- Rijksuniversiteit Utrecht	GEAC
- Universiteit van Amsterdam	saját rendszer
- Vrije Universiteit Amsterdam	CLSI
- Rijksuniversiteit Leiden	PICA
- Erasmusuniversiteit Rotterdam	PICA
- Katholieke Universiteit Tilburg	PICA
- Technische Universiteit Delft	DOBIS/LIBIS
- Landbouwniversiteit Wageningen	Minysis
- Technische Universiteit Eindhoven	VUBIS

- Rijksuniversiteit Maastricht	PICA
- Nyenrode Universiteit voor Bedrijfskunde, Breukelen	VUBIS
- Theologische Universiteit Kampen	PICA

4.3.2. A PICA könyvtári rendszerek

A PICA legfontosabb jellemzője az, hogy képes a közreműködő könyvtárak között a forrásmegosztást megvalósítani. Kezdetben, még 1969-ben az integrált katalógus automatizálását célzó kutatási programként indította a Királyi Könyvtár együttműködésben az egyetemi könyvtárakkal. A PICA szervezetet 1976-ban hozták létre, és a nyolcvanas évek elején lépett a PICA a könyvtári piacra a kis helyi könyvtárak számára tervezett integrált könyvtári rendszerével. A PICA helyi rendszerei a következő modulokból állnak: online nyilvánosan hozzáférhető katalógus (OPAC), szerzeményezés, időszaki kiadványok nyilvántartása, kölcsönzés, közhasznú információ. A PICA könyvtári rendszert megjelenése óta közel húsz könyvtárban vezették be.

Létezik egy kis könyvtárak számára készült OPAC változat is, a Micro OPAC. A vásárlók köre kb. 90 felhasználóból áll. A rekordokat a központi PICA rendszerből lehet a helyi rendszerbe lehívni.

A PICA igen jelentős – vagy ahogy néhány könyvtáros mondja –, domináns tényező a holland könyvtárügyben. Ez az a szervezet, amelytől (műszaki értelemben) minden, az osztott katalógizálással, könyvtárközi kölcsönzéssel, hálózatépítéssel és az új információk technológiával kapcsolatos dolog függ. Gyakorlatilag minden hollandiai egyetemi és közművelődési könyvtár közvetlen vagy közvetett használója a PICA szolgáltatásainak. Számos szakkönyvtár is használja a PICA szolgáltatásokat, és ezek közül néhány a PICA integrált helyi könyvtári rendszerét is beállította.

1988-ban a PICA harmadik generációs könyvtári rendszer kifejlesztését kezdte meg. Ez a központi PICA funkciók új változatát jelenti, a helyi rendszer új megoldását és egy ún. OLN (Open Library Network = Nyitott Könyvtári Hálózat) létrehozását, amely a könyvtárak számára megoldja a modern számítógépes és adatközzetítő technológia integrálását. Vajon a PICA a 21. századba vezeti tagjait, a virtuális könyvtár századába?

Az OLN a könyvtárosok és a végső felhasználók számára több előnyt hoz. A könyvtárosok számára kínált előnyök közül néhány:

- új használói interfész parancs struktúrával (amely a régi menü rendszer helyébe lép);
- katalogizálás online módon, valós idejű tranzakcióban mind a helyi rendszerekben, mind a központi PICA számítógépen;
- a felhasználók hozzáférhetnek egy nyitott postai hálózathoz (SURFnet postai lehetőség); használhatják a SURFnet más funkcióit (pl. a kommunikáció egyes magyar könyvtárakkal nemzetközi távközlési hálózatok igénybevétel jóval könnyebb és olcsóbb lehet).

A használókat segítő fejlesztések a következők:

- az OPAC használói interfész és más funkciók azonosak lesznek, ami azt jelenti, hogy a használók a helyi OPAC-ban ugyanúgy kereshetnek, mint a PICA központi referenz adatbázisaiban;
- azok a használók, akik hozzáférhetnek az egész egyetemet átszövő hálózathoz, használhatják a helyi rendszer OPAC-ját;
- a használók nemcsak saját könyvtáruk OPAC-jához férhetnek hozzá, hanem a többi, helyi PICA rendszerrel rendelkező könyvtár OPAC-jához is;
- a használók maguk továbbíthatják könyvtárközi kölcsönzési kéréseiket (ugyanazt az interfészt használják az OPAC-hoz)¹⁶.

Az OLN alkalmazása igen előrehaladott stádiumban van.

4.3.3. A PICA és a német könyvtárak

1991 őszén a PICA két megállapodást írt alá a német egyetemi könyvtárakkal, és ez áttörést jelent az európai könyvtárak együttműködésében. A PICA hálózat tevékenységét kiterjeszti két tartományra (Niedersachsenre és Saxe-Anhalt-ra) és a német Nemzeti Könyvtárra. A központi PICA rendszerek alkalmazásával indulnak el a göttingeni egyetemi könyvtárban és a német Nemzeti Könyvtárban, majd a PICA integrált könyvtári rendszerét vezetik be három év alatt 19 németországi egyetemen és főiskolán. Hosszú távon a közművelődési könyvtárak is használhatják a PICA infrastruktúrát a tartományokban¹⁷.

Ezen keresztül az OLN technológia Németországra is áttérjed. Néhány híres egyetemi könyvtár (pl. Leiden, Amsterdam, Göttingen, Magdenburg, Leipzig és Frankfurt) katalógusát adatközzetítő hálózatok segítségével kapcsolják össze.

4.4. Közművelődési könyvtárak

4.4.1. Tartományi Könyvtári Központok

Az egyetemi világtól eltérően, ahol a rendszerek bizonyos szabványosítására került sor (a PICA helyi könyvtári rendszerével), a 11 tartományi könyvtári központ többféle automatizált könyvtári rendszert vezetett be. Az információs technológia fejlődésével lehetővé válik a különböző könyvtári rendszerek hálózatba kapcsolása, de költségesebb lesz. A legtöbb könyvtári központ fejlesztette rendszerét, és egyesek teljesen új rendszereket installáltak. A LIBRA rendszert a GIDEON rendszer váltotta fel. Mindkét rendszert a gelderlandi tartományi könyvtári központ számára fejlesztették ki. A LIBS/100 rendszer helyett a BICAT jött, amelyet egy kis szoftverház készített kimondottan a drenthei rendszer számára. A SISIS rendszer viszont az észak-brabanti központban egy másik CLSI rendszer helyébe lép.

Tartományi könyvtári központokban¹⁸ működő rendszerek

Rendszer	Tartományi könyvtári központ
ALS	Észak-Hollandia, Dél-Hollandia, Overijssel
BICAT	Drenthe
BUKS	Friesland
LIBS/100	Észak-Brabant, Groningen
GLIS	Utrecht, Friesland (katalogizálás), Limburg
VUBIS	Zeeland
GIDEON	Gelderland
LIBRA	Gelderland
SISIS	Észak-Brabant

A 11 tartományi könyvtári központnak nagy rendszerei vannak, és a több mint 440 kapcsolódó közművelődési könyvtár többsége kapcsolódik a központi könyvtári rendszerhez. Néhány tartományi könyvtári központ decentralizálta könyvtári rendszerét azáltal, hogy mikroszámítógépes rendszerre váltott. A kapcsolódó könyvtárak ugyanazt a hardvert és szoftvert használják.

A tartományi könyvtári központok valamelyikéhez kapcsolódó könyvtárak száma az EK-tanulmány alapján¹⁹:

Rendszer	Könyvtárak száma
ALS	181
SISIS	39
LIBS/100	132
BUKS	13
GLIS	70
VUBIS	10
LIBRA	64

Egy évvel később a helyzet a következő:

ALS	232
SISIS	70
LIBS/100	15
BUKS	29
GLIS	108
BICAT	20 (a LIBS/100 rendszer helyébe lép)
VUBIS	20
GIDEON	67 (a LIBRA rendszer helyébe lép)

A legutóbbi időkig a tartományi könyvtári központok erősen centralizáltak voltak, de ugyanakkor érvényesült egy decentralizálási tendencia is. Példák: a GIDEON rendszer, a BUKS és a BICAT rendszerek. Sajnálatos tendencia az, hogy néhány könyvtári központ saját szoftver fejlesztésére vállalkozik. Ez a „házilag” fejlesztést támogató trend számomra már túlhaladottnak tűnik, különösen akkor, amikor olyan sok remek szoftvercsomag áll rendelkezésre a könyvtári automatizálási piacon.

4.4.2. Önálló közművelődési könyvtárak

1993-ban alig található olyan nagy vagy közepes könyvtár, amely még nem gépesítette funkcióit. 1991-ben két nagy (több, mint 100 000 lakosú) város írt alá szerződést a Datapointtal, és két közepes könyvtár (50 000-100 000 ellátandó lakossal) szerződött az ALS-sal (az egyik még mindig a rendszerválasztás időszakában van)²⁰. A tartományi könyvtári központokhoz hasonlóan többféle rendszer működik a közművelődési könyvtárakban. A tartományi könyvtári központokkal ellentétben csak kereskedelmi forgalma-

zóktól származó installációkkal találkoztunk ebben a felmérésben.

Több könyvtár korszerűsítette rendszerét a kilencvenes években, de csak néhány vásárolt más forgalmazótól rendszert. Sok könyvtár panaszkodott a forgalmazójára. Az említett, általánosabb problémák: a szoftver modulok rendszeresen gyenge válaszadási idővel dolgoznak; nem képesek a szoftver kiadásának határidejét tartani; a rendszer teljesítménye általában kívánni valót hagy maga után; nem megfelelő a hardver és szoftver problémák megoldásához adott támogatás; nem jó az információs rendszer menedzselése.

A könyvtári rendszerekkel kapcsolatos elégetlenség a rendszer korával párhuzamosan nő. Több hardver és szoftver hiba fordult elő a működés éve alatt²¹. A közművelődési könyvtárak automatizálásának kiindulása a legtöbb esetben a kölcsönzés, amelyet a katalogizálási modul követ. Időnként ezt a közhasznú információs modul vagy a szerzeményezési modul követi. A közművelődési könyvtárak automatizálása azért kezdődik a kölcsönzéssel, mert a kölcsönzésnyilvántartás vált egyre inkább kezelhetetlenné.

A kézi rendszerek nem tudtak megbirkózni a megnövekedett igényekkel, és erőteljesen felszöktek a személyi kiadások, mert egyre nagyobb személyzet kellett a kiadás, visszavétel, előjegyzések, hosszabbítások kezeléséhez, és a felszólítások megírásához. Ehhez járult még a kölcsönzők beírására fordított idő. Egyre több használó panaszkodott a manuális rendszer által nyújtott szolgáltatások korlátairól.

Batt (1990) felmérése az Egyesült Királyságban hasonló tendenciát mutatott a kölcsönzésnyilvántartás és a katalogizálás funkciói terén, mint ami Hollandiában tapasztalható²². Az egyetemi könyvtárakban a kiindulópont gyakran eltérő volt. Johnson (1991) például az egyesült államokbeli egyetemi könyvtárakban végzett vizsgálata során arra az eredményre jutott, hogy a megkérdezett könyvtárak 50%-a először a katalogizáló részleget gépesítette, majd ezután nem sokkal a kölcsönzésnyilvántartást²³.

Az önálló közművelődési könyvtárakban rendszert beállító forgalmazók áttekintése következik az alábbiakban (a listát a város mérete szerint osztottuk fel)²⁴.

Az önálló közművelődési könyvtárakban működő rendszerek (a független könyvtárak 90%-a

5000 lakosnál nagyobb lélekszámú közösséget szolgál).

Rendszer	5-50 ezer	50-100 ezer	100-200 ezer	200 ezer fölött
ALS	7	12	2	2
CLSI	5	2	3	0
Datapoint	17	14	4	0
Geac	10	8	2	2
Hambis	1	0	1	0
WUBIS	1	1	1	0

5. Néhány következtetés a holland piacról

Az első automatizálási programok, a Kulturális Minisztérium határozott elkötelezettségével és finanszírozásával a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején kezdődtek. E projektek kimenetele az lett, hogy Hollandiában a közművelődési könyvtárak egy évtized alatt majdnem teljesen automatizálttá váltak. Az Oktatási Minisztérium anyagi támogatásával megalapították a PICA irodát, ezt követően pedig az egyetemi könyvtárak gépesítették szinte valamennyi könyvtári funkciójukat. Az eredmény: a könyvtári automatizálási rendszerek piaci előretörése itt a legnagyobb mértékű az Európai Közösségben.

Alig található olyan, nem automatizált közművelődési könyvtár, amely új bevezetésekre piacul szolgálja. Az e területen forgalmazók és új versenytársak számára az egyetlen megmaradt piaci lehetőség a régi könyvtári rendszerek korszerűsítése és helyettesítése újakkal. Bár meglehetősen sok közművelődési könyvtár panaszkodik jelenlegi rendszerére, haboznak forgalmazót változtatni. Vajon tipikusan hollandiai jelenség ez? Valószínűleg nem.

Még az Egyesült Államokban is, ahol a könyvtári piac sokkal érettebb, a könyvtárak nem szívesen változtatnak forgalmazót. Az 1989-es felmérés eredményei szerint a közművelődési, főiskolai és egyetemi könyvtárak 81%-a az eredeti forgalmazótól vásárolta meg a rendszer felújítását. Csak 11% változtatott forgalmazót (14% a közművelődési, és 6% a főiskolai és egyetemi könyvtárak közül)²⁵. A rendszerek felújításáról és meg-

változtatásáról szóló információ Európa más országairól nem áll rendelkezésünkre.

Hollandiában a régi rendszer felújítása és/vagy másikkal történő helyettesítése általában 7-8 évet vesz igénybe. Érvényesül azonban egy olyan tendencia, hogy ez az időszak 5-6 évre szűkül. Ez összevág az Egyesült Államokban szerzett tapasztalatokkal, de Berry (p. 59.) szerint még olyan tendencia is van, hogy ezt az intervallumot 2-4 évre csökkentik. Részben az információs technológia fejlődése felelős e helyzetért. További, Berry által említett okok: a tanácsadó, a könyvtár vezetősége vagy a forgalmazó rossz ítélete. A korai felújításokért a versenyben állók alkudozását és/vagy a műszaki felkészültség hiányát lehet még okolni. Ez Hollandiában is érvényes.

Mindent összevetve, felújításra egyre gyakrabban kerül sor, s ez költséges és időrabló folyamat a könyvtárakban. Ahelyett, hogy az automatizálást költséghatékonyabbá tennék, számos könyvtár számára anyagi teherré válhat.

Hollandiában sok könyvtárnak régebbi rendszere van, és rendszerét a közeljövőben tervezi felújítani. Mivel néhány forgalmazó jelenleg gondokkal küzd a piacon, ez lehet a megfelelő pillanat arra, hogy egy erős és tapasztalt, könyvtári automatizálással foglalkozó forgalmazó betörjön a piacra. A könyvtári automatizálás piacán azonban erőteljes verseny folyik, és ez várhatóan fokozódik, amikor az EK egységes piaca kialakul, és újabb műszaki szinteket érnek el. Nincs olyan forgalmazó (véleményem szerint a PICA kivételével), még ha jó klientúrája van is, amely bizakodva tekinthetne a jövő elé. A túlélés stratégiája az lehet, hogy felvásárolják a versenytársakat piaci pozíciójuk megerősítése érdekében. A közelműltből vett példa az, hogy a GEAC felvásárolta a CLSI-t, amely a nyolcvanas években egyik legfőbb vetélytársa volt.

A piac telítetté vált, és a technológia megkönnyíti a felhasználók számára, hogy egy másik forgalmazótól válasszanak egy új rendszert. A kiváló marketing stratégia és különösen a jó felhasználói szolgáltatások a legfontosabbak, és a K+F tevékenységbe való befektetés feltétlenül a kilencvenes évek forgalmazóinak kulcstevékenysége kell hogy legyen Hollandiában csakúgy, mint a világ bármely más szegletében.

Irodalom

1. Resultaten van de automatiseringenquete NVB-SB. In: Open. - Jrg. 22, nr. 10 (okt. 1990) ; p. 341-345.
2. -Automated system marketplace 1990. Focusing on software sales and joint ventures / Walton, Robert A. and Frank R. Bridge
In: Library journal. - Vol. 115. no. 6 (April 1, 1990) ; p. 58-72.
- Automated system marketplace 1991. Redefining system frontiers / Frank R. Bridge
In: Library journal. - Vol. 116. no. 6 (April 1, 1991) ; p. 50-62.
- Automated system marketplace 1992. Redefining the market itself / Frank R. Bridge
In: Library journal. - Vol. 117. o. 6 (April 1, 1992) ; p. 58-72.
3. Bridge (1992), p. 59. és Bridge (1991), p. 51.
4. Bridge & 1992), p. 59. és p. 69.
5. State of the art of the application of new information technology in libraries and their impact on library functions: a reassessment (EUR report no. 14085). - Luxembourg : CEC, 1992.
6. Library automation in European Community countries: an overview / Gitte Larsen
In: Program. - Vol. 26. no. 4 (Oct. 1992) ; p. 362.
7. Larsen, p. 367-368.
8. Library systems in the Netherlands / Jelke Nijboer. - Utrecht : Dynix Library Systems, 1991. - 9 p.
9. Automated library systems in public libraries in the Netherlands / Bruno Reinhard. - Utrecht : Dynix Library Systems, 1992. - 74 p.
10. Larsen, p. 366.
11. Resultaten van de automatiseringsenquete NVB-SB
In: Open. - Jrg. 22. nr. 10 (okt. 1990) ; p. 341-345.
12. Open. - Jrg. 18. nr. 2 (febr. 1986) ; p. 88-92.
Open. - Jrg. 19. nr. 12. (dec. 1987) ; p. 643-647.
13. Resultaten van de automatiseringsenquete NVB-SB, p. 344.
14. Automatiseringsenquete 1992 / Werkgroep automatisering bibliotheken. - In: Nieuwsbrief: informatiebulletin van de NVB. - Jrg. 7. nr. 11 (dec. 1992) ; p. 8-9.
15. PICA library systems: the third generation / Martin Feijen
In: Program. - Vol. 25. no. 2 (April 1991) ; p. 105-117.
16. Feijen, p. 110-117.
17. PICA in DUitsland
In: PICA mededelingen. - Jrg. 14. nr. 4. (nov. 1991) ; p. 1.
18. Nijboer, p. 4; Reinhard, p. 2.
19. Larsen, p. 366.
20. Nijboer, p. 9.
21. Reinhard, p. 2.
22. Information technology in public libraries, 1989 / Chris Batt. - Croydon : Public Libraries Research Group, 1990. - p. 12.
23. Automation and organizational change in libraries / Peggy Johnson. - Boston : G.K. Hall, 1991. - p. 59.
24. Nijboer, p. 5-9.
25. Upgradingsystems, software & microcomputers / John Berry
In: Library journal. - Vol. 114. no. 15. (Sept. 15, 1989) ; p. 57-58.

Közhasznú információszerzés – kihívás a közművelődési könyvtárak számára

Knul, Menno

Martien Hagoort könyvtárgazdaságtanról szóló előadásának üzenete számomra ez volt: a helyi hatóságok és a közművelődési könyvtárak állapotodjanak meg a kívánt szolgáltatás szintjében, és abban az árban, amit ezért az adófizetőknek fizetnie kell. Hagoort úr nem foglalkozott a beruházások problémájával, sem a hosszú távú, az új közművelődési könyvtári szolgáltatások kifejlesztését célzó befektetésekkel. A közhasznú információs szolgálat is ilyen hosszú távú befektetés. Tulajdonképpen szívesebben beszélnék stratégiai beruházásokról, mert a közhasznú információ bevezetése a könyvtárba annak a stratégiának a része, amely révén a könyvtár szerepe vadonatúj területekre is kiterjeszhető.

Eddig már bővítettük a gyűjteményt (zene, CD, videó), a szolgáltatásokat (információkérés), vagy új használói csoportokat nyertünk meg (etnikai kisebbségek, gyengén látók). Többé-kevésbé a meglévő gyűjteményekre, szolgáltatásokra és használókra építünk a továbbiakban is. Az üzleti információ könyvtári bevezetéséhez hasonlóan, a közhasznú információ bevezetése is azt jelenti, hogy a közművelődési könyvtár szerepét új területekre terjesztjük ki. Erőfeszítéseink arra irányulnak, hogy a közművelődési könyvtárat minden állampolgár számára olyan „clearing-house”-zá alakítsuk, amelyben mindenki mindenféle közösségi információt megtalál. Ez pedig, véleményem szerint, meglehetősen nagy előrelépés.

A szerző *Community information service, a challenge to public libraries* (The role of libraries today, tomorrow and beyond. Trends in Hungary and Netherlands. Ed. Dorathè Blom, Freek de Jong, Hendri Tolboom. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, 1993. pp. 73-79.) előadását **Orbán Éva** fordította.

pést jelentene. Hadd vázoljam azonban előljáróban a közhasznú információ bonyolult helyzetét Hollandiában.

1. Bevezetés

Ma Hollandiában két alapvető közhasznú információszerzési formával találkozunk. Az egyik egy országos telefonos szolgálat, a másik pedig egy számítógépre épülő helyi információs szolgálat. A telefonszolgálat a 06 számok segítségével igen gyorsan terjed. A legtöbb esetben felhívhatja az országos 06-os számot, legyen szó egészségügyi vagy biztosítási ügyről, „forró drótos” szexről vagy adótanácsokról. Ma már könyvtári információt is kérhet telefonon. Az ilyen hívások egy része ingyenes, a többségért azonban fizetni kell. Úgy gondolom, fényes jövő áll az ilyen telefonszolgálat előtt, de nem sokat segít a helyi (közhasznú) információs gondok megoldásában. Talán, mert még nincs helyi 06-os szám. Hozzászólásomban ezért a számítógépes helyi közhasznú információs szolgálattal foglalkozom.

1.1. Kormányzati tájékoztatás

A közhasznú információnak a nagyközönség számára való közvetítése nemcsak a közművelődési könyvtárak ügye, hanem a helyhatóságoké is. Ez a helyzet Hollandiában akkor állt elő, amikor néhány éve új törvényt fogadtak el a kormányzati tájékoztatásról. Ennek értelmében elsősorban a kormány, a tartományi és a helyi hatóságok a felelősek azért, hogy az információáramlás útját megnyissák az állampolgárok felé. A helyi hatóságok az egész országban azon munkálkodnak, hogy egylépcsős információszerzést alakítsanak ki. Ez az egylépcsős információszerzés azért fontos cél, hogy elkerüljék azt, hogy a polgárokat egy kérdéssel hivataltól hivatalig,

ablaktól ablakig küldözgessék. Azt hiszem, minden bürokratikus szervezetben találkozhatunk ezzel a problémával. Így, ha a helyi hatóságok foglalkoznak e gonddal, és megpróbálják ezt egylépcsős információszolgáltatással kiküszöbölni, mi lehet a közművelődési könyvtárak feladata?

1.2. Nyílt szociális információ

A helyi kormányzati szervezetek mellett a társadalmi szervezetek is hasonló módon közelítenek az egylépcsős információszolgáltatáshoz. A társadalmi nehézségeknek csak egy részét kezeli a kormánysszervek és intézmények, többségükkel egyházak és magán szervezetek egész sora (idősek egyesületei, rokkantak szervezetei, jóléti szervezetek, jogsegély irodák, gyermek segélyező programok stb.) foglalkozik. Az olyan kisvárosokban mint Velsen, ahol a könyvtárunk is van, több mint hatvan ilyen magán segélyhelyet számláltunk meg. A közelmúltban jelentés készült, amely többféle szociális kérdés megoldását szolgáló egylépcsős segítő állomások létrehozását hivatott segíteni. Sajnos, a jogi tanácsadással foglalkozó kereskedelmi jellegű intézmények, mint pl. a jogtanácsosok, nem szerepelnek a rendszerben. Ismét felteszem a kérdést: ha a társadalmi szervezetek és intézmények maguk is foglalkoznak e problémával, és megkísérik egylépcsős segélyszolgálatok létrehozásával megoldani azt, mi lehet mégis a közművelődési könyvtárak feladata?

1.3. Munkaügyi információ

A szervezetek egy harmadik csoportja nem régen jelent meg Velsenben. Ezek a munkával foglalkozó szervezetek, nemcsak munkaközvetítő irodák, hanem egyéb, szintén a munkával foglalkozó szervezetek, mint például a női munka irodája, a társadalmi- (önkéntes) munka irodája és a szakképzéssel foglalkozó kereskedelmi jellegű szervezetek. Ezeket sem vették fel, és a problémát részben a helyi szociális szervezet kezeli, különös tekintettel a munkanélküliekre vagy a helyi gazdasági szolgálatokra, amelyek a magánvállalkozások indítása iránt érdeklődőkkel foglalkoznak. Ismét felteszem a kérdést, mi lehet a

közművelődési könyvtárak szerepe, ha a munkaügyi szervezetek maguk szervezik és fejlesztik egylépcsős közvetítő irodájukat?

1.4. Idegenforgalmi információ

Mindeddig az idegenforgalmi tájékoztatás volt a legjobban szervezett terület. Minden nagy és kisebb városban van idegenforgalmi iroda, ahol az emberek tájékozódhatnak a helyi eseményekről, térképeket vásárolhatnak, szállodai szobát foglalhatnak, színházjegyeket rendelhetnek, és időnként utazási információt kaphatnak, a helyi közlekedési eszközökre jegyeket vásárolhatnak. A kereskedelmi jellegű utazási irodák és a vasúti tájékoztató szolgálatok ismét csak kimaradnak. Ezek után foglalkozzanak-e a közművelődési könyvtárak egyáltalán az idegenforgalmi információval, amikor ezt a területet hagyományosan olyan jól ellátják a helyi idegenforgalmi irodák?

1.5. Üzleti információ

Eddig a közönségnek szánt nyilvános információval foglalkoztam, de helyi vagy tartományi kereskedelmi kamarák vezetésével más kooperációs törekvések is vannak az információ megosztására, például üzleti információ a cégek számára, az induló vállalkozások számára stb. Most nem foglalkozom ezekkel, mert csak azon közművelődési könyvtáraknak érdekesek ezek, amelyek külön részleget alapítottak az üzleti információ kezelésére. Inkább a közönségnek szóló információra koncentrálok.

2. Definíció

Ideje meghatározni a „nyilvános információt” (public information). Nyilvános információ mindaz az információ, amelyre egyéneknek és állampolgárok csoportjainak szükségük van egyéni, szociális és kulturális fejlődésükhöz és működésükhöz. Ez kizárja a szakmai információt, azt az orvosi, egészségügyi információt, amelyet manapság a családorvosok, kórházak, szülészek, pszichológusok és gyógyszerészek osztanak

meg a drog-nyilvántartás javítása érdekében. Ugyanez vonatkozik azon gazdasági, pénzügyi és jogi információra is, amelyet e területek szakértői használnak fel.

Kizárja az egyéni segítségre és tanácsadásra felhasznált információt is. A közművelődési könyvtár nem idegenforgalmi iroda, ahol valaki szállodai szobát foglalhat; nem munkaközvetítő, ahol állást szerezhet; nem közigazgatási iroda, ahol segílyt kaphat; nem ingatlanügynök, akinél házvásárlási szerződést írhat alá; se nem bank, ahol jelzálog ügyletet intézhet.

3. A közművelődési könyvtár szerepe

Többször is feltettem a kérdést, van-e a közművelődési könyvtárnak szerepe az ilyen típusú információ-szétsugárzásban a nagyközönség számára. Meggyőződésem, hogy igen, és a kérdésre a választ a kulcsinformáció fogalma adja meg. Hatását tekintve a nyilvános információt kulcsinformációként írhatjuk le, mert olyan információt kínál, amely a specializált – kormányzati és nem kormányzati – szervezetek és intézmények ajtaját nyitja meg. Ahogyan a tájékozódás a dokumentumok teljes szövegéhez vezet el, a kulcsinformáció olyan személyekhez, egyesületekhez, szervezetekhez és intézményekhez utalja a könyvtárhasználókat, amelyek támogathatják a segítséget keresőt.

3.1. Miért fordulnak az emberek a közművelődési könyvtárakhoz információért?

Több okból keresnek az emberek információt a közművelődési könyvtárakban. Nyilvánvaló, hogy azért, mert a könyvtár minden ismeretterületéről, fontos társadalmi kérdésről rengeteg nyomtatott információval rendelkezik könyvben, folyóiratokban, újságokban, prospektusokban vagy számítógépes formában. Jó esély van arra, hogy az ember a könyvtár állományában megtalálja a válaszokat. Másodszor, szakképzett személyzetre lehet támaszkodni, amely segíteni tud abban, hogy a kérdésekre választ kapjanak. Harmadszor, a közművelődési könyvtár lehetővé teszi a használói számára azt, hogy magánügyeikkel semleges módon foglalkozzanak, ami-

re nincs mód, ha segélyprogramokhoz fordulnak. A közművelődési könyvtárak a tájékoztató pultnál feltett egészségügyi, jogi vagy pénzügyi kérdésekből nem kezdenek az illető jövedelmére vonatkozó beszélgetést. Ettől senkinek sem kell tartania.

A közművelődési könyvtárak információs munkatársai pontosan tisztában vannak azzal, hogy a pultnál feltett kérdés mögött meghúzódik egy rejtett kérdés is. Ha valaki az öröklődő betegségekről kér könyvet vagy tájékoztatást, nagyon valószínű, hogy a családjában van valakinek ilyen betegsége, és a könyvtárhasználó egy speciális beteg-egyesület címét keresi. Ha valaki a tanulmányi ösztöndíjakról kér információt, nyilvánvaló, hogy jelentkezési lapot vagy pénzügyi tanácsot vár. Ha valaki műemlékekről kér adatokat, előfordulhat, hogy a védett épületek jegyzékét akarja látni, hogy megtudja, rajta van-e a saját háza ezen a listán. Ha valaki az eutanáziáról szóló könyveket keresi, gyakran előfordul, hogy a családjában haldoklóval kell foglalkoznia.

Vannak, akik elmondják, miért kérnek információt, vannak, akik nem. És gondolhatják, hogy a kérdéseket meglehetősen semleges módon teszik fel, hogy az érzelmi vagy pénzügyi vonatkozásait elfedjék. Az egészségügyi és pénzügyi problémák az emberek magánéletéhez tartoznak. Az emberek mégsem fordulnak egyenesen a specialistákhoz vagy szakintézményekhez, mégha tudnak is ezek létezéséről. Először fel akarnak készülni arra, hogy felkeressék ezeket, előzetesen akarnak gondolkodni a problémán. Vagy éppen fordítva, az emberek a specialista felkeresése után is kereshetnek információt. Ha nagyon bántja, hogy orvosa szerint egy bizonyos betegségben szenved, szívesebben megy el a könyvtárba, hogy tájékozódjon e betegségről, mint hogy megkérdezze az orvost. Több orvost is ismerek, akik betegeiket a könyvtárba küldik információért. Egy dolog magától értetődik, az emberek azért kérenek információt, mert szükségük van rá.

3.2. Mit gondolnak maguk a könyvtárak? Miért kell közhasznú információs szolgáltatást nyújtaniuk?

A könyvtáraknak is megvannak a saját indokaik a közhasznú információs szolgáltatás létesítésére. A fő ok, legalábbis Hollandiában az, hogy a közművelődési könyvtárak mostanában nagy fi-

gyelmet szentelnek tájékoztató funkciójuknak, mert szeretnék helyreállítani az egyensúlyt a közművelődési könyvtár információs, oktatási, kulturális és rekreációs funkciói között. Az utóbbi húsz évben a holland közművelődési könyvtárak elsősorban a rekreációs olvasmányok kölcsönzésére szolgáló rendszerként tevékenykedtek.

Ez azonban nem felelt meg teljesen azoknak a motívumoknak, amelyek a kezdet kezdetén a közművelődési könyvtárak alapításához vezettek, mert száz éve azért hozták ezeket létre, hogy a társadalom alsóbb osztályainak kulturális színvonalát emeljék. Több évvel ezelőtt nyilvános vita bontakozott ki Hollandiában arról, hogy a könyvtárhasználók fizessenek vagy sem a szolgáltatásokért, amelyekhez hasonlókért – egy színházi előadás megtekintéséért, egy koncert meghallgatásáért, sportolásért vagy egy múzeum meglátogatásáért – mások fizetnek. Erre válaszként a könyvtárak sokkal nagyobb figyelmet kezdtek szentelni információs értékeiknek. Ez idő tájt megváltozott a könyvtári törvény és a könyvtárak a holland állam helyett a helyi hatóságoktól kezdtek függeni, ezért a helyi közhasznú információ került előtérbe. Ez történt a velseni könyvtárban is.

3.3. *E változás a valóságban*

A holland könyvtári törvénynek köszönhetően jelentős mértékben javult a könyvtárügy helyzete Hollandiában: jobb gyűjtemények, több és képzetesebb személyzet és több, jobban felszerelt könyvtár jelzi ezt. Mivel a könyvtári törvény szerint a gyermekek és a 18 éven aluli fiatalok számára ingyenes a könyvtárhasználat, és a felnőttek és idősek által fizetendő díj is szerény maradt, a használók száma rendkívül megnőtt. Jelenleg könyvtárunknak a helyi lakosság 36%-a a tagja. A könyvtári törvény ezen kívül egyenjogúvá tette a könyveket és audiovizuális anyagokat, és ez lehetővé tette, hogy a számítógépes információt a könyvekkel és az audiovizuális információval egyformán kezeljük. Így amikor a könyvtár közhasznú információs programot indít, igen sok felhasználóra számíthat, jól képzett személyzetre támaszkodhat, kiterjedt könyvtári hálózat áll mögötte, és a könyveken és más papír alapú adathordozókon túl a többi információforrást is nagy mértékben használja.

4. Közhasznú információ Velsenben

Hadd mondjam el, hogyan foglalkozik a velseni könyvtár a közhasznú információval. 1989-ben automatizálták a könyvtárat az ALS rendszer felhasználásával, amit a Tartományi Könyvtári Központ ajánlott. A szerződés tartalmazta, hogy a könyvtári központ közhasznú információkezelő programot is ad, a katalogizáló, kölcsönző és használó-nyilvántartó szoftverek mellett. A közhasznú információs szoftver akkor még nem állt rendelkezésre, csak 1990 elejére.

Ettől kezdve a tartományi könyvtári központtal szorosan együttműködve kísérleti programot indítottunk. Az első terület, amellyel foglalkozni akartunk, az iskolán kívüli oktatás volt, amelyet több szervezet nyújtott, nemcsak magában Velsenben, hanem a közeli városokban, Haarlemben, Beverwijkben is, mert a velseniek könnyen el tudják érni ezeket a helyeket. Másodjára valamennyi velseni egyesület, intézmény és szervezet teljes címjegyzékét készítettük el. Ezt követte a helyhatósági szabályozásokra és határozatokra és az önkéntes munkalehetőségekre vonatkozó adatok felvétele. A tartományi könyvtári központ maga is gyűjtötte több száz különböző egészségügyi egyesület és a területi hatóságok adatait.

Jelenleg mindenféle velseni szociális és jóléti szervezet kulcsinformációit dolgozzuk fel. Az adatbázis már meglehetősen tele van, ugyanakkor még számos területet – sport, egészségügy, pénzügy, környezetvédelem, egyházak stb. – kell kidolgoznunk. Ezt akkor lehet elvégezni, ha a helyi információt átveszik a helyi hatóságok, és a szociális és jóléti szervezetek is lefedik saját információjukat. Ez az év folyamán várható.

A közművelődési könyvtár szerepe ezután a helyi hálózat karbantartására, a terminológiai egységesítésre korlátozódik, és a kisebb szervezeteket és intézményeket segíti abban, hogy információjuk bekerüljön az adatbázisba.

5. Ügyetlenségből fakadó kudarcok

A közhasznú információs szolgálat nem alakítható ki két hét alatt. Hollandiában sok ilyen szolgálat létrehozására tett kísérlet végződött kudarccal. Ennek a fő oka az, hogy sem a nagyközönség nem használta ezeket, sem az informá-

ciószolgáltatók, de még a könyvtári személyzet sem. Miért?

A használók, különösen az etnikai kisebbségek közé tartozó, írni-olvasni kevésbé tudók, nem tudtak információt keresni a számítógépekben. Az adatbázisba gyűjtött információ olyan kérdésekre tartalmazta a választ, amelyet nem tettek fel, a kínált információ már nyomtatott formában is rendelkezésre állt, és a tárolt információt nem tartották karban.

A könyvtári személyzet nem használta ki teljesen az információs rendszert, főként az ilyen információs rendszerek hatékonyságával szembeni jogos szkepticizmusa miatt, de azért is, mert szívesebben látta volna, ha az ilyen információs rendszerre fordított nagy összeggel inkább gyarapítási keretüket növelték volna.

Végül az információellátók azért nem használták az információs rendszert, mert ők sem hittek hatékonyságában, és főként, mert a legtöbb információellátó feladata kettős: tájékoztatás és segítség. Számukra sokkal fontosabb volt, hogy a kérdéseket azonnal, a pult mellett válaszolják meg, mert véleményük szerint az emberek valójában segítséget keresnek, nem információt. Ehhez kapcsolódik, hogy véleményük szerint a legjobb információt csak specialisták adhatják. A könyvtárosok lehetnek tájékozottak, de nem orvosok, munkaügyi vagy lakásügyi szakértők, adótanácsadók.

Mindez érvényes a velseni információszolgáltatásra is, de van egy fontos különbség: az idő. A legtöbb könyvtár rövid – egy-két éves – kísérletbe fogott, amelyre külön támogatást kapott az államtól, a tartományi vagy helyi hatóságoktól. Ez után az időszak után értékelés következett, és azt találták, hogy megfeleltek az eredeti céloknak. Mivel nem volt valódi perspektíva, a támogatásokat megvonták, és a szolgáltatást megszüntették.

Mások esetleg sikeresek. Éppen most hallottam egy holland város, Wijchen közhasznú információs szolgáltatóról, ahol a keresések száma 1991-ről 1992-re 12 000-ről 18 000-re nőtt, és a szolgáltatást különböző intézményekben működő, 24 terminálos hálózat támogatja. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen hálózat költség-hatékony legyen, tízszer több kérdést kellene feltenni a rendszerek. Velsenben az információs szolgálat külön kormányzati vagy helyhatósági támogatás nélkül jött létre. Ahhoz, hogy egy új termék egy-

szerű ötletből rendszeres szolgáltatássá váljon, több évre van szükség, feltéve, hogy egyáltalán megfelel az elvárásoknak. E felfogás a kereskedelmi és ipari vállalkozásoktól származik, amelyek új termékekkel és szolgáltatásokkal próbálják a piacot meghódítani.

Néha nagyon hosszú ez az időszak (nehéz elképzelni, hogy a televíziót csak a második világháború után fejlesztették ki, és húsz évnek vagy még többnek kellett eltelnie, míg a tévékészülék minden házban megtalálható lett), máskor kevesebb időre van szükség (a fax például három év alatt terjedt el az üzleti piacon, de több esztendőbe is beletelik, hogy minden otthonban ott legyen a telefon mellett). Ne feledjük, hogy 60 év alatt fejlődtek a könyvtárak olyanná, amilyenek ma, 15-20 év kellett ahhoz, hogy a könyv mellett a többi dokumentumtípust is a rendszeres szolgáltatások körébe vonják a közművelődési könyvtárakban (és még mindig nem mindenhol elfogadták).

Velsenben szükségünk van némi időre, hogy feloldjuk a közhasznú információszolgáltató rendszerekkel szembeni szkepticizmust, teljessé tegyük az információs bázist, felvegyük a kapcsolatot a közhasznú információk terjesztőivel, és megismertessük a nagyközönséggel az új szolgáltatást. Sikerrel járunk? Nem tudom, de azt igen, hogy eddig sikeresek vagyunk. Az adatbankunk gazdag, mind a helyhatósági szervezetek, mint a jóléti szervezetek szeretnének együttműködni velünk, és az információs rendszer jól illeszkedik a tevékenységeinkbe.

Ami a nyilvános használatot és a könyvtári személyzetet illeti, nemrégiben megváltoztattuk a célunkat: jelenleg a közhasznú információs rendszert inkább a könyvtári személyzet és a szakértők segédeszközének tekintjük, mint olyan információs rendszernek, amelyet közvetlenül a felhasználók vehetnek igénybe, ami nem azt jelenti, hogy a használók ne férhetnének hozzá. Hozzáférhetnek és ez így lesz a jövőben is. Még hosszú út áll azonban előttünk mielőtt megmondhatnánk, vajon az egész munka sikeres-e. Ezért, ha a közhasznú információs rendszert fel akarja venni könyvtári szolgáltatásai közé, adjon időt arra, hogy kialakulhasson, különben kárba vesznek erőfeszítései és a közpénzek, amelyeket erre fordítottak.

6. A változás ideje

Tudjuk, hogy az emberek egyre kevesebbet olvasnak. Annak ellenére, hogy több ember lép be a könyvtárba, a kölcsönzések száma csökken (a mi könyvtárunkban 2300-zal több a használók száma, de 40 000-rel kevesebb volt a kölcsönzé-

Az amerikai és német tárgyszórendszerekről

Rónai Tamás

Bevezetés

Több mint két esztendeje annak, hogy *Horváth Tibor*, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke egy általános tárgyszórendszer kidolgozását javasolta. Az előterjesztést e folyóirat hasábjain is olvashatták. Ebben az induló szakaszban is nyilvánvaló, hogy az általános tárgyszójegyzék sem lehet meg egységes alkalmazási szabályok nélkül. Ezért talán nem érdektelen megismerni az amerikai és a német tárgyszórendszerek fontosabb szabályait.

Dolgozatunk fő célkitűzése tehát az, hogy hazai tárgyszórendszerünk alkalmazásához módszereket és eljárásokat keressen. Ennek érdekében összehasonlítjuk a német és amerikai nyelvetérület tárgyszavazási gyakorlatát, felhívjuk a figyelmet a tárgyszó kategóriákra és az információkereső nyelvek „nyitott” és „zárt” szótáira. A

sek száma 1992-ben, és ez hatalmas csökkenés.) Nem hiszem, hogy ennél bármi nagyobb ösztönzést jelentene arra, hogy megváltoztassuk a politikánkat. Ideje változtatni. A közhasznú információszolgáltatás az egyetlen lehetőség arra, hogy a visszaesést ismét növekedéssé változtassuk. A lehetőség a kezünkben van.

Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress), az USA Országos Orvostudományi Könyvtára tárgyszórendszerének, a Sears-féle tárgyszójegyzéknek, továbbá a német RSWK (Regeln für den Schlagwortkatalog) tárgyszószintaxisának ismertetésével a már említett célokon túl, arra is törekedünk, hogy sémákat adjunk a lexikai egységek sorrendjére.

A Library of Congress tárgyszórendszere

Cutter munkásságának első gyümölcsei 1892-ben értek be, amikor az ALA (Amerikai Könyvtáros Egyesület) lakewoodi konferenciáján bizottságot hozott létre egy általános tárgyszójegyzék elveinek kidolgozására². Hosszú és kemény munka eredményeként 1911-ben publikálták a „*List of Subject Headings for Use in Dictionary Catalogs*” (Tárgyszójegyzék szótárkatalógusok használatához) (Chicago, American Library Association, 1911.) c. művet. E munka felhasználásával alakult ki a Library of Congress általános tárgyszójegyzéke. Tizennegyedik kiadása 1991-ben jelent meg, amely nemcsak nyomtatott formában, hanem CD-ROM változatban, valamint mikroformátumban is hozzáférhető.

A tárgyszójegyzék szerkesztési elveiben a 11. kiadás óta jelentős változások történtek. A korábbi összeállítások a „klasszikus” szótárkatalógusok számára készültek, tehát bőségesen alkalmaztak „gyűjtőfogalmakat” a rokon természetű anyag „összehozására”.

A 11. kiadástól az összeállítás szellemét már a teaurusz-szerkesztési elvek is befolyásolták³. Az új irányba történő elmozdulást nyilvánvalóan a

számítógépes online katalógusoknak való megfelelés követelménye diktálta. A számítógépes információkeresés koncepciójának nem a kevés, hanem a sok belépési és kombinációs lehetőség felel meg, amelyet a lexikai egységek messzemenő posztkoordinálásával érhetünk el. Ezzel szemben a „klasszikus” cédula vagy kötet formájú tárgyszó-, illetve szótárkatalógusokban, a kombinációs lehetőségek korlátozása a cél, azért hogy elkerüljék a katalógusok „felduzzasztását” vagy a kötetkatalógusok esetében az oldalszámot csökkenthessék.

A minőségi változások mellett a mennyiségi változások is jelentősek. Az ötödik kiadásban 21 451, a nyolcadikban 95 920, a tizenegyedikben 162 750 és a legújabb keletű tizenegyedikben 186 000 lexikai egység található⁴. A mennyiségi különbségeknek természetesen következményei is vannak. A kisebb terjedelmű jegyzékekben a specifikus lexikai egységek száma viszonylag kevés, azért mert csak így lehetséges a feltárt dokumentumok túlzott mértékű szétszóródásának megakadályozása a katalógusokban. A nagyobb terjedelmű jegyzék nemcsak mennyiségi többletet nyújt, hanem a lexikai egységek mélyebb struktúrállásával, kapcsolataik és összefüggéseik bemutatásával jelentős segítséget is ad mind a tárgyszavazónak, mind a felhasználónak.

Az alábbi ábrán a Library of Congress tárgyszójegyzékének (a továbbiakban: LCSH) egy tipikus részletét mutatjuk be.

Az LCSH egy tipikus részlete

Agricultural machinery	<i>(May Subd Geog)</i>
	<i>[S671-S760]</i>
UF	Agriculture—Equipment and supplies Crops—Machinery Farm machinery
BT	Farm supply industries Implements, utensils, etc. Tools
RT	Farm equipment Machine-tractor stations
SA	<i>subdivision Machinery under names of crops, e.g. Corn—Machinery</i>
NT	Agricultural engineering Agricultural implements Agricultural instruments Corn planters (Machines) Cotton planters (Machines)

A fogalmak közötti legfontosabb értelmi összefüggéseket szabványosított reláció jelekkel adják meg: a fölérendeltet (BT), az alárendeltet (NT), a rokonságot (RT) továbbá a preferenciát (UF), amely a „használd helyetté”-nek felel meg, valamint a feltételes utalást (SA) formában. A „lásd még:” (SA) azért feltételes utalás, mert a felhasználó maga dönti el, hogy akar-e élni a felkínált lehetőséggel. Szintén érdemes felfigyelnünk arra is, hogy az LCSH lexikai egységei mellett (az első kiadás óta változatlanul) feltüntetik a Library of Congress osztályozási jelzeteit (a továbbiakban: LCC) is.

Például:

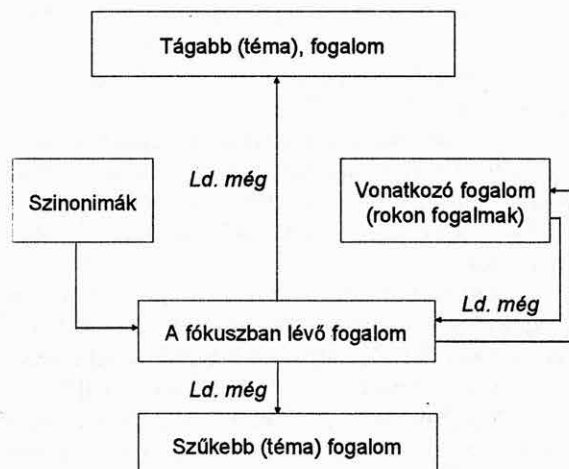
Agricultural machinery (mezőgazdasági gépezet)
[S671-S760]

Diesel motor (Diesel-motor)
[TJ 795]

Norwegian language (Norvég nyelv)
[PD 2571-2699]

Ezzel a megoldással nemcsak összekapcsolják a két rendszert, hanem az LCSH „szakcsoportos mutatóra” is szert tesz. Csakhogy a „szakcsoportos mutatóval”, azaz az LCC-vel való összekapcsolás előnyei csak online üzemmódban érvényesülhetnek.

Amint arra már utaltunk, az LCSH 11. kiadása fordulópont volt. Addig Cutter nyomvonalán haladt, és beírta a *Ld.*: utalók és a *Ld. még*: hivatkozások alkalmazásával. Erre épülve, de azt meghaladva jött létre a mai szerkezet, amelyet sematikusán a következőképpen ábrázolhatunk:

Az LCSH struktúrájában tehát már a 11. kiadás előtt potenciálisan adva voltak a tezasz-szerkesztés irányába való elmozdulás lehetőségei.

A tárgyszójegyzéket elemző amerikai szakírók, *Haykin, Daily* és mások felhívják figyelmünket arra is, hogy az LCSH-ban a specifikus tárgyszavak száma viszonylag kevés⁵. Ezt annak tulajdonítják, hogy a specifikus tárgyszavak alkotására akkor kerül sor, amikor valamely generikus tárgyszót részletezni kell, mert a tárgyszókatalógusban túl nagy számú mű jellemezhető vele.

Az LCSH ötödik (1948. évi) és nyolcadik (1966. évi) kiadásaiban található lexikai egységek összehasonlító vizsgálatát *Daily* végezte el. Ennek során az alábbi százalékos eredményre jutott⁶:

lexikai egységek	5. kiadás 8. kiadás	
	%	%
Egytagú:	31,8	10,8
Kéttagú:	34,4	35
Kettőnél több tagú:	2,8	8,0
Invertáltak:	6,8	9,5
Összesen:	75,8	63,3
Értelmezők:	6,0	11,2
Funkcionális szavak:	10,4	14,0
Egyebek:	7,8	11,5

Daily vizsgálataiból kiderül az is, hogy az egytagúak mind főnévi alakban fordulnak elő. Ez megfelel a *Prevošt* és *Haykin* nevével fémjelzett főnév-szabálynak⁷. Érdemes felfigyelnünk arra is, hogy a vizsgált időszakban az egytagúak száma majdnem a harmadára csökkent, mialatt a kettő vagy annál több tagból állók száma növekedett. Ez a tendencia a 11. kiadásig tartott. Attól kezdve az egytagúak száma ismét emelkedni kezdett, mivel a számítógépes korszak már nem a prekoordináció, hanem a lexikai egységek messzemenő posztkoordinálásának igényével jelentkezett.

Ha valamely dokumentum tárgya egy vagy több mellérendelt tárgyszóval kifejezhető, akkor annak tárgyszavazása igen egyszerű, például: DOGS, SCHOOLS, VISCOSITY (kutyák, iskolák, nyúlósság) stb.

A példákból az is kiderül, hogy a tárgyakat dolgokat jelölő lexikai egységeket többes számban adják meg. (E gyakorlat többé-kevésbé meg egyezik hazai tárgyszavazási praxisunkkal.)

A kétszavasok típusukban rendszerint jelzős szerkezetűek (első helyen a jelző, ha az értelemhordozó), például:

LOCAL TAXATION (Helyi adózás)
NUCLEAR PHYSICS (Nukleáris fizika)

Ha a téma maga a jelzett tárgyszó, akkor a jelző invertált alakban hátravetve szerepel, például:

ART, AMERICAN (Művészet, amerikai)
ART, MEDIEVAL (Művészet, középkori)
BRIDGES, CONCRETE (Hidak, vasbeton)

A hátravetett (invertált) elemek rendszerint (etnikai) népnévi jelzők, nyelveket, időtartamot, illetve periódusokat határoznak meg, vagy nagyobb tárgyi csoportok jelzői. A szintaktikai szabályok a több lexikai egységből álló kifejezésekre (összetett tárgyszavakra) vonatkoznak. A komponensek közötti kapcsolatok paradigmikus* jellegűek, ezért sorrendjük nem közömbös. A lánc élén álló lexikai egység a vezérszó (más elnevezéssel és a továbbiakban: főtárgyszó). A hozzá kapcsolódó komponensek (a továbbiakban: altárgyszavak) módosítják a főtárgyszó fogalmi terjedelmét, illetve tartalmát. A főtárgyszó a keresést vezérli, és osztályozáselméleti szempontból efe-mer osztályalkotó.

Az LCSH 1974-ig következetesen felsorolta az egyes főtárgyszavakhoz rendelhető altárgyszavakat. A tárgyszavazáskor közvetlenül kiválasztható volt a megfelelőnek ítélt összetett tárgyszó⁸.

1974 után azonban bevezették az ún. „szabadon lebegtetett” altárgyszavak rendszerét, amely azt jelenti, hogy az altárgyszavak mint építőelemek rendelhetők a főtárgyszavakhoz, meghatározott szabályok betartása mellett⁹. Az építőelemek nem mások, mint a tárgyszókatégoriák, amelyekbe a tárgyszavazáskor, az előre definiált szabályrendszernek megfelelően, besorolják a tárgyszavakat. Az „építőelemek”, azaz a tárgyszókatégoriák sorrendje is adott. Az LCSH vizsgálata alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy az LCSH az alábbi tárgyszókatégoriák használatát engedi meg¹⁰:

1. formai;
2. kronológikus;
3. földrajzi;
4. osztó, a keresést nem vezérlő;
5. személy, illetve testületi nevek.

* Paradigmatikusnak nevezzük azokat a kapcsolatokat, amelyek nem nyelvi mondatba szerveződött összetett kifejezés elemei, szavai között fennállnak.

A formai tárgyszókatégoriába tartozó altárgyszavak a dokumentumokra vonatkozó állítások, tehát azokról jelentenek ki formai jellemzőket, például: *-Abstracts (Referátumok)*, *-Catalogs (Katalógusok)*, *-Dictionaries (Szótárak)*, *-Digests (Tömörítvények)*, *-Handbooks (Kézikönyvek)* stb.

A kronológikus tárgyszókatégoriához tartozók korszakokat jelölnek, például:

EDUCATION - 1945-1964 (Oktatás - 1945-1964),
PHILOSOPHY, FRENCH - 18th century (Filozófia,
francia - 18.sz.),
ART, CHINESE - To 221 B.C. (Művészet, kínai -
i.e. 221-ig)

Az ilyen típusú időtartam jelölések igen jók a cédulakatalógusok szakcsoportjainak tagolására, online, OPAC katalógusokban az irodalom böngészésére, de az OPAC keretei között nem alkalmasak az évszámok pontos keresésére.

A földrajzi, illetve a helymegjelölő altárgyszavak használatának engedélyezése, illetve tiltása mindig a főtárgyszót követő kerek zárójelben található utasítástól függ. A főtárgyszót követő „(MAY SUBD GEOG)” értelemszerűen engedélyezi a földrajzi altárgyszavak szükség szerinti alkalmazását, „(NOT SUBD GEOG)” pedig tiltja. A „LABOR SUPPLY” esetében a földrajzi altárgyszó használata engedélyezett, mint például a következőkben:

LABOR SUPPLY - FRANCE (Munkaerővel
való ellátottság - Franciaország)
LABOR SUPPLY - FRANCE - PARIS
(Munkaerővel való ellátottság - Franciaország
- Párizs)

Ha a földrajzi kategóriába tartozó altárgyszó engedélyezett, akkor az mindig a főtárgyszót követi.

A keresést nem vezérlő, „osztó” tárgyszavak szintén altárgyszóként jelennek meg, például:

- (1) TECHNOLOGY - FRANCE - HISTORY
-18th CENTURY - JUVENILE LITERATURE
(Technológia - Franciaország - Történet - 18.sz.
- Ifjúsági irodalom)
- (2) GREAT BRITAIN - HISTORY - NORMAN
PERIOD, 1066-1145 - SOURCES -
BIBLIOGRAPHY
(Nagy-Britannia - Történet - Normann-korszak,
1066-1145 - Források - Bibliográfia)
- (3) RAILROADS - FRANCE - TRAINS - STATISTICS
(Vasutak - Franciaország - Statisztika)

A példákból az alábbi sémák alkothatók:

(1) [Fő-(szak-)tárgyszó] - [helyet jelölő altárgyszó] - [osztó altárgyszó] - [kronológikus altárgyszó] - [formai altárgyszó]

(2) [Helyet jelölő főtárgyszó] - [osztó altárgyszó] - [kronológikus altárgyszó] - [formai altárgyszó]

(3) [Fő-(szak-)tárgyszó] - [helyet jelölő altárgyszó] - [osztó altárgyszó] - [formai altárgyszó]

Mindezek alapján megállapítható az is, hogy a főtárgyszó nemcsak szaktárgyszó, hanem földrajzi helymegjelölés is lehet.

A személy, illetve testületi nevek tipikusan „szabadon lebegtetett” altárgyszavak. Ezek modelljeit a „Table of Pattern Headings” elnevezésű táblázatban találjuk meg¹¹. Ennek megfelelően például az EDUCATIONAL INSTITUTIONS (oktatási intézmények) vagy a MUSICIANS (itt: zeneszerzők) főtárgyszavakhoz bármely felsőoktatási intézmény nevét, illetve zeneszerző nevét altárgyszóként megadhatjuk, függetlenül attól, hogy az a LCSH-ban szerepel-e vagy sem, például:

- (1) EDUCATIONAL INSTITUTIONS - UNITED STATES - HARVARD UNIVERSITY
- (2) EDUCATIONAL INSTITUTIONS - HUNGARY - DEBRECEN - KLTE UNIVERSITY
- (3) MUSICIANS - GERMANY - Wagner, Richard, 1813-1883
- (4) MUSICIANS - HUNGARY - Király, László, 1953-

Mindezekből az is következik, hogy az LCSH feltételezi egy „nyitott szótár” létét, amelyből a szabályrendszer figyelembevételével mi is lehívtuk egyik egyetemünk (KLTE), illetve kortárs zeneszerzőnk (Király László) nevét.

E rövid áttekintés alapján már tehetünk néhány megállapítást.

- ♦ Az LCSH elméletileg három fő részből áll: a szabványos tárgyszójegyzékből, a szakirodalomban egészen eddig meg sem említett „nyitott szótárból”, (amely szerintünk nem más, mint valamely természetes nyelv, konkrétan az angol, szókészletének gyűjteménye), valamint az LCSH-től függetlenül létező LCC osztályozási rendszerből.
- ♦ A tezaurus-szerkezethez való közelítésével, a specifikus deskriptorok számának növelésével az OPAC¹² katalógusok messzemenő posztkoordinációs igényeinek kísérel meg eleget tenni. Vélemé-

nyünk szerint az LCSH online környezetben csak akkor lesz igazán eredményes, ha felhagy az invertált alakok alkalmazásával és a jelző - főnév összetételeket sem használja.

- Az már most is bizonyos, hogy az LCSH online teauruszként is funkcionálhat, összekapcsolva az LCSH alapján indexelt valamelyik adatbázissal.

Az LCSH jelenlegi formájában még nem mindenben felel meg az online katalógusok követelményeinek. Ezt jelzi például az Észak Karolinai Állami Egyetem OPAC keresési kísérlete az LCSH-val, ahol 3707 keresőkérdésből 2008 nulla találattal végződött¹³. A sikertelenség 29,2%-ban a keresőelemek nem megfelelő grammatikai alakjának volt tulajdonítható¹⁴.

A Sears-féle tárgyszójegyzék

Minnie Earl Sears 1923-ban publikálta a „*List of Subject Headings for Small Libraries*” (Tárgyszójegyzék a kis könyvtárak számára) c. munkáját. Az első kiadást tizenegy további követte¹⁵. A negyedik és az ötödik kiadást *Isabel Stevenson Monro*, a hatodik, a hetedik, valamint a nyolcadik kiadásokat *Bertha Margaret Frick*, a továbbiakat *Barbara Marietta Wesby* szerkesztette. Monro nemcsak a kiadvány terjedelmét növelte, hanem a tárgyszavak mellett a Dewey-féle Tizedes Osztályozás rövidített kiadásainak a jelzeteit is feltüntette. A jegyzékbe felvett tárgyszavak számát Frick is gyarapította, és ezenfelül bevezette az LCSH-ban akkor használatos X (Lásd:) utalókat és az XX (Lásd még:) hivatkozásokat¹⁶.

Frick az összeállítás címét is megváltoztatta azzal, hogy abból elhagyta a „kis könyvtárak számára” szöveget. Ezzel is jelezni kívánta, hogy Sears eredeti szándékától eltérően a tárgyszójegyzéket már számos közepes nagyságrendű (főként iskolai) könyvtárnak is szánta. A Frick-féle összeállítás ezzel ráállt az LCSH nyomvonalára és annak tárgyszókészletéből válogatva, bővítette lexikai egységeinek számát és kissé leegyszerűsítve, de követte annak szabályrendszerét. Következő ábránk ezt illusztrálja.

Wesby a Sears-féle jegyzék 1965-ben megjelent kilencedik kiadásában a Dewey-féle jelzeteit elhagyta, és helyettük a Library of Congress osztályozási jelzeteit (LCC) adta meg. E változta-

A Sears-féle tárgyszójegyzék egy tipikus részlete.

Humorous stories. See Wit and humor
Hundred Years' War, 1339-1453 944
xx Europe—History—476-1492; France—
History—House of Valois, 1328-
1589; Gt. Brit.—History—Lancaster
and York, 1399-1485
Hungarian language 494
x Magyar language
Hungarian literature 894
x Magyar literature
Hungarians in the U.S. 325.2
Use same form for Hungarians in other
countries, states, etc., e.g. Hun-
garians in Austria
Hungary—History 943.9
Hungary—History—Revolution, 1956 943.9
xx Revolutions

tásnak is az volt a célja, hogy a szabványos amerikai tárgyszójegyzékhez (az LCSH-hoz) még jobban közelítsen. (Más értelmezés aligha lehetséges, hiszen a Kongresszusi Könyvtár központi szolgáltatásaiban, – mind a mágnesszalagos MARC formátumban, mind a nyomtatott katalóguscédulákon – a Dewey-féle és az LCC jelzeteit egyaránt megadja, és az LCSH tárgyszavait is feltünteti.

A Sears-féle jegyzék így egyre jobban az LCSH-hoz kötődik, és annak egyik szintjét képviseli. Mindez nem hátrány, inkább előny, mivel a felhasználók a különböző típusú és nagyságrendű könyvtárakban már az általuk megszokott formákkal találkozhatnak.

A Medical Subject Headings (MeSH)

Az USA Országos Orvostudományi Könyvtára, a National Library of Medicine (a továbbiakban: NLM) dolgozta ki a Medical Subject Headings (a továbbiakban: MeSH) elnevezésű, orvostudományi tárgyszórendszert. (Az összeállítás eredetileg az *Index Medicus* c. referáló folyóirathoz készült.) A MeSH 1971 óta a MEDLINE információkereső nyelve.

A MeSH-nek két változata van, az egyik az *Index Medicus MeSH*, a másik az annotált MeSH. *Borsy Tamás* mindkettőt vizsgálta¹⁷, ezért a két változat jellemzőinek ismertetésétől ezúttal elte-

kintünk. Ezen a helyen csak arra szeretnénk utalni, hogy az annotált MeSH változatban a SEE UNDER (jele: SU) utalás segítségével lehet eljutni a non-deszkriptortól a fölérendeltekhez. Mindezek mellett vannak speciális, ún. „major” deszkriptorok, amelyek vagy formaiak (például: CURRENT BIBLIOGRAPHY, MONOGRAPH, REVIEW stb.), vagy kategóriajelölők (például: ANIMAL, FEMALE, HUMAN stb.). A kategóriajelölőket „check tag”-nek (ellenőrző címkének) nevezik, és indexeléskor az egyes dokumentumokhoz kötelezően hozzárendelik. A SEE UNDER utalásról már említést tettünk, azonban más típusú utalások is vannak. Egyikük a SEE (jele: X), amely a preferált szinonímára, illetve a kvázi szinonímára, egy másikuk a SEE RELATED (jele: XR) pedig a rokonértelműre utal.

A MeSH három fő részből áll: a betűrendes jegyzékből, a hierarchikus részből és a permutált indexből¹⁸. A következő ábránkon egy részletet mutatunk be a betűrendes jegyzékből.

Részlet a betűrendes jegyzékből

ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME

C2.782.815.483.440.40 C2.782.815.616.400.40
C2.800.801.40 C2.839.40
C20.673.483.440.40

caused by HIV; coord IM with HIV-1 or HIV-2 (IM) if pertinent; /epidemiol; consider also HIV SEROPREVALENCE; OPPORTUNISTIC INFECTIONS is available if particularly discussed; see note there; DF: note short X ref

83

see related

AIDS SERODIAGNOSIS
HIV SEROPOSITIVITY
HIV SEROPREVALENCE
LYMPHOMA, AIDS-RELATED

X AIDS

X IMMUNODEFICIENCY SYNDROME, ACQUIRED

X IMMUNOLOGIC DEFICIENCY SYNDROME, ACQUIRED

XR HIV-1

XR T4 LYMPHOCYTES

ACQUISITION, HEALTH FACILITY see HEALTH FACILITY MERGER
N2.273.235

ACREMONIUM

B5.354.381.546.25

do not use /anat /embryol /microbiol /parasitol

86; was CEPHALOSPORIUM 1963-85

use ACREMONIUM in search CEPHALOSPORIUM 1966-85

X CEPHALOSPORIUM

ACRIDINAMINE see AMINACRINE

D3.494.46.250.200

D20.187.60

D26.408.348.60

ACRIDINE MUSTARD see ICR 170

D2.455.526.728.650.400

D3.494.46.250.530

Az alosztások (subheadings) használata mindig csak meghatározott osztályokba tartozó deszkriptoroknál engedélyezett, ahogyan az a következő ábránkon is látható.

diet therapy (C, F3) - Used with disease headings for dietary and nutritional management of the disease. The concept does not include vitamin or mineral supplements, for which "drug therapy" may be used.

drug effects (A2-16, B1, B3-6, D8, D12, G4-11) - Used with organs, regions, tissues, or organisms and physiological and psychological processes for the effects of drugs and chemicals.

Néhány deszkriptor formai funkciót is betölt, azonban az alkalmazható formai altárgyszavakat külön jegyzékben közlik, a kapcsolható osztályok felsorolásával és a hozzájuk tartozó magyarázatokkal együtt. A földrajzi helyeket és a nyelveket szintén elkülönített lista tartalmazza.

A keresőelemként alkalmazható lexikai egységekhez kapcsolt formai, földrajzi és nyelvi altárgyszavak láncot képeznek, és így a keresés mindig a topikalizált (az előtérbe helyezett) elemre történik.

A MeSH „faszervezet” olyan polihierarchikus struktúra, amelyben a deszkriptorokat betűkkel jelölt osztályokba sorolták: Az osztályokban a deszkriptorok hierarchikusan rendezettek, amint az a következő ábránkon is látható.

HEPATITIS, VIRAL, HUMAN	C2.440	C6.552.380.
DELTA INFECTION	C2.440.270	C6.552.380.
HEPATITIS A	C2.440.420	C6.552.380.
HEPATITIS B	C2.440.435	C6.552.380.
HEPATITIS, VIRAL, NON-A, NON-B	C2.440.951	C6.552.380.

A keresőelemek közötti tájékozódást segíti a *Permuted Medical Subject Terms* (Orvosi kifejezések permutált jegyzéke) című összeállítás, amely nem más, mint a deszkriptorok KWOC típusú indexe. Ábránkon (ld. a következő oldalon) ennek egy részletét mutatjuk be.

Információkereséskor, a MEDLINE rendszerben a sikeres információ-visszanyerést jelentősen segíti a keresőelemek annotált elrendezése, illetve a hierarchikus szerkezetben megjelenő osztályozási jelzetek, továbbá a következetesen alkalmazott kapcsolási szabályok rendszere.

ACQUIRED

ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME
ANEMIA, HEMOLYTIC, ACQUIRED see ANEMIA, HEMOLYTIC
ANEMIA, HEMOLYTIC, IDIOPATHIC ACQUIRED see ANEMIA,
HEMOLYTIC, AUTOIMMUNE
APHASIA, ACQUIRED
DYSLEXIA, ACQUIRED
EAR DEFORMITIES, ACQUIRED
EPIDERMOLYSIS BULLOSA, ACQUIRED see EPIDERMOLYSIS
BULLOSA ACQUISITA
FELINE ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME
FETAL IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED see IMMUNITY,
MATERNALLY-ACQUIRED
FOOT DEFORMITIES, ACQUIRED
HAND DEFORMITIES, ACQUIRED
IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED
IMMUNODEFICIENCY SYNDROME, ACQUIRED see ACQUIRED
IMMUNODEFICIENCY SYNDROME
IMMUNOLOGIC DEFICIENCY SYNDROME, ACQUIRED see
ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME
MATERNALLY-ACQUIRED IMMUNITY see IMMUNITY,
MATERNALLY-ACQUIRED
MURINE ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME
NEONATAL IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED see IMMUNITY,
MATERNALLY-ACQUIRED
NOSE DEFORMITIES, ACQUIRED
READING DISABILITY, ACQUIRED see DYSLEXIA, ACQUIRED
SIMIAN ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME

ACQUISITA

EPIDERMOLYSIS BULLOSA ACQUISITA

Részlet a képernyőn megjelenített táblázatból (1)

Compact Cambridge v3.38

Permuted MeSH Menu

Tuesday, July 7,
90, 89, 88, 87, 86 MED

ACOUSTICS

ACOUSTICS, SPEECH see SPEECH ACOUSTICS

SPEECH ACOUSTICS

ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME

ANEMIA, HEMOLYTIC, ACQUIRED see ANEMIA, HEMOLYTIC

ANEMIA, HEMOLYTIC, IDIOPATHIC ACQUIRED see ANEMIA, HEMOLYTIC, AUTOIMMUNE

APHASIA, ACQUIRED

DYSLEXIA, ACQUIRED

EAR DEFORMITIES, ACQUIR

Select Tree Number:

C2.782.815.483.440.40

FETAL IMMUNITY, MATERNA

C2.800.801.40

ACQUIRED

FOOT DEFORMITIES, ACQUI

C20.673.483.440.40

HAND DEFORMITIES, ACQUI

IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED

IMMUNODEFICIENCY SYNDROME, ACQUIRED see ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME

IMMUNOLOGIC DEFICIENCY SYNDROME, ACQUIRED see ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY

SYNDROME

MATERNALLY-ACQUIRED IMMUNITY see IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED

NEONATAL IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED see IMMUNITY, MATERNALLY-ACQUIRED

Press space bar to toggle selections MORE...

Részlet a képernyőn megjelenített táblázatból (2)

BLUE TONGUE	C2.782.791.315
COLORADO TICK FEVER	C2.782.791.482
ROTAVIRUS INFECTIONS	C2.782.791.814
RETROVIRUS INFECTIONS	C2.782.815
AVIAN LEUKOSIS	C2.782.815.96
AVIAN SARCOMA	C2.782.815.105
HTLV INFECTIONS	C2.782.815.483
HIV INFECTIONS	C2.782.815.483.440
ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME	C2.782.815.483.440.40
AIDS DEMENTIA COMPLEX	C2.782.815.483.440.70
AIDS-RELATED COMPLEX	C2.782.815.483.440.80
HIV SEROPOSITIVITY	C2.782.815.483.440.500
HTLV-I INFECTIONS	C2.782.815.483.470
LEUKEMIA-LYMPHOMA, T-CELL, ACUTE, HTLV-I-ASSOCIATED	C2.782.815.483.470.300

Kísérletként a MEDLINE CD-ROM változatában irodalmat kerestünk az AIDS terápiájára (beleértve a diétás, a gyógyszeres és a sugárterápiát, valamint a megelőzést, illetve a kontrollt is)¹⁹. Információkereséskor a permutált jegyzékből indultunk ki, és kiválasztottuk az ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME kifejezést, amely az AIDS-nek felel meg. Ezt követően behívtuk az osztályozási jelzeteket, amint ez ábránkon (1) a „Select Tree Number” feliratú keretben is látható.

A keresés következő lépésében képernyőre hívtuk a hierarchikus szakrendi táblázatot, hogy eldönthessük, milyen mélységben érdemes, illetve szükséges a keresést elvégeznünk. (ábra (2))

A C2.782.815.483.440.40 jelzetet megfelelőnek találtuk, ezért a hierarchiában nem kellett

sem felfelé, sem lefelé lépünk. (Keresésünket elvben a Retrovírus-fertőzéssel is indíthattuk volna, mivel így minden C2.782.815-tel kezdődő jelzet a keresési tartományunkba került volna.) Miatán megtaláltuk és ellenőriztük kifejezésünket, ahhoz még a megfelelő altárgyszavak kétbetűs kódjait is hozzá kellett rendelnünk, tehát ezeket:

DH = Diétás terápia

DT = Gyógyszeres terápia

PC = Megelőzés és kontroll

RT = Sugárterápia

TH = Terápia

Tekintettel arra, hogy keresésünket az angol nyelvre, adott dokumentumtípusra és adott időre (1990. január - szeptember) korlátoztuk, így „csak” 67 találatot kaptunk. Ezek egyike a következő ábránkon látható.

A képernyőn megjelenített találatok egyike

Output generated from Compact Cambridge: MEDLINE 1990 Jan - Sept
Search Strategy:

!MeSH SEARCH: ACQUIRED IMMUNODEFICIENCY SYNDROME[MJ](DH,DT,PC,RT,TH)!
C2.782.815.483.440.40[MJ](DH,DT,PC,RT,TH)
LIMITED RESULT
DOCUMENT 1 of 67:

UI: UNIQUE IDENTIFIER

90289887

AU: AUTHOR

Hall RL; Wilder D; Bodenroeder P; Hess M

AF: AUTHOR AFFILIATION

Department of Anthropology, Oregon State University, Corvallis.

TI: TITLE

Assessment of AIDS knowledge, attitudes, behaviors, and risk level of Northwestern American Indians.

SO: SOURCE

Am J Public Health; 1990 Jul; 80(7); P 875-7

LA: LANGUAGE

English

MJ: MAJOR MESH HEADING

Acquired Immunodeficiency Syndrome:PC. Indians, North American:PX.
Knowledge, Attitudes, Practice:

MN: MINOR MESH HEADING

Acquired Immunodeficiency Syndrome:EH. Adolescence:. Adult:. Aged:. Attitude to Health:. Child:. Female:. Human:. Male:. Middle Age:. Questionnaires:.

Risk:. Support, Non-U.S. Gov't:. United States:

AB: ABSTRACT

A survey was made of 710 American Indians of Oregon, Washington, and Idaho to assess the population's knowledge, attitudes, and behaviors in respect to acquired immunodeficiency syndrome (AIDS), to estimate the population's risk, and to plan strategies to reduce it. In contrast to 3 percent of the general population, this study found 10.6 percent of male and 6.4 percent of female Pacific Northwestern American Indians in groups considered at high risk for AIDS. ABSTRACT.

IS: ISSN

0090-0036

SB: JOURNAL SUBSET

A: M

JC: JOURNAL CODE

3XW

EM: ENTRY MONTH

A prekoordinált, rendszer központú „fa” nemcsak a MeSH kifejezéseit struktúrálja, hanem a különböző mélységű indexelést és információkeresést is támogatja. Információkereséskor tehát, a jelzett kifejezés csonkolásával általánosabb, további elemek hozzáadásával pedig specifikusabb fogalomhoz jutunk, azonban ugyanazon osztályon belül sem a csonkolás, sem a hozzáfűzés nem szünteti meg az osztályba, illetve az alosztályba való tartozást. Ezért a jelzetekkel való keresés igen flexibilis, ugyanakkor jól algoritmizálható.

A MeSH hazai adaptálását az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár (OIIK) végezte el. Az OIIK 1990-től a Magyar Nemzeti Bibliográfia részét képező „Magyar Orvosi Bibliográfiát” MeSH szerinti tárgyi megközelítésben adja közre. A „Magyar Orvosi Bibliográfia” ismertetése és kritikai vizsgálata a szakirodalomban hozzáférhető, ezért ezúttal ezzel nem foglalkozunk²⁰, csupán csak arra szeretnénk utalni, hogy az OIIK adatbázisát a Micro-ISIS kezeli, így a keresőkérdés megfogalmazásakor a tárgyszavakhoz az altárgyszavak, (amelyeket az OIIK-ban modifikátoroknak neveznek), a MeSH eredeti szintaxisával nem kapcsolhatók. Ezért a lexikai egységek közötti kapcsolatokat logikai operátorokkal hozzák létre, amint az az alábbi ábránkon is látható.

Az OIIK adatbázisában végzett keresés részlete

Cím: *Orvosok és egészségügyi dolgozók AIDS-szel kapcsolatos ismereteinek és attitűdjének változása 1988-1990 között*

Szerző(k): Simon Tamás, Csépe Péter, Lépes Péter, Bors József, Vadnai Mariann, Kustos István, Tasnádi Nóra, Radányi Éva,

Munkahely: SOTE Társadalomorvostani és Orvostörténeti Int. Budapest, HUN.

Megjelenési adatok: *Orv. hetil.* 1991, 22, p. 1193-1197.

Deszkriptor: SZERZETT IMMUNHIÁNY-SZINDRÓMA; (megelőzés és kontroll);

Cím: *A szexuális egészség elősegítése: Cambridge, 1991. march. 24-27.*

Promoting Sexual Health, The Second International Workshop on Preventing the Sexual Transmission of HIV and other STDs

Szerző(k): Buda Béla,
Megjelenési adatok: *Leges art. med.* 1991, 11-12, p. 751-753.
Deszkriptor: KONGRESSZUSOK;
SZERZETT IMMUNHIÁNY-SZINDRÓMA;

Az RSWK tárgyszószintaxisának áttekintése

A Deutsches Bibliotheksinstitut (DBI) 1978-1984 között dolgozta ki „*Regeln für den Schlagwortkatalog*” (a továbbiakban: RSWK) elnevezésű szabályzatot, amelynek munkálataiba a Deutsche Bibliothek is bekapcsolódott²¹. A németországi könyvtárak 1978. évi konferenciáján a Deutsche Bibliothek képviselői arra is kötelezték magukat, hogy 1986-tól központi szolgáltatásaikban az RSWK alapján tárgyszavaznak²².

Nohr (1989-ben publikált) felméréséből kiderül, hogy a Deutsche Bibliothek mellett e szabályzatot alkalmazzák olyan nagy online rendszerek mint a BIS, a URICA, a Data Libris és a BIBL²³. Bossmeyer megállapítása szerint: „*Németországban nincs olyan könyvtár, amely az RSWK-t figyelmen kívül hagyhatná, vagy tárgyszavazási gyakorlatára ne lenne hatással*”²⁴. Bossmeyer a jelentősebb alkalmazók között említi meg például az oldenburgi Egyetemi Könyvtárat, a DIN (a Szabadalmi Hivatal) Könyvtárat, és a darmstadti Állami Könyvtárat.

Az RSWK szabályrendszerének legfontosabb célkitűzése: a tárgyszavaknak „értelmes mondatzerű” tárgyszóláncba történő összekapcsolása. A dokumentum tartalmát leíró (több tárgyszót is magába foglaló) kifejezést, összetett tárgyszónak nevezik. Az összetételek tárgyszavai az LCSH-hoz hasonlóan típusaiknak megfelelően tárgyszókatóriákba sorolhatók. Ennek az elvnek megfelelően az alábbi típusokat különböztetik meg²⁵:

- személyi, illetve testületi tárgyszó;
- földrajzi, illetve népi (etnikai) tárgyszó;
- szaktárgyszó;
- időtartamot kifejező tárgyszó;
- formai tárgyszó;

Vegyük észre, hogy az RSWK tárgyszókatóriái feltűnő hasonlóságot mutatnak Ranganathan PMEST formulájával.

RSWK	PMEST
személyi, ill. testületi	PERSONALITY (egyediség), amely az összetétel bázisa
szak,	MATTER (anyag), a bázis elválaszthatatlan tulajdonsága, de lehet
	ENERGY (energia) is, mint a bázist mozgató erő, ágens
földrajzi, ill. etnikai	SPACE (tér), a bázis helyének, körének meghatározója
idő	TIME (idő), a bázis kronológikus állapotának vagy időbeli helyzetének meghatározója
formai	nincs megfelelője

E típusok, elnevezésükkel megegyező tárgyszókatégoriákba tartoznak. Az összetétel szórendjét, a kategóriák definiált sorrendje határozza meg²⁶. Az összetétel első szava: a főtárgyszó, minden további (az esetleges homoníma értelmezőkkel együtt) altárgyszónak minősül²⁷. Fontos kikötés az is, hogy az összetétel maximálisan öt altárgyszót foglalhat magába²⁸. Nyilvánvaló, hogy a felső határt a kombinációk számának korlátozása céljából adták meg.

Egy-egy tárgyszólánccot a kategória-szabály szerint kell megszerkeszteni²⁹:

[személyi]+[földrajzi/etnikai]{szaktárgyszó}+[idő]+[formai]

(A szögletes zárójelben a kategóriákat, a kapcsos zárójelben a vagyilagosan alkalmazható kategóriákat adtuk meg.) A földrajzi/etnikai, illetve a szaktárgyszó kategóriák egyenrangúak. Értelemszerűen ugyanabba a tárgyszókatégoriába tartozó tárgyszavakból egymást követően több is állhat, például:

Erkel József / Erkel Ferenc

Az időt, illetve formát jelölők csak altárgyszavak lehetnek, és helyük mindig a tárgyszóláncc végén van.

Az RSWK megengedi a melléknév - főnév összetételek használatát, így lehetővé teszi a szintagmák képzését. Ugyanakkor a prekoordinációt oldja is azzal, hogy a melléknév - főnév összetételek főnévi tagját tőszóként külön is felveszik és *Lásd még:* utalással az összetételhez irányítják.

A háromnál több tagból álló szóösszetételek használatát tiltják, például³⁰:

Lärmschwerhörigkeitsverhütung

helyette alkalmazandó:

Lärmschwerhörigkeit/Verhütung

A tárgyszóláncc egyes elemei közötti kapcsolatot kizárólag a sorrend határozza meg, köztük a törtvonal, illetve a szóköz csupán a tagolást, a jobb áttekinthetőséget szolgálja. A sorrend, a relációk jelölésének hiányában, nem mindig egyértelmű, például a „*Jung, Carl / Valláspszichológia*” esetében az összetétel jelentheti azt is, hogy a dokumentum Jung valláspszichológiával kapcsolatos nézeteit tárgyalja, de azt is Jung saját elméleteit szerzőként adja közre.

A személyi, illetve testületi neveket hordozó tárgyszavak a cselekvés kezdeményezői, ágensei, de betölthetik a cselekvés objektumának szerepét is. A példaként már említett: „*Jung, Carl / Valláspszichológia*” tárgyszóláncc két ellentétes értelmezésére már utaltunk. Az egyikben Jungot mint szerzőt fogtuk fel, és így az általa írt mű nem más, mint a cselekvés eredménye. A másikban viszont Jungot a cselekvés objektumaként értelmeztük. Mindezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a komponensek sorrendje önmagában nem képes a láncot egyértelmű, mondat-szerű állítássá formálni. Az összetétel tehát a felszíni és nem a mélystruktúrát képviseli³¹. Mindezek ismételtlen megerősítenek minket abban, hogy egyértelmű, értelmes, mondat-szerű állítások generálásához pusztán a komponensek közötti sorrendre vonatkozó szabályok nem elégségesek, hanem e mellett a szerepoperátorok alkalmazása is szükséges.

A szaktárgyszavak körét kizárólagosan definiálja az RSWK³². E kategóriába tartozik minden olyan tárgyszó, amely nem személyt, illetve testületet, térbeli helyet, etnikumot, időt vagy formát határoz meg.

A földrajzi vagy etnikai kategóriába tartozó tárgyszavak az összetétel *ágensei* vagy *objektumai*.

Példa az *ágensi* szerepre:

Magyarország / Biztonságpolitika

A példában Magyarország a cselekvő, amelynek biztonságpolitikájáról van szó.

Példa az *objektum* szerepre:

Európa / Magyarország / Biztonságpolitika

E példában *Európa* objektum, míg *Magyarország* ágensi szerepet tölt be.

Az időt jelölő tárgyszavak paradigmátikusán definiáltak. Az időt kronológiusan vagy szövegesen is meg lehet adni, például:

Magyarország / Történelem / 1703-1709

vagy

Magyarország / Történelem / Rákóczi-szabadságharc

A formai tárgyszavak a dokumentum irodalmi, fizikai stb. formáját jellemzik, ezért metaállítások, amelyek a dokumentumokról jelentenek ki valamit.

Az oldenburgi modell: az RSWK online környezetben

A Deutsche Bibliothek központi szolgáltatásai keretében, 1977 óta a *Német Nemzeti Bibliográfiát* gépi adathordozón is a könyvtárak rendelkezésére bocsátja. E szolgáltatások egyik felhasználója az oldenburgi Egyetemi Könyvtár, amely a BIS (Bibliotheks Information System) online üzemmódban működő rendszerben elsőként alkalmazta az RSWK tárgyszószintaxisát.

A BIS-t a LIBER (Ligue Des Bibliothéques Européennes De Recherche) 1992-es, budapesti konferenciáján bemutatták, és így magunk is tanulmányozhattuk az RSWK tárgyszószintaxisát úgy, ahogyan azt Oldenburgban is alkalmazták³³.

A BIS egyik modulja alkalmas a Deutsche Bibliothek gépi adathordozón érkező rekordjainak fogadására. Az input rekordokat lánceljárásos és mellérendelő indexeléssel dolgozzák fel. Ezért az Egyetemi Könyvtárnak adaptálnia kellett az RSWK-át. Ehhez be kellett vezetni a kategória jelölőket és a kategóriák számát is szükséges volt növelni.

A tárgyszavakat az alábbi kategóriákba sorolták és a következő megkülönböztető jelekkel látták el:

- személyi, (jele: **p.**);
- testületi, (jele: **c.**);
- földrajzi, etnikai, (jele: **g.**);

- földrajzi helyen belüli újabb lokalizálás, (jele: **k.**);

Például:

g. *Budapest*; **k.** *Magyar Állami Operaház*³⁴

- szaktárgyszó; (jele: **s.**);
- időtartamot kifejező tárgyszó (jele: **t.**);
- formai tárgyszó (jele: **f.**);

Ugyancsak megkülönböztető módon jelölik a dokumentumok címeit (jelük: **w.**) és a sorozatok címeit (jelük: **z.**).

Ha a dokumentumot egyetlen tárgyszóval jellemzik, akkor is meg kell adni a tárgyszókatégória jelét, például:

s. Allergia

Amennyiben a dokumentumot több tárgyszóból álló összetett tárgyszóként írják le, akkor a tárgyszavakat vagy a már több példán is bemutatott törtvonallal vagy pontosvesszővel kapcsolják össze, például:

s. Allergia / f. Tankönyv

vagy

s. Allergia; f. Tankönyv

A két különböző kapcsolás közül azonban nem lehet következmény nélkül választani. A törtvonalas kapcsolás azt eredményezi, hogy információkereséskor fő-tárgyszóval és minden hozzá kapcsolódó altárgyszóval jellemzett dokumentum visszanyerhető lesz, például:

s. Allergia / f. Bibliográfia

s. Allergia / f. Kézikönyv

s. Allergia / f. Tankönyv

Ha a pontosvesszőt alkalmazzák, akkor a láncindexelés helyett, a mellérendelő indexelés elveinek megfelelően – a logikai operátorok segítségével – az összetett tárgyszó komponensenként is kereshető, illetve az így jellemzett dokumentumhalmazok is visszanyerhetőek lesznek, például:

s. Allergia; **AND** (logikai operátor) f. Bibliográfia

A lánceljárás és a mellérendelés együttes alkalmazása, tehát jól szolgálja a megfelelő keresési stratégia kiválasztását. Akár egyik, akár a másik indexelési eljárást választják, mindkettő kínálja a mezőkre való keresés lehetőségét, mivel a kategóriák jelei egyértelműen azonosítják a tárgyszavak típusait is.

Összegzés

Minél több megközelítést látunk, annál inkább felvetődik bennünk a kérdés: melyik a legjobb?

A példaként ismertetett tárgyszórendszerek egyszerű értékelése is érzékelteti, hogy maga a kérdésfelvetés helytelen. A különböző tárgyszórendszerek erőnei, illetve hátrányai összevethetők, azonban egyik sem vetélkedhet a másikkal, mivel mindegyik teljesítménye csak az adott cél megközelítésének sikerességével mérhető.

Úgy gondoljuk, hogy az általános tárgyszórendszerünk alkalmazási szabályainak kidolgozásánál is figyelemmel kell lenni a kitűzött célokra. Feltehetően a tárgyszórendszer alkotóinak egyik legnehezebb feladata lesz az, hogy a természetes nyelv mondatainak analógiájára, a lexikai egységek „mondatszerű” láncba szervezését megoldják. A lexikai egységeknek fogalmi kategóriák szerinti besorolását elméleti és gyakorlati megfontolásolások egyaránt indokolják. Ha ugyanis az osztályozó számára a lehetséges kategóriákat és sorrendjüket definiáljuk, akkor lehetővé válik az egyes lexikai egységek fogalmi kategóriákba való behelyezése. Az egymást értelmező kategóriák szintagmatikus kombinációjától a mellérendelés és a lánceljárásos indexelés együttes alkalmazásától az online információkeresés eredményességének javulása remélhető.

Írásunk pár példája, talán alkalmas mindezek szemléltetésére is.

Irodalom

1. HORVÁTH T.: Az általános tárgyszójegyzék munkálatairól. = Könyvtári Figyelő, 2. (38.) évf., 1992. 4. sz. p. 610-617.
2. Lemaradásunk pontosan egy évszázad. – Horváth Tibor, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnökének előterjesztését (az általános tárgyszójegyzék tárgyában) az MKE Osztályozási Bizottsága 1991 novemberében vitatta meg. (Ld.: MKE Osztályozási Bizottság meghívója, 1991. október 17. Gépírat.)
3. Library of Congress Subject Headings. 11. ed. Washington. [D.C.] Library of Congress. 1988. p. XXVII. (A továbbiakban: LCSH)
4. LCSH p. VII.
5. HAYKIN, D. J.: Subject headings: a practical guide. In: Improving Library of Congress Subject Headings for use in on-line catalogs. Ed. P. A. Cochrane. Littleton. Libraries Unlimited Inc. 1986. p. 348.

6. DAILY, J. E.: Subject headings. In: Subject and information analysis. Ed. E. D. Dym. New York. Marcel Dekker Inc., 1985. p. 260.
7. MIKSA, F.: The subject in the dictionary catalog from Cutter to the present. Chicago. ALA. 1983. p. 179-182., 315-319.
8. LCSH p. XVII.
9. Uo.
10. Uo. p. XIII-XIV.
11. Uo. p. XVI.
12. OPAC: On-line Public Access Catalog = nyilvános hozzáférési katalógus.
13. HUNTER, R.: Successes and failures of patrons searching the online catalog at a large academic library: transaction log analysis. = Reference Quarterly, Spring. 1991. p. 395-402.
14. Uo. p. 401. Egy másik könyvtárban végzett kísérletek sem vezettek jobb eredményre. Ld. erre: GERHAN, D.: LCSH in vivo: subject searching performance and strategy in the OPAC Era. = The Journal of Academic Librarianship, Vol.15. 1989. No.2. p. 83-89.
15. A Sears-féle jegyzékek kiadásai: List of Subject Headings for small libraries. Edited by M. N. Sears. 1. ed. New York. H. W. Wilson. 1923. ; List of Subject Headings for small libraries. Edited by I. S. Monroe. 2-5. eds. New York. H. W. Wilson. 1926. 1933. 1939. 1944. ; Sears List of Subject Headings. Edited by B. M. Frick. 6-8. eds. New York. H. W. Wilson. 1950. 1954. 1959. ; List of Subject Headings. Edited by B. M. Wesby. 9-11. eds. New York. H. W. Wilson. 1965. 1972. 1977. ; Sears List of Subject Headings. Ed. B. M. Frick. 8. ed. New York. H. W. Wilson. 1959. p. 5.
16. BORSY T.: Orvostudományi és gyógyszerészeti adatbázisok online keresése. In: Az online szakirodalmi tájékoztatás kézikönyve. Szerk. Novák T., Roboz P. 2. r. Bp. OMIKK ÉTK. 1985. p. 381-415.
17. A rendszer elemei (éves megjelenésűek): Medical Subject Headings - Annotated Alphabetic List, 1991. ; Medical Subject Headings - Tree Structures, 1991.; Permuted Medical Subject Headings, 1991. A továbbiakban a rendszert e források alapján ismertetem.
18. Ezúton is köszönetemet fejezem ki dr. Borsy Tamásnak, aki a CD-ROM változatban a keresést lehetővé tette, és tanácsaival segítségemre volt.
19. VAJDA E.: A számítógéppel készült Magyar Orvosi Bibliográfia. = Könyvtáros. 41. évf. 1991. 5. sz. p. 304-306.
20. Regeln für den Schlagwortkatalog. RSWK. Berlin. DBI. 1982. 210 p. (A továbbiakban: RSWK) A német nyelvterületen használatos általános tárgyszójegyzék körüli munkálatok részletes ismertetését adja: DOMOKOS M.: Általános tárgyszójegyzék a német és az osztrák könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 2.(38.) évf. 1992. 3. sz. p. 453-460.
21. A DB kb. 250 000 tárgyszót magába foglaló jegyzéke gépi adathordozón, illetve mikroformátumban is hozzáférhető. A BIS-től kapott információim szerint hetente 7000 tárgyszóval gyarapszik a jegyzék. (Forrás: LIBER konferencia, Bp., 1992. júl. 1-3.)
22. NOHR, H.: Subject access in German language OPACs. = International Classification, Vol. 8. 1989. No. 2. p. 95-100.
23. BOSSMEYER, Ch.: RSWK-Anwendung und Schlagwortnormdatei unter Einsatz der Datenverarbeitung. = Z.f. Bibl. wes. und Bibliogr. Bd. 35. 1988. Nr. 2. p. 113-121.

25. RSWK p. 30. (Ld. 21. sz. jegyzet)
26. Uo. p. 40-42.
27. Uo. p. 42-45.
28. Uo. p. 157-161.
29. Uo. p. 41.
30. Uo. p. 154.
31. Chomsky elmélete szerint a természetes nyelvekben a mélystruktúrát felszíni struktúrává transzformáló komponens a felszíni struktúrában, a lexikai egységek között szintagmatikus kapcsolatokat generál. A felszíni struktúrából viszont a mélyszerkezet dekomponálható. A Classification Research Group kutatói Chomsky elméletét az információkereső nyelvekre is átvitték. E kutatások egyik eredménye: a PRECIS eljárás kidolgozása. Ld. erre: CHOMSKY, N.: Aspects of theory of syntax. Cambridge, MIT Pr. 1973. p. 4-21. és FOSKETT, A. C.: The subject approach to information. 4. ed. London. Clive Bingley p. 87-107., és p. 123-149.
32. Uo. p. 30-31.
33. Liber Annual Conference and General Assembly 1-4 July, 1992. National Széchényi Library, Budapest. - A konferencián a BIS kiállítóként (OPAC változatban is) bemutatta rendszerét. Ennek alapján ismertetem.

ÖN IS ÜZENHET CLINTON ELNÖKNEK az Internet hálózat útján! A kapcsolat egyelőre kísérleti jellegű, s figyelmeztetik a potenciális használókat, hogy a Fehér Ház elektronikus postarendszerének korlátozott a kapacitása; minden elektronikus levelet elolvasnak és átvételét igazolják, de egyedi elektronikus válaszevelet egyelőre nem küldhetnek mindenkinek; az év végére talán már ezt is meg tudják szervezni. (ACCIS Newsletter, 1993. szept.)

A BRITISH LIBRARY ÚJ NYILVÁNOS ONLINE KATALÓGUSA (OPAC) a könyvtár londoni állományának 80%-át feltárja: a humaniőrak teljes könyvanyagát Gutenberg óta, a természettudományi anyagot 1974-től, a kottákat 1980-tól. Előbb a könyvtár olvasótermében, majd (1994 elejétől) a JANET hálózaton át országszerte használhatják az érdeklődők. A nem latin betűs anyag keresésére a képernyőn a cirill, héber stb. billentyűzetet is meg lehet jeleníteni. (BL News, 1993. dec.)

LÉTMINIMUMON AZ EGYIK LEGTEKINTÉLYESEBB NÉMET KÖNYVTÁR. – A frankfurti Városi és Egyetemi Könyvtár az áremelkedések ellenére az 1988. évnek megfelelő költségvetési keretből gazdálkodik. Ezért 30%-kal csökkentenie kellett állománygyarapítását; meg kellett rövidíteni a nyitvatartást is, a kölcsönzés már csak naponta 16.30-ig működik (kivéve a csütörtök esti 20 óras zárást); a könyvkötésre is kevesebb jut, úgyhogy sok sűrűn használt, „szétolvasott” dokumentumot – újrakötési lehetőség híján – kivontak a forgalomból. (DBI-Pressespiegel, 1993. dec.)

Retrospektív konverzió

Az amerikai könyvtárak az 1970-es évek óta dolgoznak cédulakatalógusaiknak gépi formára való alakításán. A retrospektív konverzió ma is folyik. Igen kevés könyvtárban vannak teljesen készeken ezek a munkák, sőt van, ahol még el sem kezdték, így a téma nemcsak idehaza, hanem még a tengerentúl is aktuális.

A kötetben a téma különböző oldalaival foglalkozó tanulmányokat gyűjtötték össze. A szerkesztő szándéka az volt, hogy az általánostól indulva, a konkrét megvalósulásokon át újra az általánosítható elméleti részekhez jusson el az olvasó. A retrospektív konverzió végrehajtásának látszólag sok, valójában három alapvető módja van:

- a munkák elvégezhetőek a könyvtárban, a könyvtár munkatársaival;
- végezheti egy erre szakosodott, kereskedelmi alapon dolgozó cég;
- a kettő kombinálható.

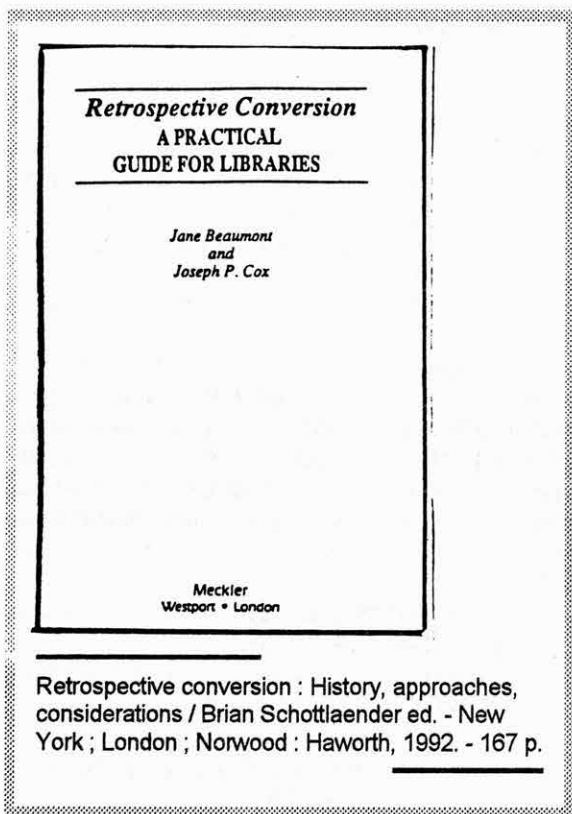
A kötet mindhárom lehetőség előnyeit és hátrányait igyekszik bemutatni.

Akárhogyan fogjanak is hozzá, a katalógusok adatainak géppel olvasható formátumra való átvitele munka- és költségigényes folyamat, ezért célszerű csak egyszer, de akkor jól elvégezni. Minél jobban figyelünk tehát a tervezésre, annál nagyobb a sikeres munka esélye, ezért a tervezés mindegyik tanulmányban hangsúlyos kérdés.

A kötet első két írása történeti jellegű. Az első a retrospektív konverzió 1980 és 1990 közötti irodalmát tekinti át. A több mint 200 tételt tartalmazó összeállítást a következő témák szerint csoportosították: általános témák; mintavétel; szabványok és minőségellenőrzés; költségelemzés és pályázatok; opciók, vendorok és termékek; speciális aspektusok; speciális formátumok, dokumentumtípusok; nemzetközi összefüggések; egyébek; a téma bibliográfiái.

A Kongresszusi Könyvtár PREMARC fájlljai a könyvtár 1896 és 1968 közötti állományát, mintegy öt millió tétel (könyvek, folyóiratok, térképek, mozgófilmek, hangfelvételek stb.) feldolgozását jelenti. Az írás felvázolja a PREMARC létrehozásának történetét, de a munkával kapcsolatban érzékelteti, hogy manapság kérdéses, van-e piaca ennek az igen nagy állománynak. Gondot okoz, hogy a terjesztéséhez egyelőre nem áll rendelkezésre

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetőek.

zésre megfelelő szoftver, és jogi problémák is akadályozhatják a korlátlan hozzáférést. Ráadásul a PREMARC-ban feldolgozott anyag duplikálja az OCLC állományainak egy részét.

A következő fejezetben az „Esettanulmányok” összefoglaló cím alatt közölt cikkek akár a „(Különböző) Megközelítések” címszó alatt is megjelenhettek volna. Az első írás az Idaho Egyetem, amerikai méretekben közepesnek mondható, mintegy 2 millió kötetnyi könyvállománynak konverzióját írja le.

Egy másik cikk az időszaki kiadványok retrospektív konverziójával foglalkozik az idehoinál nagyobb egyetemi könyvtárban. Konkrét rendszer és állományok kapcsán teszi ezt, de ezek elemzéséhez feltesz egy tucat olyan kérdést, amelyet más könyvtárakban is feltehetnének maguknak a gépesítéssel foglalkozó munkatársak.

A kérdések között szerepelnek a következők:

- Legyenek-e az online katalógus rekordjai hasonlóak a katalóguscédulákon rögzítettekhez?
- Milyen a meglévő cédulakatalógus, mennyire szabványos, és mennyire kell annak lennie az online katalógusnak?

- A bevittelt a könyvtár vagy külső vállalkozó végezte?
- Ha a könyvtárban végzik az adatbevittelt, felhasználják-e valamelyik nemzeti adatbázis rekordjait?
- Ha a könyvtárban végzik az adatbevittelt, milyen kvalifikációjú könyvtárosok vegyenek benne részt?

Idehaza persze azoknak a kérdéseknek egy része másképpen vetődik fel, mindenképp a retrospektív konverzió „háttérparának” hiányában.

Az említett két írás a szerkesztő elképzelései szerint a meglévő eltérések mellett azt is hivatott bemutatni, hogy a retrospektív konverzió sok az állandó, minden körülmények között meglévő eleme.

A „Koordináció és innováció” elnevezésű fejezet első írása a kották – a legnehezebben katalogizálhatónak tartott dokumentumtípus – hét különböző intézményben, hét különböző módon elvégzett retrospektív konverzióját mutatja be, kiemelve minden esetben az ismertetett megközelítés előnyeit és hátrányait.

A fejezet másik írása azért érdemel külön említést, mert egy, a konverzió céljaira kifejlesztett mikroszámítógépes munkaállomás részletes leírását adja.

A negyedik és egyben utolsó fejezet két cikke a kötet túlnyomórészt leíró jellegű tanulmányaival szemben normatív vonásokat is hordoz. Az egyik a retrospektív konverzió során keletkezett katalógustételek minőségének, ellenőrzésének és szerkesztésének irodalmát szemléli, s olyan kérdésekre keresi a választ, mint a „milyen szabványok alapján” és „milyen áron”? Az ilyen típusú ellenőrzés szükségessége a szerző szerint vitathatatlan, viszont a szerkesztés mértéke már igencsak viták tárgya lehet, különösen ha a járulékos költségeket is nézzük. A másik írás amellet érvel, hogy az „authority control” (egységes besorolási adatok) legalább olyan fontos (sőt talán még fontosabb) az online környezetben, mint a cédulakatalógusok esetében volt.

A könyvtárgépesítés idehaza is kézzelfogható közelségbe került, de könyvtáraink zöme még a retrospektív konverzió előtt áll. Az amerikai tapasztalatok megismerése – a nyilvánvaló különbségek ellenére is – hasznos lehet. A kötet ugyanakkor nem jelenti a téma módszeres, tankönyv-kézikönyvszerű feldolgozását, inkább csak

egy-egy részkérdés alaposabb tanulmányozásához ad támpontot.

A kötet írásai megjelentek a *Cataloging and Classification Quarterly*, 14. kötet. 3-4. számában (1992).

Koltay Tibor

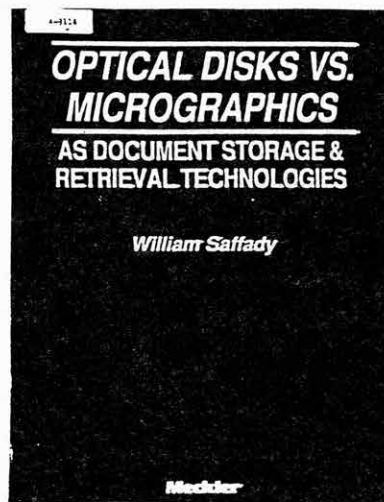
Optikai lemezek kontra mikroformák (mint dokumentumtároló és -kereső technológiák)

Ha a cím után nem azt kapja az olvasó, amit vár, azért a recenzens elnézést kér. A mellékelt címlapból látható, hogy csupán az ismertetett mű címének fordítására törekedett. Bár a bibliográfai leírás alapján az is egyértelmű, mégis hangsúlyozni kell, hogy 1988-ban megjelent műről van szó, amely nagyrészt még 1987-ben íródhatott. Szerzője *William Saffady*, aki a SUNY (State University of New York at Albany) információtudományi és -politikai tanszékén (School of Information Science and Policy) tanít különböző, az információs menedzsment témakörébe tartozó tárgyakat.

A rövid előszóból megismerhetjük a könyv megcélzott olvasóközönségét (ebbe többek között a könyvtárosok is beletartoznak), célját (a mikroformák és az optikai lemezek közötti verseny bemutatását), valamint röviden tartalmát. Mivel ennek ismertetésére valamivel részletesebben készülünk, most nem részletezzük.

Az első rész a bevezetés. Ebben a szerző először áttekinti azokat a véleményeket, amelyek összehasonlítják az optikai lemezeket és a mikroformákat. Előbb azokat idézi, amelyek szerint az új technológia alkalmas arra, hogy teljes mértékben helyettesítse a hagyományos mikroformákat. Más vélemények már nem ilyen egyértelműek, van aki a mikroformák kipróbált voltát hangsúlyozza, más azt, hogy az optikai lemezek nem feltétlenül költséghatékonyak, s hiányzik a tárolás hagyományos stabilitása is.

A szerző külön hangsúlyozza, hogy az összehasonlításakor figyelemmel kell lenni a két rendszer létrehozásának részben eltérő céljaira. A mikrográfiai rendszereket kifejezetten a doku-

SAFFADY, William

Optical disc vs. micrographics as document storage and retrieval technologies / by William Saffady.

- Westport : Meckler, cop. 1988. - 106 p. : ill.

ISBN 0-88736-345-8

mentumok tárolására és visszakeresésére tervezték, ezek valamennyi típusa miniatürizált dokumentumképeket tárol, emberileg olvasható szöveges vagy grafikai információt tartalmazva.

Mindez csak az egyik alkalmazási lehetősége a különböző optikai lemezeknek, amelyek csak olvasható és írható/olvasható csoportra bonthatóak. A csak olvasható lemezek elsősorban publikációs eszköznek tekinthetőek, tartalmuk megfelelő eszközzel olvasható. Az írható/olvasható lemezekre maga a használó vihet fel rájuk információkat billentyűzettel, szkennelvel, videokamerákkal és egyéb eszközökkel.

Míg egyes optikai lemezek közvetlen konkurenciát jelenthetnek a mikrográfiai technikáknak dokumentumtárolási és -keresési alkalmazásokban, másokat teljesen különböző piacra terveztek. Még azoknak is, amelyek alkalmasak a tárolásra és keresésre, lehet más, esetleg fontosabb alkalmazása.

A továbbiakban a szerző az egyes típusokat hasonlítja össze. Először a csak olvasható analóg videolemezekkel foglalkozik, mivel ezek jelentek meg legelőször, 1978-ban a piacon, s már ekkor is a mikrográfiai technika lehetséges alternatívájának tűntek. Vannak azonban olyan tu-

lajdonságai, amelyek korlátozzák használhatóságát. Sem Észak-Amerikában, sem a világ más részein nem olyan a TV-képernyők felbontása, amely megfelelően olvasható minőséget tudna biztosítani a szöveges információknak. Alkalmassak azonban mozgóképek rögzítésére, míg a mikroformák csak fényképeket és egyéb képes dokumentumokat tudnak reprodukálni.

A másik korlátozó tényező az, hogy csak olvasható médiáról van szó. A mesterlemez előállítása jelentős költség, s ehhez még hozzáadódhat az erre való előkészítés ára, ugyanakkor maga a folyamat meglehetősen lassú. Ezért olyan alkalmazások esetében, amikor csak néhány példányra van szükség, gazdaságossági okokból nem alkalmasak. Ezek a korlátozások nem jelentkeznek a mikrofilmek, mikrofichek, vagy más mikroformák esetében. Így ezeket a hagyományos formákat látszik érdemesnek alkalmazni olyankor, amikor valamit csak szűk felhasználói körnek akarunk eljuttatni. Meg kell említeni, hogy léteznek olyan analóg videolemez-felvevők, amelyek támogatják az egyszer olvasható optikai lemezeket. Technikai sajátosságaik miatt ezek is inkább csak a képes dokumentumok esetében alkalmazhatóak.

A továbbiakban a kompakt lemezekkel foglalkozik a szerző. Megállapítja, hogy a hangrögzítésre alkalmas CD-DA (Compact Disk – Digital Audio) és a video- és hanganyagot is tároló CD-V (Compact Disk-Video) jellegénél fogva nem lehet versenytársa a mikroformáknak, míg a CD-I (Compact Disk-Interactive) a könyv megírásakor csak kísérleti formában volt. Bár elsősorban a fogyasztói piac számára készül, s így eleve nem sok jelentősége lehet a dokumentumtárolás és -keresés szempontjából, valódi elemzést csak valódi piaci megjelenése után lehet adni.

Így a kompakt lemezek közül egyedül csak a CD-ROM-ot tekinti a részletes elemzés lehetséges tárgyának. Megállapítja, hogy nagy tárolási kapacitásával a CD-ROM nagyon alkalmas nagy adatbázisok több példányos terjesztésére, helyi mikroszámítógépes munkaállomásokon való keresésre, s így potenciálisan vonzó és költséghatékony alternatívája lehet a nagy adatbázisok távolból való elérésének.

Az ő szempontjából azonban azt tartja fontosabbnak, hogy a CD-ROM-ot néha a COM (computer-output-microfilm) alternatívájaként említik, s több könyvtár korábbi COM-katalógusát CD-ROM-katalógussal helyettesítette. Túlzott leegy-

szerűsítésnek tekinti a CD-ROM-ról festett pozitív képet, s hangsúlyozza, hogy túl gyakran figyelmen kívül hagyják a két technika közti jelentős különbségeket. A COM emberileg olvasható formát hoz létre lemezeken vagy szalagokon tárolt, géppel olvasható adatokból, míg a CD-ROM géppel olvasható adatokat tárol, ezeket később át kell alakítani emberileg olvasható formájúvá. A mesterlemez előállításának költsége, a CD-ROM esetében jelentősen meghaladja a COM-ét, és a használatához is jóval drágább munkaállomás szükséges. Egyedül a sokszorozási költségek alacsonyabbak, méghozzá jelentősen, a CD-ROM esetében. Két táblázatban összehasonlítást ad arról, mekkora 200 000, illetve 350 000 cím feldolgozásának és használatának éves költsége öt és ötven példány esetében. Bár a költségek arányai jelentősen közeledtek ez utóbbi esetben, még itt is a COM mutatkozik olcsóbbnak. (7701, illetve 30 745 dollár öt, 77 890, illetve 119 000 dollár ötven példány esetében. Az idők változását jelzi, hogy egy 2500 dolláros CD-ROM munkaállomás esetében 8086-os vagy 8088-as processzorral rendelkező IBM kompatibilis számítógéppel számol, 640 K RAM-mal, két 5.25-ös floppy-meghajtóval, monokróm monitorral és olcsó CD-ROM olvasóval. Érdekes volna számításait újra elvégezni.) Megállapítja, hogy a CD-ROM-ok ott lehetnek versenyképesek, ahol nagyobb példányszámban való terjesztésre van szükség. Harmadikként az írható/olvasható optikai lemezekkel végez el összehasonlítást a szerző. Ezeket a rögzítés szempontjából közvetlenül a mágneses médiákkal, például a mágnesszalagokkal tartja versenyképesnek, a COM-mal és hasonló rendszerekkel inkább csak közvetetten.

Dokumentumtároló eszközként egyes alkalmazásokat tekintve, már inkább versenytársaknak minősíti az optikai lemezeket, szemben a mikrográfiai rendszerekkel. Véleménye szerint az optikai lemezek nem alkalmasak a mikrográfiai alkalmazások helyettesítésére olyan esetekben, amikor inaktív rekordokat kell hosszú ideig tárolni. Aktív információtároló és -kereső eszközként a dokumentumra orientált optikai lemez-rendszerek, (néha optikai tároló rendszernek, optical filing system-nek is neveznek) közvetlen versenytársai a számítógéppel segített kereső (computer-assisted retrieval, röviden CAR) rendszereknek. A könyv további részeiben a szerző ezt a két technikát hasonlítja össze, hangsúlyozva technikai és

gazdaságossági jellegzetességeiket, amelyek hatással lehetnek alkalmazásukra egyes dokumentumtároló és -kereső szituációkban.

A második rész címe fejezi ki pontosabban azt, amivel a könyv igazából foglalkozik: CAR kontra optikai tároló rendszerek (CAR vs. optical filing systems).

A CAR rendszer a számítógépes hardver és szoftver, valamint a mikrofilmen, mikrofilchen vagy egyéb mikroformaként tárolt dokumentumok indexelését és visszakeresését segítő mikrográfiai berendezésből áll. Így ez a technika képes kombinálni a mikrográfiai technika helymegtakarítási és egyéb előnyeit a számítógépekkel azzal a tulajdonságával, hogy képes a mágneslemezen tárolt indexadatok gyors kezelésére. A CAR-ral ellentétben az optikai tároló rendszerek egyértelműen a számítógépes technikára épülnek, a dokumentumképek digitalizált tárolási lehetőségét kihasználva. Az indexadatokat általában itt is mágneslemezen tárolják.

A rész elején a szerző a két rendszer alapvető bemutatására törekszik, majd külön szekciókban sorra veszi az egyes összehasonlítási lehetőségeket, elsőként a szkennerek és a mikrofilmkamerák összehasonlítására vállalkozik. Ezek hasonló szerepet töltenek be, de különböznek az alkalmazott technikákban, az eszközökben, a képek minőségében és a sebességben. Mindezeket részletesen tárgyalja a szerző.

A mikrográfiai és az írható/olvasható optikai lemezek eltérnek egymástól a rögzített információ típusában, a rögzítés folyamatában, és olyan sajátosságokban, mint a kapacitás, stabilitás, kompatibilitás, költségek és sokszorozhatóság. A rögzítés technikáját tekintve, a mikrofilmes rendszerek már több mint fél évszázada léteznek, az újabb változtatások inkább csak finomításokat jelentenek, semmint jelentősebb újításokat. Ugyanakkor a szerző megállapítása szerint, a könyv megírása idején az írható/olvasható optikai lemezek a fejlődés olyan stádiumában voltak, mint a mikrográfiai technikák az 50-es és 60-as években, amikor több rögzítési módszer és termék versengett a vásárlók figyelméért. A prototípusokat már a 70-es években bemutatták, de kereskedelmi forgalomban kapható csak 1983-tól volt Észak-Amerikában. A szerző négy technikát mutat be. Lényeges különbségként azt állapítja meg, hogy amit optikai lemezeire rögzítettek, azonnal visszakereshető és megjeleníthető, míg a mikro-

filmkamerák esetében még további lépésre van szükség.

A továbbiakban részletes elemzést olvashatunk a tárolási kapacitásról. Mivel ez többféle tényezőtől függ, a szerző ezek összefüggéseit részletesen, esetenként pedig terjedelmesebb táblázatokban is elemzi. Kevésbé részletes az egy oldalra jutó költségek elemzése.

Bár az optikai tároló rendszerek bizonyos formái lehetővé teszik a távoli online elérést, általában ezeket is sokszorosítva kell eljuttatni a felhasználóhoz. Ezekben a mikroformákat találja jobbnak a szerző, de megállapítja, hogy ezek felbontóképessége minden másolási generációban 10%-ot romlik, míg ilyen veszteség az optikai lemezek esetében nincs.

A stabilitást kétféle szempontból is értékeli a szerző: mennyi ideig lehet adatokat rögzíteni, s meddig tárolhatóak azok visszakereshetően. Az első szempontból az optikai lemezek vannak előnyösebb helyzetben, míg egyes mikroformáknak legalább 100 évet jósolnak, szemben az optikai lemezek 10-30 évével. A kialakulásuk óta eltelt rövid idő miatt a szerző némileg még ebben is kételkedik, bár elismeri, hogy a technika fejlődésével lehetővé válhat a rögzített anyagnak más formákra való átvitele.

Foglalkozik még a szabványosítás és kompatibilitás kérdéseivel, valamint a jogi szabályozással. A mikroformák időbeli előnye ekkor még természetesen érvényesült ezekből a szempontokból.

A továbbiakban a visszakeresési jellemzőket hasonlítja össze. A keresés lényege nagyjából megegyezik a két formánál. Számítógépes indexek jelzik, hol találhatóak fizikailag a keresett dokumentumok. Maga a keresés két lépésben zajlik. Megállapítjuk, hogy keresőkérdésünknek milyen dokumentumok felelnek meg, majd ezeket visszakeressük a jelzett mikroformákról vagy optikai lemezekről. A tényleges fizikai megvalósulás természetesen különbözik. A szerző elismeri ugyan az optikai lemezekben való keresés nagyobb gyorsaságát, de aztán azt is kimutatja, ha 13 másodpercet nyerünk minden keresésen, akkor 275 keresés során nyerhetünk egy órát. Szintén cáfolja azt, hogy a nagyobb tárolási kapacitás miatt különösebb előnyöket jelenthetne, hogy az optikai lemezek esetében nagyobb valószínűséggel fordulhat elő az, hogy a következő dokumentum is ugyanazon a lemezen szerepelhet. Termé-

szetesen ehhez is részletes táblázatot ad. Számmottevő megtakarítás viszonylag kis anyag esetében érzékelhető, pl. számításai szerint 100 000 oldalas anyag és napi 200 keresés esetében évi 23 óra megtakarítás érhető el, de az idő nagyobb tárolási kapacitású lemezek és napi több keresés esetén még növekedhet. Speciális előnyt jelenthetnek az optikai lemezek esetében az ún. jukeboxok vagy wurlitzerek, ilyenkor párhuzamosan több lemezben lehet egyszerre keresni.

Fontos szempontként jelentkeznek a rendszer költségei. Az éves működési költségeket három variációban számította ki a szerző: különböző oldalszámok és napi visszakeresési alkalmak mellett, az optikai lemezek a jukeboxok esetében közelítik meg legjobban a CAR rendszert de ekkor is alulmaradnak, pontosabban felette maradnak. (Egymillió oldal évenkénti bevitele, napi ezer keresés mellett 276 170 illetve 261 100 dollár a költség.)

Ezt követően azt várhatnánk, hogy valamilyen végső összegzés következik, pl. a kapott adatok értelmezése, s így a két módszer mérlegre tétele, de helyette váratlanul összebékítésükre kerül sor a hibrid megvalósítási lehetőségek bemutatásával. Szerzőket idéz azzal kapcsolatban, hogyan lehet a két megoldási lehetőséget összekombinálni. Legjobban akkor alkalmazhatóak ezek, amikor már sok dokumentumot rögzítettek a korábbiakban mikrofilmen, s ezek átvitele optikai lemezekre túl sokba kerülne.

A szöveges részt részletes, csaknem hét oldalas bibliográfia követi a szerzők betűrendjében. (Meg kell jegyezni, hogy a szövegen belül külön hivatkozásokkal nem találkozhatunk.) Ezt az amerikai kiadványokban megszokott, magyarokban gyakran hiányolt index, vagyis mutató követi. Itt érte az a csalódás a recenziót, hogy a CD-ROM-ot keresve megtudhatta, hogy az ezzel kapcsolatos információk a 10-15 oldalra korlátozódnak. Ebből rájöhett arra is, hogy megtévesztette az a cím, ami alapján hajlandónak mutatkozott az ismertetés elkészítésére. Valójában csak az első részben, (4-16. l.) van arról szó, amit a cím jelöl (így ez tarthat számot nagyobb körben érdeklődésre), a továbbiakban csak egy-egy speciális forma összehasonlítására kerül sor.

Az eddigiek alapján talán úgy tűnhet, hogy túlságosan elfogultnak érezzük *William Saffadyt* a mikrográfiai rendszerek irányába. Valójában azonban inkább az látszik valószínűnek, hogy mi vagyunk túlságosan elkötelezettek a másik irány-

ban, s nem vagyunk hozzászokva ahhoz, ha valaki nem kinyilatkoztat, hanem részletes vizsgálódásba fog, mielőtt megfogalmazná véleményét.

Bár a feladatom erről a műről véleményt mondani, mégsem látszik indokoltnak, hogy ez alapján próbáljam a szerzőt megítélni. Némi tájékozódás után megállapítható, hogy Saffady rendkívül kiterjedt szakirodalmi munkásságot folytat. Terjedelmes tanulmányai, elemzése jelennek meg szakfolyóiratokban, elsősorban a *Library Technology Reports*-ban, a *Computer Equipment Review*-ban és a *Computer Technology Review*-ban, ahol egy-egy kérdéskör áttekintésének gyakran szentelnek különszámokat.

A mikrográfiairól is megjelent önálló kötete, *Micrographic systems* címen 1990-ben már a harmadik kiadásban, az első kettőnek a címe Micrographics volt, az első még 1978-ban látott napvilágot. Ahogyan a mű kapcsán már szó volt arról, milyen időbeli előnye volt az ilyen rendszereknek, természetesen, hogy a szerző is előbb tudott elkezdni ezekkel foglalkozni, mint az optikai rendszerekkel, de azokra is hamar felfigyelt.

1985-ös *Optical disks, 1985: a state of the art review* című munkája után 1986-ban az *Optical disks for data and document storage* jelent meg, amely 1987-től évente *Optical storage technology* címen folytatódik. 1989-ben bibliográfiát is szentelt a témának (*Optical storage technology: a bibliography*). A most tárgyalt munkához hasonlóan két módszert hasonlít össze az 1990-es *Optical disks vs. magnetic storage*.

Egyéb önálló kiadványai közül említést érdemel a könyvtárgépesítésbe bevezető *Introduction to automation for librarians*, legújabb, 1993-as műve az *Electronic document imaging systems: design, evaluation, and implementation*, melyet, mint legtöbb kötetét a Meckler cég jelentetett meg. Sok esetben a cím is tükrözi, hogy legfőbb feladatának a pillanatnyi helyzet bemutatását tekintti, ebben rendkívül alapos, kevésbé jellemző rá a távlatokban való gondolkodás. Ezért friss írásai rendkívül hasznosak lehetnek az áttekintést igénylők számára, a régebbiek viszont erős jelenhez való kötöttségük miatt viszonylag hamar veszíthetnek aktualitásukból. Így a most ismertetett, már nem a legújabb összefoglalást is ezek figyelembevételével ajánlom az érdeklődők figyelmébe.

Murányi Péter

Érdemel-e a referálás önálló monográfiát?

A számítógépek térhódítása ellenére sem csökkent a referátumkészítés jelentősége, sőt a referátumszövegek egyre többször kerülnek be adatbázisokba, mivel az információ szűrésének jó eszközei. Ezeket a gondolatokat nem a kötet szerzőjétől, hanem az előszót író *F. W. Lancaster*től olvashatjuk, aki - bizonyára sokan tudják - az elektronikus kommunikáció elterjedésével egyúttal a referátumok fokozatos eltűnését jósolta annak idején¹.

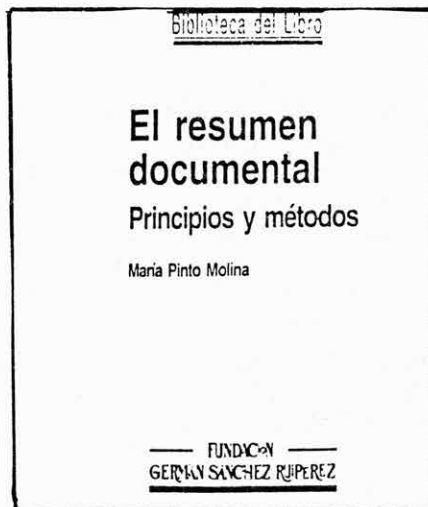
Lancaster azt is kiemeli, hogy *María Pinto Molina*, a Granadai Egyetem tanszékvezető professzorasszonya könyvének eredeti vonása az, hogy a referátumkészítés problémakörét széles perspektívából, többek között nyelvészeti és történeti aspektusból nézi.

Mindenhhez hozzátehetjük, hogy a kötet az előszót és köszönetnyilvánításokat, a válogatott bibliográfiát, a melléleteket és tárgymutatót nem számítva, több mint 350 oldalt tesz ki, és ki ne tartaná fontosnak azt a közel háromszáz bibliográfiai tételt, vagy a referátumkészítés néhány gyakorlati példáját, több idevonatkozó szabvány szövegét, a referáló szolgálatok és kiadványok listáját, referálási útmutatókat, hogy csak néhányat említsünk a függelékben található jól használható anyagokból.

Persze, egy könyv igazán akkor jó, ha az anyag feldolgozása teljességet és/vagy újdonságot nyújt. Különösen így van ez egy spanyol nyelvű szakkönyvnel, amelyet idehaza valószínűleg egy szűkebb kör fog majd csak olvasni.

Pinto Molina könyvének első és igen fontos újdonsága az, hogy az egész könyvet a referátumnak és készítésének szánja. Újabb keletű angol nyelvű könyvet ugyanis többet találunk olyat, amelyek a referátumkészítéssel is foglalkozik, de nagyobb teret inkább az indexelésnek szán.

Ilyen *D. B. Cleveland* és *A. C. Cleveland* könyve², amelynek új kiadása főként a referálással kapcsolatos ismeretek tekintetében tér el az előzótól. Ismételten említhetnénk Lancaster nevét³ és *Jennifer Rowley*-ét, akinek könyve a referálás tekintetében egyike a legjobboknak, de ő is csak a terjedelem viszonylag kis részét szánja e témának⁴. Vannak persze a referátumkészítést kizárólagos témaként feldolgozó olyan klasszikus

PINTO MOLINA, María

El resumen documental : Principios y métodos / Pinto Molina María. - Madrid : Fundacion Germán Sanchez Ruipérez, 1992

munkák is, mint pl. *Edward Crammins* (nem is olyan régi és aligha elavuló) könyve⁵, amelyről ugyanakkor a sok, joggal kiérdemelt, dicséret jelző mellett sem mondhatjuk el, hogy teljességre törekedne, akárcsak *Rowley* könyvéhez képest is, amely megteszi ezt „kicsiben”. (Cramminsnek nem ez az erénye.)

Ha egy pillanatra visszatérünk a könyv címéhez és annak első részét szó szerint fordítjuk magyarra, furcsa kifejezéssel találkozunk: „dokumentációs referátum”. A spanyol nyelvben ugyanis kétértelműség rejlik a „resumen” szó mögött. Persze terminológiai tarkaság idehaza is van e területen. Elég, ha csak a „referáló ülések” intézményére gondolunk, ahol szóbeli beszámolók, leginkább előadások formált szemlék hangzanak el.

Pinto Molina könyvében az első fő fejezet az alapanyagé, azaz az elsődleges dokumentumé. A dokumentumhoz az emberi kultúra alapjain elindulva a kommunikációelméleten át jutunk el. Lancaster előszava után nem meglepő, hogy Pinto Molina a dokumentum fogalmát a szövegével kapcsolja össze. A szöveg szerkezetét illetően *T. Van Dijk* nyomán a szerző mikro- és makrostrukturáról beszél, és területekre kerül a szöveg globális

szerkezetét hagyományos sémákban reprezentáló szuperstruktúrák kérdése. Ezt a képet a szövegtipológiák, a szöveg funkciói és jellemzői, végül a kontextus problémája teszik teljessé.

A második fő fejezet a tartalomelemzésé. A tágabb keretet kapjuk meg először. Itt nemcsak a szakirodalmi információ tartalmi feltárásának fogalmával, hanem a nyelvészet fontosabb irányzataival, azaz a strukturális, a transzformációs generatív és a szövegnyelvészettel, valamint az ugyancsak szerepet játszó logika és pszichológia elemeivel ismerkedhetünk meg.

A tartalomelemzés nyelvi meghatározóinak alapos elemzése követi mindezt, ami aztán kiegészül a nyelvi elemzés mikro- és makro- és szövegsemantikai megvilágításával. Nem hiányzik a nyelven kívüli elemzés fenomenológiai és logikai megközelítése sem, és az egyéb tartalomelemzési iskolákról, valamint a gépi elemzésről is képet kapunk. Ugyancsak szerepel ebben a fejezetben a képi és hangdokumentumok elemzése is.

Miután ebben a közelebbi kontextusban is elhelyezte könyve tárgyát, a szerző a harmadik fő fejezetben a referátumkészítés fogalmaival foglalkozik. Mindenekelőtt áttekintést kapunk a referálás történetéről a kezdetektől napjainkig, külön figyelmet szentelve a kérdéskör spanyolországi történetének.

A referátumkészítés a tartalomelemzésen alapuló legkomplexebb tevékenység, amelynek gyökerei jelentős mértékben gyakorlati tapasztalatokból táplálkoznak. Talán ezért is van, hogy a szerző teljes joggal panaszolhatja fel e kérdéskör tudományos alaposságú feldolgozásának gyengeségét. A referátum definiálásával igen sokan foglalkoztak, sokkal kevesebben tettek azonban valamit is a referálási folyamat megismerésének elmélyítéséért.

Ahogy más fejezetekben is, a szerzői definíciót áttekintés, a meglévő definíciók összevetése előzi meg. Pinto Molina meghatározása a referátumkészítésre, pontosabban (az ő terminológiája szerint) a referálás általános folyamatára vonatkozik. (Mi itt, a továbbiakban, az egyszerűség kedvéért a referálási folyamat terminust fogjuk használni.) Ennek megfelelően a referálási folyamat azt a metamorfózist jelenti, amelyen szöveges dokumentumok mennek át mikrostrukturális (felszíni-szintaktikus) kezdeti állapotukból makrostrukturális (mély, logikai-semanticai) állapotuk eléréséhez és annak azt követő leírásához. Ez az

átváltozás biztosítja két szövegszerveződési forma (az eredeti dokumentum és a referátum) közötti kapcsolatot a közös tartalom útján. Ez az átvaltozás redukciós és építő folyamatokat hoz magával. Az egyik oldalon informatív redukció, a másik oldalon egy redukált modellben való rekonstrukció nehéz és összetett művelete vezet egy olyan új dokumentum létrehozásához, amely az eredeti dokumentum legfontosabb információját reprezentálja az eredetitől különböző kifejezőmóddal, szerkezetben és terjedelemben.

Nem véletlen, hogy a meghatározás ilyen hosszú és komplex. Több iskola felfogását és eredményeit is egyesíti ugyanis magában. Az analitikus-szintetikus információfeldolgozás kettségét is tartalmazza, és aláhúzza a szövegjellegzet. Az eltérő kifejezőmód hangsúlyozásával elhatárolja a referátumot az eredeti mondatait változtatás nélkül átvevő kivonattól (extractumtól), egyértelművé teszi, hogy a referátumnak csak a célszerűség határain belül kell követnie az eredeti gondolatmenetét. Nem pusztán a terjedelmet és az információ fontosságát jelöli meg, hanem közelebb hoz annak megválaszolásához, mit tekintünk fontos információnak.

Nincsen persze arról szó, hogy ezek a kérdések ne kerülnének később napirendre, de már itt világos képet kapunk. A könyv egészére jellemző nagyfokú strukturáltság és az ezt jól követő-közvetítő több szintű (decimális) tagolás mellett egészséges mértékű koncentrikusság jellemzi ugyanis az előadásmódot, azaz a korábban lezögegettekkel más kontextusban és a korábbitól eltérő terjedelemben és kifejezőmódban újra találkozunk, minden szükséges helyen.

A definíciót követően hangsúlyozza a szerző, hogy a referátum a tartalmi feltárás legteljesebb és legreprezentatívabb dokumentumtípusa, így létjogosultsága is alaposan megokolható.

A referálás folyamatát nyilvánvalóan több tényező is befolyásolja. Ezek fakadhatnak a szövegből, és ezen belül lehetnek nyelvek és nyelven kívüliek; összefügghetnek a referátumkészítés feltételeivel, így egy adott referáló szolgálat válogatási szempontjaival, pénzügyi lehetőségeivel; változhatnak a referáló személyével és felkészültségével; módosulhatnak a felhasználók elvárásainak függvényében.

A szerző ezt követően azokat – a téma interdiszciplináris jellegéből fakadóan igen sok területről eredeztethető – tényezőket sorolja fel röviden, amelyek a referátumkészítés kutatásának jövőjét

meghatározzák. Ezek között vannak tudományos tényezők a szövegnyelvészet, a formális logika és a kognitív pszichológia területéről és technológiai jellegűek is, úgy mint az informatika és a telekommunikáció.

A konceptuális részt a módszertan, azaz a referálási folyamat leírása követi. Itt ismét csak joggal állapítja meg a szerző, hogy – bár a referátum a másodlagos publikációs tevékenység sarkköve – nem állnak rendelkezésre megfelelő normák hatékony létrehozásához.

A referálás folyamatában az első lépés a válogatás, amely megelőzi a tulajdonképpeni referálási folyamatot és amelyet a célok meghatározása követ. A célok a szövegre és a referálás külső körülményeire támaszkodva meghatározzák a referálás során követendő kognitív viselkedést.

A referálás már említett analitikus és szintetikus jellege egységet képez; e két folyamat kiegészíti egymást. Nem meglepő, hogy a referálási folyamatot meghatározó analitikus változók között első helyen szerepel a szöveg, hiszen ezt kell a folyamat során átalakítani a referálónak. Ezen belül is a tudományos szöveg tekintetében a Bevezetés - Módszer - Eredmények - Következtetések szuperstruktúrát és az implicitás prioritását, azaz a „rég” ismeretek ki nem mondását és ebből következően az előfeltevések fontosságát emeli ki a szerző.

Az analitikus változók között ott van a referáló is. Előzetes ismeretei, szakmai műveltsége és néhány egyéb tényező mellett különleges figyelmet kap a rövid és hosszú távú emlékezet. Ilyen tényezők még a referáló intelligenciáját és megértését magába foglaló intellektuális képességek és – nem utolsósorban – a referáláshoz rendelkezésre álló idő.

Az olvasásnak döntő szerepe van a referálás folyamatában. A könyvben részletesen leírt komplex folyamata a megértésben, vagy a szöveg interpretálásában csúcsonyul ki. Az olvasási stratégiákat nagy mértékben meghatározzák a referálandó dokumentum típusai és a referálás céljai.

A gyakorlati végrehajtás során a referálás legalább kétszeri és kétféle olvasást feltételez. Az első az általánosabb jellegű tájékozódásé, a második már célzott és jó, ha jegyzetelés kíséri.

Az olvasás-megértés vonatkozásában Pinto Molina többek között a könnyen megjegyezhető, a szövegen kívüli valóság elemeit is magukba foglaló, az olvasás során dinamikusan változó mentális modellek és az interferencia fontosságát

emeli ki. A szerző T. Van Dijk megértési modelljét is felhasználja, miközben rámutat, hogy a megértés végső soron az interpretáción alapul, amely azonban nem jöhetne létre az – ugyancsak ebben a modellben szereplő – szegmentáció, kategorizáció és kombináció nélkül.

Az olvasás feletti szint a tartalomlelemzésé. Erről is igen részletes leírást kapunk, amelyből ismételtelen csak válogathatunk. Megint Van Dijk neve kívánczik kiemelésre, mivel az általa rendszerbe foglalt makroszabályok és makroműveletek a könyvben jelentőségüknek megfelelő hangsúlyt kapnak.

E négy alpműveletre épít aztán B. Endres-Niggemeyer, akinek okfejtése joggal kap a kötetben nagyobb teret, olyannyira, hogy nemcsak az analízis, hanem a szintézis műveleteit is az ő elképzelése alapján tárgyalja Pinto Molina.⁶

A referálás folyamata mellett a referátum definíciója sem maradhat el. A szerző a referátum három sarkalatos jellemzőjét adja meg. Ezek a szöveg, az önállóság és a sokféleség. A szöveg fontosságáról már szó esett. Az önállóság a referátum autonóm voltát, az elsődleges dokumentumtól független létezését jelenti. A sokféleség mögött az áll, hogy a célok függvényében egyazon dokumentum tartalmát többféle referátumban tükrözhetjük vissza.

Itt is jól tetten érhető Pinto Molina könyvének összegző, szintetizáló jellege. Ezek a jellemzők ugyanis elszórtan más munkákban is megjelennek, de együtt és főként a szöveg ilyen mélységű kifejtésével párosítva sehol sem (nem beszélve arról, hogy mindez többszörös kontextusba ágyazva történik meg).

Nem kell hiányolnunk a referálással foglalkozó írásokban gyakori, a referátumot a rokon műfajoktól elkülönítő fejezetet sem. Nehéz határokat húzunk ezek között, még akkor is, ha ezt már többen megtették. Ez a fejezet ennek megfelelően elsősorban a spanyol terminológia iránt is érdeklődők számára lehet fontos, de kiemelésre kívánczik, hogy Pinto Molina (többek között J. Rowley nyomán) azt a leginkább elfogadható nézetet vallja, hogy a referátumot az annotációtól közeli rokonságuk folytán az utóbbi korlátozottabb rendeltetése és rövidebb terjedelme különbözteti meg.

Sajátos felsorolást kapunk a referátum tulajdonságairól. Nem szokatlan a rövidség, a világos és koherens stílus követelménye. Kevésbé szervül mindezzel a gyors feldolgozás, azaz az

eredeti dokumentum és a referátum megjelenése közötti minél rövidebb idő elvárása és egy sor más vegyes természetű követelmény. Az objektív követelményét szokatlan módon kettébontja a szerző, valamiféle „absztrakt” objektivitásra és az eredetinek való minél teljesebb megfelelés, a bibliográfiai leírás pontossága, a szerkezet homogenitása és az értelemzés-nélküliség együttesére.

Sokkal egyértelműbb és a korábbiakból logikusan levezethető az, amit a referátum általános szerkezetéről olvashatunk. A referátum makrostruktúráját a referáló az analízis során nyeri, és ez nem esik szükségképpen egybe az elsődleges dokumentum szerzője által létrehozott makrostruktúrával. A mikrosztuktúra a már említett változatosság jegyében különböző lehet. A szuperstruktúra hagyományos és közismert: ez a bibliográfiai leírás (amellyel kapcsolatban igen részletes útmutatást is kapunk itt), a referátum teste (azaz a tulajdonképpeni szövege) és a referáló neve.

A referátum testének alapvetően az elsődleges dokumentum *Bevezetés - Módszer - Eredmények - Következtetések* szuperstruktúrájának megfelelő szerkezetben kell megjelennie. A stílussal szemben támasztott követelmények között szerepel, hogy a referátum kezdődjék a mondanó egészét reprezentáló (tétel)mondattal, koherens, befejezett szöveg legyen, amely hű az eredetihez, azaz nincsenek benne sem (indokolatlan) elhagyások, sem (szubjektív) interpretáció. Nyilván csak a spanyol nyelv iránt érdeklődő olvasót érdeklik viszont igazán az igeidőkkel és ige módokkal kapcsolatos előírások.

Meglepő módon kétszer is előfordul a könyvben az a követelmény, hogy a stílus „izmokból és idegekből álljon, kötőszóvet nélkül”. Bár sejthető, mit is takar ez a metafora – nevezetesen a töltélszavak, stilisztikai szerepű fordulatok lehetőleg minimális szinten tartását –, aligha tekinthetjük ezt egzakt előírásnak.

Elengedhetetlen, hogy a könyv foglalkozzon a referátumok különböző szempontok szerinti tipizálásával is.

Az informatívítás, vagy ahogy a szerző fogalmaz, az információ sűrűsége alapján megkülönböztetett *indikatív referátum* az analitikus mélység és az információsűrűség két tengelyével ábrázolt grafikon legmagasabb pontján foglal helyet, hiszen mind sűrűsége, mind mélysége a legnagyobb. Ez a típus jeladó szerepű, könnyen előál-

lítható. Terjedelmének felső határát Pinto Molina ötven szóban határozza meg.

Az *informatív referátum* mélysége és sűrűsége is kisebb. Ez a referátumtípus tartalmazza az elsődleges dokumentumban leírt célokat, módszereket, eredményeket és következtetéseket. Jellemzőinél fogva akár az elsődleges dokumentum helyettesítőjeként is felléphet az általános ismeretekkel megelégedő felhasználók számára. Terjedelme az eredeti terjedelmének függvényében 100-300 szó.

A szerző felveti, hogy a referátumok osztályozása főként terminológiai tekintetben következtelen. Az indikatív és az informatív referátum elkülönítésére komplex megközelítést ad, ami alapvetően megállja a helyét, még akkor is, ha az informatívítás megítélésére vannak más, ugyancsak hasznosítható, de ebben a munkában figyelembe nem vett nézetek is.

A probléma az *indikatív-informatív referátumokkal* kezdődik. Ezek ugyanis – ahogy a szerző is leírja – nagy népszerűségnek örvendenek, de nem illeszthetők be az általa megalkotott koordinátarendszerbe.

Kicsit hasonló és egyúttal fordított a helyzet az analitikus referátummal. Ez a típus beilleszthető a koordinátarendszerbe, de legtöbbször az informatív referátummal azonosítják, vagyis nem tekintik önálló típusnak.

A *kritikai referátum* esetében viszont csak helyeselhetünk. Sokan felvetik létjogosultságát, de még többen a recenzió műfajába sorolják, ahogyan Pinto Molina is teszi ezt, hiszen a kritikai elem belépésével elvész az objektívítás.

A referátum szerzőség szempontjából is osztályozható. Pinto Molina szembesíti egymással az elsődleges dokumentum szerzőjének két ellentmondó jellemzőjét: a téma alapos ismeretét és az objektívítás hiányának lehetőségét, amely éppen a szöveghez való közelség következménye lehet. Nem foglal viszont állást az ilyen szerzői (auto)referátumok értékét illetően. Tegyük hozzá, igen nehéz is elvi alapon állást foglalni ebben a kérdésben.

A másik oldalról, a referáló szempontjából nézve persze nyomatékosan felhívja a figyelmet arra, milyen fontos volna a cikkek szerzőinek el-sajátítaniuk a referálás technikáit, hiszen az auto-referátumok gyakran kerülnek be változtatás nélkül referáló lapokba, adatbázisokba.

A referátum szemszögéből történő kategorizáláshoz visszatérve, még meg kell említenünk a

feldolgozott dokumentumtípusok, a terjesztés módja (referáló lapok, adatbázisok) szerinti osztályozást, valamint a táblázatos, moduláris, távirat-jellegű stb. referátumok felsorolását. Ebben a fejezetben kapunk rövid összefoglalást a referátum lehetséges funkcióiról is.

Az elsődleges dokumentum szerzője mellett készíthet referátumokat az adott szakterület valamely másik szakértője is, de ilyen esetben is gyakran hiányoznak a szerzőtől referálási ismeretek.

A referátum par excellence szerzője a hivatásos referáló, akinek többek között az olvasás és írás mesterének, nagy tárgy- és világismerettel rendelkező személynek kell lennie. Képzésének és továbbképzésének lehetséges színtereiről, szakmai szervezeteiről is áttekintést kapunk a könyvben.

A szabályozás és gépesítés fő fejezetében a szabályozás fontosságáról ír a szerző. Áttekinti több ismert szerző referálási útmutatásait, és tömören összefoglalja saját útmutatásait. Ugyancsak megismerhetünk egy sor referálási útmutatót, instrukciót és több szabványt is.

Képet ad a gépesítés több ismert kísérletéről is, de leszögezi, hogy a gépesítést a tevékenység hangsúlyozottan intellektuális jellegét figyelembe véve sem szabad eleve elutasítanunk, bár tudnunk kell, hogy az ezen a téren elért eredmények még igen szerények.

A már említett kiegészítő részeket megelőző utolsó fő fejezet a referáló szolgálatokról és referáló folyóiratokról szól. Ez sem kizárólagosan történeti, és nemcsak a szolgálatok leíró „listáját” kapjuk meg, hanem tipológiájukat is. Az ismert referáló folyóiratok bemutatása pedig kiegészül egy rövid „know how”-val, azaz a referáló folyóiratok kiadásának követelményeit tartalmazó útmutatóval.

Érdemel-e a referálás önálló monográfiát? – tettük fel az egyáltalán nem költői kérdést. María Pinto Molina meggyőződött róla, ez a téma önállóan is tartalommal tölt meg akár egy vaskos kötetet is.

„Aki sokat markol, keveset fog.” – tartja a közmondás. Aligha igaz azonban ez esetünkben. Egy ilyen összetettségű könyvben aligha elkerülhető bizonyos mértékű egyenetlenség, ami azonban messze nem zavaró, tehát csak azt mondhatjuk, kár, hogy nem angolul (horribile dictu, magyarul) íródott ez a kötet. Sokkal szélesebb olvasói kör figyelmére lenne méltó a referátumkészítésnek ez az alapos, sokoldalú, átfogó tudományos monográfiája.

Koltay Tibor

Irodalom

1. LANCASTER, F.W., NEWAY, J.M.: The future of indexing and abstracting services. In: Journal of the American Society for Information Science, 33.köt., 3.sz., 1982., p.183-189.
2. CLEVELAND, D.B., CLEVELAND, A.C.: Introduction to indexing and abstracting. 2nd ed. Englewood : Libraries Unlimited, 1990.
3. LANCASTER, F.W.: Indexing and abstracting in theory and practice. London: Library Association, 1991.
4. ROWLEY, J.E.: Abstracting and indexing. 2nd edition. London: Clive Bingley, 1989.
5. CREMMINS, E.T.: The art of abstracting. Philadelphia: ISI Press, 1982.
6. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: A referáló tevékenységének folyamatmodellje. (Referátum) In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39.évf., 7-8. sz., 1992., p. 369. KOLTAY T.: A referálás modelljei. In: Könyvtári Figyelő, 36.évf., 3-4.sz., 1990., p.273-280.

Megjelent

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár két új kiadványa!

KONCZ KÁROLY: TÖRTÉNETEK A KÖNYVTÁRBAN

és

BÉL MÁTYÁS: BUDA VÁROS LEÍRÁSA

3. Buda visszavívása

Utánrendelhető féláron:

BÉL MÁTYÁS: BUDA VÁROS LEÍRÁSA

1. A kezdetektől Mohácsig

2. A török Buda

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
1371 Budapest, Pf. 487.
Kádár Lászlóné Számviteli osztály

MEGRENDELŐSZELVÉNY

Megrendelem a FSZEK kiadványait:

Koncz Károly:	Történetek a könyvtárban.....	pld. (116,- Ft /db)
Bél Mátyás:	Buda város leírása 1.	pld. (98,50Ft / db)
	Buda város leírása 2.	pld. (129,- Ft / db)
	Buda város leírása 3.	pld. (600,- Ft / db)

A megrendelő neve:

címe:

.....

1994.

P.H.

.....
aláírás

Általános kérdések

94/086

MURANIVSKIJ, T.V.: Infornomika – novaâ naučnaâ disciplina = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1993. 6.no. 9-14.p. Bibliogr. 18 tétel.

Infornomika – egy új tudományos diszciplína

Informatika

Míg az informatika az emberiség azon kérdéseire keresi a választ, hogyan, milyen eszközökkel kell a különböző információkat megtalálni, megőrizni, átadni és megszerezni, az infornomika arra keresi a választ: milyen információt kell megőrizni, átadni és kapni. Az új tudományág a „tudományos információ” fogalmi köréből eredeztethető, amelyből is az informatika is származik. Az infornomika és az informatika elméletileg nem szinoním fogalmak, és bár az informatikai eszközökre irányultság mindkettőnél tettenérhető, az infornomika elméleti jellege pontosabban meghatározható.

Az infornomika elnevezés két szóból: az információból és a görög „nomos” (törvény) szóból alakult ki. Az elnevezést a szerző 1991 októberében egy nemzetközi kollokviumon tartott előadásában vezette be. Az új tudományág lényege, hogy az ismeret és az információ ciklikus körforgását vizsgálja. Tehát nemcsak az ismeret információvá válásának törvényszerűségeit, hanem az információ ismeretté válásának folyamatait is. A ciklus komplex kutatása közös területeket jelent az informatikával pl. az új információs technológiák terén, de több más tudományággal is érintkezik (közgazdaság, szociológia, stb.).

Az informomika feladata annak a vizsgálata, hogy a tudomány, a termelés és más szférák információ iránti igényei hogyan alakulnak. Már a 80-as évek közepén készültek olyan felhasználói elemzések, amelyek az információs rendszerek és szolgáltatások hatékonyságát kérdőjelezték meg.

Az informatika negatív jelenségei gyakran eredtek annak technokrata megközelítési módjaiból. Tévesen a kibernetika paradigmájaként működött és formális szempontok érvényesültek az információ feldolgozásában. Az információkereső nyelvek nem természetes nyelvi tulajdonságaiknak, hanem a gépi rendszer diktálta egyszerűsített igényeknek feleltek meg. A programozás kérdései háttérbe szorították az elméleti-tartalmi kérdéseket, így a közelmúltig az eszközök logikája és nem a kérdés megoldási logikája volt lényeges.

Az informomika tárgya a tartalom logikája. Az új technológia fejlődési fokozataiban kimutathatók törvényszerű jelenségek. A hagyományos dokumentumfeltárási folyamatok különösebb rendszerelemzést, logikai, matematikai és nyelvészeti kutatásokat nélkülözve váltottak át az új számítógépes technológiákra. Az informomikára hárul mindazon humán kutatások végzése, amelyek az informatika hatósugarából eleddig kimaradtak (például az SDI-szolgáltatások elemzése a felhasználói viselkedés szempontjából).

Az informomika elméleti megalapozóiként említik Afanasjev akademikust és Ilizarov professzort, akik az „emlékezés” folyamatát vizsgálták történelmi, társadalmi és dokumentalisztikai összefüggésben. Az informatika mint a számítógépes rendszerek tudománya világszerte elismerést nyert. Az informomika fejlesztése érdekében a szerző javasolja önálló intézet létrehozását, saját folyóiratot „Az informomika kérdései” címmel és egy referáló kiadványt. Az informomika humán tudományági elismerését várják a Tudományos Minősítő Bizottságtól is.

Az informomika eredeti módszere az E.S. Bernstein által a 80-as évek elején kidolgozott ún. hiányelemzés, amelyet Polányi Mihály kutatásai alapoztak meg. Az informatika humán jellegű kutatásaiban sok szaktekintély vett részt, csak kiragadva közülük néhányat: Giljarevskij, Kedrovskaja, Lancberg, Mihajlov, Černyj, Šrejder és mások. Az utóbbi két évben az Orosz Állami Egyetemen fakultatív tárgyként szerepel az informomika.

(Bíró Júlia)

94/087

ARTAMONOV, G.T.: Problemy teoretičeskoj informatiki = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1993. 6.no. 25-27.p.

Az elméleti informatika problémái

Informatika

Az informatika mint tudományág tartalma igen sokrétű, s feladatai meghatározásában is igen eltérők az álláspontok. Az elméleti informatika minden tudományágot vagy társadalomban élő személyt bonyolult információs rendszernek tekint. Bibliái hasonlaltal élve: az elméleti informatika metaproblémája a társadalom-ember-információ szentháromsága közötti törvények vizsgálata.

Az elméleti informatika – felfogása szerint – magában hordozza a kognitológiai problémákat; az információs rendszerekre jellemző belső és külső nyelvi kifejezés gondjait; az emberi információs rendszer és a tömegméretű információs ipar ekvivalens helyettesítési kérdéseit, stb.

Az informatika „információtermelés” alapfogalma csak az utóbbi időkben került a politikai gazdaságtan és a szociológia kutatási témái közé. Az eddigi társadalmi formációkban az információs termék kis hányadot képviselt a társadalmi össztermelésben.

Az anyagi javakkal ellentétben a szellemi információs termékek tulajdonviszonyai bonyolultabbak. A társadalmi termelés árupiacán az információs termék sajátosabb mozgást végez. Az információs társadalom korában az anyagi termeléshez képest az információtermelés új lehetőséget jelent majd az ember mint információs rendszer számára a foglalkoztatottság tekintetében. Az információs ipar fejlődése már most is strukturális változásokat okoz a foglalkozási ágakban. Az ember információs rendszerének változásai – külső és belső szinteken – nemcsak az elméleti informatika, hanem a pszichológia és a fiziológia vizsgálódási területei is egyben. A társadalmi információs rendszerek átalakulása a gazdaság, a politológia és a történelem érdekszféráival találkozik.

A társadalomban észlelhető információmozgás mérési problémái különös figyelmet érdemelnek az elméleti informatikában. A metrikai módszerek alkalmazásában kétféle eljárás együt-

tes érvényesítése látszik célszerűnek: a shannoni klasszikus információelméleti-kibernetikai és a szemantikai módszereké. Az információkereső rendszerek relevanciájának és pertinenciájának méréséhez például szükség van a rendszerközelség szemantikai nagyságának viszonyított és az információs rendszer szemantikai nagyságának abszolút mérésére.

(Bíró Júlia)

Történet

94/088

ARTAMONOVA, S.S.: Regional'nyj faktor v istorii bibliotečnogo dela = Bibliotekoved. 1993. 2.no. 89-93.p.

A regionális tényező a könyvtárügy történetében

Együttműködés -regionális; Könyvtártörténet -nemzeti

A könyvtárosképző főiskolákon egyre több kritika éri a Hazai könyvtártörténet c. kollégiumot. Egyesek heti óraszámának csökkentése mellett szavaznak, mások egyenesen a kollégium megszüntetése mellett. A kritika jogos, ui. a tananyag forradalom előtti korszakra vonatkozó része csupa negatív megállapítás, a szovjet korszakra vonatkozó pedig „feltupírozott” adatok tengere. Ennek ellenére tévút volna a kollégium óraszámának csökkentése is, hát még a megszüntetése. A tartalmán kell javítani.

A viszonylag gyors javítás egyik útjával az ország egyes régióinak valós könyvtártörténeti feltárása kínálkozik, minthogy ezekben a könyvtártörténetekben – mint cseppben a tenger – az ország könyvtártörténetének egésze tükröződik, de jól leírható sajátosságokon keresztül.

Itt van pl. az Urál könyvtártörténete, amelyből eddig alig valami „emelkedett tananyaggá”. Holott tudni kellene, hogy a 18. századtól kezdve itt és az Altájon lehet megtalálni a műszaki könyvtárak csíráit, 1859-ben itt alakult meg a népkönyvtárak egyik őse, itt található meg az „éberség” korszakának iratai (pl. a jekatyerinburgi Belinszkij Megyei Könyvtárral kapcsolatban), itt alakultak – a helybeli értelmiség buzgólkodása

folytán – az ún. könyvtári társaságok, a 19. és a 20. század fordulóján itt jelentek meg a mohamedán lakosság igényeit kielégítő könyvtárak (közülük mindössze kettő működik mindmáig) stb.

Az uráli könyvtártörténet feltárása azért mutatkozik viszonylag könnyűnek, mert a korabeli könyvtárak majdnem mindegyike évente igen gondosan összeállított, olyan jelentéseket adott ki, amelyben számos progresszív könyvtári gondolatnak is nyomára lehet bukkanni.

A sikeres feltárásnak két előfeltétele van. Egyfelől meg kellene erősíteni – mint koordináló szervezet – az Oroszországi Állami Könyvtár könyvtártörténeti főosztályát, másfelől pedig a terület megyei könyvtáraiban meg kellene honosítani és/vagy megerősíteni a kutatómunkát.

Hogy a jelenről is majd úgy lehessen információt szerezni, mint a múltból, fel kellene újítani az egyes könyvtárak jelentéskészítő és -közreadó gyakorlatát, az ügyvitel gondos archiválását, rá kellene témi a hangzó és képi dokumentumok gyűjtésére.

Sem országosan, sem regionálisan – jegyzi meg a szerző –, nem hasonlíthatunk arra az Ivánra, aki elfelejtette, honnan jött.

(Futala Tibor)

Lásd még 104

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 131, 145

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 95

94/089

KROLLER, Franz – REINITZER, Sigrid: Das Bibliotheks- und Informationswesen Österreichs = ABI-Tech. 13.vol. 1993. 3.no. 167-180.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

Ausztria könyvtár- és tájékoztatásügye

Információtechnológia; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárügy; Tájékoztatásügy

Egy történeti bevezető után a cikk az osztrák könyvtárügy jogi szabályozását és pénzügyi előfeltételeit mutatja be. Ezt követi a nemzeti könyvtár, az egyetemi és főiskolai könyvtárak, a hatósági és kamarai könyvtárak, a tudományos intézetek és múzeumok könyvtárai, valamint a pedagógiai akadémiák tankönyvtárainak bemutatása. Külön fejezet szól a közművelődési könyvtárigyről és a könyvtárépítésről. Részletes ismertetés olvasható az információtechnológia alkalmazásáról, az osztrák gépi folyóirat-katalógusról, a grazi könyvtári hálózatról, a BIBOS-1 és BIBOS-2 hálózatról, a CD-ROM alkalmazásáról és az információközvetítésről. A tanulmányt a könyvtári, dokumentációs és információs képzésről szóló fejezet zárja. Az osztrák könyvtár- és tájékoztatásügy kapcsolatban áll a nyugati és a szomszédos országokkal egyaránt. Az Európai Közösséghez való csatlakozás az elkövetkező években várható. Ez indokolja azokat a műszaki törekvéseket, amelyek majd teljes egészében csak az európai együttműködés keretei között térülnek meg.

(Autoref.)

94/090

ŠATBERAŠVILI, O.B.: Informacionnaâ politika Gruzii v perehodnyj period = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1993. 5.no. 1-6.p.

Grúzia tájékoztatási politikája az átmeneti periódusban*Tájékoztatási politika*

Az átfogó tanulmány a döntési helyzetben lévő szervek munkájához kíván helyzetképet adni, kiindulási alapjául egy 1986 végén összeállított rövid- és hosszútávú prognózis szolgált.

Modellértékűek azok a problémák, amelyeket a Szovjetunió felbomlása jelent az egyes kivált köztársaságok számára. A nemzeti könyvtáraknak kell átvenni egyebek között az össz-szövetségi központok feladatkörét, s tájékoztató-szolgáltató hálózatuk átszervezése kevés állami támogatás közepette történik. A köztársaságokban korábban hiányzott a találmányok, a szabványok és más speciális dokumentumok feldolgozása és nyilvántartása. Ma viszont a pénzügyi elszámolások bonyolultsága és a vámterhek alaposan megnehezítik a volt szovjet központokkal való együttműködést. A külföldi adatbázisokhoz való kapcsolódás infrastrukturális problémái mellett igen jelentősek a nyelvi-fordítási gondok.

Független államként Grúzia az elmúlt években több nemzetközi szervezetnek (UNESCO, FID, IFLA, EUROPATENT stb.) lett tagja. A részvételt nagyban nehezíti a konvertibilis valuta hiánya.

A kormányzati és döntéshozói információellátás a hagyományokat és intézményi bázisokat nélkülözve szerveződik újjá. A 10 nagykönyvtár olyan problémákkal küszködik, mint a párhuzamosság (pl. a műszaki információ területén) vagy a nemzeti könyvtár helyhiánya, nehézségei a bibliográfiai számbavételben, stb.

A TEHINFORM, a Társadalomtudományi Információs Központ és a nemzeti könyvtár alkotja azt az újonnan létrehozott parlamenti információs szolgálatot, melynek fő feladata a grúz törvények, minisztériumi rendeletek és szabályok nyilvántartása, valamint az előkészítésükhöz szükséges anyagok, jegyzőkönyvek gyűjtése, és teljes szövegű adatbázis létrehozása az állami normatív okiratokról.

Általában véve csökkent a társadalom információs igénye (sajnálatos módon a tudományos élet területén is), ugyanakkor az egyes gazdasági-műszaki tájékoztató szolgáltatásokra jól körülhatárolható igény jelentkezik. Ezért is sürgető a külföldi és nemzetközi szabványok állományában a hiánypótlás. Hasonlóan nagy szükség len-

ne a nehezen beszerezett külföldi anyag gépi lelőhely-nyilvántartására.

Különös igény mutatkozik a szakértői információkra. A TEHINFORM-ban több adatbázis (grúz tudósok, tudományos publikációk, kutatások) épül, amelyekben megtalálhatóak a külföldön és a nemzetközi szervezetekben dolgozó grúz szakemberek adatai is. Az ipari információ terén a szabadalmi dokumentumok és védjegyek adatbázisa készül. Egy céginformációs adatbázisban kb. 100 ezer cég termelési és szolgáltatási információja lesz elérhető. Jelenleg a TEHINFORM-ban több mint 4 ezer grúz vállalat adatai találhatóak meg orosz és angol nyelven is.

(Bíró Júlia)

94/091

OSIPOVA, I.P.: Kontury preobrazovanij = Bibliotekoved. 1993. 3.no. 3-13.p. Bibliogr.

Az átalakulás kontúrjai

Könyvtári rendszer

A túlélésért harcoló oroszországi könyvtárak számára fontos a kölcsönös tájékozottság egymás gyakorlatáról. Ezt a célt szolgálja az Orosz Állami Könyvtár és az Országos Idegennyelvű Könyvtár által évente összeállított szemletanulmány, amely az orosz és a külföldi könyvtárügy fejlődésének fontosabb állomásait elemzi.

Az ágazati irányításban már az 1980-90-es évek fordulóján jelentkeztek új jelenségek, ilyen volt pl. a 2000-ig tartó fejlesztési stratégiai terv kidolgozása. A könyvtárpolitikai terv először volt ideológiamentes, átértékelte a könyvtárak társadalmi funkcióit. Az 1991-92-es években a szociális helyzet Oroszországban oly mértékben romlott, hogy komolyan felvetődött a könyvtárak túlélésének kérdése. A megoldásra három reformlépést ajánlottak: a könyvtárügy új gazdasági alapjának megteremtését a piaci körülmények között; az irányítási struktúra átalakítását a regionális önkormányzati tendenciák figyelembevételével; a könyvtári munkában a humanista, összemberi értékek érvényre juttatását.

1991-92-ben elkészült a könyvtári törvény, a nemzeti könyvtárról szóló, illetve a kötelezpéldány-szolgáltatást szabályozó törvény tervezete, és széles körű társadalmi vitára bocsátották

őket. A piaci körülmények között a könyvtárak védtelensége nyilvánvalóvá vált. A 90-es években egyre több könyvtári önkormányzati és érdekvédelmi szerv alakult, pl. a Könyvtári Egyesületek és Szövetségek Oroszországi Föderációja. 1991-ben könyvtári alapítvány is létrejött, amelynek feladata szponzorokat keresni a könyvtárak megsegítésére. Lépések történtek az Orosz Bibliográfiai Társaság újraélesztésére is.

A könyvtárak a központi irányítás szétesése után új együttműködési formákat keresnek. Ilyen pl. a Független Államok Közössége nemzeti könyvtárainak egyezménye is, amely a következő kérdésekre terjed ki: könyvtárközi kölcsönzés, kötelezpéldány-szolgáltatás, központi katalógusok, szakirodalmi információcsere stb.

A könyvtárak irányításában is mind jobban érvényesülnek a gazdasági módszerek, az önelszámolás ösztönzése, a marketing-szemlélet bevezetése. Szélesedik a térítéses szolgáltatások köre, de a bevétel igen szerény, és nem lehet minden szolgáltatásért pénzt kérni. 1991-92-ben tíz szolgáltatásfajta volt térítéses, köztük a sokszorosítás, másolás, a videoszalonnok működtetése és a nyelvi szakkörök fenntartása. A könyvtárak számára is fontos a vállalkozók információ-ellátása. Szélesedik a könyvtárak kereskedelmi tevékenysége, pl. fordítószolgálat, kiállítások, helyiségek bérebeadása.

A központi irányítás fokozatos leépülésével átalakul a könyvtárak funkcióinak definíciója. A könyvtári rendszer struktúrája alkalmazkodik az adott régió sajátosságaihoz.

A könyvtári szolgáltatások „egyénre szabása” hosszú folyamat, amelyhez sokféle dolog teljesülése kell: a marketing szemlélet meghonosodása, új típusú könyvtárak létrejötte, az ajánló bibliográfia szerepének átgondolása, az olvasóhoz való viszony elemzése. Csökken a nagyszámú közönség számára rendezett rendezvények száma, helyüket a meghittebb, családiasabb foglalkozások, szakkörök, beszélgetések veszik át.

A szolgáltatások humanizálása tükröződik a speciális csoportokkal való foglalkozásban is. A könyvtár érdeklődésének középpontjába egyre inkább a család kerül, főleg a gyerekek olvasóvá nevelése érdekében.

Ezek a jelenségek a totalitarizmus könyvtári rendszerének lebontását jelentik: az irányítás a régiók, illetve a könyvtári önkormányzatok kezébe kerül; az egyes könyvtárak gyűjteményeiben, feladataiban egyre inkább a helyi sajátosságok

tükröződnek; fokozatosan megszűnik az olvasó totális nevelése, ellenőrzése, és partneri viszonyt alakítanak ki az olvasó és a könyvtáros között.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 94

Központi szolgáltatások

94/092

HEARTY, John – SMITH, Robert: Redefining services to libraries = Inf.Serv.Use. 13.vol 1993. 3.no. 207-213.p.

Új elvi alapra helyezi az OCLC a könyvtáraknak nyújtott szolgáltatásait

Fejlesztési terv; Gépi könyvtári hálózat; Központi szolgáltatások

Az OCLC, az Online Computer Library Center, Inc. egy nonprofit számítógépes könyvtári szolgáltató és kutató intézmény, amely az Ohio állambeli Dublinban székel. Az OCLC működtet egy nemzetközi számítógép-hálózatot, amelyet 47 országban több mint 16 ezer könyvtár használ. Az OCLC referenszrészlege számára stratégiai tervet dolgozott ki.

A terv leírja a jelenlegi könyvtári környezetet, amelyben a költségvetési korlátozások elősegítették a hálózati együttműködést és az erőforrások megosztását, annak érdekében, hogy a költségeket alacsony szinten tartsák, ugyanakkor biztosítsák az információhoz való hozzáférést. Egyidejűleg, miközben a létrejövő kiadói ipar igyekszik kielégíteni a könyvtárak változó igényeit, egyre jobban érdeklődik az elektronikus publikálás iránt. A terv foglalkozik a jövővel is, amikor az információterjesztés áttér az elektronikus eszközökre. A földrajzi távolság jelentéktelenné válik, ahogy a távközlési technológia fejlődik.

Az OCLC számára mindez azt jelenti, hogy a referenszrészleg stratégiai terve értelmében: 1. az offline helyett az információhoz való online hozzáférésre kell törekednie, 2. a felhasználóknak szolgáltatásait a könyvtárak közvetítésével kell nyújtania, 3. ki kell bővítenie a dokumentum-

rendelési lehetőséget, 4. és az adatbázisok tartalmát, 5. stratégiai szövetségeket kell kötnie céljai elérése érdekében, 6. javítania kell az információterjesztés gazdaságosságát, hogy elérje az információk széleskörű felhasználását.

(Autoref.)

Együttműködés

94/093

CORDONIER, Jacques: Bibliothek Schweiz: global denken, lokal handeln = ARBIDO-R. 8.vol. 1993. 4.no. 94-101.p. Bibliogr.

Res. francia és olasz nyelven.

A „Bibliothek Schweiz” koncepció: globális gondolkodás – helyi cselekvés

Együttműködés -belföldi; Gépi könyvtári hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

A „Bibliothek Schweiz” kérdése különösen a nemzeti könyvtár átszervezése óta van napirenden. A „virtuális egyetemes könyvtár” utópiája évszázadok óta létezik. A Bibliothek Schweiz gondolatából mára egy tudományos és műszaki információs hálózat koncepciója lett, amely főként a tudományos és regionális könyvtárakat fogja át, és amelyben az utóbbiaknak jut a kulcsszerep. A Bibliothek Schweiz program sikeréhez a következők szükségesek: műszaki eszközök, strukturális, szervezeti és emberi tényezők és végül bizonyos társadalmi-politikai előfeltételek.

A cikk egy felhívással zárul a svájci könyvtárügy chartájának kidolgozására, amelyben a könyvtár társadalmi szerepét és feladatait rögzítik.

(Autoref. alapján)

94/094

CALL, I.S.: Joint-use libraries. Just how good are they? = Coll.Res.Lib.News. 54.vol. 1993. 10.no. 551-556.p.

Közös fenntartású könyvtárak. Mennyire jó ez a megoldás?

Kettős funkciójú könyvtár

Közös fenntartású könyvtárnak azt nevezik, amelyet együttesen hoz létre két vagy több intézmény. Rendszerint működési szerződésben rögzítik az együttműködő partnerek szerepét és felelősségét, érintve a működtetés, az irányítás és a pénzügyi feltételek kérdését is.

Az ilyen típusú együttműködés célja, hogy a költségeket megosszák, és növeljék a rendelkezésre álló könyvtári állományt.

A BCC/Déli Regionális Könyvtár és a Browardi Népfőiskola 1983-ban, Floridában elsőként közös könyvtár fenntartását határozta el. Azóta a főiskola már további két hasonló projektbe fogott és országszerte megnőtt az érdeklődés a közös fenntartás iránt.

A közös fenntartásról történő döntés általában magasabb igazgatási szinten történik, az érintett könyvtáraknak sokszor nincs is beleszólásuk. Pedig ha egy előre alaposan átgondolt megoldás születik, azzal sok későbbi kudarcnak lehet elejét venni.

A különböző együttműködő partnereknek más-más igényeik vannak és más-más használói kört szolgálnak ki. Egy népfőiskolai könyvtár és egy egyetemi könyvtár együttes működtetése még az eltérő igények ellenére is szerencsésebb, mint például egy közkönyvtár és egy népfőiskolai könyvtár közös fenntartása.

A lehetséges irányítási modellek közül a három legtipikusabb a következő:

1. Társvezetők állnak a könyvtár élén és mindenki a saját intézménye érdekeit képviseli. Mint menedzserek teamje dolgoznak együtt, meghatározva a különböző feladatokat, munkaidőt, munkaterveket és egyéb adminisztrációs kérdéseket.

2. A partnerintézmények valamelyikéből való egyetlen vezető áll az élén, aki az irányítás és felelősség egészét vállalja. Ennek a modellnek az az előnye, hogy a teljes könyvtári személyzet ugyanazzal a fizetési táblázattal, munkaidővel, stb. működtethető.

3. Irányító testület igazgat, melynek tagjai az érintett intézményeket képviselik. Ez a testület független vezetőt alkalmaz, aki közvetlenül a tes-

tületnek tartozik beszámolni és nem a partnerintézeteknek.

A közös fenntartású könyvtárban több olyan működési kérdés van, amelyet szabályozni szükséges.

– A katalógusok rendszere. Új könyvtár beindításánál ez a kérdés nem jelent problémát. Meglévő állományok esetében, ha azok eltérő elvek szerint készült katalógusokban vannak feltárva, a katalógusok összeolvasztása a legréme-
sebb álmokat meghaladó feladat.

– Számítógépes rendszerek. Problémát a már meglévő rendszerek összekapcsolása jelent. Ilyenkor tisztázni szükséges, hogy hogyan lehet leghatékonyabban ötvözni a kettőt? Mennyibe fog kerülni? Biztosítható-e a korábbi szolgáltatások?

– A kölcsönzési szabályzatot egységesíteni kell.

– Állománygyarapítás/apasztás. Ezt a kérdést oly módon szükséges szabályozni, hogy egyik partner érdekeit se sértse.

– Felszerelés. Új épület emelésénél, meglévő renoválásánál, berendezésénél pontosan meg kell határozni az intézmények hozzájárulási költségeit.

A felvetődő problémákat bőven ellensúlyozzák az előnyök, pl. a könyvtár működtetési költségének drasztikus csökkenése egy-egy intézménynél, a használóknak nyújtható jóval gazdagabb választék, a nagyobb létszámú személyzet, a hosszabb nyitvatartási idő. A főiskolai hallgatók számára például vonzó lehet, ha a könyvtár közkönyvtárral kooperál, így gazdagabb állományhoz és nagy, rendezvényre alkalmas területekhez jut.

(Kovács Emőke)

Lásd még 106, 111, 119, 121, 138

Jogi szabályozás

94/095

VITIELLO, Giuseppe: Il futuro del deposito legale in Italia = Boll.Assoc.Ital.Bibl. 33.vol. 1993. 3.no. 287-303.p. Bibliogr. 32 tétel.

Res. angol nyelven.

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelezpéldány

Az UNESCO 1981-es irányelveinek összeállítójáról Lunn-teorémának nevezett megközelítési mód gyakorlatilag összeomlott. A kötelezpéldány-szolgáltatás ott felsorolt céljai közül ugyanis mindössze a nemzeti gyűjtemény építése és a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások fenntartása állja meg többé-kevésbé a helyét. Ám ha a teljes kötelezpéldány-áradat bezúdulna, nem lenne lehetőség minden egyes darab fizikai megőrzésére (még a pusztulás lassítására sem), s mind a megőrzésben, mind a bibliográfiai feldolgozásban fokozottan előtérbe kerül a válogatás kérdése. A teljesség-válogatás kérdéskörben további gondokat okoz a számos „nem hagyományos hordozó”, a hangrögzítéstől a tévéműsoron át a CD-ROM-ig és az elektronikus publikálás terjedő gyakorlatáig.

Olaszországban, ahol az EK-országok közül a legalacsonyabb (65-70%) a beszolgáltatás határfoka, az ügyet egy 1939-ből származó, a cenzúra érdekében létrejött rendelet szabályozza. Ennek értelmében a példányok a helyi hatóságokon keresztül jutnak el (nagy késéssel és időnként hiányosan) a két (Róma és Firenze) központi nemzeti könyvtárba. A szakminisztérium megbízásából egy bizottság vizsgálja az új szabályozás lehetőségét, s ugyanakkor az EDIFICARE projekt keretében kísérletileg vizsgálják egy gyors és elfogadható költség-hatékonyságú nemzeti bibliográfiai szolgáltatás megvalósításának lehetőségét. A megoldás talán a kötelezpéldány-gyűjtő könyvtárak olyan rendszere lehetne, ahol a szelekció, a decentralizáció, a specializáció és a kooperáció a kulcsfogalmak. Természetesen nagy szükség van az új jogi szabályozásra, ám a kötelezpéldány-szolgáltatás intézményének csak akkor van létjogosultsága, ha azt a nemzeti bibliográfiai szolgáltatás, a nemzeti gyűjtemény megőrzése és a dokumentumellátás igazolja.

(Mohor Jenő)

Könyvtárosi hivatás

94/096

SOBOLEWSKI, Witold: Współczesny bibliotekarz – urzędnik czy współtworca kultury narodowej = Poradnik Bibl. 1993. 9.no. 1-4.p.

Hivatalnok-e vagy a nemzeti kultúra társalkotója a mai könyvtáros?

Könyvtárosi hivatás

Noha a Társadalom- és gazdaságpolitikai alapelvek kimondják, hogy a „társadalom kulturális aspirációi nem csökkenhetnek az anyagi életszínvonalal azonos arányban, s ezért az állam és az önkormányzatok kötelessége a nyilvános könyvtárak rendeltetészerű működését biztosítani”, a gyakorlat mást mutat. Sok esetben makacs küzdelmek árán sem sikerül a könyvtárak pozícióit megvédeni.

A továbbélésre és felvirágzásra csak annak a könyvtárnak van esélye, amely változatos, környezete számára adekvát közművelődési és tájékoztatási kínálatot áll elő. Ez az aktivitás azután megnöveli az állomány használatát is, s a könyvtárat valóban a település kulturális centrumává avatja. Különösen a falusi környezetben kellenének ilyen könyvtárak, minthogy itt általában a könyvtár egymaga képviseli a kulturális intézményrendszereket.

A közművelődési könyvtár nem lehet „ékszerdoboz”, vagy ha annak néz ki, elvesztette olvasóit vagy azok tekintélyes részét. Az ilyen könyvtárat olyan hivatalnokok „működtetik”, akik a fenntartó szervezet hivatalnokainak gaszulálnak, általában bürokratikus dokumentumokat – jelentéseket, kimutatásokat, szabályzatokat és terveket – produkálva a számukra.

Mivel a szerző a gdanski Nyilvános Megyei Könyvtár két fiókkönyvtárában szerzett három év alatt tapasztalatokat, különös élességgel veti fel a fiókkönyvtárak minél aktívabb működésének a kérdéseit. Az ezzel kapcsolatos követelményeinek lényege: nagykorúsítani kellene ezeket az intézményeket, amin személyi megerősítést, önállóbb állománygyarapítást, szolgáltatási szabadságot ért.

Lásd még 159, 161

A könyvtárak aktivizálódása nyomán könnyebb lesz kiegészítő bevételekre is szert tenni. Ebbéli meggyőződésében a szerző lehetségesnek tartja a kölcsönzési díjak bevezetését is.

„A történelem nemegyszer bizonyította, hogy a nyilvános funkciókat ellátó könyvtárak nélkülözhetetlenek a demokrácia gyakorlatában. A könyvtáros feladata, hogy ösztönözze a kulturális fejlődést hozó változásokat, és hivatásának súlyát érzékelve, harcot kezdeményezzen az olvasóért és azon szükséges anyagi eszközök megszerzéséért, amelyek lehetővé teszik missziója színvonalas teljesítését.”

(Futala Tibor)

94/097

SEAVEY, Chrales: A failure of vision: librarians are losing the war for electronic professional turf = Am.Lib. 24.vol. 1993. 10.no. 943-944.p.

Az előrelátás hiányossága: a könyvtárosok lemaradnak az információtechnológiai fejlődéstől

Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

Az elektronikus kor már jó ideje közeledik a könyvtárak világa felé. A 80-as évek közepéig a könyvtárosok még meglehetősen jól meg tudtak felelni az információs társadalom kihívásának. Létrehozták a MARC-rekordot és olyan bibliográfiai szolgáltatásokat mint az OCLC, RLIN, WLN vagy az UTLAS.

Ugyan nem ők voltak a különböző szakirodalmi adatbázisrendszerek üzemeltetői, de ők voltak a legfőbb felhasználói ezeknek a szolgáltatásoknak. Magas szintre jutottak a szakadatbázisok és a végfelhasználók közötti információközvetítésben.

A probléma akkor kezdődött, amikor az elektronikus információ előrenyomulásával megjelent a „nyers”, feldolgozatlan információ hatalmas tömege (digitalizált térképek, képi formában rögzített dokumentumok és szöveget, képet és hangot kombináló elektronikus dokumentumok formájában). Ezeknek az információknak a kezelésében – főleg ha földrajzilag különböző helyeken lévő számítógépeken voltak megtalálhatóak – a könyvtárosok bibliográfiai készsége sokszor már használhatatlanná vált.

A másik komoly gond a számítástechnikai ismeretek hiányaiból adódott. Erre a legjobb példa az USA 1990-es népszámlálási adatainak nyilvánosságra hozatala. A Népszámlálási Iroda az adatokhoz nem adott felhasználóbarát, kényelmes keresőrendszert. A könyvtárak többségének viszont eszébe sem jutott, hogy szakértőkkel saját maga fejlessze azt ki.

Már jó előre látszott, hogy az adatok fő elektronikus hordozója a CD-ROM lesz. Hiába terjedtek el rohamosan a könyvtárakban a CD-ROM dokumentumok és adatbázisok, a könyvtárak többségében még mindig alacsony kapacitású PC-vel próbálják megoldani ezek szolgáltatását.

Az információs kor jellemzője már nem a bibliográfiai, hanem az elektronikusan rögzített „nyers”, feldolgozatlan információk hatalmas tömege. Ezek alapvető változásokat kívánnak a könyvtárosok szemléletében. A könyvtáraknak jobban együtt kellene működniük az egyetemi vagy városi számítóközpontokkal. Több figyelmet kellene szentelniük a könyvtárosok képzésére és a megfelelő technikai eszközök beszerzésére.

Ha a könyvtárosok nem lesznek képesek megfelelően válaszolni az elektronikus kor kihívásaira, akkor lesüllyednek egy felesleges, hatalmas dokumentumtár rosszul fizetett őrzőinek a színvonalára – és meg is fogják érdemelni a sorsukat.

(Moldován István)

94/098

GRACEV, V.I.: Bibliotečnaâ sacionika – novoe napravlenie izučenîâ bibliotečnoj zizni = Naučn. Teh.Bibl. 1993. 7.no. 18-32.p. Bibliogr. 17 tétel.

Könyvtári szocionika – a könyvtári élet tanulmányozásának új irányzata

Könyvtárosi hivatás

Az információs vagy posztindusztriális társadalomba való átlépés forradalmi jellegű, s mint ilyen, viharos gyorsaságú alkalmazkodást kíván meg minden társadalmi–foglalkozási csoporttól. Azt, hogy a szóban forgó csoportoknak miként kell és miben alkalmazkodniuk, különféle kutatóknak kell felderíteniük. Minél sokoldalúbb és sokszempontúbb ez a felderítés, annál jobb.

Igen hatékony módszereket kínál az egy-egy csoportban található egyének személyiségjegyeinek feltárására és értékelésére a szocionika, amely meglehetősen fiatal tudományág. Kifejlesztője egy litván kutató, A. Augustinaviciute volt, aki K. Jung pszichoanalitikai tipológiájából kiindulva olyan személyiségtipológiai osztályozásra tett javaslatot, amely a személyiséget az emberek között végbemenő információcsere folyamatával összefüggésben határozza meg.

A szocionikai megközelítés módszerei a „könyvtári életben” is jól alkalmazhatók, s nyomukban az eddig szokásosaknál lényegesen hitelesebb vizsgálati eredmények látnak napvilágot. Így pl. igen sikeres volt a Könyvtároshivatás c. felmérés, amelyet A. V. Sokolov irányított. Ebben a könyvtárosokat a reális körülmények alapján különféle rétegekbe sorolták be, majd e rétegekben belül az egyes személyekről „szociális portrékat készítettek”. A szóban forgó portréknak részint verbális, részint formális (előre kimunkált kódokkal operáló) változata volt. Ez utóbbi tette lehetővé a számítógépes feldolgozást. A sokféle eredmény egyik legjellegzetesebbje: az elkészített portrék tulajdonosai jórészt (64%-ban) feletébb konzervatívan gyakorolják a hivatásukat, és hallani sem szeretnek holmi radikális változások szükségességéről. (A cikk mellékletében megtalálhatók a formális portrékészítésnél használt kódok.)

A portrékészítésen kívül a cikkben más szocionikai vizsgálati módszerek is említésre kerülnek, így a „szabványosított rácsok módszere”, a „szociotípusok elemzésének módszere”.

A szocionikai módszerek sikeres és változatos könyvtári alkalmazása folytán joggal beszélhetünk könyvtári szocionikáról, mint az integrált személyiségvizsgálat sajátos trendjéről.

(Futala Tibor)

Lásd még 99, 147-148, 153, 156

Oktatás és továbbképzés

94/099

LAZINGER, Susan S. – PERITZ, Bluma C.: Managing multilinguality: Israel's retraining course for new immigrant librarians = Educ.Inf. 11.vol. 1993. 3.no. 181-188.p. Bibliogr. 10 tétel.

A többnyelvűség kezelése: izraeli átképző tanfolyamok Oroszországból bevándorló könyvtárosok számára

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Nyelvismeret -könyvtárosoké; Tanterv, óraterv; Továbbképzés

Izrael helyzete a bevándorlókat illetően eléggé sajátos: az állam támogatja és szorgalmazza a zsidók letelepedését. A közelmúlt legnagyobb bevándorló hulláma a Szovjetunió területéről érkezett Izraelbe, köztük sok könyvtáros, akik folytatni kívánták a munkát választott szakterületükön. Ahhoz, hogy e könyvtárosok Izraelben könyvtári állást tölthessenek be, néhány feltételnek eleget kell tenniük:

1. az írott és beszélt héber nyelv alapfokú ismerete;

2. jó angol nyelvtudás, ami nélkülözhetetlen a szakirodalomban való eligazodáshoz, az AACR2 használatához valamint az online és CD-ROM adatbázisok kezeléséhez;

3. a zsidó és az izraeli történelem, irodalom, kultúra és bibliográfia ismerete;

4. a nyugati típusú könyvtári rendszer sajátosságainak megismerése;

5. a korszerű információtechnológia alkalmazásában való jártasság megszerzése az ALEPH-től a CD-ROM-ig.

A jeruzsálemi Héber Egyetem könyvtári, levéltári és informatikai tanszéke a Közművelődési Könyvtárak Központja, a Munkaügyi Minisztérium és az Oktatási Minisztérium támogatásával továbbképző tanfolyamot szervezett és indított el 1992 januárjában a Szovjetunióból bevándorolt orosz anyanyelvű zsidó könyvtárosok számára Jeruzsálem, Haifa és Tel Aviv egyetemén. Az egyetemi szakképzettséggel és szakmai gyakorlattal rendelkező könyvtárosoknak szánt program azt a célt tűzte ki, hogy felfrissítse a résztvevők tudását és kiegészítse azokkal a speciális ismeretekkel, amelyek elengedhetetlenek az izraeli könyvtári munkában.

A hathónapos, 600 órás tanfolyam anyagát 14 témakörbe csoportosították. Az első hónapban 100 órás intenzív nyelvtanfolyam keretében oktatták a héber nyelvet. A könyvtári ismeretek (feldolgozás, osztályozás, számítógépesítés, közművelődési és iskolai könyvtárügy, az angol és héber szaknyelv) oktatása mellett fontos he-

lyet kapott a zsidó kultúra, történelem, a héber irodalom és bibliográfia megismertetése.

A továbbképző tanfolyam rendkívül jelentősnek és eredményesnek bizonyult az eltérő szakmai tapasztalatokkal rendelkező könyvtárosoknak a megváltozott körülményekhez és követelményekhez való alkalmazkodásában. A program sikerét bizonyítja, hogy a mintegy 90 résztvevő 60%-a 3 hónapon belül el tudott helyezkedni a szakmában.

A program tapasztalatait felhasználva tervbe vették két kurzus (könyvtári menedzsment és online információkeresés) indítását.

(Pappné Farkas Klára)

94/100

SEEGER, Thomas – KLUCK, Michael: Wissenschaftliche Dokumentarinnen und Dokumentare im Beruf = Nachr.Dok. 44.vol. 1993. 6.no. 333-344.p.

Res. angol nyelven.

Végzettek és munkáltatók véleménye a Frankfurtban folyó posztgraduális dokumentálóképzésről

Dokumentáló -felsőfokú; Dokumentálóképzés - posztgraduális; Felmérés; Munkabér, alkalmazás

Frankfurt am Mainban a 60-as évek vége óta működik a Dokumentációs Oktatási Intézet, az informatikusok egyik fontos képzési bázisa. Egy nagyobb vizsgálat keretében (melynek célja a foglalkozás melletti kiegészítő tudományos informatikus- és dokumentálóképzés új modelljének kidolgozása volt, és a postdami egyetem tanárainak munkacsoportja végezte) számba vették az 1978-92 között végzett hallgatók helyzetét, a képzés eredményességét.

477 egykori hallgatót postán küldött kérdőívvel kerestek fel, 157 értékelhető válasz (33%) alapján készült az elemzés. A hallgatók között a férfiak néhány százalékos többségben vannak, átlagos életkoruk tanulmányaik idején 30-35 év között váltakozott. A legtöbben humán szakos alapképzéssel érkeztek (62%), mások társadalomtudományi vagy közgazdasági (22%) ill. természettudományos vagy mérnöki (16%) végzettséggel.

A frankfurti dokumentálóképzést – utólag visszatekintve – a hallgatók 70%-a jónak ill. nagyon jónak minősítette, a többiek kielégítőnek, csak egy volt hallgató ítélte hiányosnak. Az egyes oktatott tantárgyak megítélésében nem mutatkoztak lényeges különbségek. A tanulmányi időt 49% kevésnek tartotta, 34% megfelelőnek, 17% hosszúnak vagy nagyon hosszúnak.

A volt hallgatók 90%-a jelenleg munkában áll. Munkanélküli: 3,8%. Az elmúlt időszakban egyáltalán nem volt munkanélküli 66%, 3 hónaponál kevesebb ideig volt munkanélküli 13%, hosszabb ideig 21%.

A jelenlegi munkahelyet illetően 127 választ adó hallgató közül 74 mint tudományos dokumentáló ill. médiadokumentáló dolgozik, 13 információközvetítő, 8 könyvtáros. Néhányan szerkesztőségben, levéltárban, oktatásban dolgoznak. 17 volt hallgató nem informatikus munkakörben helyezkedett el.

A fizetések az esetek többségében a közalkalmazotti kategóriák szerint alakultak. A végzettek 65%-ának a jövedelme netto 2500-6000 DM között mozog, ez megfelel a tudományos alkalmazottak bérátlagának. 19%-nak netto 6-8 ezer DM között van a fizetése. A megkérdezettek 3/4-e elégedett, sőt nagyon elégedett munkahelyével.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 155

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉ- NYEK

Nemzeti könyvtárak

94/101

GELL MASON, Marilyn: More than a library for Congress: making LC the nation's library = Libr.J. 118.vol. 1993. 18.no. 40-43.p.

A Kongresszusi Könyvtár ne csak a Kongresszus, hanem a nemzet könyvtára is legyen!

Nemzeti könyvtár

A Kongresszusi Könyvtár (LC) állományához még a személyzet sem férhet hozzá közvetlenül: csak raktárból való kiszolgálás létezik, az első könyvre kb. 90 percet kell várni. A technológiai fejlődés, és az NREN-t magába foglaló országos optikai vezetékes hálózat ígérete lehetővé tenné, hogy ez a helyzet megváltozzon. Azonban mielőtt a LC technikailag a 21. század könyvtárává válna, nemzeti könyvtárrá kell válnia.

Az LC nem csak a világ legnagyobb könyvtára, hanem az emberiség tudásának eddigi legteljesebb kumulációja is. Százmillió feletti egysége, több mint 20 millió könyve (470 nyelven), 600 ezer filmje-videoszalagja Washingtonban, a Capitoliummal szemközti három épületben található. Ha az OCLC és az RLG hálózataiban (vagy az ország összes könyvtárában) talán nagyobb is az információk összmenyisége, az „elektronikus nemzeti könyvtár” igen kiterjedt koordinációt, kommunikációt és erős vezetést igényel. Ennek magában kellene foglalnia a már létező, vagy ezután létrejövő elektronikus adatbázisok ezreit, az ország jelentős könyvtárait és az LC állományát egyaránt.

Kérdés azonban, hogy kié a Kongresszusi Könyvtár, amelyet – bár nemzeti kincsnek és forrásnak tekintendő – a Kongresszus teljes mértékben sajátjaként kezel. Egy szenátor (vagy képviselő) információellátására évi százezer dollárt költenek, míg a Harvard egyetem egy hallgatójára (és ez csillagászati összeg) 2200 dollár jut a könyvtári költségvetésből. (Országos átlagban egy közkönyvtári olvasóra 20, egy egyetemi hallgatóra 350 dollár esik...)

A könyvtár tett néhány kísérleti lépést anyagának elektronikus konvertálására (az American Memory Project keretében különféle témákról elsősorban az oktatást segítő optikai lemezeket készítenek adatokkal, kép- film- és hangfelvételekkel), és korlátozott mértékben már egyes adatbázisai is hozzáférhetők Washingtonon kívül is. A főként törvénykezési információkat tartalmazó SCORPIO (Subject Content Oriented Retriever for Processing Information On Line) 1993 óta hatvan egyidejű felhasználó számára „kívülről” is elérhető.

Ugyanakkor a teljes állomány mintegy egyharmada feldolgozatlan és hozzáférhetetlen: a Kongresszus nem óhajt a számára érdektelen állományrész feldolgozására sokat költeni. A kimondott kötelesség (a Kongresszus kiszolgálása) és az implikált felelősség (a nemzet iránti) közötti konfliktus nem oldható fel mindaddig, míg a könyvtár csak a Kongresszusnak tartozik felelősséggel. Olyan irányító, ellenőrző testületre van szükség, mint amilyen a Smithsonian Intézet vagy a National Medical Library-é. A könyvtárt nemzeti könyvtárrá kell tenni, azaz meghatározott feladat- és felelősségkörrel kell felruházni. A Kongresszusnak lehetővé kell tennie, hogy a könyvtár be is tölthesse ezt a szerepet, s a könyvtárt ennek megfelelő mértékben kell finanszírozni.

Megoldandó feladat a könyvtári állomány egy részének elektronikus formára konvertálása, az ilyen munkák országos koordinálása, alapvető szerzői jogi problémák megoldása, és részvétel az elektronikus infrastruktúra fejlesztésében. A 21. század könyvtárának ugyanis nemcsak a dokumentumokról való információt, hanem magát a dokumentumot is el kell tudni juttatni a felhasználóhoz.

Jelenleg az Egyesült Államok Kongresszusa élvezi a legfejlettebb könyvtári és információs szolgáltatást a világon. Ha az ezt nyújtó 19. századi intézményt 21.századivá teszik, a Kongresszus nem rövidül meg akkor sem, ha könyvtára ezáltal más feladatok ellátására is alkalmas és hivatott lesz. A technológia megvan ahhoz, hogy a LC állományát minden amerikai kezébe tegyék, korától, fajától, földrajzi helyétől és gazdasági körülményeitől függetlenül. Meg kell ragadni a lehetőséget. (A szerző a clevelandi közkönyvtár igazgatója – a rec.megj.)

(Mohor Jenő)

94/102

EDE, Stuart: Strategic planning for the Millennium: a national library perspective = Inf.Serv.Use. 13.vol. 1993. 1.no. 25-34.p.

A British Library stratégiai terve az ezredfordulóig

Nemzeti könyvtár; Távlati terv

Hamarosan megjelenik a British Library (BL) 2000-ig szóló stratégiai tervét tartalmazó kiad-

vány, melynek címe: A tudományért, kutatásért és innovációért. Ez a cikk a fő célokat és eléré-sük technológiai eszközeit ismerteti.

A BL szolgáltatásainak rövid bemutatása után szót ejt az Information UK 2000 c. anyagról, amely a társadalmi, gazdasági, politikai és technológiai környezet elemzése után vázolta fel a 2000-re várható helyzetet. Fő megállapítása, hogy a majdani technológia jórészt már ma is létezik; arra lehet számítani, hogy a munkahely és az otthon egyre jobban összemósodik, a számítógépes munkaállomások elszaporodnak, a használók mindinkább saját íróasztalukról veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat és oda várják a dokumentumok szövegét, képeit is.

A terv legfőbb jellegzetessége, hogy a jelen és a jövő használóját állítja a középpontba. Azaz, hogy elkészül a londoni St. Pancras negyed-beli új épület, a BL két, egyaránt fontos telep-helyen fog működni: itt és Boston Spaban. A számítógép és a telekommunikáció lehetőségei következtében a használó számára egyetlen könyvtárként jelennek meg. Ennek érdekében növelik a digitalizált állományt.

Az információs rendszereket illető stratégia a szolgáltatásokra orientál. Kötelező lesz az OSI-hoz szükséges hardver, az UNIX operációs rendszer, az Ingres relációs adatbáziskezelő rendszer. Az interfészeket a használóhoz barát-ságos módon alakítják ki. A hálózatosításra nagy súlyt fektetnek a külső használat és a két telep-hely összekötése szempontjából is. Az elektronikus posta és a video-konferencia a belső kommunikációt könnyíti meg.

A BL egyre több anyagot szerez be digitális formában és konvertál erre távközlési és konzerválási célból. Némely dokumentumok eredeti-ben való megőrzésére a polimer technológiát és más eljárásokat alkalmaznak. Megoldandó probléma a digitalizált anyagok leolvasása a későbbiek során, amikor az eredetileg alkalmazott technológia elavulttá válik. Kiterjesztik a gyűjtést a multimédiára is.

Jelentősen megjavul a katalógusszolgáltatás is. A visszamenőlegesen konvertált, 3,5 millió rekordot tartalmazó OPAC 150, majd 450 terminálon lesz hozzáférhető. A könyvtár használói ezekről a külső hálózatokhoz is hozzáférhetnek. A kért könyv percek alatt rendelkezésre áll az információ pontokon. A „gateway” koncepció alkalmazása lehetővé teszi a használók interaktív

keresését, saját rendszerük nyelvén is, továbbá az elektronikus dokumentumok fogadását.

A Nemzeti Bibliográfiai Adatbázis célja az osztott katalogizálás előmozdítása. Ez mindenki előtt nyitott letöltésre, de a minőség megőrzése végett csak a nagyobb tudományos könyvtárak lesznek jogosultak rekordok bevitelére. A British National Bibliography egyik outputja lesz ennek az egységes adatbázisnak.

Az ambiciózus tervek anyagi alapjai még kérdésesek, de csak egy távlatos koncepció győzheti meg a kormányt a támogatás indokoltságáról. Ha a teljes összeget a kormány nem képes állni, a szolgáltatásokat priorizálni és racionalizálni kell (pl. ugyanazzal a példánnyal kielégíteni a helybeli használatot és a dokumentumellátást, a beszerzés során jobban igazodni a használói igényekhez stb.). A saját bevétel is számottevő; jelenleg 30%-át képezi az éves költségvetésnek. Az új technológia alkalmazására a magánszektorral közös beruházásokat is terveznek.

(Papp István)

94/103

LEHMANN, Klaus-Dieter: Die Deutsche Bibliothek: Germany's national library and national bibliographic agency = Alexandria. 5.vol. 1993. 3.no. 161-173.p.

A Die Deutsche Bibliothek – Németország nemzeti könyvtára és nemzeti bibliográfiai központja

Nemzeti bibliográfia; Nemzeti könyvtár

Rövid visszapillantás idézi fel az 1912-ben Lipcsében alapított Deutsche Bücherei történetét és feladatkörét. Németország kettészakítottága következtében 1946-ban ugyancsak a német könyvkiadók és -kereskedők alapították meg Frankfurt am Mainban a Deutsche Bibliotheket, hasonló célkitűzésekkel, s már akkor tekintettel az ország majdani egyesülésére.

Az 1990. október 3-án aláírt egyesülési szerződés új intézményt hozott létre Die Deutsche Bibliothek (DB) néven, frankfurti székhellyel. (Ennek képezi részét a berlini Deutsches Musikarchiv is.) Ettől kezdve kitaró és folyamatos erőfeszítéssel dolgoztak az egyesítésen, pontos

terv szerint. A fő hangsúlyt a személyi kérdések megoldására helyezték. Intenzív át- és továbbképzésekre, hosszabb tanulmányutakra került sor. A két könyvtár egyesülésének három alapelve a következő volt: mindkét könyvtár teljeskörűen működő egység marad; azonos szabványok alapján a duplikáció kiküszöbölendő a feldolgozásban; a helyi erősségek nem transzferálhatók, hanem eredeti helyükön fejlesztendők.

Az első eredmények közé tartozik, hogy 1991 óta ismét egyetlen német nemzeti bibliográfia létezik, amely modern információs technológiával készül. Újabb sorozatai indultak (pl. idegen nyelvű germanica és német művek idegen nyelvű fordításai), bővültek és minőségileg javultak a meglévők. 1992-ben floppy is rendelkezésre állt már a szabványosított tárgyszavak listája.

A frankfurti egységre hárul a nemzeti bibliográfia előállítás, a központi adatbázis vezetése (amelyhez közvetlen hozzáférés van a lipcsei helyi hálózatból), a technológiai fejlesztés (a holland PICA rendszer bevezetése), a szabványosítás, a számítógépes formátumok (MAB, UNIMARC) gondozása, a nyílt rendszerek összekötésének (OSI) előkészítése.

A lipcsei egység feladatkörébe tartozik az állományvédelmi és konzerválási program (savtalanítás, mikrofilmzés, papírbontásos konzerválás), a német könyv- és írásmúzeum, az Anna Frank-Shoah Bibliothek gondozása, a német könyvkultúra hazai és külföldi dokumentálása.

A lipcsei épületet korszerűsítették és modern technikával látták el, Frankfurtban pedig megkezdődtek egy 48 000 m²-es új épület munkálatai. A befejezés 1996-ra várható.

A teljes német könyvtermésből kötelepéldányt kap mindkét egység, de csak Lipcse gyűjti a németről készített fordításokat és a nemzetközi szervezetek anyagait. Megkezdték az elektronikus publikációk gyűjtését is. Területi illetékeség szerint folyik a bibliográfiai rekordok készítése, s nincs már szükség arra, hogy Frankfurt verifikálja a Lipcsében készült leírásokat. 1992-ben a Deutsche Bücherei 236 177, a Deutsche Bibliothek 291 118 egységgel gyarapodott.

A DB bibliográfiai adatokkal látja el a közművelődési, felsőoktatási, tudományos könyvtárakat, a könyvkiadókat és -kereskedőket, a külföldi intézményeket. A rekordok nyomtatott bibliográfiákban, katalóguscédulákon, mágnesszalagon és diszkeken, CD-ROM-on és online módon állnak rendelkezésre.

Mindkét egység közvetlen könyvtári szolgáltatásokat is nyújt. 1992-ben Lipcsében 20 187, Frankfurtban 22 040 használó vette igénybe a könyvtárat.

A DB intenzíven vesz részt számos nemzetközi könyvtári és könyves szervezet munkájában. Lépéseket tett a II. világháború során Oroszországba került német könyvvagyon visszaszerzése ügyében. Nyugati kapcsolatai mellett intenzifikálni kívánja együttműködését a közép- és kelet-európai nemzeti könyvtárakkal is.

(Papp István)

94/104

VARLAMOVA, S.F.: Spechran RNB: prošloe i nastoâsee = Bibliotekoved. 1993. 2.no. 74-82.p. Bibliogr.

Az Orosz Nemzeti Könyvtár „különleges gyűjteménye”. A múlt és a jelen

Nemzeti könyvtár; Zárt anyag

Az 1980-as évek szovjet könyvtári szakirodalmában tűnt fel először a „különleges gyűjtemény” kifejezés, amely a könyvtárak zárt anyagát jelentette. Létezéséről mindenki tudott, de nyilvánosan nem használták és nem írtak róla. A demokratikus átalakulások során egy 1990-es rendelet feloldotta a zárlatot, hozzáférhetővé téve a politikai vagy ideológiai okok miatt elzárt anyagot. Sor kerülhet a kérdéskör tudományos igényű feldolgozására is.

Az irodalom hozzáférhetőségének korlátozása minden ország nemzeti könyvtárában létezik, főként az állam- és hivatali titkot tartalmazó, illetve ideológiailag károsnak minősített anyagok tekintetében. A tiltás mértéke szorosan összefügg az adott társadalom demokratikus voltával és erkölcsi felfogásával.

Az Orosz Nemzeti Könyvtárban (RNB; korábban Saltykov-Sedrin Könyvtár) alapítása óta létezik ún. „titkos” részleg, amelyet a Vatikáni Könyvtár példája nyomán hoztak létre, és a cári cenzúra által betiltott könyveket őrizték benne. A forradalom után nyilvános lett az anyaga. A szovjet korszakban új cenzúratörvényt vezettek be 1917-ben ideiglenes jelleggel (azonban több mint 70 évig tartott). A törvény rendelkezései az

állam- és a rendszerellenes tartalmú nyomdatermékekre vonatkoztak. Ez a személyi kultusz évei után is teljes körű állami ellenőrzést biztosított a nyomdatermékek, illetve a könyvtári állományok tartalma felett. A 20-30-as években az ideológiai ellenőrzés főként a közművelődési könyvtárakon keresztül valósult meg, ahonnan az „ideológiai-
lag káros” könyveket ki kellett vonni, és az általános tudományos könyvtárakban kellett megőrizni őket korlátozott példányszámban – a későbbi kutatások számára, zárt anyagként.

Ekkor jött létre az RNB újabb zárt gyűjteménye is. Összetétele többször változott, tükrözve az SZKP politikájának változásait. A legnagyobb kivonások a könyvtári állományból két hullámban, 1925-1930 között, illetve a 40-50-es években történtek. 1956-ra az RNB zárt kiadványok gyűjteménye már 122 ezer kötetes volt. Különleges elbírálásban részesültek az időszakos kiadványok, amelyeket nem vontak ki, csak a használatukat korlátozták. Az 1950-es évek második felétől csökkent a zárt anyagok közé került kiadványok száma, majd 1985-re megszűnt a gyűjtemény gyarapodása. A külföldi könyvek 1947-től már szerepelhettek a szolgálati katalógusokban (a hazai kiadványok csak 1956-tól) és 1956-tól az olvasóiban is. 1920-1940 között csak nagyon kevés külföldi könyv került az RNB állományába. A beérkezett külföldi kiadványoknak – amelyeknek 70%-a társadalmi–gazdasági tematikájú volt, és 85%-a időszakos kiadvány – a későbbiekben csak 2%-a került a zárt anyagba. A gyűjteményben különleges helyet foglalt el az orosz emigráns irodalom.

A zárt anyag sosem volt teljesen elzárva az olvasók elől. A gyűjteményhez mindig is tartozott olvasóterem, ahol speciális engedély alapján kutatási vagy hivatalos célra kiadták a zárt kiadványokat. A kiadás szabályai az 50-es évekig voltak a legszigorúbbak, majd 1956 után feloldották a szigorú előírásokat, 1987 után pedig már munkahelyi igazolás is elegendő volt a gyűjtemény használatához. Az olvasók számára és összetételére vonatkozóan csak a 40-es évek óta vannak adatok. Elsősorban a kutatók használták a gyűjteményt, főleg a külföldi időszakos kiadványokat, illetve a közgazdasági irodalmat.

Két jelentősebb akció történt, amikor a zárt kiadványok meghatározott részét nyilvánossá tették: az 1950-60-as évek fordulóján (a 30-50-es években üldözött és rehabilitált szerzők műveit),

majd 1987-1990 között (egy speciális bizottság felülvizsgálatát követően, amikor a könyvtárak ideológiai felügyelete megszűnt).

Az RNB-ben a zárt kiadványok gyűjteményét megszüntették, a kiadványokat visszahelyezik a raktárakba – a munkák csak az új épületbe költözés után fejeződhetnek be. A gyűjtemény katalógusa kutatási célokra megmarad. A program 1987 és 1995 között zajlik.

Továbbra is vannak olyan hivatalos, állami vagy szolgálati titkot tartalmazó dokumentumok, amelyek használatát a kibocsátó szerv korlátozza. A kérdést csak a tömegkommunikációról szóló törvény oldhatja meg, amely megszabja az esetleges korlátozások jogi kereteit.

(Rácz Ágnes)

94/105

WUEST, Ruth: From national libraries to the global village library. Networks offer new opportunities for traditional libraries = IFLA J. 19.vol. 1993. 4.no. 385-390.p. Bibliogr.

Res. francia, német és spanyol nyelven.

A nemzeti könyvtárektől a „globális falu könyvtáráig”. A hálózatok új lehetőségeket kínálnak a hagyományos könyvtáraknak

Nemzeti könyvtár; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

A nemzeti könyvtárak a világban válságban vannak. Itt az idő, hogy újragondolják szerepüket, feladataikat. A válság egyik oka, hogy a gyarapodó elektronikus információk megkérdőjelezhetik létüket is. Ezért kell újraszervezni tevékenységüket, hogy megpróbálják megőrizni dinamikus jellegüket.

Európában hagyomány volt a nemzeti könyvtárak alapítása. Szerepük alapvetően egy ország könyvtermésének gyűjtése és őrzése volt. Az információ világa azonban mára drámai módon megváltozott. A számítógépek és a kommunikáció egyesüléséből létrejött a „kommunikáció”, amely idejétműlttá tette a kevesek számára hozzáférhető centralizált gyűjteményeket. Azonban új lehetőségeket is kínál a nemzeti könyvtárak

számára: a centralizált állományok globális hozzáférhetővé tételét a hálózatok segítségével.

A könyvtárak – akár a nemzeti, egyetemi vagy más könyvtárak – olyan információs rendszerek, amelyek fő célja a társadalom problémamegoldó folyamatainak támogatása. Nem elegendő azonban arra várni, hogy az információkra vágyó felhasználók bemenjenek a könyvtárba, hanem el kell vinni hozzájuk az információkat. Ennek egyik jó példája az online katalógusok létrejötte. A bibliográfiai információk szélesebb nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétele azonban csak az első lépés ebbe az irányba. A hálózatok felé való nyitás megoldhatja a szövetségi országokban lévő nemzeti könyvtárak egyik alapproblémáját is: a centralizált könyvtárak és a szövetségi politikai rendszer ellentmondását.

A hálózatok a nemzeti könyvtárak számára is előnyökkel járhatnak. A nemzeti könyvtárak ugyanis alapvetően monopólium jellegűek. Pl. az egyetemi könyvtáraktól eltérően egy országon belül lényegében nincs „versenyársuk”. Ez a monopolisztikus helyzet általában az intézmények statikus, a változásokra kevésbé érzékeny jellegét erősíti.

A bibliográfiai információk mellett a muzeális és a „kényes” dokumentumok is digitalizálhatóak (pl. a fotógyűjtemények). A nagysebességű hálózatokon keresztül egyéb képi formájú információk (pl. faksimile kiadványok) is hozzáférhetővé válnának a felhasználók szélesebb köre számára. Ez talán még egyelőre futurisztikusan hangzik, de a technológiai fejlődés már a belátható időn belül megvalósíthatóvá teszi az ehhez szükséges nagy kapacitású hálózatokat.

Ehhez először is a megfelelő könyvtári állomány, a szöveges, képi vagy akár a hangos információk elektronikus rögzítése szükséges. Másodsorban a nagysebességű üvegszál technológiával készült hálózatok széles körben való elterjedése.

Azonban az új technológiákat nem szabad csak a régi feladatokra felhasználni. Nemcsak az információ-visszakereséssel és az online katalógusokkal kapcsolatos koncepciókkal kell foglalkozni, hanem a közeljövőben a kommunikáció új formáival is. A könyvtáraknak részt kell venniük a kommunikáció fejlődésében és megtalálni új feladataikat a világméretű kommunikáció új folyamataiban.

(Moldován István)

Felsőoktatási könyvtárak

94/106

DOMINGUEZ, Patricia Buck – SWINDLER, Luke: Cooperative collection development at the Research Triangle university libraries: a model for the nation = Coll.Res.Lib. 54.vol 1993. 6.no. 470-496.p. Bibliogr.

A három szomszédvár; három egyetemi könyvtár állománygyarapításának fokozatos egybehangolása mint országos jelentőségű példa

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár

A három észak-karolinai egyetemi könyvtár együttműködése azért érdemel figyelmet, mert a harmincas évek eleje óta tart. A történelmi és gazdasági körülmények kényszerítették együttműködési megállapodásra a két (s a később hozzájuk csatlakozott harmadik) egyetemet. Ezt követte könyvtáraik együttműködése, köszönhetően az igazgatónak, az együttműködést bátorító egyetemi közhangulatnak és a külső támogatóknak.

Célul nem a takarékoskosságot, hanem a kielégítőbb állományt és a jobb szolgáltatásokat tűzték ki. Az együttműködés alapelveiként leszögezték, hogy a könyvtárak azzal vesznek részt az együttműködésben, amivel tudnak; hogy nem korlátozzák egymás beszerzési döntéseit; hogy a kooperációt a kutatói igények kielégítésére korlátozzák, az általánosabb és a hallgatói tömegigényeket kielégítő anyagot minden könyvtár beszerzi; hogy a kutatói igényeket tekintve kerülik a felesleges duplikálást és növelik az egypéldányos dokumentumok mennyiségét; és végül, hogy a kooperáció során kellő rugalmasságot tanúsítanak.

Minden intézmény tovább folytatta a gyűjtést azokon a szakterületeken, amelyekben eddig is erős volt, illetve, amelyek az egyetem fő működési területei. Ugyanakkor egyes szakterületeket részterületekre osztottak fel egymás között. Minden területen igyekeztek a legköltségesebb beszerzések párhuzamosságát megegyezéssel elkerülni. Az a kezdeti próbálkozás, hogy bel- és külföld szerint osszák meg a gyűjtést, nem vált

be, így a földrajzi és a tárgyi szempontokat kombinálták. A későbbiekben a gyűjteményfejlesztés nagyobb régiók (pl. Közép- és Dél-Amerika) szerinti megosztása is kialakult.

Az ötvenes években a nagy és drága mikrofilm-kiadások beszerzésénél a kooperáció további lehetőségeit használták ki. A mikrofilm-gyűjtemények közös katalógusának tanúsága szerint mindössze a teljes állomány 3%-a nem példányos, és csak 1% van meg mindhárom egyetemen. A kooperáció földrajzi modelljét további területekre is alkalmazták, pl. az 1988-as közös folyóiratlista szerint a külföldi előfizetések mindössze 21, a nyugat-európai újságokat kivéve pedig csak 4%-a volt duplum.

A külső források bőségének idején elhatárolt gyűjtési gyakorlat persze meg is kérdőjeleződött az anyagilag nehezebb időkben. Így pl. kudarcba fulladt a német irodalom betűrend szerinti megosztása, s olyan, inkább tartalmi felosztás lépett a helyére, amely jobban figyelembe vette a meglévő gyűjtemények jellegét és az egyes egyetemek oktatási gyakorlatát.

A kooperáció értelme a hatékonyabb szolgáltatás. Ennek érdekében összeköttetésben álló gyűjtemények épülnek nagy mennyiségű egyedi dokumentummal, így az egyes független könyvtárak többet tudnak nyújtani olvasóiknak. Az együttműködés csak a felismert intézményi önérdeken alapulhat, a gyűjtemények meglévő erőseiből és az intézmény oktatási programjából nőhet ki.

Az együttműködési erőfeszítéseket a kutatói igényeket kielégítő anyagokra kell korlátozni, a túl periférikus témákkal nem érdemes használni és tömegesen igényelt művekkel pedig nem szabad foglalkozni. Az együttműködés ad hoc formája elég gyakori és általában meglehetősen sikeres is, legjobban a rendkívül drága egyedi beszerzéseknél és megrendeléseknél (nagy mikrofilm-kiadások, sokkötetes művek, stb.) működik. A szisztematikus gyűjteményépítési együttműködés korlátozottabban használható. Elsősorban ott működhet jól, ahol egyedi, speciális oktatási programok zajlanak, illetve ahol a gyűjteményeknek határozott hangsúlyai vannak.

Alapvető, hogy az együttműködő intézmények hozzáférjenek egymás katalógusaihoz és állományához (minden hallgatónak is azonos jogokkal kell rendelkeznie minden könyvtárban). A külső anyagi támogatás új programokat indíthat

és segít felélénkíteni a létezőket. Végül: a sikeres együttműködés folytatásra és kiterjesztésre ösztönöz.

(Mohor Jenő)

94/107

CORRALL, Sheila M.: The access model. Managing the transformation at Aston University = Interlend.Doc.Supply. 21.vol. 1993. 4.no. 13-23.p. Bibliogr. 20 tétel.

Súlypontáthelyezés a gyűjtésről a hozzáférhetővé tételre; egy egyetemi könyvtár példája

Állományalakítás; Dokumentum -gépi információhordozón; Egyetemi könyvtár; Gazdálkodás - könyvtárban; Hozzáférhetőség; Szolgáltatások

Anglia könyvtárainak jövőjéről szólva már egy 1982-es jelentés arról szól, hogy a gyűjteményi szemléletet a hozzáférést előtérbe állító szemléletnek kell felváltania. A birminghami Aston Egyetem (melyet 1966-ban alapítottak, elődje műszaki főiskola volt) Könyvtári és Információs Szolgálatát kidolgozta a maga hozzáférési stratégiáját. Az egyetemen 1982 óta integrált könyvtári rendszer működik, 86-ban feljavították a számítástechnikai lehetőségeket, 88-ban pedig a teljes egyetemre kiterjedő OSI lokális hálózat épült ki, kb. 2500 csatlakozási ponttal. (Az egyetem három karának négyezer hallgatója van.)

Az Aston Egyetem így összegezte új programjának jellemzőit az 1988-as „elektronikus kampusz” konferencián: szolgáltatás-orientáció, testreszabott szolgáltatások meghatározott használói csoportoknak; az oktatás, kutatás kurrens és azonnali igényeinek kielégítése mellett csak a kiemelten fontos területek gyarapítása és nagy hangsúly a kivonáson; az alapvető bibliográfiai igények kielégítése, rekordvásárlás más forrásokból; gyors hozzáférés biztosítása a dokumentumellátó szolgáltatásokra alapozva; nemcsak információk, hanem információs eszközök rendelkezésre bocsátása.

A második (1989-90-es) stratégiai áttekintés a kilencvenes évek közepéig figyelembe vette a hallgatói létszám növekedését és az oktatási-tanulási módszerek változását, a jelentős elmozdulást az elektronikus információ- és dokumentumellátás felé, a CD-ROM-on és hálózato-

kon elérhető produktumok további gyarapodását, a kapcsolódó licenz-, copyright- és műszaki problémákat, a használó közvetlen hozzáférési lehetőségeinek bővülését. Szükségesnek ítélték a rendelkezésre álló források jobb elosztását, a használói csoportok jobb megismerését, az oktatók és hallgatók megismertetését az új lehetőségekkel.

1991-ben (85 után ismét) igazgatóváltás volt, ami a jelentős költségvetés-csökkentéssel együtt új helyzetet teremtett. A fejlesztés irányát az önkiszolgálás lehetőségeinek bővítésében, az egyetemen elérhető elektronikus információforrások növelésében (ide értve a CD-ROM hálózat kialakítását), és az információtechnológiai ismeretek, használati készségek elterjesztésében határozták meg.

A JANET-hez és a Bath Information and Data Services-hez való csatlakozás és a CD-ROM használat megnöveli az igényeket, ám ezek állománygyarapítással nem elégíthetők ki (főként a költségvetés lefaragása idején), nagyobb szerepet kapnak tehát a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumellátás más módjai, mint például a háromszáz folyóirat-előfizetés lemondásával egyidejűleg bevezetett ADONIS teljes szöveges CD-ROM rendszer. Az ADONIS egyéves használati elemzése nyomán olyan programot fejlesztettek ki, amely a tartalomjegyzékeket a helyi hálózaton is hozzáférhetővé teszi. Ezek a lépések, valamint a CARL, Faxon, OCLC és RLG szolgáltatások bevezetése, használata vezetnek a jövő egyetemi könyvtára felé.

(Mohor Jenő)

94/108

SMITH, Eldred – JOHNSON, Peggy: How to survive the present while preparing for the future: a research library strategy = Coll.Res.Lib. 54.vol. 1993. 5.no. 389-396.p. Bibliogr.

Túlélni a jelent, felkészülni a jövőre – az egyetemi könyvtárak stratégiája.

Állománygyarapítás; Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyv-

tár; Gazdaságosság -könyvtárban; Igénykutatás -könyvtári szolgáltatásokra

A tudományos könyvtáraknak megoldást kell találniuk arra, hogy milyen úton haladjanak tovább a csökkenő erőforrások, a megnövekedett feladatok és az új elektronikus információtechnológia körülményei között. A cikk egy közös, egybehangolt stratégiát sürget, amelyben a tulajdont felváltja a hozzáférhetőség, az intézményi versenyt pedig az együttműködés. Így a tudományos könyvtárak nemcsak hogy túlélhetik a jelenlegi válságot, hanem jelentősen hozzá is járulhatnak a tudományos kommunikáció új világának a felépítéséhez. E cél elérése érdekében a szerzők konkrét lépéseket is ajánlanak.

(Autoref.)

Lásd még 119, 143, 146, 157, 161

Közművelődési könyvtárak

94/109

MASON, Marilyn Gell: Is there a global role for metropolitan city libraries? = IFLA J. 19.vol. 1993. 4.no. 391-396.p.

Res. francia, német és spanyol nyelven.

Van-e globális szerepük a nagyvárosi könyvtáraknak?

Gépi könyvtári hálózat; Hozzáférhetőség; Városi könyvtár

Az információs és telekommunikációs technológiák fejlődése az egész világra kiterjedő piacot hozott létre. Lehetővé vált az „univerzális könyvtár” eszméjének megvalósítása: bárkinek, bárhová, bárhonnán a szükséges információt rendelkezésre bocsátani.

Az ezzel kapcsolatos tervezettség azonban többnyire megfelelkezik még a legnagyobb közművelődési könyvtárakról is, melyeket sokan mindig gyermekeket és felnőtteket ellátó intézményeknek tekintenek.

Nagyvárosi könyvtári koncepciók Németország keleti és nyugati feléből

Fejlesztési terv; Szolgáltatások; Városi könyvtár; Vezetés

Az 1993. júniusában Lipcsében tartott könyvtári kongresszus előadásainak rövidített szövegét vezeti be Wolfram Henning. Felveti az információs társadalom, a három részre tagolt könyvtár, az irodalmi–kulturális központként funkcionáló könyvtár, a multimédia, a fiókhálózat profilírozása, a napi rutinmunkák kérdéseit. A menedzsmenttel kapcsolatban rámutat, hogy manapság a könyvtárfenntartók számára tabutémává vált a hosszú távra szóló tervezés és az igazgatók áttértek a módszeres improvizációra.

Reinhard Stridde a lipcsei tapasztalatokról számol be. A német egyesülés következtében olyan problémákkal kell szembenézniük, mint a politikai–ideológiai okokból hiányzó irodalom, a demokrácia új felfogásának következményei, a hallatlan mérvű át- és továbbképzési igények, a munkanélküliségből fakadó könyvtárhasználat stb. Fő funkcióikat a közösségi információs szolgáltatásban, a gazdasági (business) információban, a továbbtanulást és a munkát segítő szolgáltatásokban, a szellemi kulturális központként való működésben látja. Újra megnyílt Lipcsében az átalakított központi könyvtár, bevezették az ALS automatizált rendszert a központi könyvtárban lokális hálózatban, amelyhez online hozzáférésük van a fiókkönyvtáraknak is, s nagy súlyt helyeztek a propagandamunkára és a nemzetközi kapcsolatokra.

Norbert Kamp a düsseldorfi fejleményeket ismerteti. A város szociális (gazdag polgárok) és kulturális (az átlagot meghaladó képzettségi szint) hátterén mutatja be azokat a törekvéseket, amelyek eredményeként a központi könyvtárban az információs szolgáltatásokra helyezték a hangsúlyt, a fiókkönyvtárakban, mint helyi kulturális központokban pedig az irodalmi alapellátásra. Ugyanakkor a fiókkönyvtárakból online elérhetők a központi könyvtár katalógusai és adatbázisai, s naponta futárszolgálat viszi helybe a kért műveket. A nagyvárosi könyvtárak azonban a csökkenő anyagi ellátottság következtében vagy szolgáltatásaik vagy nyitvatartási idejük vagy a szolgálati helyek csökkentésére kényszerülnek.

A clevelandi Közművelődési Könyvtár 1991-ben csatlakozott az Internethez, s ennek következtében havonta nyolcezerszer keresnek külső használók katalógusaiban, Izraeltól Japánig. Könyvtárközi kölcsönzési forgalma is nemzetközivé vált. Cleveland nem kivétel; sok más amerikai nagyvárosi könyvtár is hasonlóan értékes, speciális gyűjteményekkel rendelkezik, de ez a helyzet világszerte a hasonló intézményekben. Ténylegesen ezek a könyvtárak a közeli egyetemek és főiskolák könyvtáraivá is váltak.

A nemzetközi kooperációhoz azonban szabványosított bibliográfiai adatokra, a katalógusokhoz való hozzáférésre és dokumentumszolgáltató kapacitásra is szükség van.

A nemzeti keretekben folyó könyvtárközi együttműködésbe némely helyen bevonják, másutt nem vonják be a közművelődési könyvtárakat. Ez tükrözi a közművelődési könyvtárak ellátottsági szintjét: ők a könyvtári világ szegény rokonaivá kezdenek válni. Nem kapják meg azt az anyagi segítséget – különösen a technológia terén –, amely lehetővé tenné teljes mértékű bekapcsolódásukat a világ információáramlásába. A nemzetközi kooperációban való részvételük finanszírozása alig várható el a fenntartó helyi hatóságoktól, központi állami támogatás is szükséges ehhez (mint pl. Finnországban teszik).

A nagy közművelődési könyvtáraknak be kell kapcsolódnuk az országos hálózatokba, hogy részt vehessenek ezeken keresztül a nemzetközi együttműködésben.

A közművelődési könyvtárak használóinak is szükségük van más könyvtárak szolgáltatásaira. Igényeik messze meghaladják a róluk feltételezett szintet.

A nagy közművelődési könyvtáraknak igenis van globális szerepük, de valóra váltása attól függ, milyen mértékben tudnak bekapcsolódnak az elektronikus hálózatokba.

(Papp István)

94/110

Konzepte von Grosstadtbibliotheken. Ansichten aus Ost und West = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 10/11.no. 860-870.p.

Res. angol nyelven.

Horst Neisser a kölni Városi Könyvtárról szól. Az imponáló állomány- és forgalmi adatok ismeretése után a könyvtár tartalmi céljait sorolja fel. Prioritása az információellátásnak van, s ezt egészíti ki a gyerekszolgálat, a szépirodalom rendelkezésre bocsátása, a szociális funkció és a helyi kulturális munka. Fontosnak tartja a könyvtárosok tevékeny közreműködését, közvetítő szerepét az információellátásban; ennek érdekében intenzív továbbképzést folytatnak. Álláspontja szerint jobb térítésért (pl. 25 márka éves beiratkozási díj, CD-lemezek és videók kölcsönzése 3 márka, térítésért nyújtott gazdasági és egyéb információk, irodalomkutatások stb.) adni minőségi szolgáltatást, mint ingyen gyengét. Az állományépítésben a tényleges igényeket kell kielégíteni, akár többszörös beszerzéssel, s nem minden területen keveset, hiányérzetet keltőt adni. Saját bevételeikből egyelőre ki tudták egyenlíteni a költségvetési hiányokat.

(Papp István)

94/111

ROSA, Fausto: Le biblioteche comunali tra cooperazione e legge 142. = Boll.Assoc.Ital.Bibl. 33.vol. 1993. 3.no. 265-267.p.

LAZZARI, Giovanni: La cooperazione strumento dell'efficienza dei servizi = Boll.Assoc.Ital.Bibl. 33.vol. 1993. 3.no. 269-277.p.

GRACILI, Rino: I consorzi e la altre forme associative tra gli enti locali nella legge 142. = Boll.Assoc.Ital.Bibl. 33.vol. 1993. 3.no. 279-285.p. Bibliogr. 9 tétel.

Az olasz közkönyvtárak együttműködése (konzorciumok és más társulási formák) a helyi hatóságok között a 142. sz. jogszabályban

Együttműködés -regionális; Fenntartó szerv; Jogszabály -más területről; Közgyűjtemény; Közművelődési könyvtár; Művelődésügy

Az Olaszországban gyakran emlegetett „száznegyvenkettes” egy 1990-ben megjelent jogszabály, amely a helyi önkormányzatok (helyhatóságok) közötti együttműködés lehetőségeit szabályozza, s elsősorban a konzorcium-formát

részesíti előnyben. A szervezett, rendszerbe és szerződésbe foglalt együttműködés célja valamilyen feladat közös, egyesült erővel való megoldása. Ezek között igen előkelő helyen áll a művelődési jellegű, így a közkönyvtári ellátással kapcsolatos cél. A megoldások azonban még nem alakultak ki a gyakorlatban, s a könyvtári berkekben legalább annyi a kétség, mint a remény a fenntartói együttműködés majdani eredményeit illetően.

(Mohor Jenő)

94/112

MIDWINTER, Arthur – MCVICAR, Murray: Population size and functional efficiency in public library authorities: the statistical evidence = J.Lib.Inf.Sci. 25.vol. 1993. 4.no. 187-196.p. Bibliogr.

Van-e összefüggés a megyei közművelődési könyvtári hálózatok hatékonysága s az általuk ellátott lakosság lélekszáma között; a statisztika tanúsága

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Statisztika

A szerzők az Egyesült Királyság közkönyvtárainak típusaira, költségeire és használatára vonatkozó statisztikai adatokat vizsgálva azt kívánták megállapítani, hogy van-e általános összefüggés a közkönyvtárak által kiszolgált olvasók létszáma és a könyvtárak funkcionális hatékonysága között. Összehasonlítják a legkisebb könyvtárak működési hatékonyságát a brit átlaggal, a következő jellemzők alapján: a szolgáltatási pontok száma, a kölcsönözhető dokumentumok száma, a kölcsönzés határideje és a nyitvatartási idő. A vizsgálat a kiskönyvtárakra vonatkozóan némi gazdaságtalanságot mutatott ki; ezekben az egy főre jutó kiadások nagyobbak, mint a nagyobb könyvtárakban. Összefoglalásként megállapítja, hogy nem a méret az egyetlen tényező, amely a szolgáltatások körét, illetve bőségét meghatározza. A kutatás anyagi fedezetét a BLRDD pályázata biztosította.

(Autoref. alapján)

94/113

SEEFELDT, Jürgen: Benutzungsgebühren in Öffentlichen Bibliotheken – ein Allheilmittel gegen leere Kassen? Ein Plädoyer für soziale Vemunft, Chancengleichheit und bildungspolitische Verantwortung = *Bibl.Info.* 3.vol. 1993. 11.no. 751-760.p.

A könyvtárhasználati díjak közkönyvtárakban – csodaszer az üres kasszák ellen? Védőbeszéd a társadalmi belátás, az esélyegyenlőség és a művelődéspolitikai felelősség érdekében

Előzményét lásd: 94/64

Könyvtárhasználati díj; Közművelődési könyvtár

A 80-as évek elején, az akkor jelentkező gazdasági recesszió hatására gyakori vitatéma volt Németországban a könyvtárhasználati díj kérdése. Néhány évi viszonylagos nyugalom után most a téma újra időszerűvé vált. A könyvtárosok két táborra szakadtak: a díjak bevezetésének meggyőződéses híveire és a határozott ellenzőkre.

A Német Könyvtárak Szövetsége már 1981-ben egyértelműen állást foglalt a használati díj bevezetése ellen. Most a Német Könyvtáros-egyesületek Szövetsége programnyilatkozatában („Könyvtárak '93 – Szervezetek, feladatok, lehetőségek”) ismét egyértelműen nyilatkozott: „A díjakat felemelni csak a könyvtárak speciális szolgáltatásainál és a késedelmi díjak esetében szabad. A könyvtárhasználati ill. a kölcsönzési díjak bevezetése akadályozza a könyvtárak művelődési és tudománypolitikai feladatainak megvalósítását.”

A cikk szerzője szerint a könyvtárhasználati díjak bevezetése a programnyilatkozatban felsoroltakon túl az alábbi következményekkel jár: növeli a művelődési esélyek egyenlőtlenségét, különösen sújtja a nyugdíjasokat, a munkanélkülieket, a vendégmunkásokat és az elszegényedett rétegeket, tehát antiszociális hatású, hátrányosan befolyásolja a gyerekek olvasását, anyagi okok miatt a tömegigények túlzott kiszolgálására ösztönöz, ezzel növeli az értéktelen irodalom könyvtári jelenlétét. A tapasztalatok szerint a könyvtárhasználók 10-35%-os csökkenésével

jár, ugyanakkor a tervezett többletbevétel csak részben valósul meg.

A bevételek növelése érdekében viszont elfogadható a speciális szolgáltatások díjtételeinek emelése (pl. adatbázis-használat, másolatkészítés, elvesztett olvasójegy pótlása, a könyvtárközi kölcsönzés igénybevétele esetén). Elfogadható a dokumentumok késedelmes visszahozása esetén ill. azok elvesztésekor kért összegek lényeges emelése is.

(Tájékoztatóul arról, hogy milyen összegekről van szó: a göttingeni városi könyvtár 1994 januárjától egy évi könyvtárhasználatért 24 DM-et kér, Detmold városi könyvtárában felemelt késedelmi díjat vezettek be, amely minden megkezdett hét után 2 DM. – K. S.)

(Katsányi Sándor)

Lásd még 96, 117, 122, 151, 156, 158-159

Tudományos és szakkönyvtárak

94/114

STRZOLKA, Rainer: Umweltbibliotheken – Ziele, Erfahrungen, Perspektiven = *Buch Bibl.* 45.vol. 1993. 10/11.no. 879-884.p.

Res. angol nyelven.

Környezetvédelmi könyvtárak – célok, tapasztalatok, perspektívák

Szakkönyvtár -környezetvédelmi

Eddig a könyvtárosok a tudomány semleges szolgálóinak tartották magukat, a környezetvédelmi könyvtár viszont politizál, kritikát gyakorol és annak létrejöttét támogatja. Érdeklődése középpontjában a környezeti kérdések állnak, ezen belül kritikusan figyeli a tudomány, a gazdaság és a politika egybeolvadásának tendenciáját, amely katasztrófához vezethet. Németországban már mintegy 70 ilyen könyvtár működik, melyeknek tevékenysége sokkal bővebb, mint a hagyományos könyvtáraké: a szakirodalmi ellátáson kívül környezeti kérdésekben tanácsadó tevékenységet folytatnak, szakértőkkel kapcsolatot vesznek fel, ill. közvetítenek, nem kereskedelmi

célra irodalomjegyzéket készítenek, szemináriumokat szerveznek stb., mindezt meglehetősen szűk anyagi háttér mellett. E könyvtárak közös vonása, hogy egyértelműen a nyilvánosságra orientáltak, az „öko-szektások” irányító szerepét és ipari érdekek képviselőit egyaránt visszautasítják.

A legrégebbi ilyen típusú könyvtárak helyi kezdeményezésre jöttek létre a környezettel kapcsolatos könyvek és más típusú anyagok gyűjtőhelyeként. Néhány esetben intézeti szakkönyvtárak külső használóknak is megnyitották kapuikat, így pl. a berlini Szövetségi Környezetvédelmi Hivatal és a bonni Európai Környezetpolitikai Intézet. E könyvtárak harmadik típusa állampolgári kezdeményezésre alakult ki.

A legtöbb környezetvédelmi könyvtár nem rendelkezik sem az induláskor megfelelő pénzügyi fedezettel, sem később állandó költségvetéssel. A finanszírozást részben a dologi költségekből (könyvek, másológépek stb.) oldják meg, vagy a hannoveri és a bonni könyvtárhoz hasonlóan a gazdaság területéről nyernek maguknak szponzorokat. Nagy projektek finanszírozásához a bankok és takarékpénztárak közhasznú célokat támogató alapjait veszik igénybe. Egyes könyvtárak a környezeti vétségekért beszédett pénzbírságból és különböző környezetvédelmi alapítványokból is anyagi fedezethez jutnak.

E könyvtáraknak nemcsak az anyagi helyzete problematikus, a helyi közösség is nehezen fogadja el őket önálló intézményként. Öröndetes viszont az a szolidaritás, amely a közművelődési könyvtárakban dolgozó kollégák részéről tapasztalható, akik szakmai tapasztalataikkal – tanácsadóként – segítik e könyvtárak munkáját.

A környezetvédelmi könyvtárak állományába – a közkönyvtárakétól eltérően – az ún. „szürke” irodalom is beletartozik, szolgáltatásaik is szélesebb körűek (alternatív városnézés, túrák szervezése, aktuális környezetvédelmi információk propagálása stb.). Összességében elmondható, hogy a két típusú könyvtári munka szerencsésen egészíti itt ki egymást. A környezetvédelmi könyvtárak a közművelődési könyvtári ellátás egyik hiánya következtében jöttek létre.

A formai és tárgyi feltárás hagyományos módon történik vagy készen kapható szoftverek segítségével. A chemnitz-i környezetvédelmi könyvtár fejlesztette ki a „Bibliothek” nevű, már többször módosított adatbáziskezelő rendszert. A program, melyet most kezdenek alkalmazni az új

tartományokban, párhuzamosan több könyvtár állományának feldolgozását teszi lehetővé, a visszakeresési lehetőségek azonban egyelőre korlátozottak. Jelenleg élénk vita folyik e könyvtárak számára egységes feldolgozási rendszer kialakításáról, aminek végső célja központi katalógus létrehozása. A tárgyi feltárás kérdése ugyanis eddig még nem megoldott: a rendszereket mindenütt egyedileg alakították ki, ezért nem kompatibilisek egymással; sok könyvtár egyszerűen szakrendi felállítást alkalmaz a tényleges feltárás helyett. Egyetértés született abban, hogy a chemnitz-i könyvtár rendszerét fogják kiindulási alapnak tekinteni a további tervekhez. A központi katalógussal szembeni alternatívaként most széleskörű felmérést terveznek, amelynek alapján az állományok jellegéről pontosabb képet kaphatnak.

A környezetvédelmi könyvtárak politikai tevékenysége az NDK-ban is jelentős volt, az ellenzék fontos találkozóhelyei voltak. Berlinben 1989-ben mintegy 300 környezetvédelmi csoport működött, amelyből egy éven belül 170 megszűnt. Az újraegyesülés után a környezetvédelmi könyvtárak újjáalakultak.

(Feimer Ágnes)

94/115

DAVENPORT, T.H. – PRUSAK, L.: „Blow up the corporate library” = Int.J.Inf.Manage. 13.vol. 1993. 6.no. 405-412.p.

„Robbantsuk fel a vállalati szakkönyvtárat!”

Tájékoztató -közgazdasági; Üzemi szakkönyvtár

A cikk azt vizsgálja, hogy a vállalati szakkönyvtárak miért játszanak csupán marginális szerepet a mai vállalatok életében. Ez már csak azért is érthetetlen, mert állandóan azt hallani, hogy „információs korban” élünk, s a könyvtárosok jogosan tekintik magukat információs szakembereknek. A szerzők úgy vélik, hogy a könyvtárak egy rossz modell szerint működnek, amely nem felel meg a 90-es évek szolgáltatási követelményeinek. Ezt az elavult felfogást „raktári” modellnek nevezték el, s alternatív módszerek bevezetését szorgalmazzák, amelyek jobban megfelelnek a mai vállalati igényeknek és korlátozó tényezőknek. Ilyen alternatívák a „szakértői

központ” és a „hálózat” típusú modellek. A cikk részletesen elmagyarázza ezeket a fogalmakat, s kutatási eredmények alapján a kialakult helyzet okaira is kitér.

(Autoref.)

94/116

SANZ, E. – RUBIO, L.: Necesidades de información en las empresas: estudio de un caso = Rev.Esp.Doc.Cient. 16.vol. 1993. 3.no. 229-236.p. Bibliogr. 12 tétel.

Res. angol nyelven.

Vállalati információigények: esettanulmány

Igény; Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Üzemi tájékoztatási központ

A vállalati információigények tanulmányozása fontos és többféle módon vizsgálható probléma. Az Indiana State University által végzett vizsgálat egyaránt használt kérdőíven alapuló interjúkat és méréseket az egyes információforrások használatáról. Általánosítható tanulság, hogy a vállalat sikeres tevékenysége érdekében nagy mennyiségű és sokféle információforrást kell használnia, ám az esetek többségében nem ismerik mindazokat a lehetőségeket, amelyeket a könyvtárak és információk központok nyújtanak, ezért ezeket ismertetni, népszerűsíteni kell. A vállalati szervezetben szükség van megfelelően képzett munkatársakkal rendelkező egységre, amely az információk gyűjtésével, felkutatásával, rendszerezésével/feldolgozásával foglalkozik. A vállalatoknak ismerniük és követniük kell az egyetemeken és más kutatóhelyeken folyó kutatómunkát.

(Mohor Jenő)

Lásd még 93, 118-119, 139

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

94/117

JAPSEN, Anne Lise: Book selection in Danish public libraries = Scand.Public Libr.Q. 26.vol. 1993. 4.no. 20-23.p.

Vita a dán közművelődési könyvtárak gyarapítási politikájáról

Állománygyarapítás; Igény; Közművelődési könyvtár

Hosszú ideje folyik vita Dániában arról, hogy a közművelődési könyvtárak „behódnak”-e a közönség igényeinek vagy minőségi munkákkal gyarapítják állományukat.

A dán országos könyvtári hatóság felmérése kimutatta, hogy a nyolcvanas években a gyarapítási keretek nem nőttek a könyvtárak költségvetésével párhuzamosan. Ennek, és a meredeken felfutó könyváraknak tudható be, hogy a gyarapodás 27%-kal csökkent, miközben a kiadás mintegy 2000 címmel, elsősorban ismeretterjesztő művekkel bővült. Ezzel párhuzamosan nőtt a kevesebb művet beszerző (fel nőttek számára évi 3000 alatt), kisebb könyvtárak aránya.

E felmérés nyomán 1989-ben megvizsgálták a felnőtteknek beszerzett könyvek összetételét. 114, egyértelműen kedvező kritikát kapott (12 bestseller) szépirodalmi könyv vásárlását nézték meg valamennyi közművelődési könyvtárban. Azt találták, hogy a könyvtárak főként bestsellereket és népszerű – főként dán – regényeket vásárolnak. Igen kevésbé kelendő a színvonalas külföldi regényirodalom és még kevésbé a költészet. A könyvtárak köteteseti központja szerint az ún. magas irodalomnál jóval kelendőbb a közepes vagy gyenge színvonalú irodalom. Össze-

foglalva: a könyvtárak csak olyan mértékben keresik a minőséget, amennyire az találkozik az igényekkel. Az ismeretterjesztő könyvekkel hasonló a helyzet: a várt igényeknek elébe menve népszerű emberek életrajzából és a magánéletről kapcsolatos irodalomból (a magánnyal, szorongással, testbeszéddel, koleszterin-diétával, erotikus masszázzsal stb. foglalkozó könyvekből) fogy a legtöbb.

A beszerzés arányait tekintve a kisebb könyvtárak elsősorban a népszerű műveket szerzik be, és minél kisebb az ellátandó körzet, annál kevesebbet. Vagyis a kisebb közigazgatási egységben kettős értelemben is gyengébb az ellátás. A példányszámok megítélése meglehetősen egységes – a beszerzési irányelvek, gyarapítási tanácsadás intencióinak megfelelően.

Kérdés, hogy a könyvtárak gyarapítása megfelelő-e céljuknak, amely – a könyvtári törvény szerint – az oktatás, a felvilágosítás és más kulturális tevékenységek elősegítése. A könyvtári hatóságnak jobban oda kell figyelnie erre, tovább kell folytatnia vizsgálódásait és talán több kritériumot kell megadnia a szerzeményezés orientálására.

(Orbán Éva)

94/118

ZARZEBSKI, Tadeusz: Specjalizacja zbiorów i bibliotek = Bibliotekarz. 1993. 9.no. 23-30.p.

A gyűjtemények és a könyvtárak specializálása

Egybehangolt állományalakítás; Gyűjtőkör; Szakkönyvtár

A természet- és alkalmazott tudományoknak a 17. század óta tartó, mind gyorsabb fejlődése kikényszerítette a könyvtárról alkotott nézetek változásait is, bár ez utóbbi folyamat meglehetősen elmaradt az előbbtől, aminek egyik fő oka – legalábbis a nagy általános könyvtárak esetében – az állományi inercia. Emiatt a könyvtárak esetenként kikerültek a tudományos kommunikáció áramköréből, ami diszfunkcionális eltévelyedés.

Míg a K+F a legújabb tudományos gondolatok gyors könyvtári megjelenését kívánja, addig a könyvtáraknak a hajdani tudományos eredmények rögzítéseit is a lehető legtovább őrizniük kell. E kettős követelménynek a könyvtári rend-

szert részint szűken szakosodott kisebb és tágabban szakosodott nagyobb könyvtárak hálózati kooperációjával, részint a tárolókönyvtárak és főlőspéldány-raktárak hálózatával tudna megfelelni. Míg a tárolókönyvtárak a specializált hálózati kooperációk „hinterlandját” képeznék (minden ritkán használt, de a gyűjtőkörükbe vágó dokumentumból egy-egy példányt őrizve), addig a főlőspéldány-raktárak regionális alapon működhetnének.

Nagyon fontos az imént megemlített intézmények funkciójának egzakt meghatározása. A tágabban szakosodott nagyobb könyvtárak, vagy ahogy egy 1979-ből származó jogszabály nevezi őket: a központi könyvtárak feladata a szűk szakosodású kisebb könyvtárak szolgáltató hálózatokba történő összefogása (miközben a részvétel minden könyvtár számára önkéntes, s egy-egy könyvtár akár több hálózatba is „beléphet”). A tárolókönyvtárak biztonsági funkciót látnának el, a főlőspéldány-központok pedig újraelosztással és értékesítéssel (antikvár kereskedelem, ipari hasznosítás) foglalkoznának.

Az egyes szakosodott hálózatokból az állománykivonásnak előbb a tárolókönyvtári szűrőn kell átmennie, s csak az ott sem szükséges példányok kerülnek a főlőspéldány-raktárakba. Ez alól csak az 1945 után kiadott lengyel dokumentumok képeznek kivételt, amelyek, ha valahol fölöslegessé váltak, azonnal a főlőspéldány-raktárakba irányíthatók.

A cikk szerzője elismeri, hogy az imént megemlített 1979. évi jogszabály helyes irányba tologatózott. Két hibája van: az egyik a központosított megoldás, az együttműködés – mondhatni így – „parancsba adása”, a másik, hogy összemossa a központi könyvtár, a tárolókönyvtár és a főlőspéldány-raktár funkcióit. (E funkciók megkülönböztetése akkor is szükséges, ha történetesen valamelyik intézményre több is hárul belőlük.)

A cikket szerzője és a közlétező folyóirat egyaránt vitaindítónak szánta.

(Futala Tibor)

94/119

GABEL, Gernot U.: Das System der französischen Schwerpunktbibliotheken = Bibliothek. 17.vol. 1993. 2.no. 176-180.p.

Res. angol és francia nyelven.

A francia tudományos és egyetemi könyvtárak gyűjtőkori együttműködésének tapasztalatai

Általános tudományos könyvtár; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár

A francia egyetemi könyvtárak gyarapítási kerete elégtelen, ezért a kutatás ellátását külföldi szakirodalommal nem tudják biztosítani. A 80-as évek elején német mintára hozták létre a gyűjtőkori együttműködés rendszerét (CADIST). Bár a szakterületek tekintetében ma is vannak fehér foltok, több mint tízéves működés után az országos hálózat első eredményei már megmutatkoznak.

(Autoref.)

94/120

SCHMOLLING, Regine: Bestandsaufbau fremdsprachiger Literatur in einer multikulturellen Gesellschaft = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 12.no. 964-972.p.

Res. angol nyelven.

Az idegen nyelvű irodalom állományának alakítása a multikulturális társadalomban

Állományalakítás; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Idegen nyelvű irodalom

Az NSZK-ban ma 6,5 millió külföldi él. A Német Könyvtárosegyesületek Szövetségének 1993-ban kiadott programnyilatkozata („Könyvtárak '93 – Szervezetek, feladatok, lehetőségek”) ellátásukat a könyvtárak alapvető feladatai közé sorolja: „A könyvtárak járuljanak hozzá a különféle etnikai csoportok kommunikációjához és kölcsönös megértéséhez.” Követelmény, hogy a városi könyvtárak és az ellátási rendszerek „differenciált idegen nyelvű dokumentumkínálatot biztosítsanak azoknak a német anyanyelvűeknek, akik idegen nyelvismeretre törekednek, a bevándorlóknak, akik németül akarnak tanulni és a külföldi polgártársaknak, akik anyanyelvükön kívánnak olvasni vagy szöveget hallgatni.” A 93-as könyvtári terv – az előzőektől eltérően – a vendégmunkások speciális könyvtári ellátását

nem fakultatívan vállalható szociális (karitatív) feladatnak tekinti, hanem kötelező alapeladatnak.

E követelmények gyakorlati megvalósítását a szerző a Hamburgi Városi Könyvtár példáján mutatja be. Az NSZK-ban 1991-ben a lakosság 8%-a volt külföldi, a könyvtárakban az idegen nyelvű dokumentumok 1%-ot tettek ki, Hamburgban közel 3%-ot (60 ezer dokumentum a 2 milliós állományból). A legnagyobb állománycsoport az angol (3540 szépirodalmi cím, 550 gyermekirodalmi), a török (3530 szépirodalmi és ismeretterjesztő cím, 1820 gyermekirodalmi), ezt jóval kisebb állománnyal követi (csökkenő nagyságrendben sorolva) a francia, spanyol, olasz, újjörög, perzsa, lengyel, portugál, vietnami, orosz, szerbhorvát irodalom.

Az igény állandóan változik. Az egykori vendégmunkások családjai (gyakran már a második generáció) asszimilálódnak, a korábbi igény anyanyelvi könyveik iránt visszaesett (kivéve a törököt). Új igény jelentkezett viszont a lengyel, az orosz, a román és legújabban a szerbhorvát irodalom iránt. Az állandóan változó keresletet a nagyvárosi könyvtári ellátó rendszer sajátos szolgáltatásaival (központi gyűjtemény, blokk-kölcsönzés) sikeresen ki tudja elégíteni. A következő években a központi szolgáltatások továbbfejlesztését tervezik.

Az idegen nyelvű könyvek beszerzése korábban a könyvtár két különböző részlegében történt: egyrészt a „Külföldi vendégmunkások irodalmának gyarapítási osztályán”, másrészt az általános állománygyarapítási részlegben („lektorátus”). Az utóbbi egységben az „iskolai nyelvek” irodalmát szerezték be: az angol, francia, orosz, ógörög, latin és skandináv nyelvű műveket. A kettősséget 1991-ben megszüntették, a dokumentumokat azóta egységesen a lektorátus szerzi be. A szerzeményezésnél felhasználják a könyvtárellátó (EKZ) rendszeresen megjelenő idegen nyelvű irodalmi ajánló jegyzékeit.

(Katsányi Sándor)

94/121

WESSELS, R.H.A.: The importance of international cooperation for grey literature availability = Alexandria. 5.vol. 1993. 3.no. 185-192.p.

A szűk publicitású irodalom hozzáférhetővé tétele; a nemzetközi együttműködés fontossága

Adatbázis; Bibliográfiai számbavétel; Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Szűk publicitású anyag

Szürke irodalomnak általában a könyvesbolti forgalomba nem kerülő, legtöbbször speciális szakterület kiadványaként megjelenő dokumentumokat szokták nevezni. Jellemzőjük még, hogy viszonylag kis példányszámban látnak napvilágot, mint például a konferenciái anyagok, intézeti jelentések, doktori disszertációk stb. A kiadó gyorsan és a lehető legkisebb költséggel szeretne bizonyos információkat megosztani az azonos érdeklődésű szakemberekkel, szervezetekkel. Sok köztük az interdiszciplináris jellegű; a használóknak talán ezeket a legnehezebb fellelniük. A dokumentumokat meglehetősen szűk körben terjesztik – általában testvérintézeteknek, kormányzerveknek küldenek belőle, így még a könyvtárak számára is nehezen hozzáférhetők.

A nemzetközi adatbázisépítők közül főleg azok veszik a fáradságot a feldolgozásukra, melyek maguk is adnak ki ilyen anyagokat, és így tisztában vannak ezek értékével. Egyesek annyira fontosnak tartják őket, hogy nemzeti központokat hoznak létre a könnyebb beszerzés érdekében. Mindezek ellenére azonban a hozzáférés nehézségei és a magas feldolgozási költségek miatt bekerülésük egy-egy adatbázisba meglehetősen esetleges.

1978-ban az Európai Közösség Tanácsa konferenciát szervezett, melynek témája a szürke irodalom volt. Ennek eredményeképpen létrejött a SIGLE (a szürke irodalom európai információs rendszere) adatbázis az EK Tanácsának anyagi támogatásával. 1985-ben megszűnt ez a dotáció, viszont a nemzeti központok részvételével megalakult a szürke irodalom hasznosításának európai egyesülete, az EAGLE. Az egyesület tagjai Belgium, Franciaország, Németország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Spanyolország és Anglia.

A SIGLE adatbázist most már a résztvevők finanszírozzák, illetve egyre nagyobb mértékben saját bevételeiből tartja fenn magát. Jelenleg 325 000 rekordot tartalmaz, ez évente kb. 40 000-rel nő. Multidiszciplináris jellegű; a termé-

sztudományos irodalom adatai teszik ki 23%-át, a társadalomtudományoké 34%-át, a műszaki tudományoké 30%-át és az orvostudomány-biológia a 13%-át. Az Európai Közösség országai a BLAISE, az STN International és a SUNIST adatbázis szolgáltatóin keresztül férhetnek a SIGLE-hez, mások csak az STN International révén. Van azonban CD-ROM változata is, melyet a Silver Platter terjeszt.

Mivel egyre inkább törekednek a résztvevők körének és az adatbázis elérhetőségének kiszélesítésére, kelet-európai és skandináv országokat is meghívtak az adatbázisépítők közé. Ezen kívül együttműködést terveznek különböző adatbázisforgalmazókkal új produktumok létrehozására és terjesztésére.

A szürke irodalom fontossága és a nemzetközi együttműködés szükségessége indokolta azt a konferenciát, melyet 1993 decemberére terveztek Amszterdamba. Azokra a kérdésekre keresik a választ, melyek a szürke irodalom kapcsán felvetődnek, például: milyen az értéke a „fehér” irodalomhoz képest, mekkora hányada jelenik meg később „fehér” kiadványként a kereskedelmi forgalomban stb.

(Fazokas Eszter)

94/122

MYLIK, Mirosław: Czasopisma i książki religijne w bibliotekach = Bibliotekarz. 1993. 12.no. 9-11.p.

Vallásos folyóiratok és könyvek a könyvtárakban

Állomány; Közművelődési könyvtár

Részleges – a skierniewicei vajdaságból és Varsóból származó – felmérések szerint a közművelődési könyvtárak állományában az ETO 2. főosztályába tartozó művek igencsak minimálisan vannak képviselve: a könyvállomány 1%-át, a folyóiratállomány 3%-át teszik mindössze ki. S ki ne tudná: az e főosztályba sorolt művek java része álvallásos, laicista, ha ugyan nem ateista szemléletű. Egy felmérés, amely 10–10 pozitív, illetve negatív mű meglétét vizsgálta az állományokban, kétszer annyi negatív előfordulást regisztrált, mint pozitívet.

A 10 pozitív mű, esetenként műtípus a következő: Biblia (ETO jelzete: 22); az adott vallás tanításának hivatalos magyarázatai, pl. pápai enciklikák, zsinati iratok (262.5); az adott vallással kapcsolatos enciklopédiák, pl. a Katolikus enciklopédia (282); az adott vallás történetének bemutatása, pl. H. Sozomen: Az Egyház története (27); az adott vallás jegyében írt klasszikus művek, pl. Szent Ágoston Vallomásai, B. Pascal Gondolatai; vallásoktatási segédletek, pl. katekizmusok (238); vallástudományi szótárak–kézikönyvek, pl. Kis vallástudományi szótár (291); klasszikus és egyéb mitológiák, pl. R. Graves: Görög mítoszok, J. Parandowski: Mitológia (292/299); vallásfilozófiai művek (21); vallásos szépirodalom, lengyel irodalomból pl. A. Kamienska, J. Twardowski, K. Wojtyła, C. Milosz, R. Brandstaetter művei.

A negatív műtípusok közé a cikk szerzője Lenin, Marx és Engels vallással kapcsolatos műveit említi mindenekelőtt, illetve azokat a Lengyelországban megjelent műveket, amelyek az imént említett „atyák” ideológiáját sugallják.

A pozitív műtípusok közművelődési könyvtári jelenlétét mindenképpen erősíteni kell, különösen a falusi könyvtárakban, ahol az általánosan rossz helyzethez képest is még rosszabb a helyzet. S azt sem szabad elfelejteni, hogy Lengyelország keresztény, sőt: majdnem színtiszta katolikus állam, s így a katolikus világnézetű könyvek könyvtári beszerzése az adófizető polgárok igényeivel is kvadrál.

A cikkíró végül hangsúlyozza: mindezt a világszerte általánosan elfogadott tolerancia és pluralizmus keretei között kell megtenni.

(Futala Tibor)

94/123

WIESNER, Margot: Der Binnenmarkt – ein Etikettenschwindel? = Z.Bibliothekwes.Bibliogr. 40.vol. 1993. 5.no. 403-417.p. Bibliogr.

Az európai egységes piac – csak a címke változott?

Állománygyarapítás; Könyvtárak; Könyvkereskedelem; Külföldi kiadvány

Az európai egységes piac kialakulásának kedvezőtlen hatásai a könyvtárakra. – Szabad

áruforgalom; szándék és valóság (értéktöbbletadó belföldi importőr esetén; kereseti adó európai közösségbeli terjesztőtől való vásárlás esetén; importadó harmadik országból való közvetlen behozatal esetén). – Az adminisztráció nem egyszerűsödött (forgalmi adó azonosító száma és előzetes bejelentése; belkereskedelmi statisztikai adatszolgáltatás). – A kivételes elbánás felszámolása és ennek végzetes következményei. – A közművelődési könyvtárak sem kaphatnak adómentességet? – A könyvkereskedelem az egységes piac körülményei közepette (a piacok megnyitása; az átmeneti szabályozás koncepciója és megvalósítása; fix és szabad árak).

Lásd még 95, 104, 106-108, 166

Állományvédelem

94/124

KAHN, Miriam: Mastering disaster: emergency planning for libraries = Libr.J. 118.vol. 1993. 21.no. 73-75.p.

Készüljünk fel a természeti csapásokra! A tervezés fontossága

Elemi károk; Tervezés

A tűzvész vagy az árvíz szerencsére nem gyakori jelenség a könyvtárak életében. Mégis az utóbbi időben egyre több olyan szerencsétlenség következett be (pusztító áradás az Egyesült Államok közép-nyugati területén, az Andrew hurrikán, gyújtogatások, robbantás a Világkereskedelmi Központban), melyek figyelmeztetnek arra, hogy az intézményeknek fel kell készülniük az esetleges katasztrófa hatásainak elhárítására.

A könyvtári gyűjtemények megmentése sok esetben a helyes döntést hozó, aktív könyvtárosokon múlik. A gondosan megtervezett mentési programot szakszerűen végrehajtó felkészített személyzet tűzvész esetén például jelentős mértékben hozzájárulhat a károk és a helyreállítási költségek csökkentéséhez, a szolgáltatások mielőbbi újraindításához.

Felmérések szerint kevés könyvtár rendelkezik megfelelő katasztrófa-elhárítási tervvel.

1991-es OCLC-adatok szerint a 161 válaszadó könyvtárak mindössze 19%-a rendelkezett érvényes tervvel, és további 17%-ban folyt az elkészítése, azaz 64% egyáltalán nem rendelkezett mentési tervvel. Az AMIGOS Restaurátor Szolgálat 1992-es felmérése szerint 239 amerikai könyvtárból 179 nem rendelkezett kidolgozott katasztrófa-elhárítási tervvel, annak ellenére, hogy 25%-ukat 1992-ban sújtotta valamilyen természeti csapás.

Amennyiben egy könyvtár vezetése mentési terv elkészítését tervezi, az első feladat munkabizottság alakítása, amelyben fontos szerep hárul az állományvédelmi szakemberre. Valamennyi szint alaprajzán fel kell tüntetni a kijáratokat, tűzjelzőket, tűzoltókészülékeket, valamint a tárolt dokumentumok jellegét. A könyvtár állományát fontossági szempontból csoportosítani kell. Az 1. csoportba azon anyagok sorolandók, amelyeket nem érhet víz (fényképek, cédulakatalógusok) valamint az intézmény működtetése szempontjából fontos iratanyag. A 2. csoportba a pótolhatatlan dokumentumok kerülnek, a 3.-ba a gyűjtemény teljességét biztosító fontos anyagok, míg a 4. csoportot azon dokumentumok alkotják, amelyek megőrzése célszerű, de nem nélkülözhetetlenek.

Össze kell állítani a mentési egységcsomagot, amelynek a mentési terven kívül tartalmaznia kell legalább 10 polc letakarásához elegendő fóliát, ollót, néhány pár gumikesztyűt és gumicsizmát, gázálarcot, elemlámpákat telepelve együtt, fényképezőgépet, valamint a katasztrófa esetén értesítendőket és a szakértők jegyzékét.

Tűzvész és vízkár esetén hasonló intézkedéseket kell tenni: a víz főelzáróját el kell zárni ill. áramtalanítani kell az épületet. Tűz esetén riasztani kell és intézkedni a mentés azonnali megkezdéséről. Ezt követően kapcsolatba kell lépni a szakértőkkel és a biztosítóval. Vízkár esetén a nedves és száraz dokumentumok elkülönítése és eltávolítása, tűzvésznel a károsodott anyagok összecsomagolása és mentése a tervben meghatározott sorrendben történik. A sérült dokumentumok esetében felül kell vizsgálni a helyreállítás illetve a pótlás várható költségeit. Gondoskodni kell az épület helyreállításáról, és – amennyiben szükséges – a személyzet és a dokumentumok átmeneti elhelyezéséről, valamint a szolgáltatások beindításáról.

(Pappné Farkas Klára)

Feldolgozó munka

94/125

KLAUSS, Henning: Methodische und arbeitspraktische Überlegungen zur Erschliessung eines schriftlichen Nachlasses = Bibliothek. 17.vol. 1993. 2.no. 205-210.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

Az irodalmi hagyatékok feltárása; módszertani és gyakorlati kérdések

Feldolgozó munka; Hagyaték; Szabályzat - könyvtári

A hagyatékok feltárásához a dokumentumokat rendezni, azaz strukturálni kell. Ehhez a fizikai kezeléshez ad a cikk irányelveket, szortírozási technikákat azoknak a tapasztalatoknak az alapján, amelyeket az oldenburgi tartományi könyvtár szerzett Hermann Schumacher közgazdász hagyatékának feltárása során.

(Autoref. alapján)

94/126

CHU, Clara M. – O'BRIEN, Ann: Subject analysis: the critical first stage in indexing = J.Inf.Sci. 19.vol. 1993. 6.no. 439-454.p. Bibliogr. 12 tétel.

Az indexelés kritikus első szakasza: a tárgyi feltárás

Indexelés; Kísérlet; Tárgyi feltárás

Az indexelésről szóló tanulmányok általában nem foglalkoznak annak első, fontos szakaszával, a tárgyi elemzéssel. A Kaliforniai és a Loughborough-i Egyetem két szaktanára közös kísérletet végzett 104 diák részvételével annak felmérésére, hogy milyen tényezők hatnak a tárgyi elemzés gyakorlatában, mérhető-e ezek, és – osztályozási rendszerektől függetlenül – a kapott eredmények általánosíthatóak-e az indexelés folyamatára?

A tanulmány szerzői rövid, szakmai tudást nem igénylő, népszerű folyóiratcikkek témameghatározásaival vizsgálták a tárgyi elemzés makro- és mikrofolymatait.

A kísérleti munka során az egyes fázisok értékelésével egyszerre több, előre megfogalmazott kérdésre keresték a választ: Képes-e a kezdő indexelő sikeresen meghatározni a dokumentum fő témáját; Mi teszi könnyűvé a fő és további témák kiválasztását; Milyen szereppel bírnak a dokumentum egyes részei: a cím, a fő rész, a referátum, a bibliográfia a helyes témaválasztásban; Nehezebb-e a humán tudományi szövegek feldolgozása a tényszerű ismereteket közlőkénél; Lehet-e egy írásnak több központi témája, és megállapítható-e, hogy melyik a domináns.

A vizsgált három cikket előzetesen a szerzők – szakavatott tanárok – indexelték. Fő témájuk a következő volt: 1. Dél-afrikai gazdasági terjeszkedés Fekete-Afrika országaiban, 2. A Vénusz bolygó felfedezése a Magellán űrhajóval, 3. Személyes tapasztalatok a társadalmi és kulturális azonosság keresésében.

Az egyes cikkek témájának meghatározását követően kérdőíves felméréssel összehasonlító táblázatokat állítottak össze. Megállapítást nyert, hogy a társadalomtudományi és természettudományi cikkek (1. és 2.) fő témájának meghatározása jóval pontosabb és könnyebb volt, mint a humán tudomány körébe tartozó 3. cikké. Az első cikk fő témáját többségben (73%) helyesen választották ki, a 2., de a 3. cikknél már erősen megoszlottak az első és további témaválasztások. Ennek oka a nem tényszerű szövegben, hanem a kevésbé informatív bibliográfiai eszközökben keresendő. A legnagyobb nehézséget (csupán 8% nevezte meg jól a fő témát) a 3., humán tárgyú, szubjektív jellegű cikkszöveg jelentette a kezdő indexelők részére.

A bibliográfiai eszközök (cím, alcím, referátum, bevezető és témakiemelések) megléte és információtartalma, valamint a szöveg jó tagoltsága és világos nyelvezettel megírt fő része a sikeresség döntő tényezői voltak.

A fő és melléktémák viszonyát vizsgálva érdekes, hogy a 2. cikknél a 2. és a fő témát felcserélték a hallgatók. 29% választott helyesen fő témát, ugyanakkor a Vénusz bolygó felfedezése generikusabb témát többen (35%) neveztek meg. Ez esetben a szöveg tagolását jelezték nagyobb segítségnek.

A felsorolt, kölcsönhatásban lévő tényezők kimutathatóan hatnak a tárgyi elemzés makro- és mikroszintjein, esetenként eltérő hatásokkal.

(Bíró Júlia)

94/127

REISSER, Michael: Anforderungen an bibliothekarische Klassifikationen bei der Verwendung von EDV = Bibliothek. 17.vol. 1993. 2.no. 137-162.p. Bibliogr.

Res. francia és angol nyelven.

A könyvtári osztályozási rendszerek iránti követelmények online katalógusok és egyéb gépi információkeresési rendszerek esetén

Gépi indexelés; Gépi információkeresési rendszer; Gépi osztályozás; Online katalógus; Osztályozási rendszer; Tárgyszójegyzék

A dokumentumok formai és tartalmi feltárásának módszereit kivétel nélkül a hagyományos katalógusokat szem előtt tartva fejlesztették ki. A számítástechnika növekvő könyvtári alkalmazása szükségessé teszi a hagyományos feltárási módszerek kritikus vizsgálatát. A cikk a könyvtári osztályozást és annak alkalmazását vizsgálja a nyilvános hozzáférésű online katalógusokban és más információkereső rendszerekben. Különböző osztályozási rendszereket tesztel osztályozáseméleti szempontok alapján, hogy alkalmasak-e a gépi rendszerekben a szokásos keresési funkciókra. Végül listába foglalja a tárgyszómutatókkal szemben támasztott követelményeket, amelyek az online katalógusban a verbális hozzáférést biztosítanak a könyvtári osztályozási rendszerek egyes osztályaihoz.

(Autoref.)

94/128

KRETOV, A.A.: Transliteraciâ ruskikh tekstov sredstvami latinskoj grafiki: nesoveršenstva i usoveršenstvovaniâ = Naučn.-Teh.Inf. 2.ser. 1993. 7.no. 26-27.p.

Transzliteráció

Az elektronikus posta térhódításával már nemcsak a külföldiek, hanem az orosz könyvtárosok problémája is lett a cirill betűk átírása latin betűkre.

A cikk két elterjedt rendszert vet össze. Az egyik a Szovjet Tudományos Akadémia rendszere (SZAN), amely a fonémának a szóban elfoglalt helyét is figyelembe veszi az átírásnál, így ötvözi a transliteráció és a transzkripció elveit. Az ISO-átírás tisztán transliteráció, azaz egy betűnek egy másikat felelt meg (LIN-LOUT-elv = letter in – letter out).

A leginkább problematikus a SZAN-átírás az orosz x és щ átírásánál, amelynek nem egy, hanem két betűt felelt meg (ch, illetve šč).

Az ISO-átírást nagyon jól lehet alkalmazni a gépi transliterációnál, bár ebben is vannak következetlenségek. Nyelvészeti szempontból a magánhangzók átírását nem tartja a szerző következetesnek, illetve alapvetően elhibázott a щ átírása a š jellel. Az ISO-átírás minden egyszerűsége és kényelmessége ellenére sem alkalmas az orosz szövegek átírására és elektronikus formában való küldésére az Interneten, hiszen a diakritikus jelek (ékezetek) nem továbbíthatók.

A szerző az elektronikus posta számára új átírási rendszert javasol, amely néhány esetben kétjegyű betűt tartalmaz, hasonlóan a SZAN-hoz, nem veszi figyelembe a betű pozícióját, hasonlóan az ISO-hoz, és néhány mássalhangzó esetében pedig a nyelvészeti megközelítéstől független grafikai elvet ajánl. (A cikk végén közli a javasolt átírási táblázatot.)

(Rácz Ágnes)

Katalógusok

Lásd 127

Információkeresés

94/129

DIERIG, Thomas: Vom Katalogisierungsverbund zum „Gopher-Betreiber“ = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 10.no. 1519-1526.p.

A közös katalogizálástól a gopherrel való üzemelésig

Gépi információkeresés; Gépi könyvtári hálózat; Szoftver

A Délnyugat-német könyvtári hálózat (SWB) 1983-ban alakult katalogizálási együttműködésként. Azóta is jól működik, a könyvtáraknak átlagosan csak a művek 20%-át kell maguknak fel dolgozniuk.

A hálózat adatbázisát több lépcsőben tették országosan ill. világszerte hozzáférhetővé: először külső résztvevők számára (már 1983-ban), majd az egyetemi számítógép-hálózatok számára, 1992-ben az Interneten keresztül, végül 1993 augusztusától saját gopher közvetítésével.

A gopherrel sikerült kiküszöbölni az Internet FTP-szolgáltatásainak nem kifejezetten használható kommunikációs nyelvét is.

Az SWB gopherjének főmenüje a következő:

1. rész:

Információk/publikációk (szolgálati használatra, a könyvtárosok számára)

- A Délnyugat-német könyvtári hálózat (közhasznú tudnivalók, publikációk referátumai – a teljes szövegek az FTP szerverről lehívhatók)
- Egyéb hálózatok/könyvtárak minervája
- Könyvtárügyi publikációk (más forrásokból)

2. rész:

Információs rendszerek (a könyvtárosok és a végfelhasználók számára)

- Bibliográfiai adatbázisok (hálózati és nemzeti könyvtári katalógusok, bibliográfiai hálózatok, nemzeti bibliográfiák a világ minden részéről)
- Információs rendszerek világszerte
- Gateway szolgáltatások (FTP, Archie, Veronica, stb.)

Esetleg még: elektronikus könyvek és elektronikus folyóiratok.

(Hegyközi Ilona)

94/130

DAVIES, J. Eric – PRICE, Sandra: The information cornucopia. Evaluating the integrated information workstation concept. Theory and practice = FID News Bull. 43.vol. 1993. 10.no. 234-241.p. Bibliogr. 18 tétel.

Az információs bőségszaru. Az integrált információs munkaállomás koncepciójának értékelése. Elméleti és gyakorlati kérdések

CD-ROM; Hardver; Kísérlet; Online információkeresés; Szoftver; Terminál

A BLRDD és az Engineering Information Inc. által támogatott program keretében a loughborough-i műszaki egyetem könyvtárban arra akartak választ kapni, hogyan működik és hogyan értékelhető egy integrált információs munkaállomás egy olyan felsőoktatási könyvtárban, amelyben vannak már megszokott információs szolgáltatások, és viszonylag felkészültek a használók.

Az információs munkaállomás az egy operátor számára egy adott feladathoz szükséges eszközökkel felszerelt terminál vagy PC. Hagyományosan külön állomáson dolgoztak a különböző feladatokat végző könyvtárosok és a használók, és a funkciók között nem volt „átjárás”. Az integrált munkaállomás ezzel szemben az összes funkciót (azonosítás, kiválasztás, rendelés, szállítás, kezelés, kinyomtatás, alkalmazások) egyetlen – önálló vagy hálózatba kapcsolódó – munkahelyről elérhetővé teszi.

Az egyetem integrált információs munkaállomása a következő modulokból állt:

- CD-ROM keresés a Compendex plus adatbázisban vagy bármely más Dialog lemezen,
- CD-ROM keresés az Ei Page One, helyi, current contents jellegű forrásban,
- online keresés adatbázisokban,
- Ei Order, hivatkozásjegyzék dokumentumrendeléshez,
- Ei View, elektronikus úton nyert dokumentumok kezelése, kinyomtatása,

– faxolási lehetőség bármely kívánt munkaállomásra további kezelés céljából.

Ezek DOS, illetve Microsoft Windows környezetben működnek. A rendszert 1990/91-ben állították fel, ekkor készültek – és azóta is készülnek – a segédletek a használatához.

A munkaállomás vizsgálatához 37 oktatót választottak ki, akik a munkaállomáson végeztek keresést, majd egy könyvtáros az eredményt – szintén a munkaállomáson – összevetette az állománnyal, szükség esetén könyvtárközi kéréseket továbbított, így biztosította a keresett dokumentumokat. A keresés lehetőségét később kiterjesztették.

A mémöki és kémiai tanszék munkatársai végezték a legtöbb keresést. A használók többsége a természetes nyelvű indexet használta a legtöbbet, kevesen választották a szerző nevét elérési pontként. A használóknak több, mint a fele csak egyféle keresést végzett, vagyis sajnálatosan nem használják ki a rendszer valamennyi lehetőségét. Ezen talán jobb felkészítéssel lehetne segíteni.

A használóknak egyharmada vette igénybe a nyomtatott és elektronikus segédleteket. A felhasználók nagy többsége egyedül, közvetítő nélkül szeret keresni és az a véleménye, hogy az adatbázisokban könnyű a keresés, gyorsabb és pontosabb egy specifikus téma keresése egyedül, több időt tölthet a böngészéssel.

A használók kissé túlbecsülik saját keresési készségeiket. Kiderült, hogy a rendszert és a keresési technikákat jobban ismerő személyzet támogatásával jelentősen növelhető a visszakeresett releváns tételek száma. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a dokumentumrendelés és rendelkezésre bocsátás terén vannak feszültségek.

A jövőre nézve nagyszabású terveik vannak. Nemzetközi hálózatban szeretnének működni, amely nemcsak az adatbázisok használatát tenné lehetővé, hanem a dokumentumok teljes szövegének elektronikus közvetítését, újságok elektronikus terjesztését és a használók közötti kommunikációt is.

A kísérleti munkaállomás messzebb mutató problémákat is felvet. A rendszernek a dokumentumok azonosítása helyett azok kézbevitelét, a hozzáférhetőséget kell biztosítania, ehhez pedig javítani kell a dokumentumszolgáltatást. Az integrált információs munkaállomás nemcsak könyvtári kellék, ott kell lennie minden irodában, laboratóriumban stb., ennek feltételei pedig ko-

moly forrásokat igényelnek. Az új, egyre összetettebb, kifinomultabb rendszerek létrehozásakor a használhatóságnak, az átláthatóságnak kell főszerepet játszania.

(Orbán Éva)

94/131

WISSMANN, Christian: Techniques of data retrieval for scientometric research in the ISI citation indexes = J.Inf.Sci. 19.vol. 1993. 5.no. 363-376.p.

Visszakeresési technikák az ISI hivatkozás-mutatóiból, tudományometriai vizsgálatok számára

Gépi információkeresés; Hivatkozás-mutató; Szoftver; Tudománymetria

A cikk a DIMDI, az STN, a DIALOG és az ORBIT adatbázis-szolgáltatók és az ISI CD-ROM visszakeresési szoftverének felhasználhatóságát vizsgálja a Citation Index adatbázisaiban végzett tudományometriai vizsgálatok céljaira. A publikációk és a hivatkozások gyakorisági megoszlása, a közös szerzőség és a közös hivatkozások elemzése és a bibliográfiai párosítás módszere szerepel a példákban. A cikk ismerteti az online Citation Index használatával kapcsolatos gyakorlati problémákat is.

(Autoref.)

94/132

MEADOW, Charles T. – WANG, Jiabin – STAMBOULIE, Manal: An analysis of Zipf-Mandelbrot language measures and their application to artificial languages = J.Inf.Sci. 19.vol. 1993. 4.no. 247-257.p. Bibliogr. 19 tétel.

A nyelvek Zipf-Mandelbrot-féle kvantitatív jellemzőinek elemzése és alkalmazásuk a mesterséges nyelvekre

Információkereső nyelv; Nyelvészeti kérdések

A szavak gyakorisági megoszlásának vizsgálatát a nyelvtudományban már egy ideje alkalmazzák és gyakran használják az informatikai

kutatásokban is, például a kulcsszavak előfordulásának becslésére vagy a szó jelentőségének kiszámítására előfordulásának gyakorisága alapján. A cikk a gyakorisági vizsgálat egy bizonyos aspektusának, a Zipf-törvénynek történeti áttekintését adja. Ezt explicit formában tulajdonképpen E.U. Condon fogalmazta meg elsőként, majd később B. Mandelbrot módosította. A cikk a Mandelbrot-féle paraméterek használatát vizsgálja a nyelvek és a nyelvhasználat területén. Javasolja e paraméterek felhasználását a mesterséges (parancs-) nyelvek jellemzésére, illetve arra, hogy a számítógépes interfészek a használókkal azok háttérét és készségeit figyelembe véve tudjanak kommunikálni.

(Autoref.)

Lásd még 127

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

94/133

HOFFMANN, Hilmar: Projekte zur Leseförderung. Was tut die Stiftung Lesen für Bibliotheken? = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 12.no. 980-981.p.

Programok az olvasás támogatására. Mit tesz az Olvasás Alapítvány a könyvtárakért?

Alapítvány; Irodalompropaganda

A Stiftung Lesen (Olvasás Alapítvány) mintegy 50 különböző projekt keretében kínál a könyvtáraknak programokat, melyek egyrészt a könyvtárak olvasásra nevelő tevékenységét könnyítik meg, másrészt hatékonyabb PR-munkát és a használókkal jobb együttműködést tesznek lehetővé. Az Alapítvány általános célja az olvasáskultúra minél szélesebb körű, főként a gyermekek és fiatalok számára történő népszerűsítése.

A több mint 300 olvasóklub feladata többek között a gyermekek és fiatalok megismertetése a könyvtárral. Vonzó szabadidős programokat szerveznek, melyeknek keretében játékos formában irányítják a gyermekek figyelmét az olvasásra. Megfelelő irányítással a fiatal olvasóklubtagok ráébredhetnek arra, hogy az olvasás a

kommunikációs készséget segítő, a tapasztalatokat gazdagító–elmélyítő tevékenység. Az olvasóklubok könyvkinálata szándékosan nem túl bőséges, mivel a helyi könyvtárak megismerése minden klub egyik fő programja. A klubok iskolákban, ifjúsági központokban vagy közvetlenül a könyvtárakban működnek. A Stiftung Lesen szerződést köt a klubok vezetőivel és rendelkezésükre bocsát egy kisebb könyvgyűjteményt.

Az Alapítvány évente „Könyvtavas” elnevezéssel országos olvasásfesztivált rendez. Több mint 1500 városban és faluban összesen 8000 rendezvényt szerveznek, melyeknek előkészítéséhez, lebonyolításához és finanszírozásához az Alapítvány brosúrája nyújt útmutatást.

Több európai országra kiterjedően már négy év óta folyik a „Könyvtavas” keretében indult, népszerű szerzőkeresési játék, amelyre csak Németországból évente 50-60 ezer megfejtés érkezik az Alapítványhoz. A jelentkezési lap egy tarka posztert is tartalmaz, amelyen híres ifjúsági regények motívumai találhatók. A hátoldalon lévő útmutatások segítségével a gyerekeknek ki kell nyomozniuk a szerzőt, a címet és az egyik főszereplőt. Természetesen olyan irodalmi művet választanak, amely az összes résztvevő országban forgalomban van. A kérdések nem mindig könnyen megválaszolhatók, ezért a gyerekek a család, a baráti kör, a tanárok és könyvtárosok segítségét is igénybe vehetik. Ezzel a szervezők a könyvekről való beszélgetésre szeretnék ösztönözni a résztvevőket.

A Stiftung Lesen évek óta együttműködik a televízióval, hogy a nem olvasókhöz olyan médiumon keresztül szóljon, amely valóban eléri őket. A televíziós szerzőkkel és szerkesztőkkel együtt az irodalom népszerűsítésének új formáit keresik a gyermekek és fiatalok számára. Ennek egyik példája az osztrák televízió által készített könyvmagazin, a „Folytatása nincs”, amelyet a német televízió is havonta sugároz. Ebben a hagyományos könyvismertetésekén kívül mindig szerepel két ifjúsági könyv játékfilmváltozata, melyeket azonban a legizgalmasabb résznél abahagynak. Ezután a műsorvezető a könyvhöz irányítja a kíváncsiakat: a hatás statisztikailag bizonyított, nemcsak a könyvesboltokban, hanem a könyvtárakban is rendkívül megnő az érdeklődés a bemutatott könyvek iránt.

Az Alapítvány forgalmaz olyan videokazettákat is, melyek hat-hat megfilmesített könyv összefoglalását tartalmazzák. Ezeket nemcsak a

pedagógusok hasznosíthatják jól a tanításban, hanem a könyvtárak is a fiatalokkal kapcsolatos munkájukban. Annak érdekében, hogy a könyvtárak még a televízióadás előtt tájékozódhassanak a bemutatandó könyvekről, kívánságra az Alapítvány megküldi a hozzájuk tartozó posztert. (Feimer Ágnes)

94/134

TEREŠIN, V.I.: Rukovodstvo čteniem? Net, bibliotečna pedagogika sotrudničestva = Naučn.Teh.Bibl. 1993. 7.no. 43-54.p. Bibliogr. 11 tétel.

Olvasásirányítás? Nem, könyvtári együttműködési pedagógia

Könyvtárpedagógia; Olvasásra nevelés

A „szovjet könyvtártudomány” számos tanításának-állításának vitatása folyik. Közéjük tartozik az olvasásirányításról szóló tan. Egyesek, közülük is főként A. N. Vaneev szerint az olvasásirányításnak továbbra is helye van a könyvtári munka eszköztárában, annál is inkább, mivel elméletét, mindenekelőtt N. A. Rubakinnak köszönhetően már a forradalom előtt kimunkálták.

A tények makacs dolgok: az olvasásirányítás elmélete valóban már a forradalom előtt megszületett, és senki sem vonja kétségbe: őszinte értelmiségi aufklärizmusból. Ám az is igaz, hogy ez az elmélet „jól jött” a forradalom utáni évtizedek bolsevik propagandájának, ui. jegyében gátolás nélkül lehetett manipulálni az egész szovjet könyvtárügy működését. Pl. a Lenin Könyvtárét is, hiszen közismert az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériuma Könyvtári Főosztályát vezető E. I. Kuz'minnak 1990-ből származó kijelentése: a Leninka „az olvasás fölötti állami cenzorként funkcionál”.

Így hát nem ildomos védeni – még az ellentmondásos elmélet „atyja”, Rubakin mögé bújva sem – az olvasásirányítást, amely az állományépítés tekintetében is sajnálatosan maradandó nyomokat hagyott a volt szovjet könyvtárakban.

Tudni kell: kétféle pedagógiai elmélet és gyakorlat van, egyfelől az autoritatív, másfelől az együttműködésen alapuló. Az olvasásirányítás pedig az autoritatív, tehát a mindenképpen elvetendő irányzatok közé tartozik. Az együtt-

működésen alapuló pedagógiáé a jövő – állítja helyesen I. A. Mejjis. Neki csak abban nincs igaza, hogy szkeptikus e pedagógia könyvtári alkalmazását illetően. Ő ui. e pedagógia alkalmazását, azaz a személyiség szocializációját más társadalmi intézményeknek engedi át, s a könyvtárat az iménti intézmények tevékenységét kiszolgáló intézménynek tartja csak.

A cikk szerzője a fentieket követően így foglalja össze nézeteit: „Én korántsem csak az »olvasásirányítás« fogalmával szemben lépek fel aktívan, hanem az »olvasó kiszolgálása« fogalmával szemben is. Az ok: az első folyamat a könyvtárost (még ha meggyőződése szerint nem is célból) diktátorrá teszi az olvasóval szemben, a második ezzel szemben az olvasót teszi diktátorrá, a könyvtárost pedig szolgálóvá. Nekünk meg kell szabadulnunk mindattól, ami idejét múlta, és ki kell munkálnunk az új társadalom új könyvtárainak új metodológiai alapjait.”

(Futala Tibor)

Kölcsönzés

94/135

KETLEY, Peter: Circulation functions within OPAC: self-issue and self-renewal at Bradford University Library = VINE. 92.no. 1993. 7-11.p.

Kölcsönzési funkciók az online katalógusokban. A kölcsönzés és a hosszabbítás önálló intézése az olvasók által a Bradford Egyetem könyvtárában

Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés -számítógéppel

A felsőoktatási könyvtárak pénzügyi nehézségei mellett a velük szemben támasztott szolgáltatási követelmények egyre növekednek. E probléma megoldását minden olyan automatizálási megoldás segíti, amely levesz valamennyi terhet a személyzet válláról. Ezért a Bradfordi Egyetemi Könyvtár, amely 1989 óta a McDonnell Douglas Information Systems URICA nevű számítógépes rendszerét használja, 1990-ben azzal az igénnyel fordult a vállalatához, hogy a szoftvert bővítse ki olyan önkiszolgáló lehetőségekkel,

amelyek segítségével az olvasók saját maguk hosszabbíthatják meg a lejárat dátumokat, illetve kölcsönözhetik ki a könyveket.

Elsőként az olvasói hosszabbítást vezették be, mert ez a funkció nincs összefüggésben a könyvtár lopásgátló biztonsági rendszerével. Az olvasó, miután begépelte azonosító adatait, megjelenítheti a nála lévő könyvek jegyzékét, majd a szükséges könyveket – amennyiben nincs rájuk előjegyzés – az „R” funkció segítségével meghosszabbíthatja. Ez az lehetőség nemcsak a könyvtár épületében, hanem az egyetemi hálózat többi terminálján is rendelkezésre áll, tehát a könyvtár zárva tartása idején is használható. Népszerűségét mutatja, hogy a használat egy éve alatt az olvasói hosszabbítások az összes hosszabbításnak több, mint felét tették ki.

Az önkiszolgáló kölcsönzés megoldása már nagyobb problémát jelentett. Mivel a könyvtár lopásgátló rendszere úgy működik, hogy a könyvek aktivizált állapota állandó, minden egyes kikölcsönzött könyvet a kijáratnál egy munkatárs sajátkezűleg vitt át az érzékelési zónán, miközben a kísérőcídulára bélyegzett dátum alapján ellenőrizte a kölcsönzés helyességét. A probléma az volt, hogy ha az olvasó maga kölcsönzi ki a könyvet, hogyan lehet majd az ellenőrzést végrehajtani a kijáratnál, lejárat dátum nélkül. A lejárat automatikus rögzítésére különféle módszerekkel próbálkoztak, de végül az olvasókra bízta, hogy ők írják be a dátumot a megfelelő helyre. A kijáratnál ezután mind a könyv azonosító számát, mind a dátumot szkennelre ellenőrzik.

A kölcsönző adatainak biztonsága veszélybe kerülhet, ha az illető a saját kölcsönzési nyilvántartásából nem „lép ki”, mert ilyenkor bárki hozzáférhet valamit a rekordjához. Ezt a problémát úgy oldották meg, hogy az olvasó belépése után egy bizonyos idő elteltével a rendszer automatikusan kilép ebből a funkcióból. A használói interfész barátságos: figyelmeztet, hogy a kikölcsönzendő könyv meglétét ne csak a katalógusban, hanem a polcon is ellenőrizték, s arra is felhívja a figyelmet, ha egy további könyv azonosítójának beírásával az olvasó már túllépné az engedélyezett mennyiséget. Az olvasói kölcsönzés mégsem olyan népszerű, mint a hosszabbítás: az összes kölcsönzésnek csupán 18,6%-át teszi ki. Ezért a jövőben a rendszert a terminálokhoz csatolt szkennerek útján (így az olvasónak nem kell a könyv azonosítóját kézzel begépelni), vala-

mint színes, grafikus opciók kínálatával még vonzóbbá kívánják tenni.

(Novák István)

94/136

FOUTY, Kathleen G.: Online patron records and privacy: service vs. security = J.Acad.Libariansh. 19.vol. 1993. 5.no. 289-293.p.

Az olvasókra vonatkozó adatok titkossága az online kölcsönzési nyilvántartásokban; a szolgáltatás és az adatvédelem konfliktusa

Adatvédelem; Kölcsönzés számítógéppel; Olvasók nyilvántartása; Online üzemmód

Az online kölcsönzési rendszerek használata felveti a használói adatbázisokban lévő információk titkosságának kérdését. A cikk ezeket a kérdéseket vizsgálja és módszereket javasol a könyvtárak számára, hogyan segíthetik a bizalmas kezelést, köztük olyan „offline” módszereket, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhatalmazással nem rendelkező személyzet is megfelelő szolgáltatást nyújthasson, anélkül, hogy megsértené az adatvédelmi intézkedéseket.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

94/137

SCHROEDER, Antje: TIBQUICK – der schnellste Weg zur Fachliteratur = ABI-Tech. 13.vol. 1993. 3.no. 181-188.p.

Res. angol nyelven.

A TIBQUICK program

Elektronikus posta; Kísérlet; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel; Másolatszolgáltatás

A német Szövetségi Kutatásügyi és Műszaki Minisztérium által támogatott TIBQUICK program keretében („Az országos irodalmi ellátás

gyorsítása a modern technika révén”) a hannoveri Műszaki Tájékoztatási Könyvtárban (TIB), amely a műszaki tudományok országos szakkönyvtára, különböző eljárásokat dolgoztak ki arra, hogy erőteljesen csökkentsék a dokumentumok megrendelésének és szolgáltatásának időigényét. Mindenekelőtt az online megrendelési munkafolyamatban igyekeztek javulást elérni, különösen a sürgős megrendelések esetében. A dokumentumszolgáltatás további gyorsítására a TIB tervezi egy nagyteljesítményű digitális másoló és dokumentumszolgáltató rendszer kialakítását.

(Autoref.)

Lásd még 107-108

Dokumentációs eljárások és termékeik

94/138

SALOMONSEN, Annika: The European national libraries cooperative project on CD-ROM: results, experiences and perspectives = Alexandria. 5.vol. 1993. 3.no. 193-200.p.

Európai nemzeti könyvtárak együttműködési programja a nemzeti bibliográfiai adatok CD-ROM-os cseréje terén; eredmények, tapasztalatok, lehetőségek

CD-ROM; Együttműködés -nemzetközi; Géppel olvasható katalógusadatok szolgáltatása; Nemzeti bibliográfia; Nemzeti könyvtár

1989-ben Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Portugália és az Egyesült Királyság nemzeti könyvtárai együttműködésbe fogtak annak vizsgálatára, hogy a CD-ROM mennyire alkalmas a nemzeti bibliográfiai adatok terjesztésére és használatára. A program, amely tíz jól kezelhető alprogramra tagolódott, 1990 januárjában indult. Egyik jelentős eredménye annak a tervezetnek az összeállítása, amely a bibliográfiai adatok közös kereső interfészének követelményeit tartalmazza, négy használói csoport (a gyarapító, a feldolgozó, a tájékoztató könyvtárosok és a végfelhasználók) igényeit szem előtt tartva. Másik jelentős ered-

mény egy kísérleti CD-ROM (The Explorers) előállítására, UNIMARC formátumban, amely dán, olasz, holland és portugál nemzeti bibliográfiai rekordokat tartalmaz. Egyéb jelentős termékek még a MARC–UNIMARC konverziós táblák és egy többnyelvű interfész.

(Autoref.)

Lásd még 103, 121, 161

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

94/139

KNIFFEL, Leonard: You gotta have Gerber-Hart: a gay and lesbian library for the Midwest = Am.Lib. 24.vol. 1993. 10.no. 958-960.p.

A homoszexuális irodalom tudományos szakkönyvtára a Gerber-Hart Library

Szakkönyvtár; Szexuális kérdések -irodalomban

Nem maradtak fenn dokumentumok, ezért kevesen tudják, hogy pusztán homoszexualitásuk miatt 15 ezer férfit pusztítottak el a náci koncentrációs táborokban. A homoszexuálisok életének más emlékeit sem őrizték a könyvtárak, levéltárak. Ezért alapították 12 évvel ezelőtt a két homoszexuális aktivistáról elnevezett chicagói Gerber-Hart Könyvtárat és Levéltárat, és ehhez hasonlóan még 80 gyűjteményt az Egyesült Államokban és Kanadában. Ezek a nyilvános magángyűjtemények hivatottak a homoszexualitással kapcsolatos dokumentumokat – tudományos munkákat, erotikus irodalmat, AIDS-betegek személyes vallomásait, feljegyzéseit stb. – gyűjteni, szolgáltatni.

Fontos feladatuknak tekintik a félelemmel és tudatlansággal övezett homoszexualitás történetének dokumentálását, a homoszexualitással kapcsolatos ismeretek terjesztését, a kutatás elősegítését. Az AIDS-betegek személyes feljegyzéseit nemcsak tudományos szempontból, hanem a tragikus egyéni sorsok megőrkítése miatt is értékesnek tartják, és az AIDS ellen küzdő nem homoszexuálisok is érdeklődnek az anyag iránt.

A homoszexuális használók, a homoszexualitás iránt érdeklődők gyakran előítéletekbe ütköznek, vagy egyszerűen nem találnak megfelelő anyagot a közkönyvtárakban. Ennek a homoszexualitásról kialakított téves felfogás az oka. A Gerber-Hart gyűjteményben homoszexuális önkéntesek dolgoznak, akik igyekeznek a mások ki nem elégíthető használói igényeknek elebe menni, és megértéssel fordulnak olvasóik felé. Bátorítják őket abban is, hogy más közművelődési és tudományos könyvtárakban folytassák kutatásukat. Számos dokumentumnak – folyóiratoknak, videofelvételeknek, a homoszexuálisok jogaiért folytatott küzdelem eszközeinek stb. – egyedüli őrzői. Utódok nélkül – vallják – a könyvtár az egyik lehetősége annak, hogy a homoszexuálisok történetét továbbörökítsék a következő generációknak, és erre vágnak is, amint ezt az idős homoszexuálisok adományai bizonyítják.

(Orbán Éva)

94/140

AMBROSY, Katja – HÜBNER, Manuela – JAMIN, Christian: Elektronischer Blindenarbeitsplatz in der Universitätsbibliothek Freiburg = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 11.no. 1736-1741.p.

Számítógépes munkahely vakok számára a freiburgi egyetemi könyvtárban

Egyetemi hallgató; Terminál; Vak olvasó

A freiburgi egyetem pszichológiai intézetének rehabilitációs pszichológusai azt vizsgálták, hogyan lehetne vak egyetemi hallgatók számára az önálló irodalomkeresést és -feldolgozást lehetővé tenni. Az eddigi legfontosabb segítség a vakok számára a kazettára felvett szöveg volt, az ezzel való munka azonban rendkívül időigényes, és a rögzített szövegek választéka minden szakterületen korlátozott.

Sok szöveg Braille-írással is hozzáférhető, de nemcsak az volt a cél, hogy vakok számára olvashatóvá váljanak a szövegek, hanem az is, hogy a látó társaikkal való közös munkát elősegítsék.

A freiburgi projekt keretében egy éven keresztül látássérült és vak használók (22-től 81 évesig) különböző, vakok számára készült olvasóberendezéseket próbáltak ki. A tanulmány célja az volt, hogy lehetővé tegyék az önálló iroda-

lomkeresést és technikai eszközök segítségével a nem vizuális módon történő irodalomkutatást megkönnyítsék. A projekt, melynek megvalósítása különböző szervezetek adományainak és a freiburgi egyetem anyagi támogatásának köszönhető, sikeres volt, és a vakok számára kialakított munkahely az egyetemi könyvtár állandó berendezésévé vált. Két gyakorló egyetemi hallgató vállalta a vak könyvtárhasználók segítését.

A berendezés alapját egy szkennert és beszéd-output képezi. A másolási folyamathoz hasonlóan a szöveg egy üveglemezre kerül. Egy „fénySOROMPÓ” felismeri a lemásolt betűket és jeleket, amelyeket azután a beszéd-output mesterseges hangja olvas fel. A munkát megkönnyíti, hogy minden lépést akusztikus visszajelzés kíséri. Lehetőség van a szöveg tagolására, a szövegen belül jelölések alkalmazására stb. A berendezést személyi számítógéphez kapcsolva a „letapogatott” szöveg szövegszerkesztővel feldolgozható. Egy elektronikus Braille-sor a képernyőszöveget ismét Braille-írásra alakítja. A billentyűzet bővítéseként a Braille-sor segítségével a szöveg olvasható és feldolgozható. A berendezéshez két nyomtató (mátrix- és normál) tartozik.

A berendezés elhelyezése komoly gondot okozott: a szövegolvasás nem zavarhatta a könyvtár többi használóját. Ezért egy könnyen megközelíthető külön helyiséget biztosítottak a célra.

A használók különböző életkorúak, így számítógépes ismereteik szintje sem azonos. A két patronáló munkája ezért igen sokrétű: gyakran bibliográfusok és adatbázis-előállítók segítségét is igénybe veszik, de néha az adatfeldolgozás első lépéseit is nekik kell elmagyarázniuk a használóknak.

A rendszer bizonyára még továbbfejleszhető. Először például lemezkönyvtár kialakítását tervezik. Jelenleg kazettafelvétel készül a freiburgi egyetemi könyvtárról: az épületről, a megközelítés módjáról, a látáskárosultak számára tájékoztató pontokról és a könyvtár speciális gyűjteményeiről. Más elektronikus tárolóeszközök (pl. CD-ROM-ok) alkalmazását is tervezik. Felveszik a kapcsolatot a látáskárosultak intézményeivel annak érdekében, hogy a könyvtárban a vakok számára kialakított munkahely optimálisan kihasználható legyen.

(Feimer Ágnes)

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Általános kérdések

94/141

ROWLEY, J.E.: Information systems methodologies: a review and assessment of their applicability to the selection, design and implementation of library and information systems = J.Inf.Sci. 19.vol. 1993. 4.no. 291-302.p. Bibliogr. 20 tétel.

Információsrendszer-alkotási módszerek; áttekintésük és vizsgálatuk a könyvtári és tájékoztatói rendszerek kiválasztása, tervezése és megvalósítása szempontjából

Adatbázis; Gépi információkeresési rendszer; Rendszerelemzés; Rendszerszervezés

A rendszerek sikeres megvalósításához elengedhetetlen egy szervezett rendszerelemzési és tervezési program. A rendszeralkotási módszereket azért fejlesztették ki, hogy az információs rendszerek tervezésében, elemzésében és terveiben elősegítsék a rendszerszemléletű megközelítést. A cikk röviden áttekinti a rendszeralkotási módszereket a hagyományos megközelítéstől kezdve, a strukturált „kemény” és „puha” módszereket is beleértve. E módszerek ismertetik a programok fázisait és lépéseit, és az elemzés és tervezés során segítségképpen felhasználható eszközöket és technikákat. Különösen alkalmasak szoftver, adatbázisok és hardverkonfigurációk tervezésére. A könyvtári és információs menedzserek ritkán vesznek részt a rendszerek megtervezésében. Egyre inkább csak kiválasztják a legmegfelelőbb rendszert vagy szoftvercsomagot, és aztán kialakítják a hardverkonfigurációt és a rendszert az adott al-

Lásd még 120

kalmazáshoz. Ez az a szerep, amelyet más szakterületek menedzserei is egyre inkább betöltenek.

A cikk áttekinti a rendelkezésre álló információrendszer-alkotási módszerek alkalmazhatóságát a könyvtári rendszerek esetében.

(Autoref.)

94/142

HERGET, Josef: The transition process to a free market economy: a case study of information resource units in East Germany = J.Inf.Sci. 19.vol. 1993. 6.no. 467-472.p.

A piacgazdaságra való áttérés hatása a volt NDK tájékoztatási intézményeire

Fenntartó; Gazdálkodás -könyvtárban; Költségvetés; Marketing; Tájékoztatási intézmény; Üzemi tájékoztatási központ

Az NSZK új tartományaiban a piacgazdaságra való áttérést célzó gazdasági szerkezetváltás erősen érinti a vállalatok információs részlegeit is. 1991 júniusában kérdőíves felmérést végeztek az információs részlegek körében, amelynek során a következő kérdéscsoportokra gyűjtöttek adatokat: szervezeti felépítés, problémás, ill. sikeres tevékenységek, pénzügyi mechanizmusok. A kérdések olyan szerkezeti tulajdonságokra tértek ki, mint intézménytípus/profit-orientáció, a személyzet létszáma, szolgáltatások, költségvetés és forgalom. A volt kelet-német információs egységek piacgazdasági váltása modellnek is tekinthető, amely egész Kelet-Európa gazdasági átalakulását tükrözi. Ezért a felmérés nem csupán tapasztalati adatokat nyújt, hanem segítséget is ad a sikeres átalakulás előmozdításához szükséges lépések megtételéhez.

(Autoref.)

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 92-93, 105, 109, 129, 162, 167, 169-171

Közgazdasági tájékoztatás

94/143

COCHRAN, Elissa M. – STAPLES, Alice: Those bothersome betas: one library's solution to business reference questions = RQ. 33.vol. 1993. 1.no. 90-98.p.

Azok a kellemetlen „béták”; egy könyvtár megoldása az üzleti referenzkérdések kezelésének problémájára

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Referenz; Segédkönyvtár, kézikönyvtár; Tájékoztatás -közgazdasági

Az üzleti gyorsreferenz-file (ill. adatbázis) megszervezéséről szóló cikk természetesen a hatalmas amerikai tényanyagra és referenzműállományra van szabva; logikája azonban kis ország ilyesmivel foglalkozó könyvtárosai számára is tanulságos lehet.

94/144

KONN, Tania: Business information developments – Central and Eastern Europe = J.Lib.Inf.Sci. 25.vol. 1993. 3.no. 117-122.p.

Új fejlemények az üzleti tájékoztatás terén Közép- és Kelet-Európában

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Információipar; Tájékoztatás -közgazdasági

A kelet-és közép-európai országok információszolgáltatását a központosítás és a szigorú ellenőrzés jellemezte. A tervutasításos gazdaság időszakában minimális volt az igény az üzleti információra, a döntéseket a személyes kapcsolatok és néhány központi intézmény határozta meg. Az információellátás és -elosztás is központosított volt.

A nyugati szolgáltatókra is hatottak a korlátozások. Beszámoltak arról, amiről lehetett, a többi pedig a kremlinológusok találgatták. Fő tevékenységük az alacsony igényű piac ellátása volt.

1987 után, a gorbacsovi reformokat követően megnőtt az üzleti információ iránti igény, kezdett fontossá válni az információ sokszínűsége is. A piacgazdaság kialakulása irányába tett lépések, a privatizáció, a külföldi befektetők megjelenése következtében új igények születtek.

A befektetők számára szükségessé vált a kereskedelmi partnerekről, a versenyhelyzetről, a várható politikai, gazdasági fejleményekről kapható tájékoztatás. Az első időben a hazai információs szolgáltatóknak sem tapasztalatuk, sem forrásaik nem voltak. A nyugati vállalkozók úgy tekintettek a régióra, mint óriási befogadó képességű, meghódítandó piacra. Néhányan csupán a helyzetet, az üzleti információ iránti igényt, a vásárlók kezdeti igénytelenségét, tapasztalatlanágát használták ki. Úgy tűnt, mindenki minervákat, adattárakat, jegyzékeket állít össze – egyes eredménnyel. A silány adatokért is magas összeget kérhettek. A nyugati kiadók több praktikus, leíró jellegű üzleti kézikönyvet is megjelentettek ezekről az országokról.

Az 1989-től napjainkig tartó szakaszban nagy jelentősége volt az együttműködésen alapuló vállalkozásoknak. A belföldi szakemberek helyzetismerete és kapcsolatai összefonódtak az információs szolgáltatás terén meglévő nyugati szakértelemmel. Megjelentek e térség „saját” információs vállalkozói is. A nyugati információs szakemberek által drágán készített információs szemlék és jelentések ugyancsak a helyi információs szolgáltatás kifejlesztésének irányába hatottak, ráadásul a vásárlók is kritikusabbak lettek.

A „hogyan csináljunk üzletet?” típusú kiadványok, elemzések, felmérések stb. nem voltak képesek tükrözni a gyorsan változó helyzetet, ezért a kiadók előtérbe helyezték a kurrens időszaki kiadványokat. Ezek száma 1990-től kezdve évről évre folyamatosan nőtt. Kezdetben inkább több országot átfogó, általános tájékoztatók készültek, de az érdeklődés inkább az egyedi, speciális területeket bemutató lapok iránt erősebb. E kiadványok egy része külföldi, másik része már hazai kiadású. A kormányzat által támogatott lapokkal egyidőben megjelentek a független kiadású, kritikus hangvételű, angol nyelvű lapok is (pl. a moszkvai *Commerzant*).

A térség országaiban lezajlott reformok egyik következménye az információs infrastruktúra kialakítása. Ennek fejlődése a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Magyarországon és

Oroszországban a legerőteljesebb. Még Albániában és Bulgáriában is megindult az üzleti információs tevékenység. Az információs ügynökségek igyekeznek átvenni a nyugati szolgáltatók stílusát (pl. használói igényvizsgálatok, piackutatások végzése, korszerűsítették a statisztikák összegyűjtésének, az üzleti adatok megszerzésének módszereit stb.). Megjelentek a forrástájékoztató központok. Mindezek a fejlemények meglehetősen bonyolult viszonyok közepette bontakoztak ki (pl. a volt Szovjetunióban a központi információs infrastruktúrát 15 nemzeti információs rendszerrel kell felváltani).

A fő adatbázisszolgáltatók (pl. Dialog, Data Star) az elmúlt néhány évben kiterjesztették érdeklődésüket a közép-kelet-európai országokra is. A German Business Information (GBI) például 17 különféle témában kínál online elérésű üzleti információs fájlokat. A térség hivatalos és független információs ügynökségei meglepő gyorsasággal vették igénybe az elektronikus tájékoztató eszközöket.

(Kovács Katalin)

Lásd még 115

Könyvtartudományi, informatikai tájékoztatás

94/145

HARTER, Stephen P. – NISONGER, Thomas E. – WENG, Aiwei: Semantic relationships between cited and citing articles in library and information science journals = *J.Am.Soc.Inf.Sci.* 44.vol. 1993. 9.no. 543-552.p. Bibliogr.

Tartalmi összefüggések a hivatkozó és az idézett cikkek között, könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóiratokban

Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás; Tárgyi feltárás

Amikor valaki más szerző munkájára hivatkozik egy szakmai publikációban, általában azt feltételezik, hogy a hivatkozó és az idézett publikáció között szemantikai kapcsolat van. A cikkben ismertetett kutatás során ezt a kérdést három

könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóirat (Library Journal, College and Research Libraries, Journal of the American Society for Information Science) cikkeinek mintáján vizsgálták. A makroelemzés során összevetették a hivatkozó és az idézett cikkek Kongresszusi Könyvtári osztályozási jelzeteit, a mikroelemzés során pedig az ERIC, a LISA és a Library Literature c. indexelő-referáló szolgáltatások deskriptorait. Mindkét elemzés azt mutatta, hogy a hivatkozó és az idézett publikációk között a tematikus hasonlóság igen csekély, ami azt támasztja alá, hogy a relevancia megítélése szubjektív és az információkeresési és kutatási folyamat heurisztikus. A vizsgálat eredményei kihatnak az állományépítésre, a pszichológiai relevancia értelmezésére és a hivatkozásokat felhasználó információkeresésre. A cikk javaslatot tesz számos kutatásra, többek között azzal kapcsolatban, hogy az indexelés mélysége, specifikussága és minősége milyen szerepet játszik a dokumentumok hasonlóságának mérésében.

(Autoref.)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

94/146

MECH, Terrence F.: The managerial decision styles of academic library directors = Coll.Res.Lib. 54.vol. 1993. 5.no. 375-386.p. Bibliogr.

Felsőoktatási könyvtárigazgatók döntési stílusa: felmérés

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Munkahelyi légkör; Szakirodalom -pszichológiai [forma]; Vezetés

Felsőoktatási könyvtárigazgatók vezetési, döntési stílusát vizsgálták a Decision Style Inventory (döntéshozási módok jegyzéke) alapján. A szakirodalom alig foglalkozik a könyvtárosok döntéshozatali módszereivel, ám a könyvtárosok kognitív (azaz információszerző, -feldolgozó) módja erre is vet némi fényt, a kettő ugyanis összefügg egymással. Még lényegesebb összefüggés van a döntési stílus és az agyfélteke-dominancia között.

A Rowe által kidolgozott döntésisztílus-modell négy alaptípust különböztet meg: Az *analitikus* stílus jól tolerálja a többértelműséget, feladat-orientált és érdeklik a technikai problémák, jelentős mennyiségű információ alapján dönt és gondosan mérlegeli az alternatívákat. Szereti az írásos anyagokat, jól érzi magát személytelen helyzetekben (pl. tervkészítés, komplex problémák megoldása). A bal félteke dominanciája jellemzi. Hibájaként a dogmatizmust, személytelenséget, túlzott óvatosságot és néha a lassúságot szokták felhozni.

A másik, bal féltekére és logikára alapozott stílus a *direktív*: célorientált és nehezen tűri a többértelműséget. A gyorsaságot és a cselekvést hangsúlyozza, ezért korlátozott mennyiségű információt használ és kevés alternatívát vesz figyelembe. A szervezet rövid távú belső céljait oldja meg, szigorúan ellenőriz. A jól szervezett bürokratikus rendszerben érzi jól magát, gyakran túl merevnek, személytelennek, autokratikusnak tartják, hajlamos az agresszivitásra is.

A jobb félteke dominanciájára a logikával, elemzéssel, struktúrával és befelé fordulással szemben inkább az intuíció, a konceptuálás, a laza és spontán szervezet, az emberek felé fordulás jellemző. (Ők inkább az arcra, mint a névre emlékeznek.) A *konceptuális* döntési stílus kreativitással, jövő-orientált gondolkodással jár együtt. A technikai helyett a szociális velejárók érdeklik, a célokat ismertetik a beosztottaikkal is, szívesebben beszélgetnek, mint vezetnek és ellenőriznek. Túl idealistának, lassúnak, határozatlannak és dilettánsnak tartják őket.

A *behaviorista* stílust empatikusnak is nevezhetnénk, döntéseit kevés adat befolyásolja, jobban szereti a megbeszélést, mint az írásos anyagot. A jól megtervezett, emberközpontú, kollegiális munkahelyen érzi jól magát. Érzékeny és túl sokat törődik másokkal, nehézségei vannak a kemény döntéshozásban, és alig tud nemet mondani.

A vizsgált amerikai felsőoktatási könyvtár-igazgatók négyféle intézményből (doktori fokozatot nyújtó valódi egyetem – I, „comprehensive” – IIA, bakkalaureátust nyújtó – IIB, és kétéves „community college” – III) kerültek ki. 46%-ban nők, akik közül többen a IIB könyvtárigazgatói. A férfi igazgatóknak általában hosszabb a szakmai és vezetői gyakorlatuk, mint a nőknek. Hosszabb szakmai múltjuk van az I és IIA intézményekben dolgozóknak. Nincs lényeges különbség az életkor-átlagban (férfiak 50,4, nők 49,1 év). Az empatikus vezetési (döntési) stílus a IIA (38%), IIB (53%) és III (50%) típusú intézményeknél a legnépszerűbb. A IIB igazgatók a konceptuális, a III igazgatók az analitikus stílust gyakorolják második helyen. Az egyetemi (I) könyvtárigazgatók 38%-a konceptuális, 36%-a empatikus döntési stílussal dolgozik. A direktív stílust legkevésbé a IIB és III főiskolai könyvtárigazgatók kedvelik.

Jelentős negatív korreláció van a vezetői gyakorlat és az empatikus stílus között: minél rövidebb vezetői gyakorlata van az igazgatóknak, annál inkább használja az ember-orientált empatikus döntési módszereket, és a magánintézmények (főleg a rugalmasabb adminisztrációjú kis főiskolák) körében is gyakoribb az empatikus döntési stílus. Ahogy korosodik az igazgató, fejlődik a praktikusabb, tényyszerűbb, „itt és most” jellegű megközelítésben; inkább gondolkodik logikusan, mint kreatívan, széleskörűen és az emberi vonatkozásokra is figyelve.

Az IIB intézménytípust kivéve, az igazgatók nagy többségben bal agyfélteke-orientáltak. Minden esetben inkább gondolat-, mint cselekvés-orientáltak, ugyanakkor a magánintézmények könyvtárigazgatói között több a cselekvés-orientált. A női és férfi igazgatók között sem döntési stílusban, sem orientációban nem mutatkozik jellegzetes különbség.

Sok vezetőképző program tartalmaz személyiség- és vezetői stílus megismertető módszereket. A könyvtárigazgatók számára is hasznos, ha ismerik önmagukat és a különböző döntési módszereket. Ha pedig tudják, hogy milyen in-

tézménytípusban milyen vezetői magatartás a leggyakoribb, még állásváltoztatásuk is sikerebb lehet.

(Mohor Jenő)

94/147

RAIS, Shirley: Managing your support staff: an insider's view = Am.Lib. 24.vol. 1993. 9.no. 819-820.p.

A beosztottak menedzselése. Egy volt beosztott nézetei

Könyvtáros -alapfokú, középfokú; Vezetés

A szerző szakmai pályájának történetét bemutatva – mely a technikai segéderő, könyvtáros asszisztens státusztól a könyvtárvezetői posztig ível – ismerteti személyes tapasztalatait, nézeteit a könyvtári személyzeti politikáról, a beosztottak és a főnök viszonyáról, a szakmai előrelépés lehetőségeiről.

Elméletben az asszisztensek a könyvtárban a technikai jellegű, gyakorlati feladatokat látják el, lehetővé téve a diplomás könyvtárosok számára, hogy elmélyülten foglalkozzanak a tervezéssel, könyvtárpolitikai stratégia kidolgozásával, döntéselőkészítéssel és -hozattal. A gyakorlatban nem válnak ennyire szét a funkciók. A jól működő könyvtár alapfeltétele a hatékony vezetési módszerek és filozófia segítségével kialakított ütőképes „csapat” kialakítása, ahol minden munkatárs feladata világos és jól körülhatárolt. A fellettesek egy része kritikaként éli meg a beosztottak ötleteit, míg mások szívesen veszik az alulról jövő kezdeményezéseket, a munka mellett folytatott tanulmányok során szerzett ismereteket, és megpróbálják az új iránti szakmai lelkesedést a könyvtár javára fordítani.

A jó vezető ismérvei a következők: hozzáértő és alapos tudás, a beosztásból eredő felelősség átérzése, határozottság, támogató hozzáállás a beosztottakhoz, megközelíthetőség, a sikerekben való osztozás képessége, ambíció, következetesség, motiváló készség, jó kapcsolatteremtő képesség és a könyvtári személyzettel azonosulni tudás. Ezen képességeket minden vezető szívesen vallaná magáénak, mégis ritka az, aki ezek nagy részét fel tudja mutatni. A szerző három kulcsfontosságú tényezőt emel ki a sorból: a

motiválás képességét, a jutalmazás és fegyelmezés megfelelő alkalmazását és azt, hogy képes legyen feladatokról, jogkörökről beosztottai javára lemondani.

A megfelelő motiválás csapattá kovácsolja a munkatársakat, akik, ha nemcsak szolgai végrehajtói a feladatoknak, hanem részt vehetnek a döntések előkészítésében, a könyvtári munka alakításában, sokkal inkább azonosulni tudnak a tennivalókkal, és ez az eredményekben is megmutatkozik. Nem hanyagolható el az a szempont sem, hogy a munkafolyamatokban résztvevők belülről látják a problémákat, véleményük, újítási ötleteik hasznosak lehetnek.

A jó főnök megismerszik arról, hogy helyesen tud-e élni a rábízott hatalommal. A jó munkahelyi légkör és a magas teljesítmény alapja, hogy a vezető a feladatokat, terheket arányosan ossza szét, és ne a húzó emberekre terheljen mindent. A jó munkát pedig ne csak kampányszerűen értékelje, hanem spontán megnyilatkozásai tükrözzék elismerését, elégedettségét.

Legalább ennyire fontos, hogy a megfelelő ember a megfelelő feladatot kapja. Ehhez kapcsolódik bizonyos jogköröktől való megválni tudás, azaz a kisebb jelentőségű, az illető beosztott munkájával összefüggő leveleket, feljegyzéseket ne a főnök nevében kelljen megírnia, hanem saját maga vállalhassa érte a felelősséget. E bizalom nagymértékben hozzájárul a kreatív munkavégzéshez.

A munkahelyi vezető felelős beosztottjai szakmai fejlődéséért, képességeik kibontakoztatásáért, ezért továbbképzésüket támogatnia kell a feltételek megteremtése révén.

(Pappné Farkas Klára)

94/148

SUSLOVA, I.M.: *Bibliotečnyj menedžer: trebovanija ličnosti* = Naučn.Tech.Bibl. 1993. 7.no. 32-43.p.

A könyvtári menedzser: személyiségi követelmények

Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezés; Vezetés

A könyvtárak mostani válságos helyzetében fontos a jó vezető. A cikk a könyvtárvezető szinonimájaként használja a könyvtári menedzser elnevezést, amely azonban mentes a korábbi

korszakokban a vezető fogalmához tapadt, ma már nem kívánatos jelenségektől (pl. kommunista pártosság, bürokrácia, túlzott adminisztráció stb.).

Milyenek kell lennie a jó könyvtári menedzsernek? Tudatos, pozitív személyiségvonásai a legfontosabbak, ezek meghatározzák magatartását, és elősegítik a helyes, egyértelmű és következetes döntések meghozatalát. Döntő, hogy tisztában legyen önmaga értékeivel. A személyes célok hatékonyabbá teszik a vezetői tevékenységet. Különösen fontos ez a könyvtárügy mostani, instabil helyzetében. A menedzsment-tevékenységek többsége magas individuális fejlettséget kíván.

A vezető elsőrendű tevékenysége a problémák megoldása, ezért az ez irányú tapasztalat kulcsfontosságú a munkájához. Folyton alkalmazkodnia kell a változó könyvtári környezethez, innovatívnak kell lennie, kockáztatni is tudnia kell, ha szükséges. Az alkotóképességet másban is tisztelnie kell, és képesnek kell lennie alkotó embereket vezetni.

A tekintélyes menedzser bízik önmagában, világosan fejt ki gondolatait, pontos utasításokat ad, meghallgatja mások véleményét, magabiztos a fellépése. Pontosan és mélyen tudja elemezni a helyzetet, és ennek megfelelően választja meg a menedzsment adott pillanatban megfelelő filozófiáját. Az a hatékony vezető, aki a beosztottak munkára ösztönzését ötvözni tudja az optimális szociális-pszichológiai légkör megteremtésével.

A jó vezetői képességekkel rendelkező menedzser állandóan elemzi saját viszonyát a kollektívához, a környezethez; meghatározza a munkatársak feladatait, a cél elemzésével választja ki a megfelelő végrehajtót; alkotó légkört teremt; jó munkára ösztönöz dicsérettel, jutalmazással; „visszacsatolási lehetőséget” biztosít a beosztottak számára; kezelni tudja a „nehéz” embereket. Kulcsfeladata a beosztottak továbbképzésének biztosítása, képességeiknek megfelelően foglalkoztatja őket.

A menedzser sikeressége attól is függ, mennyire tudja képességeit az adott közösségben kibontakoztatni. A szükséges tulajdonságokat befolyásolja a menedzser munkaköre is. Egy stratégiai feladatokat megoldó felső vezetőnek más értékekkel kell rendelkeznie, mint egy végrehajtó feladatokat ellátó középvezetőnek.

A cikk végén a vezetői képességeket felmért egyszerű teszt található.

(Rácz Ágnes)

94/149

DZERELIEVSKAĀ, M.A.: Psihologiĉeskoe obespeĉenie funkcionirovaniĉ bibliotek v usloviĉh rynka = Nauĉn.Teh.Bibl. 1993. 6.no. 3-10.p.

A piaci feltételek közé került könyvtárak működésének pszichológiai támogatása

Gazdálkodás -könyvtárban; Munkapszichológia

A piaci viszonyok erősödése a könyvtárak belső szervezetében és a környezettel való kapcsolatukban is tükröződik. A belső környezet változásai új elvárásokat támasztanak a személyzettel szemben, illetve tudományosan megalapozott menedzsment-stratégiát kívánnak meg. A külső környezeti változások közül a legfontosabbak: az információhasználók igényeinek elemzése és prognosztizálása, a szolgáltatások fajtáinak bővítése, a könyvtár és a piac többi résztvevője (kiadók, tájékoztatási intézmények) közötti új kapcsolatok kiépítése. A könyvtár hatékony működését biztosító legfontosabb feladat a szolgáltatások kiszélesítése, differenciálása és „egyenre szabása” – a könyvtár gazdasági érdekeinek szem előtt tartásával. A megvalósítás előtt szükséges a változtatások pszichológiai megalapozása.

A pszichológiai megközelítés sok részfeladat megoldásában lesz segítségére a könyvtárnak: 1. a könyvtári állományt feltáró, számítógépes bibliográfiai adatbázisok létrehozásában, 2. a könyvtári szolgáltatások reklámozásában, 3. az olvasók szükségleteinek felmérésében, 4. optimális pszichológiai légkör kialakításában, 5. a könyvtár működési rendjének optimalizálásában, 6. a személyzet értékelésében, 7. a vezetői és marketing-döntések meghozatalában, stb.

Jelenleg az állományokról szóló információ adatstruktúrája rosszul szervezett, a visszakeresés módszerei korszerűtlenek, a használót nem szolgálja kényelmes, esztétikus felület. Ezek biztosítására pszichológus-programozókat kellene alkalmazni, akik használóbarát visszakereső rendszereket tudnának létrehozni, tudásbázis, szakértő rendszerek, neurális hálózatok segítségével.

Ezzel összefüggésben másképp jelentkezik a személyzet problematikája is. A képzettség iránti elvárások magasabbak, előtérbe kerülnek a szakmai ismeretek és képességek mellett a személyes tulajdonságok is. A jobb személyzeti

munkát alátámaszthatják a pszichológiai tesztek, amelyekkel a személyzet továbbképzésére és átképzésére tehetnek javaslatokat (a könyvtárosok tevékenységének elemzése, a szükséges szakmai tulajdonságok meghatározása, értékelése, ajánlások megfogalmazása az optimális munkafeltételekkel, a munkakörök betöltésével, illetve az egyes munkatársak továbbképzésével, tréningjével kapcsolatban).

A könyvtár optimális és konfliktusmentes működését biztosíthatja, ha párhuzamosan elemzik és valósítják meg a könyvtári tevékenység fő céljait és a személyzet egyes tagjainak céljait. Ugyancsak fontos az irányítási stratégia elemzése és tervezése, valamint a marketingutatók elvégzése.

A könyvtári szolgáltatások iránti szükségletek elemzésében a legfontosabb a potenciális használói igények osztályozása. Ezáltal összeállítható a lehetséges könyvtári szolgáltatások listája – a használók pszichológiai és kulturális–műveltségbeli szintje alapján. A könyvtári marketinget, a piackutatást, a könyvtári reklámot is az emberi befogadás pszichológiai törvényei szerint kell megvalósítani.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 102

Tervezés

Lásd 124

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 141, 155, 160

Pénzügyi és gazdasági kérdések

94/150

Library funding in the '90s. Report of the state of the nation's libraries as documented by the American Library Association = Bottom Line. 6.vol. 1992. 3/4.no. 18-21.p.

A könyvtárak költségvetésének alakulása a 90-es évek elején. Az Egyesült Államok könyvtárainak helyzete – az ALA dokumentációjának adatai szerint

Fenntartó; Költségvetés; Megszűnés -könyvtáré; Működési feltételek

Tények hosszas felsorolása: milyen korlátozásokra (fiókok megszüntetése, elbocsátások, a gyarapítás korlátozása, nyitva tartási idő csökkentése, bizonyos szolgáltatások megszüntetése) kényszerültek a különféle könyvtárak az ország különböző tájain.

94/151

Im „Konzern Stadt”: Die Bibliothek als selbständiges Unternehmen = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 10/11.no. 871-876.p.

A „városkonzern”. A könyvtár mint önálló vállalkozás

Gazdálkodás -könyvtárban; Városi könyvtár; Vezetés

Egyes holland városi önkormányzatok átalakították szervezetüket az ún. „tilburgi modell” alapján. Ennek lényege: közelítés a gazdasági életben kialakult szervezeti formákhoz, abból kiindulva, hogy a város vezetése is egyfajta gazdasági vállalkozás („városkonzern”), ahol a polgárok adóival a lehető leghatékonyabban kell gazdálkodni.

A tilburgi modell szakít a hagyományos hierarchikus szervezettel; a városvezetési csúcsszervezet a vezetői kollégium, mellette igazgatók által vezetett szakértői csoportok működnek. A vezetői kollégium határozza meg, hogy *mit* kell csinálni, a szakcsoportok azt, hogy *hogyan* kell csinálni.

A tilburgi modell a közkönyvtárakban is alkalmazható, mivel a könyvtár is egyfajta sajátos vállalkozás: szolgáltatásokat nyújt, s működése akkor optimális, ha azok mennyiségileg és minőségileg mérhetők, ellenőrzöttek és az igényeknek megfelelően alakítottak.

A könyvtárak szervezeti felépítése általában hierarchikus és centralizált. A hagyományos szervezeti tagozódás a feladatok formális felosztására épül, ami kedvező a szakmai specializálódás szempontjából, más szempontokból azonban hátrányos. Pl. a hagyományos hierarchikus munkaszervezetű könyvtárban magas szakmai szinten tudják: „Mit hogyan katalogizálunk?” – a tilburgi modellben viszont azt a kérdést is felteszik: „Kinek katalogizálunk?”

A tilburgi modell fontos eleme a kontroll. Ez nem csupán ellenőrzést jelent, hanem rendszeres mérést, értékelést, iránymeghatározást is. A könyvtár esetében a kontroll folyamatosan vizsgálja, hogy az intézmény elérte-e kitűzött céljait mennyiségileg és minőségileg, és ha nem, mi az eltérés oka? Képes-e a könyvtár a váltakozó igények gyors és széles körű kielégítésére?

Az új modell a hagyományossal szemben rugalmasabb vezetési stílust követel meg: a feladat-orientált direkt irányítás és a munkatárs-orientált kooperatív irányítás kettős képességét, folyamatos interaktív kommunikációt. A munkatársaktól viszont a reform olyan tulajdonságokat kíván, mint az önállóság, kezdeményező készség, felelősségvállalás, könyvtárhasználó-orientáltság. A modell bevezetésének egyik legnagyobb gyakorlati akadályja, hogy a merev bértarifák nem ösztönöznek kvalifikált tevékenységre. A reform bevezetési szakasza (mely több évig is eltarthat) időt és többletköltséget követel. (Katsányi Sándor)

Lásd még 107-108, 112-113, 141, 149

Gépesítési kérdések

94/152

SWAN, John: The electronic straitjacket = Libr.J. 118.vol. 1993. 17.no. 41-44.p.

Az elektronikus kényszerzubbony

Ember-gép kapcsolat; Információtechnológia; Munkapszichológia; Tájékoztatás szabadsága

A könyvtáros-társadalomból hiányzik a fejlődést meghatározó újítás szelleme, ezért passzív

fogyasztóivá válnak a mások képzeletében megszületett termékeknek és szolgáltatásoknak. Számukra sajnos nem az jelenti a kihívást, hogy kitaláljanak valamilyen, a szakmai értékekkel összhangban lévő új fejlődési irányvonalat, hanem az, hogy a mások által diktált útvonalon haladva eljussanak valahová.

Azt gondoljuk, hogy túlélésünk attól függ, hogy teljes terjedelmünkkel felszállunk-e a „Teljes És Azonnali Elektronikus Hozzáférést Mindenhez” jelszóval haladó expresszsvonatra, s közben nem vesszük észre, hogy hiányzik a saját szakmai célkitűzésünk. Magunkévá tesszük F.W. Lancaster és Raymond Kurzweil vízióit a papír nélküli társadalomról, s lassan odáig jutunk, hogy a papírnak – kivéve a faxátvitel termékeit – csak minimális figyelmet szentelünk.

A szerző szerint ez elégtelen válasz az elektronikus kihívásra, amely vajmi keveset törődik az információk és a felhasználók kapcsolatával. Figyelembe kellenni venni, hogy a számítógép nem képes mindent megoldani az információk megfelelő „fogyaszthatósága” érdekében, ezért az elektronikus korszak előtti hagyományos értékeket át kellene menteni az új korszakba. Világossá vált az is, hogy az új információs és kommunikációs technológiák először azokhoz fognak eljutni, akik meg tudják fizetni őket, a könyvtárosoknak ezért „ellenállást kellene tanúsítaniuk a kulturális-információs szféra vállalati uralmával szemben. Olyan stratégiákat kell kifejlesztetniük, amelyekkel beavatkozhatnak az 'információs társadalom' fejlődésébe, olyan eszközökkel, amelyek inkább a demokratikus erőviszonyok és a társadalmi szolidaritás előmozdítását szolgálják, semmint a magánszektor gazdagságát és privilégiumát.”

Az ember nemsokára ezernyi elektronikus könyvet tarthat a tenyerében, de az a kérdés, hogy az emberi agy is ilyen mértékben fejlődik-e az információk befogadása és feldolgozása tekintetében. A felhasználók lassan hozzászoknak, hogy az minden, amit a képernyők menüválasztéka kínál, pedig az ideális helyzet az lenne, ha az információk minden formája, legyen az elektronikus, nyomtatott, audiovizuális, vagy akár személyes kapcsolat, békésen megférne egymás mellett.

(Novák István)

94/153

MUIRHEAD, Graeme A.: The role of the systems librarian in libraries in the United Kingdom = J.Lib. Inf. Sci. 25.vol. 1993. 3.no. 123-135.p. Bibliogr.

A gépi rendszerért felelős könyvtárosok szerepe Nagy-Britannia könyvtáraiban

Felmérés [forma]; Integrált gépi rendszer; Munkabér, alkalmazás; Munkakör

A rendszerkönyvtáros posztja több mint két évtizede létezik, de eddig a szakajtó igen kevés figyelemre méltatta.

Ez a munkakör fokozatosan jött létre, és fejlődése egyenetlen volt. A rendszerkönyvtárosok száma viszonylag alacsony, specializáltsága miatt általában egy-egy ilyen állás létezik a közepes és a nagyobb könyvtárakban. A munkakörhöz kapcsolódó feladatok köre igen változó, ezt csak az elnevezések tarkasága múlja felül.

1991 végén egy, a British Library támogatásával végzett kutatás során a rendszerkönyvtáros szerepét vizsgálták, valamint a munkakör betöltéséhez szükséges képzettséget és készségeket, többek között azért, hogy a (potenciális) munkaadók tájékozódhassanak.

Ötszázhárom kiküldött kérdőívből 416-ra (82,7%) érkezett értékelhető válasz. A könyvtárak 55,5%-ában (a számítógépes rendszerrel rendelkező könyvtárak 62,9%-ában) alkalmaztak rendszerkönyvtárost.

A rendszerkönyvtáros munkakörének tárgyalásakor fontos szempont, milyen mértékig vesz részt a gépesítési ciklusban, amely a tervezést, a megvalósítást és fenntartást foglalja magába.

A tervezés a meglévő folyamatok vizsgálatát, az új rendszerrel szembeni követelmények megállapítását, a végrehajtásért folytatott lobbizást, a specifikációk előállítását, a versenykiírásra beérkezett ajánlatok értékelését és a szállítókkal való tárgyalást is tartalmazza. A megkérdezettek közül nem mindenki vett részt az összes fázisban, de mindegyiküknek volt szerepe a tervezésben és az implementációban. A rendszerkönyvtárosoknak csupán 44,7%-a szólhat bele valamilyen költségvetési kérdésbe.

A fenntartás-karbantartás részfeladatai közül a leggyakoribb a dokumentáció készítése és a

munkatársak oktatása volt. Ezt követte a menedzsmentnek nyújtott információ, a felhasználóképzés és a felhasználói dokumentáció elkészítése, a számítógép fizikai működtetése, a költségvetési felelősség, a programozás és a hardver-karbantartás.

A gyakorisági sorrend nem jelenti azt, hogy a leggyakoribb tevékenységekkel töltötték a legtöbb időt is, és a tevékenységek értelmezése nagyon változó volt. Így pl. a programozás jelentheti programok írását vagy kész rendszerekben egy-egy paraméter beállítását. A karbantartás és javítás tesztelést, elemi szintű javításokat és a szervíz-szolgálat értesítését jelenti legtöbbször.

A „humán interfész” szerepnek a technikai készségekkel szemben amúgy is meglévő túlsúlyát még növeli az a tény, hogy a programozást megjelölő 32,5% és a karbantartást megjelölő 27,6% valószínűleg magasabb számot mutat a valóságosnál. A közvetítői szerep fontosságát aláhúzza a külső szervezetekkel (szoftver- és hardverszállítók, telekommunikációs társaság stb.) való kapcsolattartás nagy volumene.

A megkérdezettek 72,2%-a nemcsak a könyvtári rendszer működtetésében, hanem hálózati, irodagépesítési, CD-ROM-mal kapcsolatos, valamint egyéb, PC-vel kapcsolatos információtechnológiai munkában is részt vesz. A rendszerkönyvtárosok 70,5%-a nem információtechnológiai könyvtári tevékenységekből is kiveszi részét.

Azokban a könyvtárakban, ahol nincs kijelölt rendszerkönyvtáros (és általában többen látják el e feladatot), több mint heti 10 órát fordítanak rá, ami a valóságban valószínűleg több, mint a 39 rendszerkönyvtáros megjelölte 15 órás időtartam. A megkérdezettek 62,8%-a gyakran, 32,3%-a esetenként túlórázik.

Arra a kérdésre, hogy magasabbnak tekintik-e státuszukat a korábbiánál, 75% igenlően válaszolt, 20,8% pedig nem észlelt változást. A státusz-emelkedés érzetét az objektív feljebbjutás mellett a rendszerkönyvtárost övező misztikum is növelte, hiszen közreműködése nélkülözhetetlen a könyvtár zökkenőmentes működtetéséhez.

A rendszerkönyvtárosok 66,1%-a az igazgató/könyvtárvezető közvetlen beosztottja. Kevés viszont az ő irányításuk alá tartozó beosztott. Tekintélyük sokkal inkább abból ered, hogy hozzájuk fordulnak, ha hiba adódik elő.

A rendszerkönyvtárosok többségének magasabb a fizetése, mint más könyvtárosoké, de fi-

zetési skálájuk igen változatos. A legmagasabb fizetéseket az egyetemeken kapják.

A rendszerkönyvtárosok stresszhelyzetben dolgoznak. Ennek okai között van a magasabb beosztásból eredő nagyobb felelősség, a gyors tanulás szükségessége (a legtöbben két évnél nem régebben töltik be ezt a posztot), a jelentős terhelés, időhiány, a közvetítői szerep és a meg nem értés a menedzsment, a kollégák és a felhasználók részéről, a rendszerekkel való interakcióból eredő „techno-stressz”, a szállítóktól és külső szervíz-szolgáltatóktól való függés.

A rendszerekkel való interakció ugyanakkor pozitív kihívás számukra, az emberekkel való kapcsolat elégedettséget is hoz. A rendszerkönyvtárosok úgy érzik, hogy közvetlen hasznot hozó szolgáltatást nyújtanak. Ritkán tekintik viszont önmagában magát a technológiát az elégedettséget szolgáló tényezőnek.

(Koltay Tibor)

Lásd még 97

Személyzet

94/154

BERGER, Carol A.: Consultants: an essential tool or luxury? = Bottom Line. 6.vol. 1992. 1.no. 9-14.p.

A könyvtári szaktanácsadó – munkaeszköz vagy fényűzés?

Szakértő

A szakértőket a közkönyvtárak megengedhetetlen luxusnak tekintik saját maguk számára. Ez azért tévedés, mert egy jó konzultáns időt és pénzt takarít meg azzal, hogy olyan értékes segítséget ad, amellyel növelhető a könyvtár hatékonysága.

A CBC (Carol Berger and Company) nevű tanácsadó társaság tapasztalatai alapján a tanácsadók a könyvtárakban felmerülő különféle problémák kezelésére képesek. Ez lehet egy adott helyzet, probléma elfogulatlan vizsgálata, segítség személyzeti kérdések megoldásában, tárgyalás külső, szolgáltatásokat kínáló cégekkel,

döntések értékelése stb. Érdemes megfontolni szakértő igénybevételét akkor, ha meghatározott szaktudásra van szükség rövid távon, ha a könyvtárnak nincs ideje a problémák elemzésére vagy megoldására, vagy ha segítségre van szüksége a megoldáshoz.

A szakértőknek a kutatási módszerek sokasága áll rendelkezésükre (mélyinterjúk, csoportos megbeszélések, kérdőíves felmérések stb.). Szakmai kapcsolataik révén is segíthetik az ügyfeleket, különösen, ha az adott könyvtár elszigetelten működik. Ilyenkor a hasonló profilú könyvtárakba látogatást szerveznek, lehetővé téve a vezetők megismerését is. Van úgy, hogy a konzultánst döntőbírói feladat várja, amikor a könyvtár korábban meghozott döntését kell értékelnie. A legjobb, ha ilyenkor nincs tekintettel a megbízóra, s elfogulatlanul értékeli a helyzetet. Személyzeti ügyekben az egyik legkényesebb kérdés a vezetők kiválasztása. A szakértők elvégzik az álláshirdetéssel járó rutinmunkákat, az ügyfélnek már csak a legjobbakból kell választani. A „fejvadászatot” végző konzultánsok egyébként tagjai a főbb könyvtáros-egyesületeknek és szervezeteknek.

A szakértőkről több jegyzék is készült, ilyen pl. az ALA Library and Information Services Consultants' List-je stb. Szóba jöhetnek még a kollégák ajánlatai vagy a hirdetések.

A szakértőt foglalkoztatni kívánó könyvtárnak célszerű tájékozódnia a tanácsadó szakmai múltja felől, érdemes referenciát kérnie, és mérlegelni, hogy képes lesz-e jó munkakapcsolatra a szakértővel. A könyvtárosok gyakran beleesnek abba a hibába, hogy azt hiszik, a szakértő úgyis mindent tud, s ezért inkább nem terhelik a részletekkel, más esetben szándékosan bizalmasan kezelnek információkat.

Gondot okozhat, ha az ügyfél befolyásolni akarja a szakértőt, vagy ha olyan szakaszban veszik igénybe, amikor már a lényeges kérdések eldőlték, és nem lehet változtatni.

Miért vonakodnak a könyvtárak szakértőket alkalmazni? Legtöbbször azért, mert nem akarnak tájékozatlannak látszani, vagy mert sokallják a fizetséget. Ami a díjazást illeti: ha egy vezető pótlása 20 ezer dollár, akkor olcsóbb egy-egy feladatra konzultánst felkérni. A konzultáns igénybevétele azért is gazdaságos, mert elegendő egy rövidebb időre (egy adott problémára) igénybevenni a szolgáltatásait.

(Kovács Katalin)

94/155

BURGIN, Robert – SMITH, Duncan: Ensuring that training pays off: transfer of training in libraries = Bottom Line. 7.vol. 1993. 1.no. 22-25.p.

Hogyan biztosíthatja a könyvtár, hogy továbbképzésben részt vevő dolgozói valóban hasznosítsák munkájukban a tanultakat

Hatékonyág; Munkaszervezés; Továbbképzés

A könyvtárak jelentős összegeket áldoznak a továbbképzésre és a személyzet fejlesztésére, de a kezdeti kutatások arra mutatnak, hogy ezek az erőfeszítések csak igen kis mértékben térülnek meg: a megtanult jártasságoknak alig a fele kerül gyakorlati alkalmazásra a munkahelyen. A képzés hasznosítására sokféle módszer létezik, de úgy tűnik, a könyvtárosok nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A cikk – főleg a vezetésnek címezve – többféle módszert is javasol a képzési erőfeszítések támogatására, s ezáltal a személyzet hatékonyabb teljesítményének előmozdítására.

(Autoref.)

94/156

MACCUNE, Bonnie F.: The new volunteerism: making it pay off for your library = Am.Libr. 24.vol. 1993. 9.no. 822-824.p.

Önkéntesek alkalmazása a könyvtárban – a Denver Public Library tapasztalatai

Gazdaságosság -könyvtárban; Közművelődési könyvtár; Munkabér, alkalmazás

A közművelődési könyvtáraknak anyagi és szakmai erőforrásaik bővítésére és a közösség támogatásának megnyerésére igen nagy szükségük van az önkéntes segítőkre. Az önkéntes munka azonban egyre ritkább, amióta a nők léptek a munkaerőpiacra, a családok szétesőben vannak, és az emberek szakítottak a hagyományos életmóddal. E folyamat megfordítására törekedtek a denveri városi könyvtárban, s erre adnak ötleteket.

Keressünk önkénteseket új, eddig számításba nem vett csoportokban: az idősök között, a közszolgálatban dolgozók soraiban, a kisebbségek és rokkantak között.

Az üzleti szférában is vannak lehetőségek: a vállalatok tisztában vannak azzal, hogy az önkéntes munka javítja a közösség életminőségét, növeli a vállalat ismertségét, és alkalmat ad az informális kapcsolatok építésére. Célszerű belső támogatót keresni a cégeknél.

Sokak számára értékes tapasztalatokat jelenthet a könyvtári munka. A fiatalok, diákok számára a szolgáltatás a közösséggel való kapcsolatteremtés, a készségfejlesztés, a munkatapasztalat stb. igen fontos. A meghatározott idejű megbízások átmenetet jelenthetnek a munkanélküliség, a háztartásbeliség és a munka között vagy szakmaváltás idején.

Az eltechnicizálódott világban az önkéntes feladatok közül azok a legkedveltebbek, amelyekben emberi kapcsolatok jönnek létre: az idősök házi szolgálata és a felolvasás a kisgyerekek számára.

A nem profit-orientált szervezetek együttműködése (pl. a képzésben) nemcsak a könyvtárak számára hasznos, hanem a támogatásokat is vonzza, mert költséghatékony, üzleties megközelítésről tanúskodik.

Az önkéntesek alkalmazása a rugalmasság, szakszerűség fokozását és némi befektetést is igényel. A jelentkezők felkészültségét, múltját, igényeit megismerve olyan tevékenységeket kell felajánlani nekik, amelyekben képességeiket kiaknázzák, és személyes kiteljesedésre is lehetőséget kapnak. Rugalmasan kell alkalmazkodni az önkéntesek igényeihez, magas szinten, befektetéseket sem kímélve kell irányítani bevonásukat, képzésüket, elismerésüket és vezetésüket. Mindez ezerszeresen megtérül a források kímélése és a közösség növekvő támogatása révén.

(Orbán Éva)

A végfelhasználó reményei és elvárásai

Egyetemi könyvtár -műszaki; Marketing; Szolgáltatások használata; Térítéssel szolgáló szolgáltatás

A szerző saját könyvtárának, a Delfti Műszaki Egyetemi Könyvtárnak a példáján mutatja be a vevő-orientáltság felé vezető utat.

Már 1988-ban egyértelművé vált: a jövőben nem számíthatnak rá, hogy fenntartójuk fedezni fogja a könyvtár egyre növekvő költségeit és biztosítani fogja a szükséges új technikák bevezetéséhez szükséges összegeket. Felismerték: ha modern könyvtár akarnak maradni, és nem válnak a könyvmúzeummá válást, áruként kell értékesíteniük szolgáltatásaik egy részét. Ennek az elhatározásnak az a körülmény is realitást adott, hogy Delftben az egyetemi hallgatókon és oktatókon kívül a külső használók is intenzíven igénybe veszik a szolgáltatásokat: naponta csaknem ezer kölcsönzési igény érkezik „kívülről”.

A vevő-orientált szolgáltatások megszervezésére a könyvtár külső marketingszakembert alkalmazott. Néhány sikertelen kísérlet után az 1991-ben megvalósított CLIO-program meghozta az átfogó szemléletváltást. (CLIO: CLIens-Orientation). A beszélgetésekből, vitákból, szerepjátékokból, tesztelésekből álló több napos tréningben a könyvtár több mint 200 főnyi teljes személyzete részt vett a portástól kezdve a számítógépes szakemberig. A tréning jól feltárta a résztvevők előtt azt a különbséget, mely a hagyományosan szubvencionált intézményekben folyó udvarias kiszolgálás és a vevőorientált flexibilis magatartás között van.

A marketing-program második lépéseként a könyvtár pontos képet kívánt kapni a várható igényekről. Kérdőívvel kerestek föl egy kiválasztott mintacsoportot: hogyan értékeli a jelenlegi szolgáltatásokat és a jövőben mit vennének még igénybe? A 440 kérdőív 79%-a érkezett vissza. A válaszokból kiderült, hogy a közönség csak keveset ismer a könyvtár sokféle szolgáltatásából, értékelésének legfontosabb szempontja pedig a szolgáltatás gyorsasága. Ezért a könyvtár úgy döntött, hogy a külső megrendelések (60%-a telefonon érkezik!) szállítási idejét 3 nappal csökkenti le.

E törekvések eredményeképpen a könyvtár saját bevétele (a költségvetés egészéhez viszonyítva) a korábbi 3%-ról 12%-ra emelkedett. Ter-

Lásd még 100, 153

Marketing, közönségkapcsolatok

94/157

WAAIJERS, Leo: Hoffnungen und Erwartungen der End-Nutzer = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 11.no. 1680-1695.p.

mészetiesen tudomásul kell venni, hogy minden egyetemi könyvtár létalapját a meghatározó használótábor, vagyis a hallgatók és az oktatók jelentik. Egyfelől ezek, másfelől a privát szektorhoz tartozó külső használók azonban két különböző világot jelentenek, és a két különféle igény egyidejű kielégítése szükségszerűen konfliktusokhoz is vezet. E konfliktusokhoz korábban hozzájárult magának az egyetemnek az elefántcsonttorony-magatartása is, ma ez a konfliktusforrás csökkent, mivel az egyetemek is külső pénzforrások keresésére kényszerülnek.

A jövőben az egyetemi könyvtáraknak még nagyobb erőfeszítésre lesz szükségük ahhoz, hogy eljussanak a fizetőképes privát szférához. E könyvtárak jelenleg még ui. számos területen monopolhelyzetet élveznek, azonban mind jobban kialakulóban van az információs intézmények versenye a vevőért. A sajtóügynökségek, kiadók stb. egyre inkább arra törekcsenek, hogy megfeleljenek az íróasztala mellett ülő és választó vevő szempontjainak: megbízhatóság, kényelmes hozzáférés, pontosság és alacsony ár. A delfti könyvtár tudatosan készül arra, hogy ennek a négy szempontnak jól megfelelvén a jövőben is meg tudja tartani vásárlóközönségét.

(Katsányi Sándor)

94/158

SCHNEIDER, Ronald: Kommunale Bibliotheken im kulturpolitischen Wettstreit. Profilierungszwänge und neue Strategien der Öffentlichkeitsarbeit = Buch Bibl. 45.vol. 1993. 10/11.no. 844-860.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

A települések könyvtárainak vetélkedése az egyéb kulturális intézményekkel a pénzalapok felosztásában. Profilmeghatározásra és új PR-stratégiákra van szükség

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Public relations; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Rendezvény

A 80-as évek kezdetén jelentkező kényszer-takarékossági intézkedéseket nem tekinthetjük befejezettnek: beláthatatlan ideig tartó restriktív költségvetési politikára kell számítanunk, a mű-

velődési intézményeknek ehhez alkalmazkodva kell új hosszútávú koncepciójukat megalkotniuk. A közkönyvtárak legnagyobb hátránya e téren, hogy nincs egyértelműen képviselt álláspontjuk és profilmeghatározásuk. Nemcsak az egyes könyvtárak állnak tanácstalanul, nélkülözve a megfelelő túlélési stratégiát, hanem az egész német könyvtárügy is.

Az alapfeladatok és szolgáltatások egyértelmű meghatározása nélkül bármiféle PR tevékenység megalapozatlan. A könyvtári marketingről folyó viták központjában egyoldalúan az igények elemzése áll, háttérbe szorul a produkció analízisa. A könyvtárak minden réteg minden kívánságát ki akarják elégíteni („Bibliothek für Alle”), ezt azonban a költségvetési restriktív időszakában csak alacsony színvonalon tudják megtenni. Helyesebb lenne a „kevesebb használnak többet nyújtani” elv érvényesítése: konszenzusos alapon a vállalt közkönyvtári feladatkatalógus egyértelmű meghatározása, és az így kialakított profil erőteljes képviselete.

A könyvtári feladatok között prioritást kell kapnia az iskolai és továbbképzési irodalommal való ellátásnak és a közhasznú (állampolgári) információk nyújtásának. Csak a képzéssel kapcsolatos feladatok kielégítő ellátása után fordíthat a könyvtár pénzt a szabadidős médiák választékának bővítésére.

A PR tevékenység egyik alapvető, hosszútávú feladata a társadalomban kialakult helytelen könyvtárkép módosítása. Máiig él a „szegény emberek kölcsönkönyvtára” képzet, benne „irodalmi műveltségű, kedves, elefántcsonttoronyban élő” könyvtárosokkal, akik „tanulókat, háziasszonyokat és más kisembereket” szolgálnak ki, jóllehet a könyvtárak valóságos arculata már rég nem ilyen.

A sajtóban megjelenő könyvtárkép is torzít. Egy vizsgálat szerint ezeknek 57%-a különféle rendezvényekkel foglalkozik, és csak 19%-ban szerepelnek közvetlenül a tényleges könyvtári alapszolgáltatások. A torzítás egyik oka, hogy maguk a könyvtárak sem fogalmazznak meg önmagukról markáns képet, melyet a PR tevékenység közvetíthetne, helyette a „sokoldalú könyvtár” elmosódó képét szolgáltatjuk magunkról. Itt is jelentkezik az alapkoncepció hiánya, mely a PR tevékenység egészét meghatározhatná. Ehhez még más hátrányok is járulnak: a könyvtárak PR munkája nem professzionista és nem vesz benne részt a munkatársak széles köre.

A könyvtári PR általában nem eléggé hatásos. A megjelenő publikációk pl. már a címükben is panaszkodnak: rosszak a működési feltételek, szűk az épület, csökken a olvasási kedv stb. Az ilyen panaszkodás gyakran a kíváncsisággal ellentétes hatást vált ki az olvasóból és a társadalom negatív könyvtárképét élteti tovább.

A 80-as években csaknem minden tartományban rendeztek ún. könyvtári napot ill. hetet. Ezen a terület közkönyvtárai egyidejűleg, összehangolt programmal léptek a nyilvánosság elé, ami hatásos publicitást biztosított számukra. E munka- és költségigényes rendezvények akkor gyümölcsözőek igazán, ha egyértelmű és határozott PR koncepció van mögöttük.

Sok könyvtár szervez rendezvényeket a felnőttek részére. Ez a könyvtári alapfeladatokat kiegészítő, járulékos tevékenység, szükséges voltát mindig a helyi körülmények döntenek el. E rendezvények (illetve negatívan: azok hiánya) befolyásolhatják a könyvtár helyi politikai megítélését is.

A felnőttek rendezvényeivel ellentétben a gyerekfoglalkozások tartása a könyvtár alapfeladataihoz tartozik. A gyerekek olvasási szokásainak romlása az egész társadalmat foglalkoztató probléma, és minden olyan intézmény, mely a gyerekek olvasási kultúráját javítani képes, kedvező kultúrpolitikai megítélést kap. A gyerekekkel rendszeresen és hatásosan foglalkozó könyvtár nemcsak alapfeladatát látja el, hanem a róla alkotott társadalmi képet is kedvezően befolyásolja.

(Katsányi Sándor)

94/159

SPETZ, Jon Einar: The national „Save the libraries” campaign = Scand.Public Libr.Q. 26.vol. 1993. 4.no. 12-14.p.

A könyvtárak megmentésére indított svéd országos kampány

Jogszáály -könyvtárügyi; Könyvtárpropaganda; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Egy darabig úgy tűnt, hogy 1992 a svéd könyvtárak számára végzetes év lesz. Az országra rátelepedett a recesszió, és az „új libera-

lizmus” réme fenyegetett. Ennek piacorientált ideológiája nevében a politikusok megkérdőjelezték a könyvtári szolgáltatások ingyenességének létjogosultságát, és ezzel olyan hagyományos, demokratikus jogokat, mint a dokumentumokhoz és az információhoz való szabad hozzáférés. Pedig ezek eddig olyan magától értetődő alapjogok voltak Svédországban, hogy védelmükre könyvtári törvény sem született. A kedvezőtlen gazdasági viszonyok között azonban e hiányosság miatt a könyvtárak igencsak kiszolgáltatott helyzetbe kerültek.

Szerencsére a „Mentsd meg a könyvtárakat” mozgalom nagy sikerrel járt. Ezt 1992 áprilisában indította a Svéd Írók Szövetsége, és hét hónap alatt több mint félmillióan írták alá a manifestumot.

A kampány során neves írók sikerrel igyekeztek meggyőzni a politikusokat az ügy támogatásának hasznosságáról. A mozgalom végső célja a könyvtári törvény megalkotása, mely három dolgot garantálna: a kölcsönzés ingyenességét, a könyvtári költségvetés érinthetetlenségét és az önkormányzatok autonómiáját a közkönyvtárak ügyében. Az első szinte biztosan átmegy a törvényhozáson, hiszen a Parlament már egyhangúlag állást foglalt a könyvtári szolgáltatások ingyenessége mellett. A második már kétségesebb. Ha fix állami támogatás járna minden könyvtárnak, az egyenlő volna azzal, hogy egy könyvtárat sem lehetne megszüntetni, akár szükség van rá, akár nincs. Ez a könyvtári rendszer statikusságához, ha ugyan nem megbénulásához vezetne. Másrészt pedig – ahogy ezt a norvég tapasztalatok bizonyítják – igen nehézkesen lehet az állami támogatásnak ezt az új rendszerét kidolgozni, a támogatás összegét úgy meghatározni, hogy az ne szoruljon állandó módosításra. Egyszóval ez a követelés nem tűnik túl szerencsésnek. A harmadik kívánság szerint a törvénynek egyértelműen ki kellene mondanania, hogy az anyagi eszközök és a felelősség az önkormányzatokat illeti.

Ha a könyvtári törvény megszületik, az érdem nagy része kétségtelenül a kampány résztvevőie lesz. Sok településen a hatóságok a mozgalom hatására máris mérsékeltek a könyvtárat sújtó költségvetési megszorításokat. A legnagyobb siker tehát az, hogy a kampány teret adott az állampolgárok, az írók és szervezetek számára, hogy tudatosítsák a politikusokban véleményüket: igénylik, hogy a helyi politikusok komolyan

vegyék a könyvtárakkal szembeni felelősségüket. Másik kívánságuk, miszerint szükség van megfelelő garanciákkal rendelkező könyvtári törvényre, valószínűleg nem fog maradéktalanul teljesülni, ugyanis a Svéd Nemzeti Kulturális Tanács, amely a törvény kidolgozásáért felelős, egy 1985-ben benyújtott állásfoglalás alapján szándékozik megfogalmazni a törvényjavaslatot. Ez azonban csak a következőket tartalmazza: könyvtárat minden településnek, szakképzett könyvtárost minden könyvtárba, valamint a nyomtatott dokumentumok legyenek ingyenesen kölcsönözhetőek.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 141

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

Lásd 116

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 125

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

94/160

BINDER, Wolfgang: Elektronische Zeitschriften und Preprints. Neue Publikationsformen und -kanäle als Ingredienzen der unsichtbaren Bibliothek = Bibliotheksdienst. 27.vol. 1993. 12.no. 1883-1905.p. Bibliogr. 14 tétel.

Elektronikus folyóiratok és preprintek. Új publikálási formák és csatornák mint a láthatatlan könyvtár részei

Elektronikus folyóirat; Folyóiratkiadás; Kísérlet; Munkafolyamat

A virtuális könyvtár, a láthatatlan könyvtár fogalma – lényegében a hálózati információforrások – a fizikai könyvtár kiegészítése vagy alternatívája, míg az elektronikus könyvtár fogalma általában a helyben tárolt publikációkhoz kapcsolódik.

A hálózatok (Bitnet, Internet, JANET, EARN, UUCP stb.) első korszaka már lezárult az új, nagysebességű hálózatok (NREN, Super-JANET) megjelenésével. A hálózatok használata havonta (!) 15%-kal nő. A hálózatokon mód van nyílt kommunikációra a hirdetőtáblák, vitacsoportok és újabbak a gopherek révén.

Ha az elektronikus publikálást leszűkítjük a primér dokumentumokra, a hagyományos elektronikus médiák, így az online adatbázisok közül tulajdonképpen csak a faktografikus adatbázisok kerülhetnek szóba. A másik hordozó, a CD-ROM sem vált a kurrens publikálás bevett eszközévé, lényegében a dokumentumszolgáltató rendszerek tároló-archiváló eszköze maradt.

Az elektronikus folyóiratok (Internet-folyóiratok, E-folyóiratok) ma fejlődésükben ott tartanak, ahol a CD-ROM 1987 körül, amikor a nagy várakozásokkal szemben viszonylag szerény realitások álltak. A CD-ROM a használókat a „fizikai” könyvtár használóivá tette, ugyanakkor az elektronikus folyóiratok a könyvtárakat és a végfelhasználókat teszik a láthatatlan könyvtár klienseivé.

Az elektronikus folyóiratok már túljutottak a kísérleti időszakon. Tudományos témákkal foglalkoznak, részben lektorálják is őket. Ritkán je-

lennek meg nyomtatott folyóiratok elektronikus változataiként. A kiadványok nagy része híradó-jellegű. Viszonylag sok cím foglalkozik az információ, kommunikáció, informatika témáival. A folyóiratok felének van ISSN-je, kb. kétharmaduknál hozzáférhetők a korábbi számok, néhányat referáló lapok is feltárnak. A folyamatos számzás jellemző, a periodicitás a hetitől az évi háromig változik. Szinte kivétel nélkül ASCII szövegként jelennek meg. Kiadók legtöbbször nem profitorientált intézmény. Sok esetben a folyóirattal párhuzamosan elektronikus konferencia vagy vitacsoport is létezik. Az ingyenesség tartósan nem tartható fenn, valószínűleg bevezetik az Interneten a hitelkártyás elszámolást.

Az **elektronikus preprintek** műfaja 1992 tavaszán jelent meg a Los Alamos Laboratories (USA) kezdeményezéseként, energetikai és elméleti fizikai témakörben. Az előfizetők napi gyarapodási jegyzékekből tájékozódhatnak (bibliográfiai adatok és referátumok). A teljes szöveget egy azonosító szám alapján lehet lehívni. A későbbiekben a hagyományos publikálás adatait a preprintek mellett feltüntetik. A preprintek sikeréhez az is hozzájárult, hogy azokat a formátumokat alkalmazzák, amelyekben a szerzők egyébként is dolgoznak. A szövegeket ASCII formátumban, az ábrákat PostScript fájlként hozzáfűzve közlik. A rendszerhez egy programkönyvtárat is csatoltak. Becslések szerint ilymódon egyes (jelenleg főleg természettudományi) szakterületek kutatói kurrens szakirodalmi igényeiknek a felét ingyenesen kielégíthetik az elektronikus preprintek segítségével.

Az elektronikus hálózati publikációkhoz a felhasználók intézményi közvetítés nélkül hozzáférhetnek. A könyvtárakkal előreláthatólag akkor lépnek ez ügyben rendszeres kapcsolatba, amikor a térítés gyakorlattá válik. A könyvtárakra az információközvetítésben továbbra is szükség lesz; a következő feladatok várnak rájuk: tanácsadás a használóknak, dokumentáció, feltárás, az intellektuális hozzáférés közvetítése, a fizikai hozzáférés segítése (helyi tárolás és archiválás), távolsági keresés, rendszertervezés.

(Hegyközi Ilona)

Az elektronikus másolás (nyomtatott dokumentumok átvitele gépi hordozóra) az egyetemi könyvtárakban; technikai és jogi kérdések

Alakfelismerés; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Felmérés; Másolás; Szerzői jog; Teljes szövegű adatbázis

A cikk az elektronikus másolás (EM) fogalmi tisztázásával kezdődik. Az EM nyomtatott dokumentumok szkennelével vagy egyéb módszerekkel történő letapogatása, aminek eredménye egy elektronikus adatbázis, amelyben a szöveget képi vagy digitális formában tárolják. Röviden kitér az EM technikai szempontjaira, s bemutat két letapogatási technológiát: a képi dokumentumfeldolgozást (document image processing, DIP) és az optikai karakterfelismerést (optical character recognition, OCR), de főleg az EM jogi és gazdaságossági kérdéseivel foglalkozik. Tárgyalja az EM szerzői jogi vonatkozásait, különösen a kiadóknak a szerzői jog megsértésétől való félelmét, kitérve az Európai Közösségek Bizottságának a szerepére, valamint a főbb kiadók nézeteire és kezdeményezéseire. Arra a következtetésre jut, hogy a kiadók nem akarnak jogszabályokkal rájuk kényszerített megoldásokat, s azt sem szeretnék, ha az EM gyakorlata széleskörűen elterjedne, de sok időbe telik, amíg pozitív lépéseket is képesek lesznek megtenni. A cikk áttekinti a brit helyzetet és az egyetemi könyvtáraknak az EM-mel és a hálózati információkkal kapcsolatos szerepét, s közreadja az ezzel a kérdéssel foglalkozó felmérés eredményét. Befejezésül azt mérlegeli, hogy az EM a jelek szerint milyen hatással lesz a jövőben a tudományos kommunikációra és az időszaki kiadványok fennmaradására.

(Autoref.)

94/161

MUIR, Adrienne – OPPENHEIM, Charles: Electrocopying, the Publishers Association and academic libraries = J.Lib. Inf. Sci. 25. vol. 1993. 4. no. 175-186. p. Bibliogr.

94/162

STAHL, Bil: Interactive video networks: experiences, issues and challenges = Microcomp. Inf. Manage. 10. vol. 1993. 3. no. 195-202. p.

Interaktív videohálózatok: tapasztalatok, kérdések és kihívások

Online üzemmód; Számítógép-hálózat; Videotechnika

Az interaktív video szolgáltatásokról és hálózatokról egyre több leírás jelenik meg az ismeretterjesztő és a műszaki szaksajtóban. Még nagyon kevés tapasztalat áll rendelkezésre a nagyméretű interaktív video hálózatokról. A cikk ezek közül ismertet néhányat. Kitér néhány műszaki és nem műszaki kérdésre is, amelyekkel foglalkozni kell, mielőtt az interaktív video szolgáltatások széles körben hozzáférhetővé válhatnak. Alapvető változtatásokra van szükség a távközlési vállalkozások szolgáltatásaiban és térítési rendszerében, amiatt, hogy az interaktív video szolgáltatásokhoz nagykapacitású hálózatokra van szükség. A távközlési ipar átstrukturálása az interaktív video szolgáltatások támogatására kockázattal jár, nehéz és költséges, de meg kell tenni. Bár az interaktív video pontos hatását nem lehet megvalósítása előtt felmérni, kevesen vonják kétségbe a benne rejlő lehetőségeket.

(Autoref.)

Lásd még 138

Kommunikációs technikák

94/163

PHILIP, G.: ISBN: an emerging electronical highway for business data communications = J.Inf.Sci. 19.vol. 1993. 4.no. 279-289.p. Bibliogr. 23 tétel.

Az Integrated Services Digital Networks – a jövő elektronikus sztrádája az üzleti adatkommunikáció céljára

Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -közgazdasági; Távközlés

Az Integrated Services Digital Network (ISDN) megvalósítása a világ legfejlettebb országaiban a kommunikációs hálózatok hagyományos, foko-

zatos fejlesztésének a végét jelzi. Az ISDN, amely a digitális technológia terméke, arra törekszik, hogy a meglévő hálózatokat egyetlen elektronikus sztrádává integrálja a sokféle formátumú információk együttes szállítása érdekében. Míg az üzleti élet résztvevői számára ideálisnak tűnik, hogy számos szolgáltatás biztosítható egyetlen vonalon, sajnos az ISDN számára a legnagyobb impulzust jelenleg a technológia tolóereje, nem pedig a piac húzóereje adja. Sok potenciális vásárló szkeptikus az ISDN szolgáltatás hasznosságával kapcsolatban, a költségek miatt, a szabványosítási problémák miatt és a meglévő hardver fejlesztésének szükségessége miatt. A cikk az ISDN európai, észak-amerikai és távol-keleti helyzetét és alkalmazását vizsgálja, beleértve a szolgáltatás iránt megnyilvánuló alacsony vásárlási kedvet. Az ISDN-szolgáltatás valószínűleg nem marad több egy drága és bonyolult technikai megoldásnál, ha a távközlési forgalmazók fejlesztéseikkel és az új alkalmazások bemutatásával nem ébresztik fel a vásárlók érdeklődését.

(Autoref.)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

94/164

TENOPIR, Carol: Hot topics for the new year = Libr.J. 118.vol. 1993. 21.no. 94-96.p.

Az információtechnológiára épülő szolgáltatások uralkodó irányzatai 1994-ben

CD-ROM; Dokumentumszolgáltatás; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Szoftver;

Az 1993-as Online/CD-ROM konferencia következtetései és a használói igények alapján 1994-ben várhatóan a következő témák lesznek kiemelkedő jelentőségűek az elektronikus tájékoztatási szolgáltatások területén az Egyesült Államokban:

1. *Információs infrastruktúra.* Az amerikai kormány 1993 szeptemberében egy „információs szuperhálózat” létrehozását határozta el, amelynek két legfontosabb feltétele a szöveg, kép, hang, grafika és video átvitelére egyaránt alkalmas széles hullámsávú kommunikációs vonalak kiépítése az egyes otthonokhoz, valamint az ezeken közvetítendő szolgáltatások kialakítása. A fizikai kommunikáció feltételeit a jelenlegi irányzatok szerint a telefon- és a kábeltévé-vállalatok együttműködése fogja megoldani; az előbbiek száloptikai kábeleket fektetnek le, s ezeket az otthonokat elérő kábeltévé-vezetékekhez kapcsolják. Szinte hetente hallani az említett vállalattípusokat érintő egyesületekről vagy felváltásokról.

2. *Internet.* A tervezett szuperhálózat egyik, már létező komponense, amelyet a cikk megírásának idején 60 ország 2 millió szolgáltató számítógépén 50 millióan használnak. A használók száma havonta 7-9 százalékkal növekszik. Az Internetet a könyvtárak is sokféle célból használhatják, pl. együttműködéses kutatásra, elektronikus folyóiratokra való előfizetésre, online katalógusokban való keresésre, bibliográfiai vagy szövegfájlok elérésére, ill. letöltésére, főleg a Gopher, a Veronica, az Archie és a World Wide Web nevű használói keresőszoftverek segítségével.

3. *A CD-ROM piac éretté válása.* Ma már a CD-ROM meghajtók is hozzátartoznak az alapvető mikroszámítógép-konfigurációhoz. 1994-re a CD-ROM dokumentumok száma 6-8 ezer között fog mozogni. A legnagyobb mértékben a nem szakmai felhasználók számára készített szórakoztató és oktató multimédia-termékek száma növekszik. Megszűnőben van az a korszak, amelyben a CD-ROM-ot a drága bibliográfiai adatbázisokkal azonosítottuk. Napjainkra már a CD-ROM készítésére alkalmas berendezések is megbízhatókká és megfizethetőkké váltak, így a használók maguk is elkészíthetik saját,

CD-ROM alapú dokumentumaikat (CD-Recordable; erről bővebben lásd a 94/79 tételszámon megjelent ismertetést – a ref. megj.).

4. *Dokumentumszolgáltatás.* Az előfizetési díjak növekedése és a könyvtári költségvetések csökkenése miatt az elektronikus dokumentumszolgáltatás egyre nagyobb teret fog nyerni. A könyvtárak máris áttérőben vannak „just-in-case”, azaz az előzetes beszerzésre épülő hagyományos állománygyarapításról a „just-in-time”, vagyis a szükség esetén történő elektronikus beszerzésre. A kereskedelmi kiadók – a túlélés érdekében – kénytelenek együttműködni a könyvtárakkal, vállalva a dokumentumok elektronikus formában történő szállítását (ilyen pl. az ADONIS projekt).

5. *Az online információkeresés új módszerei.* Az online keresők több, mint 20 évig kénytelenek voltak valamilyen parancsnyelvre, valamint deskriptorokra és Boole-operátorokra épülő kereséseket végezni, amelyek az ún. „pontos megfelelést” (exact match) tűzték ki célul. Ha pl. három keresőkifejezést ÉS kapcsolattal kötünk össze, akkor csak azokat a tételeket kapjuk meg találatként, amelyekben mindhárom kifejezés előfordul. A keresőszoftverek legújabb generációja természetes nyelvi keresésre is képes, s a találatokat relevancia-sorrendben jeleníti meg. Ezek a programok „részleges megfeleléssel” (partial match) dolgoznak, így azokat a tételeket is kikeresik, amelyekben háromból csak két keresőkifejezés van meg. A „háromas” találatokat természetesen a találati lista elejére teszik, és a pontos relevancia-sorrend érdekében azt is megszámozzák, hogy az egyes keresőkifejezések hányszor fordulnak elő a dokumentumban, ill. az adatbázis egészében. Ilyen szoftverek például a Target (DIALOG), a FreeStyle (Mead Data Central), a WIN és a Personal Librarian.

(Novák István)

Lásd még 140

Számítógépes könyvtári rendszerek

94/165

Developments in library housekeeping systems: an overview = VINE. 92.no. 1993. 3-6.p. Bibliogr. 9 tétel.

A könyvtári nyilvántartó rendszerek fejlődése; áttekintés

Integrált gépi rendszer

A nyolcvanas éveket a kutatás nagy volume ellenére nem az innováció, hanem a konszolidáció jellemezte elsősorban. Javult az integráció, de a rendszerek általános fejlesztése szórványos volt és főleg szemet gyönyörködtető újdonságok, mintsem hasznos kiegészítések jellemezték. A kutatás főleg a tárolt bibliográfiai adatokhoz való végfelhasználói hozzáférésre koncentrált és alig hozott újat a katalógusokban. A hatékony, de szakértelmet igénylő Boole algebra szerinti keresésnél újabbat nem kínáltak a gyártók. A könyvtárak és könyvtárosok nem voltak mindig olyan anyagi helyzetben, vagy nem rendelkeztek megfelelő szakértelemmel, hogy kihasználhassák akár a legalapvetőbb szoftverek előnyeit is.

A kilencvenes évek új rendszerek és új szemléletű könyvtárosok megjelenésével kezdődött.

Az *online katalógusok* területén több változás történt:

1. Keresési lehetőségek:

– A szerző, cím, tárgy, kulcsszó szerinti keresést kínáló hagyományos menüvezérelt interfészek szöveges keresést is adnak a nyelv- és a dátummezőben, valamint egyszerűsített Boole algebra keresést nyújtanak űrlap segítségével.

– Egy lépéssel előbbre járnak azok a rendszerek, amelyek szöveges visszakeresési modulok segítségével pl. kapcsolódó fogalmak keresését, közelségi operátorok használatát stb. teszi lehetővé.

– A poszt-Boole-rendszerek megpróbálják interpretálni a keresőkérdéseket, hogy a felhasználó számára aztán a találatokat relevanciájuk szerint rangsorolják.

– A hipertext a legújabb kiegészítő, bár a könyvtárosok és a szállítók még egyaránt kere-

sik ennek a potenciálisan nagy jelentőségű eszköznek a gyakorlati alkalmazási lehetőségeit.

2. Keresési eredmények megjelenítése:

– A találatok egyszerű megjelenítése helyett már találkozhatunk a relatív relevancia alapján rangsorolt listákkal.

– Az egyszerű képernyős vagy nyomtatott megjelenítésen túllépve lehetőség nyílik a rekordok manipulálására a könyvtári programcsomagon belül, „kivág–áthelyez” technikákkal vagy szövegszerkesztőkbe történő exporttal.

3. Felhasználói interfész:

– A megérinthető képernyők (touch screen) kipróbálása és (legtöbbször) elutasítása folytán a felhasználóknak a billentyűzetre kell hagyatkozniuk, esetenként csökkentett készlettel, ami nem felel meg azoknak, akik nem tudnak gépelni. A grafikus interfészek megjelenésével lehetőség nyílt a billentyűzet mellett az egér, illetve a két eszköz együttes használatára.

– Az utóbbi két-három évben jelentek meg a videotex-terminálok, amelyek könnyen használhatók, de viszonylag alacsony technológiai fejlettséget képviselnek és a felhasználóval folytatott interakció lassú.

– További eszközök: hangterminálok, az egér gombjának megnyomására a gyengénlátók számára képernyőrészleteket kinagyító rendszerek.

4. Katalógus:

– A bibliográfiai rekordok mellett a katalógusok egyéb rögzített információt és komplett dokumentumokat is tartalmazhatnak. A tömörítési technikák lehetővé teszik, hogy ma már nemcsak optikai, hanem mágneses hordozókon is tároljunk digitalizált képi információt.

– Található a katalógusokban a kölcsönzőkre, előjegyzésekre, kölcsönzési státuszra stb. vonatkozó információ is.

A kölcsönzés terén történt változások:

A legjelentősebb előrelépés az önkiszolgálás. A legnagyobb gond a biztonság kérdése, amely áthidalható a személyi azonosító kód használatával.

Az *egyéb funkciók* területén megjelentek a termék, audio-vizuális eszközök stb. bérbeadását adminisztráló, az egyes olvasók preferenciáit figyelembe vevő, automatikus előjegyzést biztosító rendszerek. A közösségi információs rendszerek (az OPAC-okon belül, vagy önálló rendszerekként) hírt adnak az adott településen működő klubok, egyesületek tevékenységéről, könyvtári nyitvatartásokról stb.

(Koltay Tibor)

94/166

RUSSELL, Rosemary: Plain SAILing with Swets = VINE. 92.no. 1993. 36-40.p.

A Swets folyóirat-ügynökség számítógépes folyóirat-nyilvántartó rendszere, a SAILS

Gépi folyóiratkezelés; Szoftver

A folyóiratterjesztésben meghatározó szerepet játszó Swets és Zeitlinger cég által kifejlesztett SAILS (Swets Automated Independent Library System) gépi folyóirat-nyilvántartó rendszer mindezideig nem terjedt el a könyvtárak körében. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy nagygépes programként üzemelt, csak nemrégiben írták át személyi számítógépre, másrészt nem volt megfelelő a reklámozása sem. Most azonban radikális változtatást terveznek a piaci terjesztés terén.

A SAILS programot eredetileg a Swets cég belső katalogizálási és előfizetés-kezelési rendszeréből fejlesztették ki. Mikor felmerült annak az igénye, hogy személyi számítógépen futó rendszerre fejlesszék, először megpróbálták MS-DOS programba transzformálni. Amikor ez meg hiúsult, 1987-ben elkezdték a teljes átírását. A fejlesztés a Rotterdami Központi Közkönyvtárral és Bielefeldi Egyetemi Könyvtárral közösen történt. A közös projekt beviteli adatai ezért a közkönyvtárból, illetve a felsőoktatási könyvtárból származnak. Ebben az időben a rendszernek mindössze három felhasználója volt (még a bielefeldi egyetemi könyvtár sem ezt használta): a rotterdami közkönyvtár, az INSERM Franciaországból és a berlini Schering. Csak később, 1992 végére lett a rendszernek egy valódi kereskedelmi felhasználója, a nagy-britanniai Keele Egyetem. 1993 augusztusában ötödik felhasználóként csatlakozott a madridi nemzeti könyvtár.

A SAILS jelenleg egyaránt működik nagygépes és személyi számítógépes környezetben, 3.3-as vagy annál magasabb MS-DOS operációs rendszerrel. Az IBM Token Ring, az Ethernet és a Novel NetWare hálózatokon keresztül szintén üzemeltethető, az UNIX-os változat kifejlesztését is tervbe vették. A teljes rendszer angol nyelvű, egyes részei hollandul és franciául is rendelkezésre állnak.

A rendszer egy egységes csomagból és nem modulokból áll. Egyes funkciók azonban, amelyekre esetleg nincs szükség, kikapcsolhatók. A következő funkciókat látja el: folyóiratrendelés (cím, terjesztő cég neve, évszám, periodicitás, ár adatokkal – a könyvtár tetszőleges mezőket fűzhet még hozzá, összesen 18 mezőig); a számok automatikus generálása; beérkezés ellenőrzése; reklamáció készítés; pénzügyi nyilvántartás; kölcsönzési nyilvántartás (név, cím, telefonszám); keresés (böngészés cím szerint, vagy a szöveg első pár betűjének begépelésével, vagy index kifejezések segítségével); nyomtatási formátum készítése. A kötetzeti nyilvántartás még nincs kidolgozva. A rendszer menüvezérelt. A funkcióbillentyűk segítségével meghatározott feladatok adhatók meg (pl. kölcsönzési funkció = F2). Nyolc biztonsági kód akadályozza meg a egyes szintekhez történő jogosulatlan hozzáférést.

A folyóiratrendelés online üzemmódban nincs kidolgozva. Tervbe vették a SAILS és a dBase közötti interfész kidolgozását, ami további tetszőleges adatok kezelését tenné lehetővé.

Bár látszatra a SAILS sokaknak komplikáltnak tűnhet, megbízható, flexibilis és majdnem teljeskörű (a kötetzeti nyilvántartás kivételével) számbavételt tesz lehetővé.

(Kovács Emőke)

Lásd még 135, 137

Számítógép-hardver

Lásd 130

Számítógép-szoftver

94/167

BRIDGES, Karl: Gopher your library = Wilson Libr.Bull. 68.vol. 1993. 3.no. 36-38.p.

Építsünk Gophert a könyvtárunkban!

Ember-gép kapcsolat; Számítógép-hálózat; Szoftver

A Gopher új, forradalmi módszert képvisel a könyvtári információszolgáltatás területén. Ezt a szoftvert eredetileg a Minnesotai Egyetemen fejlesztették ki 1991-ben azzal a céllal, hogy egy hierarchikus menürendszer segítségével megkönnyítsék a campuson, majd később az Internet-en való „közlekedést” a használók számára. Ha nem a Gophert használva kíván valaki egy hálózatban egy idegen számítógépes rendszert használni, akkor ismernie kell annak az elérési útvonalát, be kell jelentkeznie, majd a feladata végeztével ki kell jelentkeznie belőle. A „kliens-szerver” kapcsolatra épülő Gopher mindezt láthatatlanul elvégzi a használó helyett.

A könyvtárak számára ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy egy mikroszámítógép és a Gopher „kliens” modulja segítségével egy világméretű virtuális könyvtárat lehet létrehozni, amelyben a dokumentumok fizikai lelőhelyének nincs jelentősége.

A különféle számítógépes rendszerekben sokféle Gophert használnak. A legelterjedtebb talán a Macintosh gépekre kifejlesztett *Turbo-Gopher*, amelyik nemcsak gyorsabb és barátságosabb, mint a DOS-Gopherek, hanem a tömörített fájlok és a grafikus ábrák kezelésére is képes.

A TurboGopher szoftver egyébként ingyenes, s az Interneten az *anonymous FTP* (file-transfer protocol) használatával a *boombbox.micro.umn.edu* címen, a */pub/gopher/Macintosh-Turbo-Gopher* alkönyvtárból letölthető.

A kliens szoftver telepítése igen egyszerű, csak a legalapvetőbb számítógépes ismeretek szükségesek hozzá. A Minnesotai Egyetem központi Gopherének elérése előre be van építve a programba, s így a telepítés után gyakorlatilag az egész világ kitarul előttünk, hiszen a főmenüben olyan opciók állnak rendelkezésünkre, mint pl. „Libraries” (A világ jelentős könyvtárainak online katalógusai), „FTP sites” (Program- vagy szövegfájl lelőhelyek), „Other Gopher and Information Servers” (Egyéb Gopher-, ill. tájékoztatói szolgáltatások). Érdemes kiemelni a TurboGopher „Bookmark” parancsát, amellyel egy bizonyos forráshoz vezető útvonalat el lehet

menteni, s így legközelebb már nem kell arra emlékeznünk, hogy milyen Gopher rendszerek útján jutottunk el a kívánt helyre.

A Gopher ideálisan használható egyetemi információszolgáltatás rendszerként is, mert felszabadítja az egyetemi hálózatoknak a hagyományosan egyetlen nagyszámítógépre és az ehhez kapcsolt terminálokra épülő centralizált kötöttségét. A Gopher szerverek ugyanis elhelyezhetők az egyes tanszékeken is, tehát nincs szükség egy központi nagy gép használatára; hatékonyabb és gazdaságosabb egy 120 ezer dolláros nagyszámítógép helyett több Macintosh vagy IBM szervert vásárolni.

(Novák István)

94/168

JUST, Michael: Hypertext und Hypermedia. Überblick und Bewertung der neuen Entwicklungen aus bibliothekarischer Sicht = Bibliothek. 17.vol. 1993. 2.no. 163-175.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven.

Hiperszöveg és hipermédia. Az új fejlemények áttekintése és értékelése könyvtári szemszögből

Hiperszöveg

A cikk bemutatja és értékeli a hiperszöveg és a hipermédia elképzelhető könyvtári alkalmazásait. Az első részben rövid történeti áttekintés, a két fogalom meghatározása után az adatszerzés újfajta módszeréről, az abból adódó lehetőségekről és problémákról van szó. A második rész a könyvtári alkalmazási lehetőségeket (tájékoztató rendszerek, használóbarát online katalógusok, teljes szövegű adatbázisok, PR, állománykiegészítés) szemlélteti és értékeli már megvalósított alkalmazások alapján (St. Paul Public Library, Apple Computer Library, BookHouse, Roget's International Thesaurus, HYPERBIB, Grapevine, Glasgow Online).

(Autoref. alapján)

Lásd még 129-131

94/169

OPPENHEIM, Charles: Virtual reality and the virtual library = Inf.Serv.Use. 13.vol. 1993. 3.no. 215-227.p.

A „virtuális valóság” és a virtuális könyvtár

Elektronikus könyvtár; Modellálás; Számítógép-hálózat

Ha a számítógép-generációkat nem az alkalmazott technológia (elektroncsőtől az integrált áramkörig), hanem az ember-gép kommunikációs felület (interfész), illetve az input-output formái szerint számítjuk, a lyukkártyától és a katód-sugárcsőtől a negyedik generáció a WIMP-ekig (window, icon, mouse, pointer) és a VDU-ig (video display unit) jutott. A következő lépés a beszéd és a háromdimenziós kép, s ettől már nincs messze az, hogy ne csak nézzük a képernyőn, hanem bele is sétáljunk a számítógép alkotta világba. Ezt kínálja a legújabb számítástechnikai eredményeken alapuló virtuális valóság (Virtual Reality – VR) technika, melynek ma több meghatározása létezik.

Lényegében a VR egy háromdimenziós, 360 fokos, számítógép által generált interaktív világ, amely az ember valamennyi érzékszervére (de a látás-hallást legalább a tapintással kiegészítve) hat és egy más környezetben való lét érzését kelti. Jelenleg minimális eszközként (a számítógépen és programján kívül persze) legalább egy speciális kesztyű és egy fejre szerelt bukósisakszerűség szükséges, mindkettő részben érzékeli az ember mozgását (input), részben látási-hallási, illetve tapintási érzeteket közvetít (output). Fejlesztése során a technika persze kényelmesebb lesz és finomodik, a bukósisakot szemüvegszerűség váltja fel, amely már nem csak a fej, hanem a szem mozgását is érzékelné tudja, megszűnik a vezetékes összeköttetés az input-output eszközök és a számítógép között stb.

Alkalmazási lehetőségei közül talán a legegyszerűbb a számítógépes tervezés (a tervezett épület körüljárható, a „mi lenne ha...” kérdések pillanatok alatt megválaszolhatók és megtapasztalhatók). Hasonlóképpen, a fegyveres erők har-

cászati gyakorlatokat tarthatnak; a rendőrség előzetesen kipróbálhatja egy veszélyes rajtaütés különféle lehetőségeit; a fiatal orvos első szív-műtétjét egy virtuális betegen végezheti el; az oktatási célú felhasználásokat szinte felsorolni sem lehet; a mozgáskorlátozottak a sportolást, kirándulást érezhetik; és persze játékok minden mennyiségben.

A gyakorlat már létezik: egy népszerű PC-s játék (Dungeons and Dragons) VR változatával percenként fél fontért lehet játszani, 1994-ben Los Angelesben és Tokióban VR-színházak nyílnak, a McGill Egyetem mikrosebészeti robotján kényes szemműtéteket gyakorolnak (és készül az agysebészeti rendszer).

A virtuális könyvtárról számos cikk szól, még több értelmezi rosszul a fogalmat. Ezekben csak arról van szó, hogy a távadatközlés olyan hálózatai, mint az Internet, vagy a Super JANET nagy mennyiségű adat átvételét teszik lehetővé egy távoli könyvtárból, akár munkahelyi, akár helyi könyvtárbéli vagy éppen otthoni terminálról. Ám az adatok nagy többsége így is csak bibliográfiai vagy katalógusadat, s meglehetősen kevés a grafikus és teljes szöveges átvitel lehetősége. (Ennek egyik oka az adatátviteli hálózatok nem elég széles sávja, a másik pedig a copyright-problémák megoldatlansága.)

Mindennek és az elektronikus publikálásnak vagy kiadványterjesztésnek azonban kevés köze van a virtuális valósághoz. A „virtuális” ugyanis arra utal, hogy a személy egy reális világban érzi, hiszi magát. Márpedig aki egy hálózatok segítségével összekötött könyvtárak egységes katalógusában böngész, navigál, vagy különféle könyvtárak katalógusai között ugrál, tudja, hogy képenyő előtt ül, s egy pillanattal sem hiszi, hogy bent jár egy másik könyvtárban.

Kétségtelen, hogy meg fog jelenni a valódi virtuális könyvtár is. Addig pedig mit tehet a könyvtáros a VR-rel? Beszerezhet egy-két gépet, kölcsönözheti a VR-programokat (hiszen ezt tette a hanglemezekkel, majd a videokazettákkal és a CD-kkel is).

A VR könyvtár az, amely – a leírt technikai eszközök segítségével – érzékeink számára megjelenik, ahová – a virtuális valóság keretein belül – beléphetünk, ahol választhatunk, hogy a virtuális polcok közé megyünk-e vagy a pulthoz, hogy a számítógép által generált számítógép elé ülünk vagy a cédulakatalógust böngésszük. Ha kézbeveszünk egy könyvet, érezhetjük a bőrkö-

tés illatát, lapozáskor a papír vastagságát, és halljuk a jellegzetes hangot. Ha a könyvtárhoz akarunk fordulni, akkor bukkan elő, ha szükségünk van rá, és választásunk szerint férfi vagy nő, idős vagy fiatal, bőbeszédű, készséges, vagy éppen mogorva.

A létező könyvtárral szemben a virtuális könyvtárak számos előnye van: példányai soha nincsenek kikölcsönözve vagy kótészetten (el sem lopják, meg sem csonkítják azokat), a könyvtári anyagok nekünk tetsző formátumúak; s egy könyv számos polcon is ott lehet, különböző szempontok szerint. Végül pedig eldönthetjük, hogy milyen könyvtárápületet kedvelünk inkább: modern, nagyablakost vagy éppen egy csendes klubszerűt, süppedő fotelokkal. Ezt a VR könyvtárat ki fogják fejleszteni, hiszen a fenntartónak kevesebb gondja van egy ilyen könyvtárral, a felhasználó pedig gyorsabban, kényelmesebben jut információhoz. A VR technika mintegy húsz év múlva közhellyé válhat, a virtuális könyvtár kifejlesztésére kb. ötven éven belül sor kerül. A könyvtáros és információs szakemberek sokáig részt vehetnek a virtuális könyvtár kialakításában, fejlesztésében.

(Mohor Jenő)

94/170

GILBERT, J.D.: Are we ready for the virtual library? Technology push, market pull and organisational response = Inf.Serv.Use. 13.vol. 1993. 1.no. 3-15.p.

Készen állunk a virtuális könyvtár működtetésére? A technológia tolerereje, a piac húzóereje és az intézmények reakciója

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A „valódi könyvtárak” és szolgáltatásaik a nyomtatott dokumentumok, különösen a szakkönyvek és -folyóiratok gyűjteményeire összpontosítottak. A könyvtári automatizálás és a távközlés együttese megnyitotta a „virtuális könyvtár”, „a falak nélküli könyvtár” lehetőségét. Ahogy az olvasó ezt érzékeli, ez egy olyan könyvtár, amelyhez neki személyi számítógép útján kedvező hozzáférése van.

A hálózati technológia gyors fejlődése azt a benyomást keltette, hogy a virtuális könyvtár már realitássá vált. Ez enyhe túlzás. A virtuális könyvtárhoz való hozzáférés már nem probléma, de egyelőre még nem áll rendelkezésre a szolgáltatások teljes köre (kölcsönzés, dokumentumrendelés és -szolgáltatás, tagnyilvántartás).

A virtuális könyvtár kulcsfontosságú jellemzője, hogy a használó áll a középpontban: minden egyes használó létrehozhatja saját virtuális könyvtárát! A virtuális könyvtár kialakítása az egyik technológiai tolóerő, amely ösztönzi a piac húzóerejét – a több (és kényelmesebb) szolgáltatás iránti használói igények formájában –, ami viszont intézményes választ sürget a szolgáltatók részéről.

A könyvtáraknak és más intézményeknek ezért sürgősen foglalkozniuk kell a virtuális könyvtár használóbarát szolgáltatásai kifejlesztésének, finanszírozásának problémáival, a hagyományos könyvtári szolgáltatások és erőforrások átszervezésével (pl. a könyvtárközi kölcsönzés, az állományalakítás és az osztályozás terén).

Hollandiában az fenyeget, hogy a virtuális könyvtár irányába tett műszaki haladás jóval megelőzi az intézményes választ. A holland könyvtárak számára a címben szereplő kérdésre ez a válasz: Nem, még nem, de nincs vesztegetni való idő!

(Autoref.)

94/171

Perspectives on digital libraries = J.Am.Soc.Inf.Sci. 44.vol. 1993. 8.no. 440-491.p.

A digitális könyvtár lehetőségei. Cikkgyűjtemény, 6 közlemény

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Ember-gép kapcsolat; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Bevezető tanulmány. – Egy képalapú elektronikus könyvtár. – Interfészek információszer-
verek osztott rendszerei számára. – Elektronikus copyright-kezelő rendszer felé. – A kiadói szakma a következő évtizedben. – Használók, használói interfészek és objektumok az Envision nevű digitális könyvtárban.

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Közművelődés

Lásd 133

Kiadói tevékenység

Lásd 123, 160

Határtudományok

Lásd 132

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
Alexandria – Alexandria (GB)
Am.Libr. – American Libraries (US)
ARBIDO-R. – ARBIDO-Revue (CH)
Bibl.Info – Bibliotheks Info (DE)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliothek – Bibliothek (DE)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.Assoc.Ital.Bibl. – Bolletino Associazione Italiana
Biblioteche (IT)
Bottom Line – The Bottom Line (GB)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries
News (US)
Educ.Inf. – Education for Information (I)
FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Inf.Serv.Use – Information Services and Use (I)
Int.J.Inf.Manage. – International Journal of Informa-
tion Management (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document
Supply (GB)

J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Li-
brarianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society
for Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Libr.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Informa-
tion Science (GB)
Libr.J. – Library Journal (US)
Microcomp.Inf.Manage. – Microcomputers for Infor-
mation Management (I)
Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničke Biblioteki
(RU)
Naučn.Teh.Inf. – Naučno-Tehnička Informaciã
(RU)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documen-
tación Científica (ES)
RQ – RQ (US)
Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library
Quarterly (Sx)
VINE – VINE (GB)
Wilson Libr.Bull. – Wilson Library Bulletin (US)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zentralblatt für Biblio-
thekswesen und Bibliographie (DE)

Kérések a Könyvtári Figyelő szerzőihez, közreműködőihez

- Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügy legfontosabb eseményeivel, kutatási eredményeivel, valamint szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó gyakorlati és elméleti megközelítésű írásokat vár közlésre.
- Ha önnek már van készen kézirata, vagy tervezi, hogy írna valamely Önnek fontos, s lapunk profiljába illeszkedő témáról, vegye fel szerkesztőségünkkel a kapcsolatot. Szívesen fogadjuk az általános érdeklődésre, megfontolásra számot tartó írásokat a következő műfajokban: tanulmányok, tömörítések, szemlék, referátumok, könyvismertetések, hírek, beszámolók.
- A terjedelmet és a határidőt a szerkesztőségünk a szerzőkkel közösen határozza meg.
- További kéréseink: a tanulmányokat – ha lehet – tagolják alcímekkel, a hivatkozásokat számozzák meg és az írás után Irodalom cím alatt sorolják fel. A tanulmányokhoz szíveskedjenek mellékelni egy 10 mondatos tartalmi összefoglalást is az idegen nyelvű rezümékhez.
- Mivel lehetőségeink korlátozottak, ezért ábrákat, illusztrációkat csak feltétlenül szükséges esetben tudunk közölni és kizárólag jó minőségű, tónusos, másolásra alkalmas minőségű illusztrációt, ábrát tudunk elfogadni.
- Ha A/4-es papíron küldi a kéziratot, egyetlen kérésünk, hogy jól olvasható, áttekinthető legyen az írás és ne legyen sűrűn gépelve.
- IBM PC-n futtatható szövegszerkesztővel készült kéziratot is elfogadunk. Ebben az esetben kérjük, hogy vagy 3,5, vagy 5,25-ös floppy lemezt küldjenek, s mellékeljék a cikk nyomtatott változatát is. Az adatállományokat szíveskedjenek ASCII kódban elmenteni. A lemezt visszaküldjük.
- A beérkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. Kérjük, ne feledjék a kéziraatra ráírni a nevüket, a munkahelyi és a lakáscímüket, valamint a telefonszámukat.

Köszönettel

a lap szerkesztői

Ára: 180,-Ft

**Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!**

**Közlés megállapodás
szerint.**

**Érdeklődni lehet a
szerkesztőség címén és
telefonján.**

A következő szám tartalmából:

Közigazgatási szakrészleg, közigazgatási szakkönyvtár

Oracle libraries – integrált könyvtári rendszer

Könyvtári törvénytervezet Franciaországban

Új utakon a Könyvtártudományi Szakkönyvtár

From the contents:

Legal regulation of deposit copies

Information sources on the networks

Deaf and hearing-impaired library users

Libraries and media centres in France